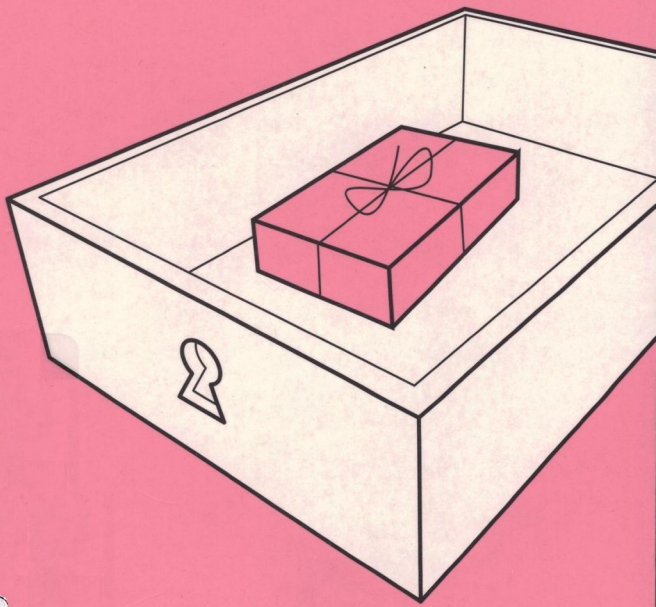
Margaret S. Mahler
Fred Pine
Anni Bergman

İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Margaret S. Mahler, Fred Pine ve Anni Bergman
İNSAN YAVRUSUNUN PSİKOLOJİK DOĞUMU

Margaret Schonberger Mahler 1897'de Macaristan'da doğdu. Macaristan ve Almanya'da öğrenim gördükten sonra pediatri uzmanı oldu ve ileri derecede bozukluk gösteren ve psikotik çocuklar üstüne yürüttüğü çalışmalarla ün kazandı. Heidelberg'in canlı akademik ve entelektüel ortamında psikolojiyle daha yakından ilgilenmeye başlayarak psikanaliz eğitimi aldı ve bütün gözlem becerisini bozukluk gösteren ve normal çocuklarda erken gelişimi daha iyi anlayabilmek için seferber etti. Avrupa'daki savaş Mahler'in önce Londra'ya, sonra New York'a yerleşmesine yol açtı. Mahler psikanalitik araştırmalara burada da devam etti. New York'taki Masters Çocuk Merkezi'nde bir terapi birimi kurdu. Merkez giderek civardaki ailelerin devam ettikleri bir anne-çocuk merkezine dönüştü ve Mahler ile çalışma arkadaşlarına çocukluktaki gelişim üstüne yürüttükleri araştırmalar için çok uygun bir ortam sağladı. *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* da bu dönemdeki araştırmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Mahler, 1985'teki ölümüne kadar yazmaya, ders vermeye, New York ve Philadelphia'daki analistlerin eğitiminde süpervizörlük yapmaya devam etti. Mahler'in çocuk gelişimi ve psikanalizi üzerine çok sayıda yayımlanmış eseri bulunmaktadır.

Fred Pine, Bronx Belediye Hastanesi'nde ve Albert Einstein Tıp Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

Anni Bergman, New York'taki City University'de çocuk psikanalisti ve çocuk terapisi süpervizörü olarak görev yapmıştır.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 12

İNSAN YAVRUSUNUN PSİKOLOJİK DOĞUMU
Margaret S Mahler, Fred Pine, Anni Bergman

İngilizce Basımı:
The Psychological Birth of the Human Infant
Basic Books, HarperCollins Publishers

© Margaret S. Mahler, 1975
Ekler © Fred Pine, 1975
© Metis Yayınları, 1999
Akçalı Ltd. aracılığıyla Basic Books, New York ile yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmıştır.

Birinci Basım: Nisan 2003

Dizi Yayın Yönetmeni: Saffet Murat Tura
Yayıma Hazırlayan: Hayrullah Doğan
Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Kapak ve İç Baskı: Yaylacık Matbaası
Cilt: Sistem Mücellithanesi

Metis Yayınları
İpek Sokak No. 9, 80060 Beyoğlu İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: metiskitap@turk.net

ISBN 975-342-410-8

Margaret S. Mahler
Fred Pine
Anni Bergman

İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu

Çeviren
Ali Nahit Babaoğlu

Sunuş
Yavuz Erten

Dizi Yayın Yönetmeni
Saffet Murat Tura

İçindekiler

Sunuş:
İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu Üzerine
Yavuz Erten **7**

I AYRILMA-BİREYLEŞMEYE GENEL BİR BAKIŞ **23**
1 Giriş **25**
2 Araştırma Ortamının Evrimi ve İşleyişi **40**

II İNSAN ORTAKYAŞAMINA VE AYRILMA-BİREYLEŞME SÜRECİNİN ALTEVRELERİNE DAİR **63**
Giriş **65**
3 Ayrılma-Bireyleşme Sürecinin Öncülleri **67**
4 Birinci Altevre: Farklılaşma ve Beden İmgesinin Gelişimi **79**
5 İkinci Altevre: Alıştırma **92**
6 Üçüncü Altevre: Yeniden Yakınlaşma **104**
7 Dördüncü Altevre: Bireyliğin Pekişmesi ve Coşkusal Nesne Sürekliliğinin Başlangıcı **140**

III BEŞ ÇOCUĞUN ALTEVRE GELİŞİMLERİ **153**
Giriş **155**
8 Bruce **157**
9 Donna **172**
10 Wendy **188**
11 Teddy **205**
12 Sam **222**

IV ÖZET VE DEĞERLENDİRMELER **233**

13 Özellikle Farklılaşma Açısından Altevrelerdeki Çeşitlemeler **235**
14 Ayrılma Kaygısının, Temel Ruh Halinin ve İlkel Kimliğin Epigenezi **249**
15 Çekirdek Kimlik ve Kendilik Sınırlarının Oluşumu Üzerine Düşünceler **259**
16 Yeniden Yakınlaşma Krizinin Anlamına İlişkin Sonuç Değerlendirmeleri **264**

EKLER:

Veri Çözümlemesi ve Ardındaki Mantık:
Sistemli Klinik Araştırmada Bir Vaka İncelemesi **271**

Ek A Elde Edilen Veriler **273**
Ek B: Bir Araştırma Mantığı **287**
Ek C: Bazı Araştırma Stratejileri **294**

Kaynakça **317**
Kavramlar Sözlüğü **337**

Sunuş

"İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu" Üzerine

Yavuz Erten

İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu psikanaliz tarihinin en önemli eserlerinden biridir. Bu eser, psikanalitik kuramın gelişimle ilgili bölümünü önemli ölçüde etkilemiş ve "Anayol Psikanaliz"in[1] (Kernberg, 1997) bebek ve çocuğun gelişimi ile ilgili öne sürdüklerine ana şeklini vermiştir.

Aslında Mahler, gelişimle ilgili tamamen yeni bir kuram geliştirmemiştir. Kendisine kadar dağınık şekilde varolan psikanalitik gözlem, bulgu, yeniden inşa (*reconstruction*) gibi pek çok parçayı belli bir düzene sokup, birleştirmiştir (Harley ve Weil, 1979). Bu özelliği ile psikanalizin içinde gelişimle ilgili, ona kadar varolanları yeniden tanımlamış ve çerçevelendirmiştir. Bu yeniden tanımlama ve çerçevelendirmenin çok ustaca hatta dahiyane bir şekilde yapıldığını yanlı-yansız herkes kabul etmektedir.

Mahler'in bu katkısı ile, çocuğun yaşamının başlangıcındaki otuz altı ay belli bir sistematikte düzenlenmiş ve S. Freud'un klasik kuramda özel bir önem verdiği Oidipus dönemi öncesindeki kuram-içi belirsizlik ve dağınıklık, Oidipus dönemini daha da anlamlı ve anlaşılır kılacak şekilde giderilmiştir. Mahler, Usta'nın (S. Freud) işine karışmamış, onun kuramından ayrılmadan ve çelişkiye düşmeden Anayol Psikanaliz'e önemli hizmette bulunmuştur.

1. Anayol Psikanaliz (*Mainstream Psychoanalysis*), klasik psikanaliz ekolleri olarak varolan, Freudcu Dürtü-Savunma modeli, Ben Psikolojisi ve Nesne İlişkileri ekollerinin sentezi olan bir oluşumdur. Bu oluşumun ögeleri, ayrı ekoller olsalar bile, bir sentez oluşturacak şekilde, evlenebilmektedir. Öte tarafta ise, hepsi Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş olan Kendilik Psikolojisi, Kişilerarası Psikanaliz, İlişkisel Psikanaliz ve Özneler-Arası (*Intersubjective*) ekoller, "Çağdaş Psikanaliz" (*Contemporary Psychoanalysis*) olarak ayrı bir oluşum sergilemektedirler. Bu oluşumun ögeleri de, ayrı ekoller olmalarına karşın, bir araya gelebilmektedir.

Mahler kuramını yaratırken sadece yetişkin hastaların analizlerindeki bulgulara dayalı kalmamıştır. Çocuk analizlerinden elde edilenler ve daha önemlisi, psikanalitik yayınlarda o güne kadar pek rastlanmayan şekilde, çocuk gözlem ve araştırmalarından elde edilenler de kuramın hammaddesini oluşturmuşlardır. Bu araştırmalar 1960'lı yıllarda yapılmış ve o günkü koşullarda bir yenilik olarak, filme kaydedilmiştir.[2]

I

Mahler'in gelişim kuramını kuşbakışı gözden geçirelim.

Mahler'in gelişim kuramı yaşamın ilk otuz altı ayı ile ilgili dönemsel belirlemelerde bulunur. Bu otuz altı ay, insan yavrusunun insanlaşma ve Oidipus kompleksinde, yetişkinlerin medeniyeti ile nihai ve karakterine şekil verecek hesaplaşmasına yaklaşma sürecinde, ana kaideyi oluşturan bir giriştir.

Bu sürece genel olarak "ayrılma-bireyleşme" (*separation-individuation*) adı verilir. Yaşamın başlangıcındaki ilk altı ay sırasıyla, Normal Otistik ve Normal Ortakyaşamsal dönemlerden oluşur. Bu iki dönem, Mahler tarafından yeterli derecede doğrudan gözlemlenmiş değildir. Bu yüzden, diğer devreler kadar iyi işlenmiş ve detaylı değildirler.

Normal Otizm devresinde bebek varsanısal arzu doyumunda kendine yeterlidir. Somatopsişik düzeneklerle homeostasis sağlar. Bebeğin gelişiminde, gereksinim nesnesi, içsel varsanısal nesneden derece derece dışarıdaki kaynağına dönmeye başlar. Dışarıdaki gereksi-

2. Sonraki yıllarda, görüntüsel malzeme bebek/çocuk gözlem ve araştırmalarının en önemli aracı haline gelmiştir. Video kameraların kullanımı ile görüntüsel malzemedeki işlem hızının ve kalitesinin artışı, bilgisayar analizi olanakları, vs. bu tip araştırmaların olanaklarını ve sofistikasyonlarını artırmıştır. Bu tür araştırma etkinliklerinin artışı ile, psikanalizin seans odasının ambiyansının yerini laboratuar ortam almaktadır ve ortaya oldukça tartışmalı bir soru çıkmaktadır: "Bebek/Çocuk araştırmalarından elde edilen psikolojik gelişime dair bilgi, psikanalizden gelenle uyumlu mudur? Ve psikanaliz ortamında kullanılabilmesi olası mıdır?" Öyle görünüyor ki, bu konuda Fransız ve Anglosakson Psikanalizleri birbirlerine karşı düşüncededirler. 2003 senesinde, bu konudaki bir etkinlikte araştırma-psikanaliz bağlantısı yanlısı olan Peter Fonagy ve buna şüpheyle bakan André Green karşı karşıya gelmişlerdir. Öte yandan, Birleşik Krallık'taki psikanaliz enstitüsü psikanaliz formasyonuna zorunlu bebek gözlemi eğitimini dahil etmiştir.

nim bağlantılı nesneyi biraz olsun fark edince, Normal Ortakyaşamsal Dönem başlar. Fizyolojik gereksinim yavaş yavaş psikolojik arzu haline gelir ve duygulanımlar nesne bağlarını kurarlar. Nesne imgesinin sınırları ortaya çıkmaya başlar.

Normal Otizm ve Normal Ortakyaşam, ayrılma-bireyleşme döneminin gerekli öncülleridir. Bebek Otistik dönemde homeostasis'i sağlarken, Ortakyaşamsal dönemde, bulanık da olsa, dışarıda var olan bir Öteki'nin gereksinim nesnesi oluşundan hareketle, ona yatırım yapmaya başlar. Takip eden ayrılma-bireyleşme dönemleri, öteki ve kendilik ayrımının anlaşılma derecesinin arttığı, dış dünyanın gerçeklik duygusunun yerleşmeye başladığı safhalardır.

Altıncı aydan itibaren "Ayrılma-Bireyleşme" dönemi başlar. Bu dönem dört altdönemden oluşur. Altı ve onuncu aylar arasında "ayrılma-bireyleşme" döneminin ilk safhası yeralır. Bu altdöneme Mahler "farklılaşma" (*differentiation*) adını verir. Bu altdönemin başlangıcında bebeğin anneyle bedeninin daha fazla farkındalığını içeren bir ilişki kurmaya başlaması dikkat çeker. Bebek bedenini annenin kucağına göre biçimlendirir. Bedeni ile annenin bedeni arasındaki mesafeyi ayarlama becerisi geliştirir. Bebek sosyal gülümseme de edinir.

Altı ve yedinci aylarda Mahler'in "yumurtadan çıkma" (*hatching*) adını verdiği olguyla bebek gelişimde yeni bir sıçrama başarır. Hareketlerinde amaç yönelimi ve süreklilik sağlayan bir momentum edinmiştir. Artık kucaklandığında, kendini kucağa göre biçimlendirmekten öte hareketler ve davranışlar göstermektedir. Anneyi incelemeye başlamıştır. Onun yüzünü, mimiklerini ve ifadelerini özel bir ilgiyle izlemektedir. Bir ona, bir diğer insanlara bakarak, onu diğer insanlarla karşılaştırmaya başlar. Annenin incelenmesi bittikten sonra, dikkat ötekiler'e döner. Bu altdönem bir "yabancı korkusu" olgusunu da barındırır. Ancak normal gelişim onu bir noktadan itibaren etkisizleştirir. Merak ve keşif heyecanı galebe çalar. Yabancı korkusunun merak ve ilgiye üstün gelmesi durumunda ise, bebeğin sosyalleşme süreci ve nesne sürekliliğine ilk adımları zarar görecektir.

On ve on yedinci aylar arasında, Mahler'in "alıştırma" (*practicing*) adını verdiği ikinci altdönem kendini gösterir. Bu dönemin en önemli özelliği özerk işlevlerin ortaya çıkışıdır. Özerk işlevlerin ana ifadesi hareketliliktir (yürümeye başlama). Çocuk önce emeklemeyle, sonra yürümeyle anneden uzaklaşır ancak arada optimal bir mesafe bırakır. Bu mesafe duyumların olanaklılık alanı olarak tanımlana-

bilir. Yani, çocuk, gereksinim duyduğu anda anneyi görebilecek, ya da işitebilecek uzaklığa kadar açılır. Optimal durumlarda belli bir dereceye kadar ayrılık kaygısı yaşanır ve bu kaygı arttığı anda, çocuk anneye koşup, duygusal yakıtını yeniden doldurur (ona bakar, ona dokunur, onun kokusunu alır, onunla iletişim kurar) ve sonra tekrar keşifin optimal mesafesine açılır.

Bu altdönemde çocuk Greenacre'ın (1957) deyişiyle, "dünya ile aşk ilişkisi" içindedir. Ayağa kalkmış olması, onun için, bu yeni pozisyonda dünyaya farklı bir bakış açısı anlamına gelmektedir. Bu "yukarıdan bakış" ilginç ve yeni görüntüleri toplamasına yardım eder. Bu altdönemde narsisizmi yükseliş göstermiştir.

Bu altdönem yürüme kabiliyetinin edinilmesi, anne-çocuk ilişkisindeki güven, yakınlık, ilgi, mesafe, ayrılık, sahiplenme olgularının sınavdan geçirilmesine yol açar.

Üçüncü altdönem olan "yeniden yakınlaşma" (*rapproachment*) on yedi ve yirmi dördüncü aylar arasında yaşanır. Bu altdönem "ayrılma-bireyleşme" döneminin en can alıcı devresidir.

Bu altdönemde diğer önemli gelişmelerle birlikte çocuğun cins özellikleri ile ilgili ilk farkındalıkları oluşur. İlişkilerde baba daha görünür hale gelmiştir. Onun anneden ayrı bir varlık oluşu önem kazanmıştır.

Bu altdönemde çocuk bir taraftan dünya hakkındaki yeni bilgi ve keşiflerini anneyle paylaşmak isterken, diğer taraftan anneye belirgin bir "olumsuzluk" (*negativity*) gösterir. "Alıştırma" altdöneminde, anne ortamda olmadığı zaman hüzünlü ve sessiz bir hale bürünen çocuk, "yeniden yakınlaşma" altdöneminde hareketli ve diğer insanlarla etkileşime giren bir tavır gösterir. Temeldeki acı verici duyguya karşı böyle bir savunma dokusu geliştirmiş gibidir.

Anneden ayrılmış olma farkındalığı arttıkça, onun sevgisine duyulan gereksinim de artar. Bu "yeniden yakınlaşma"nın ikilemidir. Çocuk hem ayrılmayı istemektedir, hem de annenin sevgisine gereksinim duyduğu anda annenin yanında olmayı arzulamaktadır. Bu ikircikli sevgi ilişkisi, bireyleşme'nin artan güdülenmesi ile, "alıştırma" altdönemindeki "duygusal yakıt ikmalleri"nde olduğu kadar kolay halledilemez. Artan dürtüsel ve duygulanımsal baskı, anne ile kurulan ilişkiyi "ne onunla, ne onsuz" haline sokar. Annenin çocuğa aşkı ve çocuğun bu çift eğilimli gereksinimlerine tahammül gücü, çocukta duygusal olarak yansızlaşmış bir benlik ve nesne temsilinin ortaya

çıkışının temelini oluşturur. Çocuğun normatif çelişkileriyle yalpalayan ve savrulan anne ise, böyle bir yansızlaşmayı mümkün kılamaz. Annenin yaşadığı zorluk büyük bir olasılıkla, kendi "yeniden yakınlaşma" döneminde yarım kalmış gelişim ödevinin sonucudur.

Bu altdönemde, çocuk bir taraftan annenin gölge gibi peşindedir; bir taraftan da, bir yutulma korkusu ile ondan kaçar. Gereksinim duyduğu ve yanına koştuğu annenin kendisini bir daha özgürlüğüne bırakmayacağından ürker. Bu durum anne için baş edilmesi zor bir ikilem yaratır ve onun iç dünyasında kendi kökenine dair "yeniden yakınlaşma" ilişki kiplerini uyarır. Bu kökene dair çatışmaları çözülmemiş anne çocuğun ikilemlerine de tahammülsüzlük gösterir.

Çocuğun bu altdönemdeki doyumsuzluk, tutarsızlık davranışları ve öfke krizleri, yaşadığı ikilemin onda yarattığı çözümsüzlük halinin yansımalarıdır. Çocuk savunmacı bir şekilde anneyi kendiliğinin uzantısı olarak kullanıp, ayrılığı inkâr etmeye çalışır. Bu sihirli bir çözüm gibidir: Eğer ayrı bir anne yoksa, o zaman bu "ne onunla, ne onsuz" gibi olanaksız bir ikilem de varolmayacaktır. Bu keskin bir ikincil narsisizm manevrasıdır. Ancak, bu tip bir "narsisist alan kontrolü" dış gerçeklikte olup bitenlerle an be an çeliştikçe, ortaya şiddetli bir narsisist hiddet çıkar.

Bu altdönemde çocuk yavaş yavaş kendi sınırlarını ve çaresizliğini kavramaya başlar. Önceki altdönemlerdeki yükselen narsisizmi ve dünya ile aşk ilişkisi yerini hayal kırıklıklarına bırakır. Bu devrede yaşananlar, bu hayal kırıklığı ve sınırlanışın bir olgunlaşmaya mı, yoksa "bölme" (*splitting*) savunmasının ağırlıklı olarak kullanılacağı yoğun ikilemli bir iç dünyaya mı dönüşeceğini belirler.

Yirmi dört veya yirmi altıncı aylardan otuz altıncı aya ve sonrasına uzanan altdönem, "ayrılma-bireyleşme" döneminin dördüncü ve son adımıdır. Bu altdönem, "nesne sürekliliği"nin (*object constancy*) ortaya çıkışına (veya çıkamayışına) sahne olur.

Bu dönem klasik yapısal kuramdaki ben gelişiminin tamamlandığı zaman dilimidir. Gelişimin optimal ve normatif seyrinde, bu altdönemle beraber, benin hammadesi olan sürekli ve yansız kendilik ve nesne temsilleri oluşurlar. Piaget'nin kavramı "nesne süregenliği" (*permanence d'objet*)[3] ile sık karıştırılan kavramlardan biri olan "nes-

3. Piaget bu kavramla, çocuğun, dış dünyadaki nesnenin varlığının zaman ve uzaydaki süregenliğini kavramasını anlatır. Çocuk, bu kavramın işaret ettiği geli-

ne sürekliliği" olgusunun gelişimde başarılması durumunda, çocuk, nesnesi (annesi, babası, ilk bakıcısı) ile ilgili "iyi" ve "kötü" özellikleri bir potada eritip, ortak bir temsile ulaşabilmiştir. Bir önceki altdönemde tanımlandığı şekliyle yoğun gereksinim duyulan ve gölge gibi izlenen "iyi anne" ile yakınlaşınca "yutan" ve özerkliği engelleyen "kötü anne", –çocuğun "yeniden yakınlaşma krizi"ni aşması sayesinde– bir ve yekpare anne'nin hammaddesi olmuşlardır. "Bu anne" iyi'si ve kötü'sü ile çocuğun bir ve tek annesidir. Böyle bir gelişme için çocuğun kendilik temsillerinde de bir birleşmeyi başarabilmesi gereklidir. Bu tip, sürekli kendilik ve nesne temsil oluşumları, saldırgan ve libidinal dürtülerin psişik yapıda bir füzyona uğramalarına bağlıdır.

Bu altdönemde sözellik ile bağlantılı olarak iletişim hızla gelişir ve karmaşıklaşır. Artık oyunlar daha amaçlı ve yapılaşmıştır. Oyunlardaki hayal ve "...mışçasınalık" gerçek ve fantezi ayrımının çarpıcı özelliklerini gösterir. Zaman algısı gelişimini hızlandırır. "Hazzı erteleme" (*delay of gratification*) kapasitesi artar. Çocuğun olumsuzluğu sürmektedir ancak süreçte optimal gelişim hâkimse, bir önceki altdöneme göre daha yumuşaktır. Bu olumsuzluk bireyleşmenin devamının sigortasıdır.

Bu altdönemdeki iki kriz noktası, tuvalet eğitimi ve cinslerin anatomik farkının iyice ortaya çıkması, ulaşılmış –veya neredeyse ulaşılmış– nesne sürekliliğine darbeler indirme ve gerilemeli çekimler yaratma riskine sebep olurlar.

Bu birkaç sayfada çok kısaca özetlenmeye çalışılan Mahler'in gelişim kuramı, sadece çocuk psikanaliz uygulamalarını değil, yetişkin psikanalizini de derinden etkilemiştir. Psikanalizin, yetişkinliğin pa-

şimsel seviyeye ulaşmadan önceki zamanlarda, deneyimlediği anne imgelerini birbirinden kopuk ve süreksiz olarak algılamaktadır. Anne imgesi zaman ve uzay boyutlarında süregenlik içeren bir varlığa ait değildir. "Nesne süregenliği" çocuğun zaman ve mekânda artan koordinasyonu ve oryantasyonu ile elele gelişir. Çocuk "biraz önce" kendisine gülümseyen anne imgesi ile, "şimdi" konuşan anne imgesini birbirine bağlamaya başlar. Çocuk yandaki odaya giden ve görünmez olan anne imgesi ile odadan çıkan ve tekrar yanına gelen anne imgesini bir zamansal ve mekânsal sekanslar serisi olarak birleştirebilir. Duvarın arkasında görünmez olan anne yokolmamıştır. Onun duvarın arkasındaki varlığını garanti eden Tanrı değilse bile, çocuğun gelişimsel başarısı olan "nesne süregenliği"dir. Mahler'in kullandığı önemli kavramlardan biri olan "nesne sürekliliği" "nesne süregenliği"nden farklıdır ancak aralarında önemli bağlar vardır. "Nesne süregenliği" olmadan "nesne sürekliliği" düşünülemez.

tolojilerini çocukluğun türevleri olarak değerlendirdiği hatırlanırsa, bu şaşırtıcı değildir. Mahler'in yaşadığı ve kuramını yaydığı yıllar, Batı dünyasının ruhsal ikliminin, Freud dönemi ruhsal patolojisi olan "nevroz"dan, Modern Dünya'nın umutlarının yıkıldığı anda silik siluetleriyle metropolleri dolduran "kişilik bozuklukları"na geçişin zamanlarıdır. Özellikle Anglosakson psikanalizinde, nevroz ve Oidipus'un adı gitgide daha az geçmeye başlar. Artık büyüteç altındaki patolojiler, sınırda kişilikler, narsisistler, şizoidler, anti-sosyaller vb.dir. Bunları çözerken Oidipus döneminden ziyade "yeniden yakınlaşma"nın adı geçer. Analiz odasındaki aktarım ve karşıaktarım dinamikleri ayrılma-bireyleşme ikilemleri ile anılmaya başlanır.

II

Mahler'in gelişim kuramı Anayol Psikanaliz'in gelişime bakışındaki ana referanslardan biri olmaya devam etmektedir. Ancak son otuz sene başka bir psikanalizin doğuşuna tanıklık ettikçe, Mahler'in kuramı da kıyasıya eleştirilmeye başlamıştır.

1970'lere kadar ruh sağlığı disiplinleri, psikanalizin tanımladığı bebek ve çocuğun etkisi altındaydı. Öte yandan, pediyatri, pedagoji, gelişim bilimleri, deneysel ve bilişsel psikoloji alanını kullanan akademik çevreler, ve tüm bu çevrelerin yaptığı bebek/çocuk gözlemleriyle araştırmaları, onlarca yıl psikanalizin tanımladığı gelişimden farklı bir bebeklik ve çocukluk betimlediler. Bu iki görüş uzun yıllar birbirine teğet giden iki çizgi gibi bir arada varoldu ve bir etkileşime girmedi. Ancak 1970'lerden başlayarak, Brazelton, Stern, Cramer, Greenspan, Emde, Zeenah gibi isimlerle birlikte, bu iki çizginin çok zengin bir kesişme noktası doğdu. Bu kesişme noktası çelişkisiz değildi. Bu tip biraz çelişkili bir etkileşim klasik psikanaliz çevrelerinin tepkisini çekti. Onlara göre, "araştırmaların gözlemlenen çocuğu" "psikanalizin çocuğu" değildi. İddia ediyorlardı ki, bu çocuğun odakta olduğu bir yeni psikanalitik gelişim kuramı, psikanalizi kendine has özelliklerden koparıp, dışsal, çevresel, eğitimsel, destekleyici özelliklere büründürmekteydi.

Bu tür itirazlara ve tepkilere karşın, özellikle Daniel Stern'ün başını çektiği yeni gelişimciler, Anayol Psikanaliz'in altındaki saray halısını (gösterişli Mahler kuramını) tüm güçleriyle çekip, bu büyük kütleyi tepetaklak etmeye kararlıydılar.

Sadece iyi bir araştırmacı olmayıp, etkileyici ve şiirsel ifadeler kullanan bir yazar da olan Stern (1985, 1995), Mahler kuramına alternatif oluşturan tüm bir araştırma literatürünü sentezleyip, yepyeni bir gelişim kuramı ortaya çıkarmış ve Kendilik Psikolojisi ya da İlişkisel Psikanaliz gibi Çağdaş Psikanalitik ekollerin gelişim kuramını tedarik etmiştir.[4]

Stern'ün Mahler kuramına en temel itirazı Normal Otistik ve Normal Ortakyaşamsal Dönemlerle ilgilidir. Stern, 0-3 yaş arasını didik didik araştıran "yenidoğan araştırmaları"nın (*infant research*) bu tür özelliklerden oluşan gelişim devrelerine rastlamadığını söyler. Bebek başlangıçtan itibaren ilişkiseldir. İlişkiye aktif katılımcı ve müzakerecidir. Stern fantezinin öncül, gerçeği algılamanın ikincil olduğu bir kronolojiyi reddeder. Bebek başlangıçtan itibaren gerçeği algılar ve değerlendirir. Stern'e göre, Mahler'in kendisi de kuramının en zayıf bölümlerinin bu iki devre olduğunu biliyor, yaşamının son yıllarında bu iki devre ile ilgili pişmanlık duyduğunu yakın çevresine söylüyordu (Stern, kişisel iletişim).

Mahler'in gelişim kuramının tartışmalı bir diğer noktası onun "ayrılma-bireyleşme" kavramındaki "kopma" vurgusudur. Mahler'e göre, çocuğun sağlıklı olması için onun anneden ayrılması, kopması gerekmektedir. Bunun dışındaki her durum sağlıksız bir olgu, yani bağımlılık anlamına gelecektir. Bu vurgunun Batı dünyasının ideolojik ön yargısını taşıdığı düşünülür. Bu kültür-bağımlı bir bakış olarak değerlendirilmeye başlanır (Shane ve Shane, 1989). Bu kültür sadece belli bir coğrafya değil, belli bir zamana da bağlı bir ethos'tur. Pozitivist, aydınlanmacı, teknolojik bir ethos, Tabiat'tan (Tabiat Anne'den) kopup, kendine dayalı, kendine yeterli insanoğlu olmayı erdemli bir hedef olarak görmüştür. Bedelleri oldukça yüksek olan bu projenin çöküşünü takiben, insan, bağlarından kopmadan, özerklik içinde yaşamayı, yani –bağımlılığı değil ama– "bağlılığı" doğasının uzantısı

4. Mahler ve Stern isimleri bu kuramın tarihindeki diğer örnekler gibi (S.Freud-Breuer; Klein-A.Freud; Koh··t-Kernberg) birbirlerine çağrışım yapan bir bağ içindedirler. Genç Stern, Brazelton'ın aracılığıyla Mahler'le tanışmış, yaşamının son yıllarında onunla çeşitli sohbetler ve ziyaretlerde bir araya gelmiştir. Stern ve Brazelton, Mahler'i düzenli olarak evinde ziyaret etmişlerdir. Stern ilk tanışmalarında Mahler'e utana sıkıla "Dr. Mahler sizin kuramınızla bazı sorunlarım var," deyince, yaşlı dâhi şöyle yanıt vermiştir: "Endişelenmeyin. Yaşarnım sorunu olanlara yardım etmekle geçti." (Stern, kişisel iletişim.)

bir gereksinim olarak görmüştür. Çağdaş Psikanaliz Mahler'in eleştirisini yaparken, görüşlerini İngiliz psikanalizinin Fairbairn-Guntrip-Winnicottcı kanadına dayandırmış ve bebeğin cinsellik ve saldırganlık amaçlı bir güdülenme ile değil, ilişki motivasyonu ile doğduğunu iddia etmiştir (Greenberg ve Mitchell, 1983). Cinsellik ve saldırganlık amaç değil, ikincil güdülenme formları olarak, birincil'in yani ilişki kurma gereksiniminin araçlarıdır. Bu görüş, daha sonra okyanusun diğer ucunda Kohut (1977) tarafından ele alınmıştır. Kohut, ilişkisel gereksinimin temel rol oynadığı gelişim yolculuğunu narsisizmin olgunlaşma parametresi olarak değerlendirmiştir. Cinsellik ve saldırganlığa dair olgular, bu dinamiğin ancak türevleridir. Çağdaş Psikanaliz bu yeni bakış açısını işlerken, John Bowlby'nin "bağlanma" (*attachment*) olgusunu kullanır. Bowlby'ye göre, ruh sağlığının temel belirleyicisi anne ve çocuk arasındaki bağlanmanın türüdür. Anne-çocuk arasındaki ilişki, kaygılı ve güvensiz bir bağsa, bu bağ çocuğun tüm yaşamı boyunca içinde (yanında) taşıyacağı bir "ben ve öteki" kalıbına dönüşecek, onun dünya ile kurduğu ilişkinin kipini belirleyecektir. Kaygılı bağlanma içindeki çocuk (yetişkin) anne ile optimal mesafe bırakan bir ilişki kuramaz. Ya ona yapışır, ya ondan kopar. Ya da bu ikisi arasında yalpalar, durur. Bu yalpalama Mahler'in "yeniden yakınlaşma" krizini anlatırken tarif ettiği çift eğilimliliğe benzer.

Lyons-Ruth (1991) ustaca yazılmış makalesinde, kapsamlı bir yenidoğan araştırmaları gözden geçirmesi yapmış ve ayrılmak için önce güvenle bağlanmak gerektiğini iddia etmiştir. Doctors (1999) buna –Mahler'in kavramına nazire yaparcasına– "bağlanma-bireyleşme" (*attachment-individuation*) adını verir. Doctors'a göre, güvenli bağlanamayan ayrılamaz. Lyons-Ruth'a göre, Mahler'in araştırma için kaydettiği filmler dikkatle izlendiği zaman görülecektir ki, "yeniden yakınlaşma" devresinin tipik örnekleri olarak gösterilen sahneler, evrensel bir olgunun yansımaları değil, güvenli bağ kuramamış anne-çocuk etkileşimlerinin sekanslarıdır. Bu eleştirilere göre, Mahler insanın doğasına uymayan bir ideolojiyle yola çıkmış, bu ideolojiyle gözlediği anne-çocuk ikililerinden patolojik olanlara odaklanarak, yani hatalı bir örnekleme dayanarak, gelişim hakkında evrensel bir olgu yakaladığını sanmıştır. Mahler'in Anayol Psikanaliz'e bağımlılığı sebebiyle, araştırma sonuçlarını özgür değerlendiremediği öne sürülmüştür (Shane ve Shane 1989).

Anayol Psikanaliz'in Çağdaş Psikanaliz tarafından en çok eleştiri-

len özelliklerinden biri, onun "Bir-Kişilik Psikoloji" (*One-Person Psychology*) olmasıdır. Anayol Psikanaliz'e göre dünya, bireyin yalıtılmış zihninin solipsist varoluşundan ibarettir. Bu birey, anneye yansıtmalar yapan bebek, ya da analistine aktarım duyguları ile yaklaşan hastadır. Annenin, ya da analistin duyguları ancak kendisine yöneltilenlere yanıt olarak geçerli olabilirler. Bu yüzden analistin tepkisine "karşıaktarım" (*countertransference*) adı verilir. Öncül olarak varolan aktarımdır. Psikanalist bu aktarıma bir yanıt verme durumunda kalır. Mahler'e göre düşünürsek, çocuğun anneye yönelik ikircikli duyguları onun iç dünyasının –annesinin davranışlarından bağımsız– içeriğidir. Bunlar anneye yansıtılır. Anne bunlarla uğraşmak zorunda kalır. Bir başka deyişle, olup bitenlerin gerçek açıklaması, kaynağı, sebebi hastanın ya da çocuğun iç dünyasında kaynayan kazandır. Bu kaynayan kazan taşmaya başladıktan sonra "ikinci" (anne ya da analist) sahneye –o da belli bir dereceye kadar– dahil olurlar. Oysa Çağdaş Psikanaliz'e göre tüm psikolojik olgular öznelerarası ilişkisel bir doğadadırlar. Çağdaş Psikanaliz "İki-Kişilik Psikoloji"dir (*Two-Person Psychology*; Fosshage 1992). Her psişik sonuç, sebebi sadece içsel veya dışsal olmayan, ikisinin etkileşimi ile ortaya çıkan "iki-kişilik" bir olgudur. Hiçbir psikolojik olgu tek yönlü nedensellik ürünü değildir; döngüsel nedensellik kaynaklıdır. Çağdaş Psikanaliz Mahler'in gelişim kuramındaki pek çok olguyu bu tek yönlü nedenselliğin ürünü olarak görür ve kıyasıya eleştirir.

III

Freud'dan başlayarak tüm Anayol Psikanaliz ekolleri gelişim dönemleri boyunca, kilometre taşları teşkil edecek şekilde normatif krizlerden söz ederler: oral dönemde memeden kesilme, anal dönemde tuvalet eğitimi, fallik dönemde Oidipus kompleksi, erinlikle birlikte kendini gösteren ergenlik krizi. Mahler'in ortaya attığı "yeniden yakınlaşma" krizi de böyle normatif bir yapıdadır. Normatiftirler yani ortaya çıkışları ve yapılarındaki zorluklar normdur, kuraldır. Ne yapılırsa yapılsın bu krizler insan yaşamının dönüm noktaları olarak varolmaya devam edeceklerdir. Onları engellemenin, onlardan kaçınmanın bir yolu yoktur. Bu kriz dönemleri sorunsuz atlatılmış görüntüsü veren yaşam öyküleri içinde bile, paradoksal bir biçimde, bu "aldatıcı sorunsuzluğun" sorun teşkil ettiği düşünülür. İnsanın psikolojik

yapısını belirleyen etkenler bu normatif sınavların nasıl verildiğidir. Psikanalize göre, bu krizler, ilkinden başlayarak, birbirlerine bağlıdırlar. Bir öncekindeki performans ve sonuç, bir sonrakini belirlediği gibi, bir sonrakinde bir dereceye kadar onarılma ve telafi edilme olanağına da sahiptir.

Mahler'e göre, "yeniden yakınlaşma" krizi, çocuğun ayrılarak bireyleşme sürecindeki en önemli kriz noktasıdır. İnsanın bireyleşmesi ve bu bireyleşmenin içindeki tutarlılığı, bütünlüğü, sürekliliği, esnekliği, sağlamlığı bu krizi başarı ile atlatmasına bağlıdır. Anne ile yaşadığı çift eğilimlilik krizinden kurtulamayan bir çocuk, bağımlılık ve kopuş arasındaki yalpalanmasını çözememiştir. Bu iki uç arasındaki yalpalama kişiliğin göbeğindeki bir çatışma olarak varoldukça, bu kişi kendisi ve dünya hakkında tutarlı ve barışık bir duruşa ulaşamaz.

Bu kriz yirmi dört ve otuz altıncı aylar arasında yaşanıp, sonradan rafa kalkan bir yapıda değildir. Ergenlik krizi bu ikilemin bir yeniden ele alınışıdır. Gençlikte, bu sınava bir daha girilir. İlerki yıllarda, evlilik, meslek, cemiyet, yaşam ve ölümle ilişkilerde bu krizin değişik versiyonları, bumerang gibi dönerek tekrar tekrar kişiyi ziyaret eder.

Psikanalizin krizleri normatif görmesi bir tartışma konusudur. Önceki sayfalarda bu tartışmanın örneklerini okudunuz. "Yeniden yakınlaşma krizi" her çocuğun muhakkak yaşaması beklenen kökensel bir olgu mudur, yoksa kaygılı bağ kuran annelerin, çocuğun doğal bağlanma sürecini rahatsız etmesi ile ortaya çıkan çevresel kaynaklı bir patoloji midir? Benzer sorular, memeden kesilme, tuvalet eğitimi, Oidipus kompleksi ve ergenlik krizi olguları ile ilgili olarak da ortaya atılmıştır. Evrensel bir Oidipus kompleksinden söz edilebilir mi? Ergenlik krizi her toplum, her kültür ve her ailede kaçınılmaz bir şekilde mi ortaya çıkar? Oral ve anal dönem krizlerine her çocukta rastlanır mı?

Çağdaş Psikanaliz ekolleri gitgide daha ilişkisel temalarla ortaya çıktıkça, mutlak kanunlardan ziyade göreceliliği esas alan "öznelerarası" (*intersubjective*) iddialar ortaya attıkça "yeniden yakınlaşma krizi" gibi normatif olgulara şüpheyle bakılır olmuştur. Bu krizlerin kökensel mutlakiyetleri yerine, ilişki odaklı çevrecilik ve bağlamcılık perspektifleri yerleşmiştir. Bir çocuğun Oidipus krizi yaşayıp yaşamayacağı, onun ebeveyni ile nasıl bir ilişki kurduğu ile belirlenir. Oidipal bir dönem yaşamak, içinde potansiyel olarak Oidipus krizinin yaşanabileceği bir zaman devresinden geçmektir. Ancak bu Oidipus

krizinin kaçınılmaz bir şekilde yaşanacağı anlamına gelmez (Kohut 1984). Oidipal dönem, çocuk ve hemcins ebeveynin rekabet, özdeşleşme, aynı şeylerden zevk almanın keyfini beraber yaşama, mücadele etme, iki kuşağın kendi aralarında oynadıkları bir oyun, vs. gibi olguları yaşadığı bir zamandır. İlişkide çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan aksamalar, bu rekabeti habis bir kıskançlığa dönüştürebilir. Ancak, bu tür bir habaset ortaya çıkmadan yaşanan ve yetişkinliğin sağlıklı bir katmanına dönüşen Oidipal dönemlerden geçen insanlar da vardır.[5] Aynı şeyler, "yeniden yakınlaşma krizi" ve diğerleri için de söz konusudur.

Tartışmayı bir benzetmeyle sürdürmek gerekirse, şunları söylemek mümkün. Kalp ve enfarktüs ilişkisini ele alalım. Çağdaş Psikanaliz ekollerinin normatif kriz olgusuna itirazı, kalp ve enfarktüs olgularını birbirinden ayırma gereksinimine dikkat çeker gibidir. Bu yeni psikanalitik bakışa göre, Anayol Psikanaliz normatif krizlerden söz ederken, herkesin eninde sonunda enfarktüs geçireceğini, ya da enfarktüsle hesaplaşacağını söyler gibidir. Oysa, Çağdaş Psikanaliz'e göre, evrensel bir düzeyde ortaya atılacak yegâne iddia ancak herkesin bir kalbi olduğudur. Kalp adı verilen organı olduktan sonra, enfarktüs geçirmek, geçirmemek, kalp kapakçıklarının sağlığı, sağlıksızlığı ve diğer tüm olumlu, olumsuz kardiyak koşullar potansiyel olarak varolan unsurlardır.

Bu itiraza göre, içlerinde "yeniden yakınlaşma krizi" de olmak üzere, tüm bu normatif krizler potansiyel durumlardır. Ortaya çıkabilirler de, çıkmayabilirler de. Ortaya çıkıp çıkmamaları, kökensel koşullarla birlikte, çevresel, ilişkisel, bağlamsal özelliklere dayalıdır.

Bu itiraza Anayol Psikanaliz'in nasıl yanıt vereceğini düşünürken, ister istemez, psikanalizin bu dünya üzerindeki yüz yılının yarattığı etkilerin nasıl bir "kendini doğrulayan kehanet" oluşturabileceğini de düşünüyorum. Bir meslektaş arkadaşın yaptığı espriyi anımsıyorum: "Oidipus kompleksi yüz sene önce yoktuysa bile, üzerine bu kadar konuşulduktan sonra var!"

Anayol Psikanaliz kalp ve enfarktüs benzetmesini kabul etmeyip, Oidipus ve "yeniden yakınlaşma"nın yani normatif krizlerin, enfark-

5. Kohut (1982) her erkek çocuğun babasını öldürmek istediği görüşüne katılmaz. Oidipus'la ilgili olarak, onun babası tarafından dağ başına bırakılmış bir çocuk olduğunun unutulmaması gerektiğini söyler.

tüs değil, kalp olduğunu iddia etme noktasındadır. Bunun dışında herhangi bir pozisyonda tavır almaları tüm klasik kuramsal yapıyı çökertir. Bir başka deyişle, kalp ve enfarktüs içiçedir. Ayrılmaları düşünülemez. Belki denilebilir ki, medeniyetin ulaştığı bugünkü noktada, tüm gerilim özellikleri, beslenme koşulları, hareketsizleşme, vs. ile kalp demek artık enfarktüs demektir. Evrimin yüz milyonlarca yıllık tarihi, organların değişimi, atrofiye uğraması, başlangıçta kazara olan bir şeyin sonra norm haline gelmesi gibi örnekleri barındırır.

Tartıştığımız konumuza dönersek, ileri sürülebilir ki, insan medeniyetinin ulaştığı yer öyle bir "arzu-yasak" karşıtlığı yaratmıştır ki, Oidipal Dönem hep Oidipal Komplekse dönüşecek şekilde patolojikleşmektedir. Arada bir ortaya çıkan Oidipal Komplekssiz örnekler istisnadır veya patolojinin ilk bakışta fark edilmeyen dönüşümleri ile gizil hale gelmişlerdir.

Bu mantık yürütmeye göre, Anayol Psikanaliz'in üzerinde ısrarla durduğu gelişim krizleri hem belli olasılık aralıklarında ortaya çıkan potansiyel durumlar olarak, hem de evrimsel dönüşümlerle neredeyse norm haline gelmiş hakikatler olarak görülebilir.

Eğer "yeniden yakınlaşma" krizini ortaya çıkaran ve potansiyel bir durumdan bir hakikat haline getiren özellik anne ve bebeğin güvenli bağ kuramamalarıysa ve "yeniden yakınlaşma" krizi Mahler'in iddia ettiği kadar genel bir durumsa, o zaman insan topluluklarının bugün içinde bulundukları koşullarda, güvenli bağ kurabilmenin önündeki evrensel engelleri anlamamız gerekir. André Green'in (1983) deyimiyle acaba "annenin artık annelikte gönlü yok" mudur? Değişen cinsiyet rolleri; toplumsal konumlardaki, kariyer alanlarındaki farklılaşmalar; doğurganlık, hamilelik ve doğum olgularındaki bilimsel ve teknolojik yenilikler; cinsel özgürlük etki alanlarındaki "yeni kadın" kimdir? Bu yeni kadın eskisi kadar "anne" midir? Hamilelik, lohusalık ve bakım süreçlerinde dış dünyada kayıplara uğrayan anne, bu kayıbın yasıyla depresif midir? Bu depresyonun yolaçtığı çift eğilimlilik çocuk tarafından deneyimlendikçe, "yeniden yakınlaşma krizi" gibi ikilemler normatif hale mi gelmektedir? Tüm bu değişen koşulların etkisi erkeğin rolünü nasıl belirler? "Yeni baba" diye anaç, dişil veya androjen bir zat-ı muhterem var mıdır? Yoksa o adam gene eski adam olup, yanına onun gibi olan bir de kadın (anne) mi katılmıştır? İlk bakıcı veya ilk bakıcılar anne değilse bile "analık" –işlevi– olup, "anaç" mıdırlar? "Anaç" ve "dişil" "biyolojik anne"nin yerini doldurup, an-

neyi kamusal alandaki kariyer hırslarında özgür bırakır mı? Yapay döllenmeden sonra, yapay rahimin de bilimsel ve teknolojik bir olanak haline geldiği ve böylece kadının (annenin?) cinsel edimden, emzirmekten, bakım vermekten sonra varlığını (bedenini) hamilelikten de azad edebileceği gelecek yüzyılda bu özgürlüğün insanlığa getirileri ve götürüleri ne olacaktır?

Öyle görünüyor ki, tüm bu sorular ve tartışmalar önümüzde uzanan yüzyıl boyunca, psikanaliz, psikiyatri, psikoloji, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin araştırma konuları olacaklar. Tüm bu tartışmalarda, Mahler ve eseri *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* önemli bir referans noktası oluşturacaktır. Ona katılmayanlar bile, bu sınırlı sunuş yazısında olduğu gibi onun tezleri ile diyalektik bir diyaloga girmek zorunda kalacaklardır.

KAYNAKLAR

Doctors, S. R. (1999), "Attachment-Individuation: Clinical Notes Towards a Reconsideration of 'Adolescent Turmoil'", The 5th International Congress of the International Society for Adolescent Psychiatry'de sunulmuş bildiri.

Fosshage, J. L. (1992), "Self Psychology: The Self and Its Vicissitudes within a Relational Matrix", *Relational Perspectives in Psychoanalysis* içinde, yay. haz. N. Skolnick ve S. Warshaw, Hillsdale, NJ: The Analytic Press, 21-42.

Green, A. (1980), "La Mere Morte", *Narcissisme de Vie. Narcissisme de Mort (1983)* içinde, Les Editions de Minuit (Metis Yayınları tarafından yayımlanacak).

Greenacre, P. (1957), "The Childhood of the Artist: Libidinal Phase Development and Giftedness", *The Psychoanalytic Study of the Child,* 12: 27-72. New York: International Universities Press.

Greenberg, J. R. ve Mitchell, S. A. (1983), *Object Relations in Psychoanalytic Theory,* Cambridge: Harvard University Press.

Harley, M. & Weil, A. (1979), *The Selected Papers of Margaret S. Mahler,* 1. cilt, New York: Aronson.

Kernberg, O. F. (1997), "The Nature of Interpretation: Intersubjectivity and the Third Position", *The Annual of Psychoanalysis,* 25: 97-110.

Kohut, H. (1977), *Kendiliğin Yeniden Yapılanması,* İstanbul: Metis, 1998.

—— (1982), "Introspection, Empathy, and The Semi-Circle of Mental Health", *International Journal of Mental Health,* 63: 395-407.

—— (1984), *How Does Analysis Cure?,* yay. haz. A. Goldberg ve P. Stepansky, Chicago ve Londra: University of Chicago Press.

Lyons-Ruth, K. (1991), "Rapprochement or Approchement: Mahler's Theory Reconsidered from the Vantage Point of Recent Research on Early Attachment Relationship", *Psychoanalytic Psychology,* 8(1): 1-23.

Shane, E. ve Shane, M. (1989), "Mahler, Kohut and Infant Research", *Self Psychology. Comparison and Contrast* içinde, yay. haz. Douglas W. Detrick ve Susan P. Detrick, Hillsdale, NJ: The Analytic Press, 395-414.

Stern, D. N. (1985), *The Interpersonal World of the Infant. A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*, New York: Basic Books.

—— (1995), *The Motherhood Constellation. A Unified View of Parent-Infant Psychotherapy*, New York: Basic Books.

I

Ayrılma-Bireyleşmeye Genel Bir Bakış

1

Giriş

İnsan yavrusunun biyolojik doğumu ile bireyin psikolojik doğumu eşzamanlı değildir. Biyolojik doğum dramatik, gözlemlenebilir ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bir olay; psikolojik doğumsa yavaş bir biçimde gelişen ruh içi bir süreçtir.

Normal sayılabilecek bir yetişkin için, kendini "dışarıdaki dünya"nın hem bütünüyle "içinde" hem de bütünüyle ondan ayrı hissetmek, yaşamın sorgulanmadan kabul edilen bir özelliğidir. Kendiliğinin bilincinde olma ile onun farkında olmaksızın dalıp gitme, yetişkinin değişen bir rahatlık düzeyinde ve değişen derecelerde dönüşümlülük ya da eşzamanlılıkla aralarında gidip geldiği iki kutuptur. Ama bu da yavaş gelişen bir sürecin sonucudur.

Bireyin psikolojik doğumuna, yani özellikle bebeğin *kendi bedeninin* deneyimleri ve deneyimlediği dünyanın başlıca temsilcisi olan *birincil sevgi nesnesi* açısından bir gerçeklik dünyasından ayrı ve onunla ilişkili olma duygusunun kurulması sürecine *ayrılma-bireyleşme süreci* adını veriyoruz. Tüm ruh içi süreçler gibi bu süreç de yaşam boyu yankılanır; hiç sona ermez, hep etkin kalır. Yaşamın yeni evrelerinde en eski süreçlerin yeni türevlerinin hâlâ faaliyette olduğu görülür. Ama bu sürecin en önemli psikolojik başarıları, aşağı yukarı dört ila beşinci ayda başlayıp otuz ila otuz altıncı ayda sona eren, bizim *ayrılma-bireyleşme evresi* adını verdiğimiz dönemde gerçekleşir.

Gelişimsel açıdan normal bir ortakyaşamsal dönemi izleyen normal ayrılma-bireyleşme sürecinde çocuk, anne yanında ve coşkusal açıdan ulaşılabilir durumdayken ayrı işlev görmeyi başarır (Mahler, 1963); sürekli olarak (olgunlaşma sürecinin her aşamasının ortaya çıkarıyor gibi göründüğü) küçük nesne yitimi tehditleriyle karşı karşıyadır. Bununla birlikte, normal ayrılma-bireyleşme süreci, travmatik ayrılma durumlarının tersine, çocuğun gelişimsel açıdan bağımsız işlev görmeye hazır olduğu ve bundan haz aldığı bir ortamda gerçekleşir.

Ayrılma ve bireyleşme birbirini tamamlayan iki gelişim olarak düşünülmektedir: Ayrılma, çocuğun anneyle ortakyaşamsal birleşme durumundan çıkışını (Mahler, 1952), bireyleşme de kendi ayırt edici bireysel özelliklerini üstlendiğini gösteren başarıları içerir. Bunlar birbirleriyle iç içe geçmiş, fakat özdeş olmayan gelişim süreçleridir; birbirlerinden farklı biçimlerde ilerleyebilirler; birinde ya da öbüründe gecikme ya da erken gelişme görülebilir. Dolayısıyla, çocuğun devinim sisteminin erken gelişmesi, annesinden fiziksel olarak ayrılmasını mümkün kılarak, bireyleşmenin bir bileşeni olan düzenleyici içsel mekanizmaların (krş. Schur, 1966) ayrı oluşla başa çıkma olanağı sağlamasından önce bu ayrı oluşun farkına varılmasına yol açabilir. Ya da tam tersine, çocuğun bireyleşmeye yönelik doğuştan gelen yönelişine, genellikle de beninin özerk devinim sistemi işlevine müdahale eden, onun yanından hiç ayrılmayan ve onu çocuksu olmaya zorlayan bir anne, çocuğun bilişsel, algısal ve duygusal işlevleri gelişmekte ve hatta erken gelişmiş bile olsa, kendi-öteki ayrımının tam farkındalığının gelişiminde geriliğe yol açabilir.

Bebeğin kendi-öteki ayrımının farkında olmadığı ilkel bilişsel-duygusal durumunun gözlemlenebilen ve çıkarsanan başlangıcından itibaren, ayrılma ve bireyleşme sorunları çevresinde ruh içi ve davranışsal yaşamın büyük çaplı bir örgütlenmesi gelişir. Bundan dolayı bunu izleyen döneme ayrılma-bireyleşme evresi adını veriyoruz. II. Kısım'da bu sürecin aşamalarını (altevrelerini) açıklayacağız. Farklılaşmanın ilk belirtilerinden başlayarak, önce bebeğin bütün ilgisini annenin neredeyse dışlanmasına varacak düzeyde kendi özerk işlevlerine yoğunlaştırdığı dönemden, sonra çocuğun, tam da anneden ayrı oluşunu daha açık bir biçimde algıladığı için, bütün dikkatini yeniden anneye yönlendirdiği o çok önemli yeniden yakınlaşma döneminden geçecek ve son olarak ilkel bir kendilik, bağımsız bir varlık olma ve bireysel kimlik duygusunun, libidinal nesne ve kendilik sürekliliğine giden adımların üzerinde duracağız.

İlk çocukluğa yoğunlaştığımızı vurgulamak istiyoruz. Bazen özensizce yapıldığı gibi, herhangi bir yaşta yaşanan her yeni ayrılmayı ya da kendilik duygusunun gözden geçirilmesine ya da genişletilmesine yol açan her yeni aşamayı ayrılma-bireyleşme sürecinin bir parçası olarak görmüyoruz. Bize göre bu, kavramı sulandırmak ve onu *özü olduğunu düşündüğümüz ayrı oluş duygusunun erken ruh içi elde edilişinden* uzaklaştırma hatasına düşmek olur. Eski ve kısmen

çözümsüz kalmış bir kendilik kimliği ve beden sınırları duygusu, ya da ayrılma ve ayrı oluşla ilgili eski çatışmalar yaşamın herhangi bir evresinde ya da tüm evrelerinde yeniden etkinlik kazanabilir (ya da çevresel, hatta merkezi etkinliğini sürdürebilir); ama biz bu çatışmaları aydınlatan daha sonraki olay ya da durumları değil, çocuklukta yaşanan ilk süreci ele alacağız.

Genel psikanalitik kuram içerisindeki yeri açısından çalışmamızın özellikle iki ana konuyla ilişkili olduğunu düşünüyoruz: uyum ve nesne ilişkisi.

UYUM

Hartmann'ın (1939) psikanalitik kurama bir uyum perspektifi getirme çalışmalarına başlaması, psikanalizin gelişimsel tarihinde oldukça geç bir tarihe rastlar. Bu gecikmenin nedeni, yetişkinlerin klinik psikanalizinde, yerleşmiş kişilik özelliklerinden egemen fantezilere kadar pek çok şeyin hastanın iç dünyasından kaynaklanıyor gibi görünmesi olabilir. Fakat uyum sorunu bebeklerle ve çocuklarla çalışırken kendini gözlemciye zorla kabul ettirir. Çocuk, en başından itibaren, anne-bebek ikili biriminin oluşturduğu kalıpta şekillenir ve gelişir. Anne, çocuğa uyum sağlamak için ne yaparsa yapsın, ne kadar duyarlı ve eşduyumlu olursa olsun, çocuğun taze ve işlenebilir uyum yeteneğinin ve (doyum sağlamak amacıyla) uyuma duyduğu gereksinimin, kişiliği tüm karakter ve savunma örüntüleriyle sağlam ve çoğu zaman katı bir biçimde biçimlenmiş olan anneye göre çok daha büyük olduğuna kuvvetle inanıyoruz (Mahler, 1963). Bebek, annenin yöntemleri ve tarzı –annenin böyle bir uyum için sağlıklı ya da patolojik bir uyum nesnesi olup olmaması– ile ahenk ve karşıtlık içinde biçimlenir. Metapsikolojik açıdan, *dinamik* bakış açısının odaklandığı noktanın –itki ve savunma arasındaki çatışma– yaşamın ilk aylarındaki önemi, kişiliğin yapılanması nedeniyle sistem içi ve sistemler arası çatışmaların en önemli öğe haline geldiği sonraki dönemlerdekine göre çok daha azdır. Gerilim, travmatik kaygı, biyolojik açlık, ben aygıtı ve dengeleşim, ilk aylarda önem taşıyan, neredeyse biyolojik kavramlardır ve, *sırasıyla*, ruhsal içerikli kaygının, sinyal kaygısının, oral ya da başka tür dürtülerin, ben işlevlerinin ve içsel düzenleyici mekanizmaların (savunma ve karakter özelliklerinin) öncülleridir. Bebek en büyük uyum gereksinimleriyle doğumda karşı

karşıya kaldığı için, bebekliğin ilk dönemine en uygun bakış açısı *uyumsal* bakış açısıdır. Neyse ki, bebeğin kişiliğinin işlenebilirliği ve henüz biçimlenmemişliğinden kaynaklanan, çevresi tarafından biçimlendirilebilme ve kendini çevresine göre biçimlendirme yetisi, bu ihtiyacı karşılar. Çocuğun çevresinin biçimine uyma yetisi zaten ilk bebeklik döneminde mevcuttur.

NESNE İLİŞKİSİ

Katkımızın nesne ilişkisi tarihçesinin psikanalitik açıdan incelenmesinde özel bir yeri olduğuna inanıyoruz. İlk dönem psikanalitik çalışmalar nesne ilişkilerinin gelişiminin dürtülere bağlı olduğunu göstermişti (Freud, 1905; Abraham, 1921, 1924; Fenichel, 1945). Narsisizm (birincil ve ikincil), çift değerlilik, sadomazoşizm, oral ya da anal karakter ve Oidipal üçgen gibi kavramlar, eşzamanlı olarak hem dürtü hem de nesne ilişkisi sorunlarıyla ilintilidir (ayrıca krş. Mahler, 1960). Bizim katkımız, eşzamanlı libidinal gelişim bağlamında, nesne ilişkisinin benin erken yaşam öyküsüne koşut bir biçimde narsisizmden gelişimini göstermesi açısından bu çalışmalara ek olarak görülmelidir. Gerçek nesne ilişkisinin bir önkoşulu olarak ayrı oluşun farkındalığının bilişsel-duygusal açıdan başarılması ve ben aygıtlarının (örneğin devingenlik, bellek, algılama) ve daha karmaşık ben işlevlerinin (gerçekliği sınama gibi) böyle bir farkındalığın desteklenişindeki rolü çalışmamızın merkezindedir. Nesne ilişkisinin ortakyaşamsal ya da birincil çocuk narsisizminden nasıl geliştiğini, ayrılma ve bireyleşmenin başarılmasına koşut olarak nasıl değiştiğini, sonra da anneyle narsisistik ilişkiler ve daha sonra nesne ilişkileri kalıbında ben işlevselliği ve ikincil narsisizmin nasıl geliştiğini göstermeye çalışacağız.

Klinik psikopatolojik görüngülerle ilişkisi açısından çalışmamızın, Anna Freud'un (1965b) gelişim bozuklukları adını verdiği, gelişimin daha sonraki bir döneminde gelişimsel enerji akışı (E. Kris, 1955) tarafından düzene sokulabilen, ya da bazı örneklerde çocuk nevrozunun ya da orta derecede patolojinin öncülleri olabilen rahatsızlıklarla bağlantılı olduğunu düşünüyoruz. Frijling-Schreuder (1969), Kernberg (1967) ve G. ve R. Blanck (1974) vb. bazı başka araştırmacılar gibi biz de, altevre gelişiminin ciddi biçimde bozuk ya da başarısız olduğu bazı nadir durumlarda, sınır durum görüngülerinin ya da sınır

durumların, hatta psikozun ortaya çıkabildiğini gözlemledik.

Bu kitap, çocuk psikozunun ele alındığı kitabın (Mahler, 1968b) tersine, ağırlıklı olarak ortalama gelişim üzerinedir ve en fazla orta derecede patolojinin anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Gerek otistik (Kanner, 1949) gerekse ortakyaşamsal (Mahler; 1952; ayrıca krş. Mahler, Furer ve Settlage, 1959) sendromların ağır bastığı çocuk psikozlarının incelenmesinde, anne-bebek ortakyaşamsal yörüngesinin sanrısal alacakaranlık durumuna giremiyor ya da bu durumdan hiç çıkamıyor gibi görünen çocuklar gözlemlendi (Mahler ve Furer, 1960; krş. Mahler, 1968b). Bunlar, annelik yapan kişinin yaydığı uyaranlara yanıt veremeyen ya da bunlara uyum gösterme yeteneğine sahip olmayan, yani "annelik ilkesi"ni kullanamayan çocuklardır (Mahler ve Furer, 1966). Bu çocuklar, öte yandan, gerçek ayrı oluşu herhangi bir biçimde algıladıklarında paniğe de kapılabilirler. Koşulsuz tümgüçlü ortakyaşamsal birlik sanrısını korumak için özerk işlevlerin (örneğin devingenlik ya da konuşma) kullanımını bile bırakabilir ya da çarpıtabilirler (krş. Ferenczi, 1913).

Bu çocuklar, her iki durumda da, gerçeklik dünyasında bir yönlendirici olarak anneden yararlanma yeteneğinden yoksundurlar (Mahler, 1968b). Sonuç, çocuk kişiliğin dışsal bir sevgi nesnesi olarak anneyle ilişki çerçevesinde kendini örgütlemeyi başaramamasıdır. Normalde "olağan düzeyde" bir annelik bakımı ilişkisi (bkz. Winnicott, 1962) kalıbında gelişen ben aygıtları bu durumda gelişemez, ya da, Glover'ın deyişiyle (1956), ben çekirdekleri bütünleşemeyip ikincil olarak ayrılır. Ağırlıklı olarak otistik savunmalara sahip çocuklar, "canlı, somut anne"ye (Bowlby, Robertson ve Rosenbluth, 1952) yokmuş gibi davranırlar; ancak bir insan otistik kabuklarını delme tehdidinde bulunduğunda öfke patlaması ve/veya panikle tepki gösterirler. Öte yandan, ağırlıklı olarak ortakyaşamsal bir örgütlenmeye sahip çocuklar, anneye kendiliklerinin bir parçasıymış gibi, yani kendilikten ayrı değilmiş, onunla birleşik durumdaymış gibi davranırlar (Mahler, 1968b). Bu ikinci tür çocuklar, ayrı ve tam bir dışsal nesne olarak bir anne imgesi bütünleştiremezler; bunun yerine iyi ve kötü kısmi nesneler arasındaki bölünmeyi sürdürürler ve iyiyi içeriye almayla kötüyü dışarıya atma çabaları arasında gidip gelirler. Bu çözümlerden birinin ya da öbürünün sonucu olarak, dış dünyaya (en özgül biçimiyle çocuğun anneyle [ya da babayla] arasında gelişen bir nesne ilişkisiyle temsil edilen) uyum ve çocuğun tek ve benzersiz ki-

şiliğini ortaya çıkaran bireyleşme, ilk evreden itibaren düzgün bir biçimde gelişmez. Dolayısıyla temel insani özellikler henüz nüve halindeyken körelir ve çarpıklaşır, ya da daha sonraki dönemlerde çözülür.

Normal ortakyaşamsal dönemin ve normal ayrılma ve bireyleşmenin incelenmesi, psikotik çocuklardaki gelişim kusurlarının daha anlaşılır hale gelmesine yardımcı olur.

BAZI TANIMLAR

Yıllar boyunca çeşitli tartışma ve sunumlarda, temel kavramlarımızdan üçünün bir açıklamayı gerekli kılacak sıklıkta yanlış anlaşıldığını gördük. İlk olarak, *ayrılma* ya da *ayrı oluş* terimini, anneden ve anne yoluyla genel olarak dünyadan ayrı oluş duygusunun *ruh içinde* başarılması anlamında kullanıyoruz. (Psikotik çocuğun başaramadığı tam olarak bu ayrı oluş duygusudur.) Bu ayrı oluş duygusu, tedricen, nesne dünyasının temsillerinden ayrılmış, açık seçik ruh içi kendilik temsillerinin oluşmasını sağlar (Jacobson, 1964). Doğal olarak, gelişimsel olayların normal seyrinde anneden gerçekten, fiziksel olarak ayrılmak (rutin ya da başka biçimde) çocuğun ayrı bir kişi olduğu duygusuna önemli ölçüde katkıda bulunur; ama biz burada, bir kişiden fiziksel olarak ayrılmayı değil, ayrı bir birey olma duygusunu ele alacağız. (Aslında, fiziksel ayrılma olgusu, bazı sapkın durumlarda, ayrı oluş olgusunun daha da büyük bir panikle yadsınmasına ve ortakyaşamsal birlik sanrısına yol açabilir.)

İkinci olarak, *ortakyaşam* terimini (Mahler ve Furer, 1966), benzer biçimde, davranışsal değil, ruh içi bir durumu anlatmak için kullanıyoruz; dolayısıyla, çıkarsanan bir durum söz konusudur. Örneğin, çocuğun yapışma davranışını değil, kendilikle anne arasında farklılaşmanın olmadığı, ya da (ortakyaşamsal evrenin ayırt edici özelliği olan) kendilik-nesne ayrımının oluşmadığı duruma bir gerilemenin yaşandığı ilkel bilişsel-duygusal yaşamın bir özelliğini kastediyoruz. Aslında bu, her zaman annenin fiziksel varlığını gerektirmez ve bir olma durumunun ilkel imgelerine ve/veya aykırı algılamaların yadsınmasına ya da görmezden gelinmesine dayanabilir (ayrıca Mahler, 1960).

Üçüncü olarak, Mahler (1958a ve b) daha önce çocuk otizmi ve ortakyaşamsal psikozdan iki uç kimlik bozukluğu olarak söz etmişti. *Kimlik* terimiyle varolma, ayrı bir varlık olma duygusunun –bize gö-

re, kısmen, bedene libidinal enerji yatırımını içeren bir duygu– ilk fark edilişini kastediyoruz. Bu, bir *ben kimim* duygusu değil, *ben neyim* duygusudur ve bu bakımdan bireyliğin gelişim sürecinin ilk adımıdır.

ORTAKYAŞAMSAL PSİKOZ VE NORMAL AYRILMA-BİREYLEŞME: BİR GÖZDEN GEÇİRME

Tarihsel açıdan, bu kitabın başyazarının normal gelişim ve anne-bebek ikilisi üzerine gözlemleri yerini tedricen çocuk psikozunu da içeren patolojik görüngülerin incelenmesine bıraktı. Normal gelişimin sorunları tabii ki hiçbir zaman tam olarak bırakılmadı. Bu çalışmadan hemen önce gelen çalışma, ilk çocukluğun ortakyaşamsal psikozu üzerine bir incelemeydi. Bu çalışmanın nasıl bizi doğal bir biçimde normal gelişimi yeniden ele almaya yönelttiğini açıklamak istiyoruz.

Normal Ayrılma-Bireyleşme Evresi Varsayımı Üzerine

Ortakyaşamsal çocuk psikozunun doğal tarihçesi üzerine (Furer ile birlikte) yürüttüğümüz daha önceki araştırmamızda, bu çocuk hastaların gelişimlerinin neden (çarpık) bir ortakyaşamsal evrenin ötesine geçemediğini, hatta bu çocukların neden ikincil otistik nitelikte garip yaşam sürdürme mekanizmalarına geri dönmek zorunda kaldıklarını anlamaya çalıştığımızda büyük bir engelle karşılaştık (Mahler ve Furer, 1960; Mahler, 1968b). Bunu anlayabilmek için, normal bireyleşmeyi sağlayan adımlara, ve özellikle de yaşamın ilk iki yılında hâkim durumda olan bedenduyumsal, söz öncesi ve erken sınır oluşturucu deneyimlere ilişkin daha fazla şey bilmek zorunda olduğumuzu hissettik.

Çeşitli sorular sormaya başladık. Ayrı bir birey olmanın, bu psikotik çocukların başaramadıkları "olağan yolu" neydi? Normal bebekteki "yumurtadan çıkış süreci" nasıl bir şeydi? Annenin –katalizör, etkinleştirici ya da örgütleyici olarak– bu süreçlere katkıda bulunma yollarını ayrıntılı olarak nasıl anlayabilirdik? Bebeklerin büyük çoğunluğu, ortakyaşamsal evrede başlayan ve ayrılma-bireyleşme sürecinde yaşanan olayları mümkün kılan ikinci, çok tedricen gerçekleşiyor gibi görünen ruhsal doğum deneyimini nasıl başarabiliyordu? Buna karşılık, psikotik yatkınlığı olan çocuğun bu ikinci doğum deneyi-

mini başarmasını, ortakyaşamsal anne-çocuk "ortak sınırı"nı kırarak dışarı çıkmasını engelleyen genetik ve yapısal özellikler nelerdi?

1955'te (Mahler ve Gosliner) normal bir ayrılma-bireyleşme evresine ilişkin bir anlayış ortaya koyabilmeye başladık.

Kısaca ifade edebilmek için bu döneme ... kişilik gelişiminin *ayrılma-bireyleşme evresi* adını verelim. Bu ayrılma-bireyleşme evresinin, ben ve nesne ilişkilerinin gelişimi bakımından çok önemli bir evre olduğunu iddia ediyoruz. Bir diğer iddiamız da bu evrenin karakteristik korkusunun ayrılma kaygısı olduğudur. Ayrılma kaygısı, terk edilme sonucu yok olma korkusuyla eşanlamlı değildir. Bir önceki evrenin kaygısı kadar ani bir biçimde ortaya çıkmaz. Ama daha karmaşıktır ve ileride bu karmaşıklığı daha ayrıntılı olarak açıklayabileceğimizi umuyoruz. Eğer çoğu zaman ikinci yılın ikinci yarısından itibaren başlayan veya müzmin ya da akut olarak kendini gösteren ağır çocukluk psikopatolojisini anlamayı umuyorsak, ayrılmaya götüren[1] ve ayrılma korkusuyla birleşen büyük itici gücü incelememiz gerekir.

Bu ayrılma-bireyleşme evresi, aramızdan birinin "civcivin yumurtadan çıkışına benzer bir biçimde ortakyaşamsal anne-çocuk ortak zarından çıkmak" şeklinde betimlediği bir tür ikinci doğum deneyimidir. Bu yumurtadan çıkış en az biyolojik doğum kadar kaçınılmazdır (Mahler ve Gosliner, 1955: 196).

Ayrıca:

Öne sürdüğümüz görüşlerin anlaşılması amacıyla, on sekizinci aydan otuz altıncı aya kadarki bebeklerin, yeni gelişen, zevk aldıkları ve kıskançlıkla korudukları kendilik imgelerini anne ya da başka önemli figürlerin ihlal edememesi için aldıkları savunma konumuna odaklanmayı öneriyoruz. Bu, ayrılma-bireyselleşme evresinde rastlanan, klinik açıdan önemli ve dikkat çekici bir görüngüdür. Anna Freud'un [1951b] işaret ettiği gibi, ikinci ve üçüncü yıllarda, kısmen normal bir olumsuzluk dönemi gözlemlenebilir. Bu, anne-çocuk ortakyaşamından kopma sürecine eşlik eden davranışsal tepkidir. Ortakyaşamsal evre ne kadar az doyurucu ya da ne kadar asalakça idiyse, bu olumsuzluk tepkisi de o kadar belirgin ve abartılı olacaktır. Yeniden yutulma korkusu, henüz kısa bir süre önce ve yetersiz biçimde başlamış, savunulması gereken bireysel farklılaşmayı tehdit eder. On beş ila on sekiz ay noktasının ötesinde, anne ile birlik ve özdeşleşmenin geçerli olduğu birincil evre, bir ben ve nesne dünyasının gelişimi için yapıcı olmaktan çıkar (Mahler ve Gosliner, 1955: 200).

1. Artık dürtünün başlı başına ayrılmaya yönelik olmadığını, doğuştan verili olanın bireyleşmeye yönelik dürtü olduğunu, ama bireyleşmenin de özerk ayrılma olmadan başarılamadığını biliyoruz.

Bugün ayrılma-bireyselleşmenin çok daha önce başladığını düşünüyoruz ve bu ilk formülasyonlara çok şey ekleyebilecek durumdayız.

Ayrı Oluşun Farkındalığına Eşlik Eden Kaygı Varsayımı Üzerine

Bu varsayıma göre (Mahler, 1952), yürümeye yeni başlamış bazı çocuklarda devinim sistemi işlevlerinin ve diğer özerk ben işlevlerinin olgunlaşmaya bağlı olarak aniden ortaya çıkması, anneden ayrı olarak işlev görmeye coşkusal hazır oluşta bir gecikmeyle birlikte gerçekleşir ve organizmik bir panik üretir. Çocuk henüz iletişim kuramadığı için (söz öncesi evrededir), bu paniğin ruhsal içeriği kolayca fark edilemez (ayrıca krş. Harrison, 1971). Çocuğun "öteki"ni bir dışsal örgütleyici ya da yardımcı ben olarak kullanmayı başaramaması sonucunda, bu panik pekişerek buna uyan bir sinyal kaygısına dönüşemez, akut ya da müzmin bir organizmik sıkıntı niteliğini korur. Bu, benin yapılanmasını daha da engeller. Bünyede az çok varolan olgunlaşma sürerken psikolojik gelişimin sürmemesi,[2] henüz nüve halindeki beni çok kırılgan hale getirir. Sonuçta farklılaşmanın kaybolması ve parçalanma ortaya çıkabilir ve bunu çocuk psikozunun iyi bilinen klinik tablosu izler (Mahler, 1960).

Ruh içi olayların bu şekilde yorumlanması –özellikle açıklanmak istenen görüngülerin söz öncesi niteliği göz önüne alınırsa– tabii ki bir varsayımdan öteye geçmez. Yine de, kazanılmış durumda olan özerk işlevlerin yitimi ve bunu izleyen gelişimin durmasına ilişkin gözlemlenebilir –varsayımsal değil, tanımlayıcı– klinik verilere çok uygun bir varsayım gibi görünüyor. Bu parçalanma, yaşamın ilk yılının sonunda ya da ikinci yılı boyunca herhangi bir zamanda gerçekleşebilir. Acılı ve beklenmeyen bir travmayı izleyebilir, ama çoğu zaman kısa bir ayrılma ya da küçük bir yitim gibi görünüşte önemsiz bir olayın ardından yaşanır. Bu gözlemler, sonuçta bizi, ayrılma-bireyleşme sırasında normal bebek ve yürümeye başlamış çocukta görülen hafiflemiş "panikler"i ve anne ve çocuğun gerek bir birim, gerekse bireyler olarak bunlarla nasıl başa çıktıklarını incelemeye sevk etti. Ayrılma-bireyleşme evresinde normal bebeğin ve sonrasında da normal yürüyen çocuğun karşısına çıkan gelişme görevleri ve bu ço-

2. Olgunlaşma ve gelişme üzerine bir değerlendirme için bkz. Hartmann, Kris ve Loewenstein (1946).

cukların davranışlarında görülen sıkıntılar, zorluklar ve anlık gerilemeler üzerine giderek artan bilgimiz, tehlikesiz ve geçici rahatsızlıklar ve nevrotik rahatsızlıkların yanı sıra ortakyaşamsal psikotik çocuklarda erken ya da daha geç bir yaşta görülen, az rastlanan daha ağır ve kalıcı tepkilerin anlaşılmasına yönelik kuramsal çerçeveyi oluşturmamız için gerekli zemini sağladı.

Bir Kimlik Duygusunun Gelişimi Varsayımı Üzerine

Üçüncü bir varsayım (Mahler, 1958a ve b) normal ayrılma-bireyleşmenin "kimlik duygusu"nun gelişmesi ve sürdürülmesi için ilk önemli önkoşul olduğudur. Kimlik sorunuyla ilgilenilmeye başlanması, kafa karıştırıcı bir klinik görüngünün, psikotik çocuğun, değil "bir insan kimliği duygusu", bir bütünlük ya da bireysel bir varlık olma duygusuna bile hiçbir zaman ulaşamadığının gözlemlenmesi sonucunda oldu. Otistik ve ortakyaşamsal çocuk psikozları, "kimlik" duygusunun iki uç bozukluğu (Mahler, 1958a) olarak görülüyordu: Az rastlanan bu durumlarda en derinde, yani anne-bebek birimi içindeki ilk etkileşimlerde bazı şeylerin temel olarak yanlış gittiği açıktı. Temel varsayım şu şekilde özetlenebilir: Birincil otizmde, özneyle insan nesne arasında cansızlaştırılmış, donmuş bir duvar mevcutken, ortakyaşamsal psikozda birleşme, erime, kendilikle kendi olmayan arasındaki farklılığın ortadan kalkışı, sınırların bütünüyle bulanıklaşması söz konusudur. Bu varsayım sonuçta bizi, ayrı bir varlık ve kimliğin normal oluşumunu incelemeye yöneltti (krş. Mahler, 1960).

Normal Annelik Bakımının Katalizörlük İşlevi Üzerine

Dördüncü varsayım, etkileyici ve karakteristik bir gözlemden, ortakyaşamsal psikotik çocukların, gerçeklik dünyasından ayrı ve onunla ilişkili olma şeklinde istikrarlı bir duygu geliştirmek için bir zemin oluşturmak üzere gerçek dışsal bir nesne olarak anneyi kullanamadıkları gözleminden yola çıkılarak geliştirildi. Normal anne-çocuk çiftleriyle çalışmak ilgimizi, ayrılma-bireyleşme sürecinin çeşitli aşamalarında anne ve bebek arasındaki temas tarzlarına; ortakyaşam azalmaktayken bile temasın sürdüğü tarzlara; ve annenin, tamamlayıcılık, zıtlık, özdeşleşme ve özdeşleşmeden çıkış yoluyla çocuğun ayrı oluşunu ve bireyleşen kişiliğinin özgül örüntülenmesini kolaylaştırmaktaki özgül rolüne yöneltti (Greenson, 1968).

Böylece ortakyaşamsal psikotik çocuklarla çalışırken kullanılan temel fikirler yavaş yavaş, kesintisiz bir biçimde gelişerek normal anne-bebek çiftleriyle çalışmanın örgütleyici fikirlerine dönüştü. Aşağıda açıklanacağı gibi, daha biçimsel araştırma çabalarımız da aynı süreci izledi.

1950'lerin sonlarında Furer ve Mahler, New York'ta bulunan Masters Çocuk Merkezi'nde, "Ortakyaşamsal Çocuk Psikozunun Doğal Tarihçesi" üzerine sistemli bir çalışma başlattılar.[3] Bu, ilk olarak Dr. Paula Elkisch'in kullandığı (1953), üçlü tasarım adı verilen (çocuk, anne ve terapist) yöntemi kullandığımız, tedaviye yönelik bir eylem araştırmasıydı. Anne ve çocuk arasında, terapistin köprü rolü üstlendiği, bugün hayatta olmayan Augusta Alpert'in (1959) *düzeltici ortakyaşamsal ilişki* adını verdiği bir ilişki kurmaya çalıştık. Yukarıdaki projeyle eşzamanlı olarak, *normal* anne-çocuk çiftleriyle yürütülecek bir gözlem çalışmasının pilot aşamasına başlandı. Bu ikinci çalışma, kısmen rastlantısal olarak seçilmiş anne-bebek çiftleri üzerine yürütülen çift odaklı (yani anne ve çocuğa odaklanmış) bir gözlem çalışmasıydı ve çalışmada anne-çocuk birimleri başka anne-çocuk birimlerle ve zaman içerisinde kendileriyle karşılaştırılıyordu. Ortakyaşamsal çocuk psikozu ve normal anne-bebek çiftleri üzerine yürütülen bu çalışmalar yaklaşık dört yıl boyunca birbirine koşut bir biçimde ve sonrasında yedi yıl boyunca da ayrı ayrı devam etti.

Ortalama anne-bebek çiftlerinin incelenişi 1963'ten itibaren daha geniş bir ölçekte ve daha sistemli bir biçimde sürdürüldü.[4] Başlangıçta ele aldığımız sorunlar iki temel varsayıma yönelikti: 1) Normal ortakyaşamsal evreyi izleyen *normal* ve *evrensel* bir ruh içi ayrılma-bireyleşme süreci vardır; ve 2) yatkınlığı olan, *son derecede nadir rastlanan* bazı örneklerde, devinim sistemi işlevlerinin ve diğer özerk ben işlevlerinin olgunlaşmaya bağlı olarak aniden gelişmesi, anneden ayrı olarak işlev görmek için coşkusal açıdan hazır oluşta bir gecik-

3. Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü, URSE 1959/1960-1962/1963, "The Natural History of Symbiotic Child Psychosis", baş araştırmacılar M. S. Mahler ve M. Furer.

4. İnceleme, bir takip çalışması olarak, Dr. J. B. McDevitt, Anni Bergman ve arkadaşları tarafından, 31 Aralık 1974 tarihine kadar, Masters Çocuk Merkezi'nin yönetim kurulunun himayesinde sürdürüldü. Şimdiyse Pennsylvania Tıp Fakültesi'ne ismi açıklanmayan birinin yaptığı bağış sayesinde, Menil Vakfı Margaret S. Mahler Araştırma Fonu'nun sponsorluğunda sürdürülmektedir.

meyle birleşince, organizmik bir paniğe yol açar. Ben parçalanmasına ve sonuçta ortakyaşamsal çocuk psikozunun klinik tablosuna yol açan bu paniktir (Mahler, 1960). O zamandan bu yana ayrılma-bireyleşme sürecindeki kısmi başarısızlıkların sayısız derecesi ve biçimi olduğunu öğrendik.

Normal ayrılma-bireyleşme sürecini inceleme yöntemi, "Ortakyaşamsal Çocuk Psikozunun Doğal Tarihçesi" (üçlü tasarım) çalışmasında kullanılan yönteme yakındı. Bu yöntemin ayırt edici özellikleri, annenin sürekli olarak ortamda bulunması; bebeğin etkin ayrılma ve dönüş deneylerine ne derece hazır olduğunun gözlemlenmesi için özel olarak tasarımlanmış, bu gözleme odaklanmış bir fiziksel düzenleme; ve bebeğin edilgin ayrılma deneyimlerine tepkisini gözlemleme fırsatıydı .

Normal ayrılma-bireyleşme evresi üzerine yürütülen çalışma, ortakyaşamsal çocuk psikozu üzerine yürütülen daha önceki çalışma için de önemli geribildirimler sağladı. Ayrılma-bireyleşmenin gelişiminde altevreler tanımlamamız, ortakyaşamsal psikotik çocukta yoğun tedavinin seyri boyunca artarak süren bazı değişimleri tahmin edip kavramlaştırmamızı mümkün hale getirdiği gibi (krş. Bergman, 1971; Furer, 1971; Kupferman, 1971), ortakyaşamsal psikotik çocuğa ilişkin (kısmen yukarıda verilmiş olan) formülasyonlarımız da ayrılma-bireyleşme sürecine ilişkin daha sonraki anlayışımızın izlerini taşıyor (Mahler ve Furer, 1972; Mahler, 1969b, 1971).

GÖZLEM VE ÇIKARIMLAR ÜZERİNE BİR ÖN NOT

Söz öncesi dönemin doğrudan gözlemi sonucunda ne gibi çıkarımlar yapılabileceği son derece tartışmalı bir konudur. Bebeğin söz öncesi dönemde olmasının yanı sıra, gözlemci-kavramsallaştırıcının sözlü araçlarının da bu tür malzemenin tercümesi için çok yetersiz kalması, sorunu daha da karmaşık bir hale getirir. Psikanalitik *yeniden* kurgulamada karşılaşılan sorunlara koşut sorunlar, buradaki psikanalitik kurgulamada, söz öncesi evredeki çocuğun iç yaşamının bir tablosunun kurgulanmasında da görülmektedir. Bize göre burada bedenduyumsal eşduyum, merkezi bir role sahiptir. Doğrulukları kesin olarak ispatlanamamakla beraber bu tür kurgulamaların faydalı olabileceğine inanıyoruz ve bu konuda çalışmaya büyük önem veriyoruz.

Söz öncesi dönemi anlama çabaları açısından analistlerin konumları geniş bir spektrum oluşturmaktadır. Spektrumun bir ucunda, doğuştan gelen karmaşık Oidipal fantezilere inananlar, Melanie Klein ve izleyicileri gibi insanın ilk rahim dışı ruhsal deneyimlerine kısmen türoluşsal bir bellek, doğuştan gelen bir simgesel süreç atfedenler (Mahler, 1969; Furer, alıntılayan Glenn, 1966) bulunur. Spektrumun öbür ucunda ise –Freud'un metapsikolojik kurguları temelinde örgütlenmiş olan– kısıtlı sözlü ve yeniden kurgulanmış kanıtları önemseyen, ama yine de söz öncesi malzemenin, temel varsayımlar bütünümüzün en ihtiyatlı ve deneysel bir genişletilmesi için bile zemin oluşturması düşüncesine pek olumlu bakmayan Freudcu analistler yer alır. Bu analistler, bu varsayımların yeniden kurgulamayla, yani klinik ve tabii ağırlıklı olarak sözlü malzemeyle desteklenmesini isterler. Bu iki ucun arasında yer alan, söz öncesi döneme ilişkin çıkarımların kurama yapacağı katkıları –ihtiyatlı bir şekilde de olsa– keşfetmeye hazır analistlerden oluşan büyük bir ara bölge bulunduğuna inanıyoruz (Mahler, 1971).

Analitik kuramcılar, genellikle, klinik psikanalitik verilerden söz öncesi döneme ilişkin çıkarımlar yaparken "Neden?", "Bu nasıl meydana geldi?" diye sormaya, olabildiğince eski söze dökülebilir anılara doğru giderek bu sorulara cevap vermeye ve sonunda bu anıları söze dökülebilen klinik görüngülerle eşbiçimli olan bebekliğin söz öncesi (ama açıkça gözlemlenebilen) görüngülerine bağlamaya hakları olduğunu düşünürler. Freud'un uçma düşleri (1900: 271) ve çocuğun yetişkinler tarafından tutulup kaldırılması deneyimi üzerine yorumları buna örnektir (ayrıca krş. Anthony, 1961). Yani biz, hastaların ancak daha sonra analiz sırasında kelimelere dökülmüş anılar, serbest çağrışımlar halinde, kökeninin farkında olmadan ifade edebildiklerine (dışarıdan bakınca) uygun düşen söz öncesi dönem görüngülerini inceliyoruz.

Olağan ve beklenebilir olanın yanı sıra beklenmeyeni, şaşırtıcı ve olağandışı davranışları ve etkileşim dizilerini anlayabilmek için, klinik psikanalizde olduğu gibi, baştan sona "serbest dikkat"e dayalı bir yöntem kullandık. Analiz sırasında psikanalitik aygıtın, özellikle kulağın (bkz. Isakower, 1939) çalışmasına benzer biçimde, psikanalitik bebek gözleminde de psikanalitik göz o andaki görüngübilimsel dizinin yönlendirdiği yere gitmeye hazır durumdadır (krş. A. Freud, 1951b).

Ama söz öncesi evredeki çocuğu gözlemleyen kişi, psikanalitik

olarak türetilen bu genel gözlem biçimlerinin ötesinde özel bir gözlem fırsatına da sahiptir: Bedeni devinim halinde gözlemleme fırsatı. Sözlü olmayan davranıştan çıkarımlar yapmaktaki başlıca dayanaklarımızdan birini açıklayabilmek için, büyümekte olan çocukta devimduyum ve devingenlik işlevlerinin öneminden kısaca bahsetmek istiyoruz. 1940'larda yayımlanan birçok makalede de ortaya konduğu gibi (Mahler, 1944; Mahler, Luke ve Daltroff, 1945; Mahler ve Gross, 1945; Mahler, 1949a), bütün bedenin devinimsel, devimduyumsal ve jestsel (duygusal-devinimsel) görüngülerinin gözlemi çok değerli olabilir. Bununla bir çocuğun içinde neler olup bittiği üzerine çıkarım yapılabilir; yani devinimsel görüngüler ruh içi olaylarla bağıntılıdır. *Bu özellikle yaşamın ilk yılları için geçerlidir.*

Neden böyledir? Çünkü devinimsel ve devimduyumsal yollar, bebek için (sözlü iletişimin bunların yerini almasından çok önce) mümkün olan belli başlı anlatım, savunma ve boşalım yollarıdır. Bunlardan içsel durumlara ilişkin çıkarımlar yapabiliriz; çünkü bunlar içsel durumların nihai ürünleridir. İçsel durum hakkında kesin bir yargıya varmak olanaksızdır; fakat çok sayıda, yinelemeli ve uzlaşmayla doğrulanmış gözlemler ve çıkarımlar yapmak kısmen bizi bütünsel hatalardan korur.[5] Ayrıca, söz öncesi dönemde, tanım gereği, konuşma ileride üstleneceği başlıca anlatımsal işlev olma özelliğini henüz edinmemiştir ve bu yüzden iletişim görevini büyük ölçüde yansılama, devinim ve jest alanlarına bırakır. Son olarak, çok küçük çocuklar, bedensel ifadenin ayarlanması, ketlenmesi, stilize edilmesi ve savunma amacıyla çarpıtılması gibi değişiklikleri henüz öğrenmemişlerdir.

Küçük çocuğun bütün bedeniyle gerçekleştirdiği zengin ve anlatım gücü yüksek duygusal-devinimsel (jestsel) davranışların yanı sıra bebekle anne arasındaki yaklaşma ve talepte bulunma davranışlarıyla uzaklaşma davranışlarının ileri-geri devinimleri –bunların sıklığı, genliği, zamanlaması ve yoğunluğu– ilerki yaşlarda sözlü iletişim yoluyla karşılaştığımız görüngüler için birçok ipucu sağlar ve önem-

5. Kestenberg'in önemli çalışması, anne ve bebeğin devinim örüntülerinden ne kadar çok şey öğrenebileceğimizi gösteriyor (1965a, 1965b, 1967a ve 1971). Ne yazık ki, ruh içi süreçlerden bahsederken devinimsel, özellikle de anlatımsal ya da duygusal-devinimsel görüngülerin daha özgül ve öğretilebilir olarak nasıl kullanılabileceği üzerine genel bir rehber oluşturmak, araştırma metodolojimizin dışına çıkıyordu. Umarız gelecekte araştırmacılar böyle bir projeye girişirler.

li bir rehber işlevi görür. Bebeğin anlatım amaçlı devingenliğinin ilerleyerek, ilkel benin geciktirme, öğrenme ve tahmin etme yeteneklerinin sağladığı geçici işlevler yoluyla içgüdüsel dürtünün anlık boşalımının ötesine nasıl geçtiğini gözlemledik. Bebeğin özerk ve çatışmasız devinim işlevlerini, ayrılma-bireyleşme sürecinin ilerleyen aşamalarına özel bir önem vererek gözlemledik ve değerlendirdik. Özetle, devinim-jest davranışları üzerine yaptığımız gözlemler bize ruh içi olaylara ilişkin önemli ipuçları verdi ve aşağıda tekrar ele alacağımız kapsamlı formülasyonları etkiledi (bkz. Homburger, 1923; Mahler, 1944; Mahler, Luke ve Daltroff, 1945).

Söz öncesi dönemdeki bebeklerin gözlemlenmesi ve ruh içi görüngülerin evrimi üzerine yapılan çıkarımların meşruluğuyla ilgili genel tartışmalara daha derinlemesine girmek yerine, böyle bir çabanın tarihçesini, yöntemlerini ve kesin olmayan sonuçlarını sunmak istiyoruz.

2

Araştırma Ortamının Evrimi ve İşleyişi

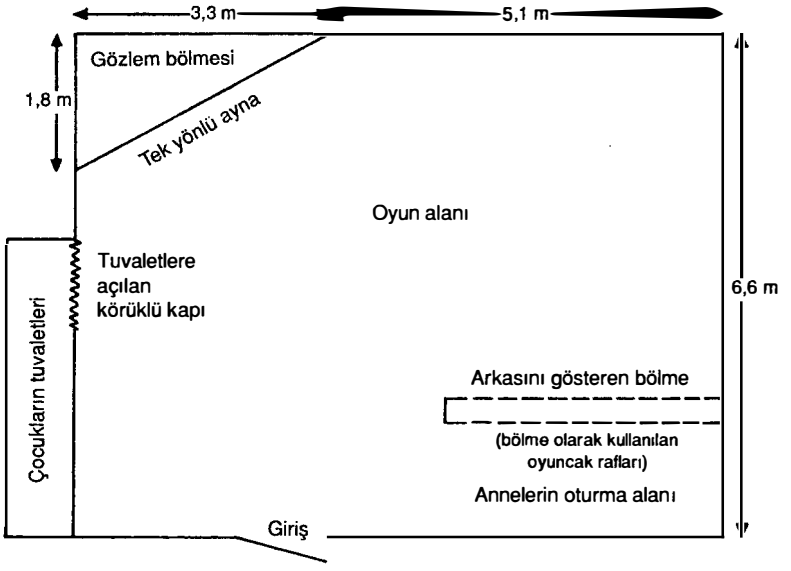
Bu bölümde bir çalışma yönteminin geçirdiği yavaş evrimi açıklayacağız. Yöntemimiz başlangıçta son derece klinik, oldukça sistemsiz, yine de olağanüstü teşvik ediciydi. Sonraları daha sistemli –hatta zaman zaman, veri toplama sistemlerimizin malzemenin doğal akışıyla teması yitirmesi anlamında, gereğinden fazla sistemli– hale geldik; ama dengeyi yeniden kurabildiğimizi ve verileri örgütlemede yeterince esnek bir yol geliştirebildiğimizi düşünüyoruz. Bu değişimler bir ölçüde fiziksel çalışma mekânının değişmesi ve formülasyonlarımızda bir ilerlemeyle eşzamanlı olarak gerçekleşti (bunu daha sonra açıklayacağız). Bununla birlikte, genel olarak amacımız, serbest psikanalitik gözlemle önceden saptanmış deney tasarımı arasında uygun bir denge noktası sağlayacak bir çalışma yöntemi bulmaktı.

Çalışma yöntemlerimizin her iki yönden de ciddi eleştirilere maruz kalacağını biliyoruz ve aslında bu eleştirileri kendi kendimize yöneltebilecek durumdayız. Özellikle kanıtlar bulmak ve ispat değilse de ona yakın saptamalar oluşturmakla ilgili sorunlarımızın kesinlikle farkındayız. Psikanalitik açıdan, bebek ve yürümeye başlamış çocuklar üzerine yaptığımız gözlemler bize, kendini anlatma, onaylayıcı anıların ortaya çıkışı, semptomların değişmesi gibi klinik psikanalizde genellikle yararlanılan göstergeler yoluyla yorumlarımızın doğruluğunu onaylama şansı tanımıyor. Ama, (daha büyük çocuklarda ve annelerde değilse bile küçük yaşlardaki çocuklarda) öznel anlatımlardan yoksun olsak da ve deneklerimizle tabii ki bir boş ekran aktarım ilişkisi sağlayamasak da, –dikkatimizin önümüzdeki görüngülerin akla getireceği yolları izlemesini sağlayan, ruh içi yaşamla geçmişteki tüm ilişkilerimizin eğittiği– "psikanalitik bir göz"le gözlemlemekteyiz. Öbür kutba dönersek; titiz deneycilik açısından, kuşkusuz ki kanıtların değerlendirilişinde yanlılığı, genel havanın etkisinde kalı-

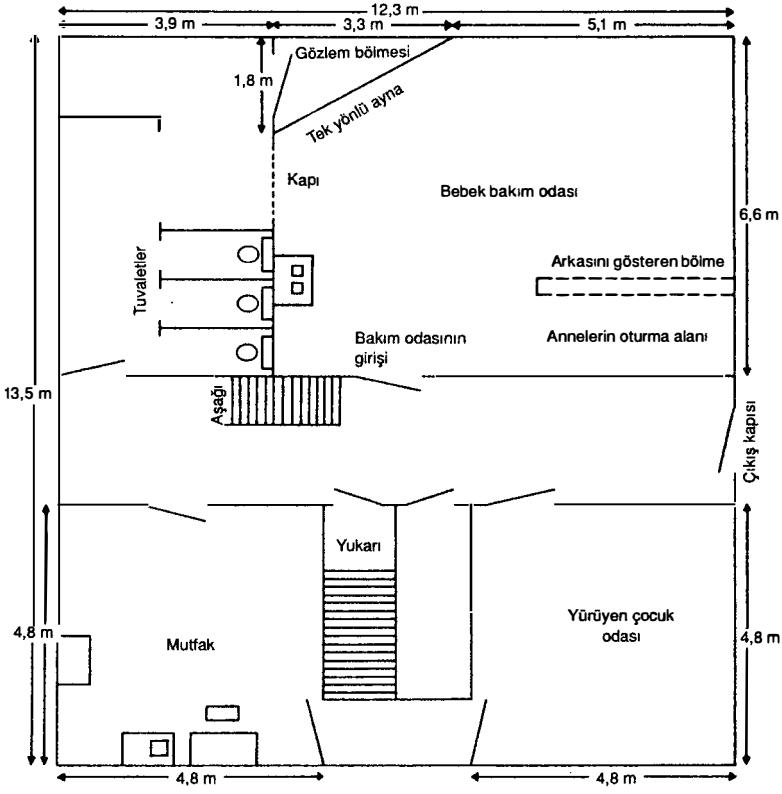
şı, değer yükleyici düşünceleri bütünüyle yok etmeyi başarmış olamayız. Ama, yaklaşımımız son derece klinik ve açık uçlu olsa da, çalışmayı, görüngülerle *az çok standartlaştırılmış* koşullarda *yinelenen karşılaşmalar* sağlayacak ve önemli sayılabilecek ölçüde *uzlaşımsal doğrulamaya* tabi olacak şekilde düzenledik.

Çalışmanın daha az sistematik olan başlangıç evresi, yukarıda belirttiğimiz gibi, olağanüstü derecede üretkendi ve bizi yukarıda kısaca bahsettiğimiz ve bir sonraki kısımda ayrıntılı olarak açıklayacağımız ayrılma-bireyleşme sürecinin altevrelerine ilişkin formülasyonlara götürdü. Bu üretkenlik kuşkusuz ki çalışmanın o sırada çok yeni oluşunun sonucuydu. Birçok şey gözlemledik, kafamızda birçok düşünce oluştu; bunların pek çoğu bize taze ve yeni geldi. Ama üretkenliğimizi sağlayan, muhtemelen annelerin ve bebeklerin araştırmanın izleyeceği yolları –her annenin merkezden ve katılımcı gözlemcilerden yararlanma yolu ve derecesi, kendilerini bize hangi hızda ve ne dereceye kadar açmak istedikleri, her annenin çocuğunun merkezdeki bakımı için ne ölçüde etkin sorumluluk yükleneceği gibi– bize göstermesine izin vermek şeklindeki akıllıca (akıllıca olduğunu şimdi anladığımız) kararımızdı biraz da. Bu, çalışma yöntemlerimizin daha az sistematik, fakat deneklerimizin gereksinimlerine uygun olmasına yol açtı. Fiziksel ortamın özellikleri de buna yardımcı oldu. Örneğin, ilk mekânımızda bebeklerin tuvaleti, bakım odasına bitişik, daha doğrusu bu odanın tam ortasında (bkz. Şekil 1 ve 2), sadece alçak körüklü bir kapıyla ayrılmış durumdaydı. Daha sonra aynı binanın üst katına taşındığımızda, uzun bir holün diğer ucunda daha özenle hazırlanmış, "daha iyi" yürüyen çocuk tuvaletleri edindiğimizde, çocukların tuvalet davranışlarını, su ve tuvaletteki diğer şeylere karşı gösterdikleri merakı, bunlarla kendilerinden geçmiş bir biçimde oynamalarını, bu büyüleyici odada kendi ve öbür çocukların bedenlerine ve yaptıklarına gösterdikleri merakı rahatça gözlemlemek gibi çok önemli bir fırsatı yitirdiğimizi hissettik. Annelerin bez değiştirirkenki davranışlarını ve bebeklerin ve yürüyen çocukların kapının altından tuvalete girdiklerinde verdikleri tepkileri görme şansını da yitirdik.

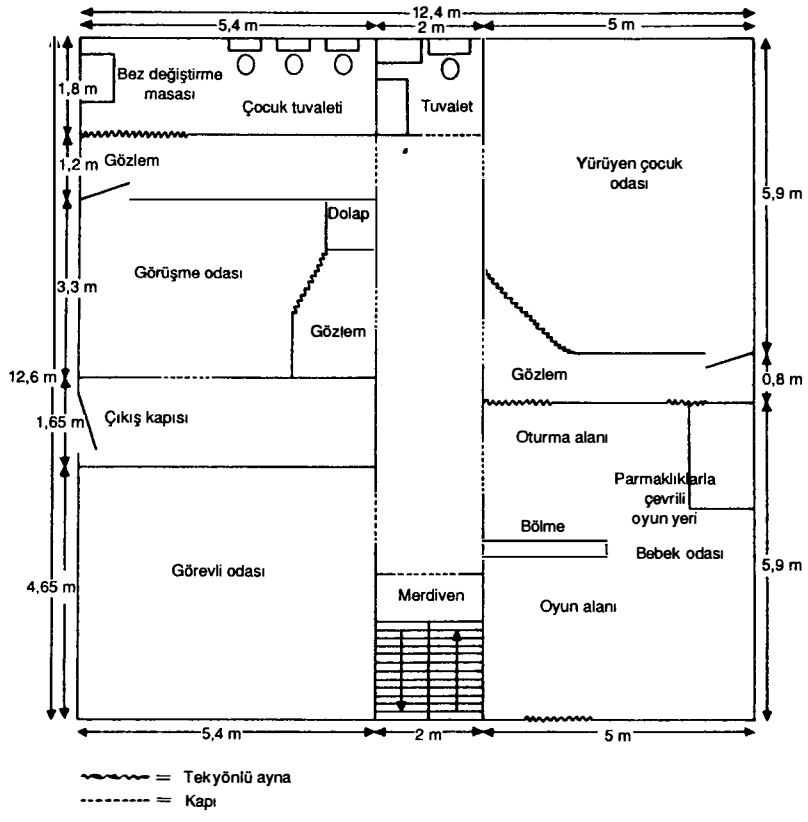
Çalışmamızın ortalarında aynı binanın üst katına taşındık ve çalışma alanımız çok daha az sıkışık hale geldi (Şekil 3). Ama, bunun ötesinde, bir süre için belli veriler üzerine (bugünkü bakış açımızla) esneklikten çok uzak bir çalışma yürütme çabamız, bizi bir kez daha klinik ve sistematik çalışmalar arasındaki dengeyi yeniden kurmak

ŞEKİL 1
ANNE-BEBEK ODASI. İLK DÜZENLEME

ŞEKİL 2
KAT PLANI. İLK DÜZENLEME

ŞEKİL 3
KAT PLANI. İKİNCİ DÜZENLEME

zorunda kaldığımız bir döneme getirdi.

Bu bölümde, özellikle ayrılma-bireyleşme sürecine ilişkin görüngülerin gözlemlenmesi için sunduğu olanaklarla ilişkili olarak araştırmamızın fiziksel ortamı açıklanmakta, ayrıca tasarımın çeşitli yönlerinin gelişimi üzerine tarihsel perspektifler sunulmaktadır. Ek A'da, elde edebildiğimiz veri çeşitlerinin bir özeti verilmekte ve bu verilere ilişkin sorunlar ele alınmaktadır. Eklerde ayrıca; 1) "yöntemin yöntemi", yani veri çözümleme yaklaşımımızın mantığı üzerine bir değerlendirme; 2) daha iyi bir dil geliştirmemize katkıda bulunmakla birlikte aşırı odaklanmış olduğundan, çocuklardaki gelişim sürecine ayak uyduramadığından, zamanından önce kodlandığından ya da bunların hepsinden ötürü başarısız olan biçimsel veri derleme ve niceliksel analize yönelik ara girişimlerimize bir bakış; 3) verilere daha sonraki üç yaklaşımımızın (yönlendirici sorular, psikanalitik yönelimli referans çerçevemizden türeyen alan gözlemleri ve ayrılma-bireyleşme sürecinin sonucu olan ilk karakter oluşumuyla ilgili formülasyonlar) gözden geçirilmesi yer almaktadır.

Burada çalışmamn fiziksel ortamını ve tarihçesini açıklarken, mevcut verileri ele almakta sonradan benimsediğimiz yöntemlerin doğru bir şekilde, yani ayrıntılarda kaybolmadan, ama amacımız olan ayrılma-bireyleşme sürecinin incelenmesini de gözden kaçırmadan muazzam miktarda veriyle başa çıkabilmek için getirdiğimiz çözüm girişimleri olarak anlaşılacağını umuyoruz.

ARAŞTIRMA ORTAMI VE MANTIĞI

Çalışma yöntemi büyük ölçüde anne-çocuk çiftlerinin esas itibarıyla doğal bir ortamda gözlemlendiği, tanımlayıcı, klinik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Başlangıçtaki (alt kattaki) ortam, ayrılma-bireyleşme sürecinin anlaşılmasında özel önem taşıdığı varsayılan davranışların gerçekleşmesine ve gözlemlenmesine olanak sağlayacağı düşünüldüğü için seçilmişti.

Anne-bebek odasının ilk düzeninin birkaç yıl önce verdiğimiz genel betimlemesini (bkz. Pine ve Furer, 1963) yinelemekle başlayalım ve bunu bazı ayrıntılarla bütünleyelim. Normal bebeklerle yürütülen çalışma, bir grup bebeğin parmaklıkla çevrili geniş bir oyun yerinde oynadıkları, zaman geçirdikleri, ya da bir şilte üzerinde veya yerde oynadıkları bir oyun odasında gerçekleştirildi. Çocukların oyun ye-

rinde etkin deneylere girişikleri görülüyordu; örneğin beden bütünleşmesindeki artışa bağlı olarak dikilip oturuyor ya da devriliyor, bir oyuncağa ulaşıp tutmak için uzanıyor, sesini duydukları ama görüş alanlarında bulunmayan annelerine doğru dönmek için çaba gösteriyorlardı. Oyun yerinin parmaklıklarının ardından annelerine bakıyor ve gülücüklerle, tatlı seslerle onu yanlarına gelip oyuna katılmaya çağırıyorlardı. Kendi başlarına oyuncaklarıyla, özellikle de "ilginç gösterilerin sürmesini" sağlamaya (Piaget, 1937) uygun olanlarla oynuyorlardı. Anneler birbirleriyle konuşmakta ve istediklerinde bebekleriyle etkileşime girmekte özgürdüler.

Annenin çocukla kurduğu, kendiliğinden gelişen günlük ilişkinin doğal bir ortamda gözlemlenebileceği bir durum yaratmak istedik ve görünüşe göre bunu başardık. Oyun odasında küçük bir alanı annelere ayırarak onlar için sohbet edebilecekleri, kahve içebilecekleri ya da bir şeyler okuyabilecekleri ve bu arada çocuklarını da rahatlıkla görecekleri ve isterlerse onların yanına gidebilecekleri bir oturma odası hazırladık. Bir sürü çekici ve rengârenk oyuncağın bulunduğu çok daha geniş bir alan çocuklara ayrılmıştı. Çocuklar, devinebilmeye başlar başlamaz oyuncak alanı, annelerin genellikle oturdukları bölüm ve odanın diğer bölümleri arasında gidip gelme eğiliminde oluyorlardı. Odanın bu fiziksel düzenlenişinde anne ve çocuğun ayrılması hiçbir şekilde tam olmuyordu. Buradaki durum, örneğin annenin çocuğunun bakımını bir süre için bakıcı ya da öğretmene devrettiği bir kreş ya da yuvadaki durumdan tamamen farklıydı; daha çok çocuklar serbestçe oynarken annelerin banklarda oturup sohbet ettikleri, çocuklarını rahatça izleyebildikleri ve gerektiğinde annelik bakımını sağlama olanağına sahip oldukları bir çocuk parkı gibiydi. Başlangıçtaki anne-bebek odamız Şekil 1'de görülmektedir.[1]

Ayrılmayı Gözlemleme Fırsatları

İncelenecek ana görüngü olan ruh içi ayrılma ve bireyleşme sürecinin doğrudan gözleme elverişli olmadığı baştan açıktı. Fakat anne-çocuk etkileşiminin gözleminden ruh içi sürece ilişkin ipuçları elde edilebi-

1. Araştırma ortamı, daha sonra anlaşıldığı gibi, başlangıçta, (giriş kapısının konumu ve odanın genel mimari planı nedeniyle) anneler, bebekler ve hatta bazen yürüme çağındaki çocukların birbirlerine karışmalarıyla oluşan bir kargaşanın yaşandığı sonraki durumdan çok daha iyi düzenlenmişti.

lirdi ve böylece gözlemlenebilir davranışlardan ruh içi süreç çıkarsanabilirdi. Çalışmamızın başında, gözlemlerimiz daha çok yaşamın ikinci yılındaki çocuklara yoğunlaşmış durumdayken, ruh içi sürece ilişkin ipuçlarının çoğunun her gün yaşanan, çocuğun, annenin ya da gözlemcinin başlatacağı, etkin ya da edilgin olabilen, rutin ayrılma deneyimlerinden sağlanabileceğini düşündük. Başlangıçta, 9-10 aylıktan daha küçük olmayan çocukları gözlemlediğimizde, bazı ayrılma türleri gözlemlerimize elverişliydi. Bunlar anne çocuğun yanındayken yaşanan ayrılmalardı: Oda içerisinde emekleyen ya da yürüyen bir bebek bir an için orada bulunan birçok kişi arasından annesinin yüzünü seçemez; anne dikkatini başka bir şeye yöneltmiştir, örneğin diğer annelerle konuşmaktadır vb. İlk dönemlerden başlayarak, edilgin, yani terk etmek yerine terk edilmek şeklinde bir ayrılma da yaşanıyordu. Anne birkaç dakikalığına bir yere gidebiliyor ya da bir uzmanla görüşme yapmak için yarım saat ya da daha uzun bir süre için odayı terk edebiliyordu (bazen, gerekli olduğunda çocuk da onunla gelebiliyordu). Çocuk biraz daha büyükse ve bir süredir merkeze gelip gidiyorsa, annenin bütün öğleden önceyi dışarıda geçirdiği de oluyordu. Bir süre sonra, çocukların, yuva benzeri bir ortamda bir "öğretmen"le birlikte uzunca bir süre anneden ayrı kalabilecek bir duruma geldiklerinde geçebilecekleri bir "yürüyen çocuk odası" oluşturduk. Böylece anne-çocuk ayrılmalarının ve yeniden bir araya gelmelerinin gözlemlenebilmesi için birçok fırsat sunan bir gözlem ortamına sahip olduk.

Araştırmamızın daha sonraki evresinde (1962 Martından sonra), ruh içi ayrılma deneyimlerinin çok daha erken başladığını fark ettiğimizde, gözlemlerimizi yaklaşık 4 aylık ve daha büyük bebekleri de içine alacak şekilde genişlettik. Annelerin bebeklerini tutma ve bebeklerin annelerine göre biçimlenme davranışlarını gözlemledik. Annelerinin bedenlerinde erimek ile kasılıp kendilerini geri çekmek arasında gidip gelen bebekler gördük. Bu ve diğer gözlemler bize, kucak bebeğinin mekândaki ilk yaklaşma ve uzaklaşma davranışlarından çok daha önce, ortakyaşam içindeki ilk sınır oluşumuyla ilgili içgörüler kazandırdı. Daha sonra farklılaşmanın en erken belirtilerini son derece dikkatli bir biçimde gözlemlemeye başladık (bkz. II. Kısım, 4. Bölüm). Bebek annenin kollarındayken kasılıp uzaklaşmaya çalışır (krş. Mahler, 1963). Henüz emekleyemez, fakat bazen annenin bedeninden uzaklaşıp bazen onunla birleşir, yani eriyip ona karışır gibidir;

daha sonra dış dünya onu çağırmaya ve o ana kadar yalnızca anneye yönelen dikkati kendine çekmeye başlar (yatırım ortak yaşamsal yörüngeden çekilir) (bkz. Spock, 1963). Bebeğin beden aygıtları yeterince olgunlaşır olgunlaşmaz annenin kucağından inebilir, sonra emekler, adımlar atar ve daha sonra da anneden yürüyerek uzaklaşmaya başlar.

Her iki araştırma ortamının da ele almamızı sağladığı ayrılmanın kimi ayrıntılarının daha bütünlüklü bir tablosunu sunabilmek için, çalışmanın çeşitli zamanlarında gözlemlerimizi harekete geçiren ya da gözlemlerimizin harekete geçirdiği kimi soruları ele alalım. Merkeze geldiklerinde anne çocuğunu nasıl taşımakta: Kendisinin bir parçası gibi mi? Başka bir insan gibi mi? Cansız bir nesne gibi mi? Küçük çocuk annesinin kendisini soymasına nasıl tepki veriyor? Odaya girildiğinde anne kendisini çocuğundan fiziksel ve/veya coşkusal olarak ayırmakta mı, yoksa fiziksel bir uzaklığa rağmen anneyle bebek arasında "görünmez bir bağ" mevcut mu? Anne, kendisine belli bir uzaklıktayken de bebeğine ne olduğunu biliyor mu? Onun gereksinimlerine ne ölçüde çabuk, ne ölçüde istekli ve ne ölçüde doğru bir biçimde yanıt veriyor? Anne, bebeğini uzun süre kucağında mı tutuyor? Onu oyun yerine bırakırken tedrici bir geçiş mi yapıyor; örneğin ona bir oyuncak sunup kendini rahat hissedinceye kadar yanında mı kalıyor? Yoksa onu başından atmak için zor mu sabrediyor? Gelir gelmez onu oyun yerine atıp dikkatini başka şeylere, gazetesine ya da sohbetine mi çeviriyor? Çocuğa yalnızca kendi gereksinim duyduğunda dönüp onu aşırı mı uyarıyor? Özetle, bebek odasındaki gözlemlerin bize annenin annelik bakımının ayırt edici özelliklerini ve gelişimini gösterdiğini gördük. Annenin kucağındaki bebeğiyle; biraz büyüyen, hızla emeklemeye ve adımlamaya başlayan bebeğiyle; giderek "anneden başka" kişilere ilgi göstermeye başlayan, yürümeye başlayarak büyük bir şevkle keşfe çıkan ve konuşmaya başlayarak gereksinimlerini yeni yollarla bildirmeye başlayan çocuğuyla etkileşimlerinin ayırt edici özelliklerini formüle edebiliyorduk. Annenin kendini küçük bebeğinden ayırma yollarını ve daha sonra da çocuk tarafından başlatılan ayrılmaya tepkilerini inceleyebiliyorduk.

İkilinin öbür tarafında ise, bebeğin yaşamının hangi anında annesinin farkına vardığını gözlemledik; daha doğrusu gelişimin anneyi ayrı bir varlık olarak algılamaya götüren çok sayıdaki ve çok tedrici ileri-geri adımlarını inceleyip formüle etmeye çalıştık. Bebeğin kendi annesinin "tutma davranışı"na nasıl tepki verdiğini, daha sonra,

sanki annesini (ve "öteki"ni) daha iyi görebilmek ve inceleyebilmek için ondan biraz geri çekilmeye çalışmasını gözlemledik. Yaklaşık beşinci aydan itibaren sınır oluşumu, dolayısıyla anneden etkin ayrılma çıkarınında bulunabilmemizi sağlayacak ipuçlarına rastladık. Bebek, belirli bir uzaklıktayken, görsel, sesli ya da kısa bir süre sonra devinimsel yolla annesini etkin biçimde arayarak ve artık sahip olduğu daha farklılaşmış yöntemlerle onun dikkatini çekmeye çalışarak bu aralığı kapatmaya çalışıyor muydu? Bunun ötesinde, yine çocuk odasında bebeğin yaşıtlarına, annesinin dışındaki (çeşitli derecelerde tanıdık olan) yetişkinlere tepkilerini ve anne ikameleriyle hangi koşullarda ilişki kurduğunu ve hangi koşullarda az çok şiddetli bir biçimde bunu reddettiğini gözlemledik. Annenin, özellikle de haftalık söyleşilerimizle ilişkili olarak planladığımız şekilde, anne-çocuk odasında olmadığı zamanlar yarı deneysel bir ayrılma deneyimi ortaya çıkarıyordu. Çocuğun annesinin ayrılışına tepkisini, o odanın dışındaykenki davranışını, dönüşüne yanıtını –yeniden bir araya gelme görüngüsünü– daima ayrılma-bireyleşme sürecindeki ilerleme ve gerilemelerle bağlantılı olarak inceledik.

Bir Yürüyen Çocuk Odası Oluşturmanın Mantığı

Kısmen daha büyük yürüyen çocukların genişleyen ve enerjik etkinlikleri yerde oturan bebekler için tehlikeli olabildiği; kısmen de bu çocuklar oyun odası öğretmeniyle birlikte ve giderek artan bir biçimde kendi aralarında oyun etkinliklerinde bulunabilecekleri ayrı bir odaya gereksinimleri olduğunu gösterdikleri için, henüz alt kattayken tesisin büro kısmının küçük bir bölümünü daha büyük yürüyen çocukların oyun odası haline getirdik. Katılımcı gözlemcilerden biri (yuva öğretmeni olarak) görece büyük yürüyen çocuklarla (yaklaşık 2 yaşında ve daha büyük) birlikte bitişikteki küçük odaya –kullanabileceğimiz tek oda– geçti. Bu bize anneyle vedalaşmalara karşı olgunlaşmakta olan tepkileri izleme olanağı verdi ve özellikle söz yetenekleri ilerlemiş çocuklardan çok şey öğrendik. Çalışmamızın bu evresinde yürüyen çocuk odasının küçüklüğü ve oyun öğretmeni, anne ve çocuklar arasındaki yakınlıktan dolayı anneler alışverişe, çamaşırhaneye ya da eve gitmek üzere binayı çok daha sık terk ettikleri için ayrılmaların niteliği değişmişti.

Belki de alt kattaki odanın küçüklüğünden ötürü, bazı çocukların

odaya (mekâna) çok fazla sahip çıktığını ve odaya girmek isteyen diğer kişileri, örneğin çocuğu orada olmayan bir anneyi ya da başgözlemci de dahil diğer katılımcı gözlemcileri odaya sokmamaya çalıştıklarını gözlemledik. Bu biraz hayvanların belli bölgeleri sahiplenmelerini ve mülkiyetçiliklerini hatırlatmaktaydı. Üst katta hazırladığımız araştırma ortamında, yürüyen çocukların kullandığı bölümleri daha en başından dikkatle planladık. Yürüyen çocukların odası bağımsız, büyük bir odaydı, koridorun bebek odasının bulunduğu tarafındaydı ve bebek odasına bağlantısı da aynı koridor üzerindendi. Her iki ortamda da yürüyen çocuk odasından sorumlu olan katılımcı gözlemci, deneyimli bir yuva öğretmeniydi. Bu gözlemcinin görevlerinden biri de, oyun sırasında yeni başlayan sözlü ve diğer türden davranış dizilerini ve çocuğun kendisiyle ve öbür çocuklarla etkileşimini giderek artan bir derecede gözlemlemekti.

Katılımcı gözlemci, durumun elverdiği ölçüde edilgin kalmakla birlikte, çocuklara oyunlarında yardım ediyor, gereksinimleriyle ilgileniyor ve anneyle çocuk arasında aracılık yapıyordu. (Şekil 2 ve 3'te sırasıyla ilk ve ikinci araştırma ortamlarında bebek bakım odası ile yürüyen çocuk odası arasındaki ilişki görülüyor.)

Alt katta doğaçlama hazırladığımız ilkel araştırma ortamında bile vedalaşma ve yeniden bir araya gelme tepkileri üzerine çok değerli bilgiler edinmiş olmakla birlikte, ikinci araştırma ortamındaki yürüyen çocuk odası en başından dikkatle planlandı ve yeni plan bize bu konularda daha zengin veriler sağladı. Daha önce belirttiğimiz ve Şekil 3'te de görüldüğü gibi bu oda, anne-bebek odası kadar, hatta daha da büyüktü ve bebeğe ilk alıştırma ve emekleme evresinde yeni dünyasıyla atmosferini keşfetme ve bu keşfi yaparken de bize tepkisini gösterme olanağı sağlıyordu.

Yürüyen çocuk odası, bebeklerin çoğu tarafından, dünyalarının genişlemeye başladığı ilk alıştırma altevresinde, emeklemeye başladıkları dönemde keşfediliyordu. Emekleyen ya da adımlayan bebeklerin çoğu eşikleri aşma itkisine sahiptir ve evlerinde de çocuk odasının dışına çıkma riskini göze alırlar. Üst kattaki ortamımızda çocuklar emekleyerek iki çocuk odasını birleştiren koridora çıkmayı öğrendiler; holü geçip vestiyer odasına giriyorlardı ve bazen daha da ileriye (kendi odalarının bulunduğu tarafta bulunan), çoğunlukla açık duran kapıya doğru emekleyip yürüyen çocuk odasına göz atıyorlardı. Eşikte duruyor ve başlarda hemen annenin bulunduğu "merkez üsse"

dönüyorlardı. Yürüyen çocuk odasını gözetleyerek ufuklarını genişletmeyi çok seviyorlardı. Bazılarının büyük kardeşleri de burada oluyordu. Ama ancak birkaç ay sonra, ayaklarının üzerinde kendilerini ilk kez güvende hissedip bir "küçük yürüyen çocuk" olarak o ilginç diğer odanın eşiğinin ötesine sürükleniyor ya da temkinli bir biçimde eşiği aşmayı göze alıyorlardı. Birkaç hafta sonra çok daha fazla eğlence sunan o odaya gitmek için büyük bir istek göstermeye başlıyorlardı; burada büyük çocuklarla yuva öğretmenleri arasında daha heyecan verici şeyler oluyordu; su ya da parmak boyalarıyla oynamak mümkündü; tahterevalli, üç tekerlekli bisiklet, oyuncak at gibi büyük oyun aletleri, oyuncak bebek köşesi, büyük trenler, birçok resimli kitap ve bulmaca vardı; belli zamanlarda öğretmen masal anlatıyordu.

Başlangıçta anneler de çocuklarıyla birlikte bu odaya geçiyorlardı. Ama başyazar, iyice düşündükten sonra, bu durumun düzensizlik yarattığına, farklı anne ve çocukların iyice birbirine karışmasının ayrılma-bireyleşmeyi en uygun biçimde incelemek için aşırı çeşitlemeye yol açtığına karar verdi. 4 Kasım 1966'da annelerden bebek odasındaki oturma yerlerinde kalmalarını rica etti. Bunun ardından, tek tek çocukların iki oda arasındaki ileri-geri devinimleri, ayrılmakta olduklarının farkına varışları (istemeden ve/veya kendi eylemleriyle) ve buna karşı tepkileri, bize paha biçilmez veriler sağladı. Annelerinin nerede bulunduğunu (eylemlerle, sözcüklerle ya da coşkusal anlatımlarla) aramaya çalışma yöntemleri, nesne sürekliliği, kendinin farkında olma, genel ruh hali ve mizaç, engellenmeye tahammül ve daha birçok özellik açısından bize çocuğun o andaki kişiliğinin birçok yönü hakkında çok önemli ipuçları verdi. Bir süre geçince artık büyüyen çocukların anneden daha uzun süreli ayrılmaları kaldırabilmek konusundaki gittikçe artan yeteneğini, bazı çocukların, bize göre anneye yakın olmakla ondan uzaklaşmak arasında bir çatışma olmamasından dolayı, anneden uzak kaldıklarında daha iyi işlev gördüklerini (bu durumu II. Kısım'da, 5., 6. ve 7. bölümlerde tüm yönleriyle ele aldık) gözlemleyebiliyorduk. Daha ideal vakalarda, öğretmenin anneyi ikame etmesi uygun biçimde kabul ediliyor ve kısa ayrılmalardan sonra anneyle yeniden bir araya gelmekte güçlük çekilmiyordu. Her şeyden önemlisi, normal yürüyen çocuklarda bile ilerleme ve gerileme eğilimleri arasında, haftadan haftaya, hatta çoğu zaman günden güne (ayrılma-bireyleşme süreci bakımından) hiç beklenmedik hızlı değişimler olduğunu gördük.

Diğer Gözlem Fırsatları

Bu türden bir çocuk bakımının gerekleri bize doğrudan doğruya ayrılmayla ilgili olanlardan başka bazı gözlemler için de fırsat sağladı. Anneler (bazıları 2-3 aylık) bebeklerinin bakımı için hazır bulunuyorlardı ve anne-bebek çiftleri arasındaki etkileşimin duygusal yönlerini yakından inceleyebiliyorduk. Odaklandığımız başlıca noktalardan biri, çocuk için annenin *coşkusal ulaşılabilirliğinin* niteliği ve çocuğun ayrılma-bireyleşme sürecinin seyri boyunca annesinden yararlanabilme ve ondan gerekli "temas desteği" alabilmekteki yeteneğiydi (Mahler, 1963). Çocukları bakım odalarında bulunduğu sırada annelerin arasındaki sohbetler, annelik davranışlarının anlamına ek bir bakış sağladı; bir süre sonra merkezi evleri gibi görmeye başlayıp daha rahat ve serbest bir biçimde konuşur hale geldiler (bu durum, üst kattaki çok dikkatle planlanmış ve geniş ortamdan çok, alt kattaki doğal, sıkışık ortam için geçerliydi).

Çocuğun odadaki fiziksel aygıtları kullanışı da ek gözlem fırsatları sunuyordu. Örneğin üç tekerlekli bisiklet gibi büyük hareketli oyuncakların yalnız devinimsel gelişim açısından değil, alıştırma altevresinin çok sonrasında, bazen tümgüçlülük fantezilerini hatırlatan taşkınlıkların dışavurumu fırsatı sunmaları açısından da ilginç olduğu görüldü (kucakta duran ve yerde emekleyen bebekleri onların taşkınlıklarından koruma zorunluluğumuzun bir nedeni de buydu). Öte yandan, çocuğun bu oyuncakları kullanışına verilen yanıtlar bize bazen anne ve çocuğun ikirciklerine ve ortakyaşamsal eğilimlerine ilişkin ipuçları veriyordu. Sallanan at ve büyük oyuncak ayı bize zaman zaman otoerotik ya da temas yoluyla uyarımın açık seçik örneklerini sunuyordu. Kurmalı, mekanik oyuncakların ve konuşan bebeklerin ürkütücü olabildiğini, ama çocukların devinimini kontrol edebildikleri oyuncakları haz alarak kullanabildiklerini gördük. Bebek odasında ve yürüyen çocuk odasında zemin seviyesinde birer ayna duruyordu. Bu aynalar bebeklerin çok küçük yaşlardan itibaren aynaya verdiği çeşitli tepkileri incelememize olanak sağladı. Ayna tepkilerinin çocuğun çevresinden ayrı bir varlık olarak kendi bedeninin gittikçe farkına varışının incelenmesi için bir kanal açacağını düşünmüştük. (Veri toplamanın son iki-üç yılı boyunca Dr. John McDevitt özel olarak ayna tepkilerinin gelişiminin incelendiği ek bir araştırma geliştirdi.)

Bebek odasındaki rutin gereçlerin ve aksesuarların bir kısmı, ay-

rılma-bireyleşme süreciyle çok açıkça ilintili olmayan kimi görüngülerin gözlemlenmesine de fırsat tanıdı. Çocuk bezini gerektikçe değiştiren ve değiştirmeyen, çocuklarına uygun zamanlarda kurabiye veren ve vermeyen ya da bunu rasgele yapan anneleri gözlemleyebildik. Odada oyun ve uyku için kullanılabilen, parmaklıkla çevrili bir oyun yeri vardı. Uykuyu daima anneden kısmi bir ayrılma olarak gördük ve ilk çocukluk dönemindeki uyku güçlüklerinin genellikle bununla ilgili olduğunu düşündük. Ama tabii ki ikinci yılda son derece karakteristik olan gece uykusu bozukluklarını doğrudan gözlemleme fırsatına sahip değildik. Tuvalet, yeme ve bebek davranışının diğer yönlerinin ayrılma-bireyleşme süreciyle ilişkisi konusunda çok net bir görüşümüz yoktu. Araştırmayı yürüttüğümüz ortam, anne ve çocuklara oldukça doğal bir etkileşim içinde yaşamlarının bir kısmını bizimle geçirme olanağı sağlıyor, böylece bize çok çeşitli gözlem fırsatları sunuyordu; ama elbette, çocukların kendi yataklarında uykuya dalışları, babanın işten eve gelişine tepkileri gibi, görmediğimiz birçok şey de vardı. Ayrıca, üst kattaki araştırma ortamımızda, alt katta olduğu gibi çocukların anal, üriner ve fallik tuvalet davranışlarını ve annelerinin bunlara karşı tepkilerini gözlemleme olanağını büyük ölçüde yitirdik. Ev ziyaretleri yoluyla bu eksikliklerin bazılarını gidermeye çalıştık.

ARAŞTIRMA ORTAMININ GELİŞİM TARİHÇESİ

Grup ve ortam düzenlemesi tamamen planlama aşamasında oluşturulmadı. Projenin başlangıcında en büyük iki meselemiz, çocukları birinci yılı doldurmak üzere ya da ikinci yılında olan (çünkü o sırada ayrılma-bireyleşme evresinin ikinci yılda başladığını düşünüyorduk) annelerle temas kurmak ve onların projeye ilgi duymalarını sağlamaktı.

İlk olarak büyük çocukları Masters Çocuk Merkezi'nin normal yuva grubunda bulunan annelerle temas kurduk. Onları projeye katılmaya teşvik etmek için büyük çocuğun yuva ücretinde indirim fırsatı sunuldu. Küçük çocuk o yaşa geldiğinde onun için de benzer bir indirim yapma sözü verildi. Projeye katılan ilk üç anne için bu yöntem izlendi. Ama daha sonraki tüm anneler projenin kulaktan kulağa yayılması sonucunda, kendileri bizimle temas kurarak geldiler. Katılımı teşvik için özel bir plana ihtiyacımızın olduğu düşüncesinin yanlış oldu-

ğunu gördük. Daha sonra, yıllar boyunca projeye katılan tüm kadınlar, projeyi katılımcı annelerden birinden duydular, ilgilendiler ve girişteki tarama görüşmesinden sonra gruba katıldılar. Yani bir dereceye kadar bu anneler kendi kendilerini seçtiler; herhangi belli bir grubu temsil edebilecek bir örneklem oluşturmak için özel bir çaba göstermedik. Ama az çok normal annelerle çalışmak istediğimiz için çok sistemli olmasa da bir tarama uyguladık. İlk görüşmede belirgin patoloji gösteren anneleri kabul etmedik; yalnızca bölünmemiş aileleri (anne, baba ve çocuk üyeleri tam olanları) seçtik ve düzenli devam edeceğinden kuşku duyduğumuz anneleri (örneğin yürüme mesafesinin dışında oturanları) kabul etmekten mümkün olduğunca kaçındık.

Başlangıçtaki tüm endişelerimize karşın anneleri projeye çekmenin bir sorun oluşturmaması bizim için ilginçti. Bunun nedeni neydi? Birincisi, merkez (çalışmamız başlamadan önce, bir yuva olarak) o semtte iyi tanınıyordu. Ayrıca, o bölgede genç, toplumsal açıdan hareketli ve oldukça eğitimli birçok çift yaşıyordu ve bizim ailelerimiz de bu gruptandı. Bu anneler çalışmıyorlardı, çünkü ekonomik durumları buna müsaitti; ve, genel olarak, çocuk yetiştirmenin ödüllerinin ve sorunlarının farkında oldukları ve bunlara yeterince ilgi gösterdikleri için çocuklarıyla olmak istiyorlardı. Yani projeye ayıracak zamanları vardı ve biz tabii ki annelerin orada ve ulaşılabilir durumda olmalarını şart koşmuştuk. Daha az kültürlü ve daha az eğitim görmüş kadınlarla çalışsaydık, belki daha çok sorun yaşayacaktık. Ama bu kadınların hepsi araştırmanın kavramını anladılar ve değerine inandılar, çünkü bebekler ve anneler üzerine yürütülen bir araştırma o sırada onlar için en merkezi önemdeki konularla ilgiliydi. Annelerin çoğu çocuk gelişimine entelektüel bir ilgi duyduklarını belirttiler; bazıları kendi çocuklarını daha yakından tanıma umudu gibi daha kişisel nedenler gösterdiler. Bunların gerisinde küçük çocukların annelerinin zaman zaman çok yalnızlık çektikleri gerçeği yatıyordu. Özellikle gündüzleri ve uzun süren kış mevsimi boyunca toplumsal ilişkiler zorunlu olarak kısıtlı kalıyordu. En başından itibaren, anneler için küçük, yuva öncesi çocuklarının etkin biçimde oyun oynayabileceği, uygun –cazip, temiz ve güvenli– bir ortam sağladık. Küçük çocuklarıyla küçük dairelerinde (semtte kiralar yüksek olduğu için daireler küçüktü) tıkılı kalan annelere kapalı bir oyun alanı sunuyorduk. Merkez ve özel olarak da çalışanlar tarafından yaratılan atmosfer, kadınlara kendi yaşlarında ve aynı ilgileri paylaşan kadınlarla bir arada olma rahatlığı

da sağlıyordu. Anneler, hiçbir otoriter taleplerini, hatta önerilerini kabul etmek zorunda olmadıkları çocuk büyütme uzmanlarının çevrelerinde hazır bulunmasından da hoşnuttular. Çalışanlar, toplanan anneleri ister istemez bir "anneler kulübü" olarak görüyorlardı.

Böylece, başlangıçtaki tahminlerimizin aksine, projeye katılmak için bir ilk güdüleme oluşturmakta pek bir sorun yaşamadık. Projeye katılmaya istekli bir anneler grubu oluşturduktan sonra sıra, grubun işleyişinin en iyi nasıl yönlendirilebileceği sorununa gelmişti. İki önemli nokta vardı: (1) annelerin ilgilerini ve katılımlarını sürdürme gereksinimi ve (2) araştırmanın gerekleri. Yeni girişimlerde hep olduğu gibi, bunlardan hangisine ağırlık vermemiz gerektiğini pek bilmiyorduk. Genel amacımız anne-çocuk etkileşiminin olabildiğince *doğal bir ortamda* gözlemlenebileceği bir durum oluşturmaktı. Fakat annelerle teker teker mi, yoksa ikili, üçlü, ya da daha büyük gruplar halinde mi görüşüleceği, katılımcı gözlemcilerle kurulacak aktarım ilişkilerinin ele alınışında hangi sorunların ortaya çıkacağı ve bu gözlemcilerin çocuğa ya da anne-çocuk etkileşimine ne ölçüde karışmaları gerektiği gibi birçok soru ortaya çıktı.

Annelerin bu ortamda kendilerini rahat hissetmeleri esas olduğundan başlarda çok yavaş ilerleyerek her biriyle teker teker görüşüp konuştuk. Yalnızca bir-iki hafta süren bu ilk temaslarda bazı kadınların, kendilerinin ve çocuklarının aşırı yakın ve yoğun bir biçimde incelenmesinden endişeli oldukları ortaya çıktı. Bu nedenle, oldukça erken bir aşamada –en azından onlarla biraz yakınlaşıncaya kadar– anneleri ve çocukları teker teker değil, gruplar halinde almaya karar verdik. Bu karar, yıllar boyunca neredeyse hiç değişmeyen grup düzeninin ortaya çıkmasına yol açtı. Bazı anneler merkezde geçirmek zorunda oldukları süreye ilişkin kuşkularını da dile getirdiler. O yüzden, araştırmanın başında haftada dört sabah belirleyerek annelerden merkezi ziyaret etmek üzere bunlardan en az ikisini seçmelerini istedik. Böylelikle annelerin kendilerini en rahat hissedecekleri durum ve ilişkiyi dolaylı olarak bize göstermelerini sağladık. Onlara bize ve ortamımıza ne derece mesafeli ya da yakın olmak istediklerini gösterme fırsatı tanıdık. Hatta bir yıl, çalışmamızın sürekliliğini sağlamak için, daha büyük çocuklarıyla da ilgilenmek zorunda olan bazı annelerle öğleden sonraları görüşecek şekilde bir ayarlama yaptık. Bu derece serbestlik tanıyarak annelerin merkezi kullanırken kendilerini özgür hissedecekleri bir atmosfer yaratmaya çalıştık. Bu şekilde on-

ların belirli şeyler yapmasını şart koşacağımız daha yapılandırılmış bir durum yaratmaktan kaçınmış olduk. Bu ailelerin normal, sağlıklı aileler olduklarını ve bizimle ilişkiyi sürdürmelerinin öncelikli nedeninin terapi olmayacağını düşündüğümüz için bu yaklaşım bize özellikle gerekli göründü.

Grup düzenli olarak toplanmaya başlayınca daha özgül sorunlar ortaya çıktı. Bunlardan özellikle iki tanesi önemliydi. İlk olarak, katılımcı gözlemcilerin (bunlar başlangıçta yalnızca iki kişiydi) çocuklarla ilişkilerinde ne ölçüde etkin olacakları sorusu karşımıza çıktı. Yani ne sıklıkta yardımcı olacaklar, kavgaları önleyecekler, çocuklara oyuncak vereceklerdi? Araştırmada en önemli nokta, annelerle çocukları olabildiğince doğal bir ortamda gözlemleyebilmek olduğu için önce onlara hiç karışmamaya karar verdik. Çocuk bakımıyla ilgili her türlü husus annelere bırakılacaktı. Annelere daha başından çocukların sorumluluğunun gözlemcilerde değil, *kendilerinde* olduğunu söyledik; gözlemciler yuva öğretmenleri olarak tanımlanmamışlardı. Buna rağmen, kendilerinden ne beklendiğine ilişkin annelerin zihninde sorular vardı. Başlangıçta annelerin odasının –oldukça geniş bir kapısı olsa da– tavana kadar uzanan bir bölmeyle oyun odasından ayrılmış olması yüzünden sorun daha da büyüdü. Bu, kadınların çoğu zaman çocuklarını görmediği anlamına geliyordu ve anneler görüş alanlarının dışındayken çocuğun bakımı sorumluluğunu katılımcı gözlemcilere bırakma eğilimindeydiler. Birkaç ay sonra başyazar bu bölmenin kaldırılarak onun yerine bel hizasında bir bölme konmasına karar verdi. Yeni bölme yekpare değildi, aralıklı pirinç çubuklardan oluşuyordu. Böylece emekleyen bir çocuk bile annesi tarafından görülebilir ve onu görebilir hale geldi. Birçok anne nedenini açıklamaksızın bu durumu protesto etti ve "Şimdi buna ne gerek vardı, eski bölmeyi yerine koyun," dedi. Annelere bel hizasındaki parmaklıklı bölmenin yerleştirilme nedeni açıklandı ve çocuklarıyla kendilerinin ilgilenmesini istediğimiz açık bir biçimde bir kez daha vurgulandı. Bunu memnuniyetle kabul ettiler ve çocuk bakımı davranışlarını artırdılar. (Tabii böyle yapmayanlar da oldu, fakat bu noktadan sonra bu bakım sağlamama davranışını o annelerin ayırt edici bir özelliği, kendilerine özgü annelik davranışının bir yönü olarak değerlendirmemiz mümkün hale geldi.) Annelik bakımı örüntüsü bir kez oluştuktan sonra, çalışanların müdahale etmeme kuralını biraz gevşetmesi; yanıt vermeye yatkınlık, yabancılara tahammül, dikkat ge-

nişliği gibi konularda daha iyi fikir edinebilmek üzere çocuklarla arada sırada oyun oynaması mümkün hale geldi.

Değişik bir biçimde olmakla birlikte, ikinci sorun da yine katılımcı gözlemcinin anne-çocuk etkileşimine ne ölçüde müdahale edebileceğiyle ilişkiliydi. Grup kurulduktan hemen sonra annelerin birçoğu çocuk yetiştirmeye ilişkin sorular sormaya ve tavsiyeler istemeye başladı. Bu anlamda da az müdahale etme kararı aldık. Tüm sorular olabildiğince genel ve kişisellikten uzak, annelerin kızgınlık ya da uzaklaşmalarına yol açmayacak bir biçimde ele alınacaktı. Birkaç durumda söz konusu sorunun daha fazla önemsenmeyi gerektirecek kadar ciddi olduğuna (örneğin yeni bir kardeşin doğumunun nasıl ele alınacağı) karar verildi. Bu durumlarda çalışanlar, annelere baş araştırmacılardan birine ya da kendileriyle görüşme yapan görevliye danışmalarını tavsiye ettiler ve anneler çoğunlukla bu fırsattan yararlandılar. Bu durum, daha sistemli bir biçimde, her anne-çocuk çifti için baş araştırmacılardan ya da üst düzey görevlilerden birinin tayin edilmesi yönündeki kararımızın ardındaki nedenlerden biriydi.

Müdahaleleri sınırlama kararımızın tek nedeni, anne-çocuk etkileşimini olabildiğince doğal bir ortamda gözlemleyebilme dileğimiz değildi. Grupla ilk deneyimlerimiz bu annelerin kısıtlamaların olmadığı, otoriter olmayan bir atmosferde kendilerini daha rahat hissedeceklerini açıkça göstermişti. Ayrıca, çalışanlardan birine karşı güçlü aktarım duygularının gelişmesinin hem annenin hem de çocuğun, hatta belki bütün grubun doğal işleyişini bozabileceğini düşündük. Zamanla bunların bir kısmı değişti. Belki kısmen görece yansız olma çabalarımızdan dolayı, annelerde görüşmeciye –ve bir simge olarak merkeze– karşı bir aktarımın oluşmasının kaçınılmaz olduğunu fark ettik. Bu aktarım, dikkate alınıp gerektiği gibi değerlendirildiğinde, annenin katılım konusundaki güdülenmesini güçlendirebilir ve gerektiğinde anneye bazı yararlı yorumlar sunmak için zemin sağlayabilirdi.

Yukarıda annelerin ne ölçüde yakın olmak istediklerine dair bize ipuçları verdiklerini söylemiştik. Anneler genellikle doğrudan tavsiye istemiyorlardı. Bu, çalışanların istekleriyle uyuşuyordu. Merkezin atmosferini memnuniyetle ve şükranla benimsediler, ama "terapi" noktasında sınırı çektiler; doğrudan tavsiye almak, proje personelinden ukalaca, hatta sadece profesyonelce denebilecek yaklaşımlar görmek istemiyorlardı. Genel olarak, personelle ilişkilerini merkez ve merkezdeki etkinliklerin ötesine geçmeyecek düzeyde tuttular.

Son olarak, araştırma tarihçesine ilişkin çok önemli bir noktaya değinmemiz gerekiyor. Araştırmanın üçüncü yılından itibaren yalnızca küçük bebekleri kabul ettik. Pilot çalışmaya 9-20 ay arası çocukları dahil etmiştik. Araştırma ilerledikçe, birinci yılın son çeyreği ve ikinci yıl içindeki bu çocukların ayrılma-bireyleşme açısından *bu sürecin ileri bir aşamasında*, gelişimin varsayılan ilk aşamasından, yani normal ortakyaşamsal evreden (Mahler ve Furer, 1963b) çoktan çıkmış durumda olduklarını düşünmeye başladık ve bu düşüncemiz zaman içinde giderek güçlendi. Bu, bebeğin ortakyaşamsal evreden çıkışını ve ayrılma-bireyleşme sürecinin başlangıcını gözlemleyemeyeceğimiz anlamına geliyordu. Normal ayrılma-bireyleşme sürecinin gerçekleştiği yaş dönemine ilişkin koyutumuzu değiştirdik. Artık bu sürecin beşinci ay civarından başlayarak ikinci ve üçüncü yıla kadar sürdüğünü düşünüyoruz. Kuramımızdaki bu değişiklik araştırmanın üçüncü yılında gerçekleşti; 1962 Martından itibaren, sadece, araştırmanın ilk iki yılında kabul ettiklerimizden çok daha küçük olan çocukları kabul etmeye başladık (bkz. Tablo 1, s. 273-4).

"KLİNİK" STANDARTLAŞTIRMA VE GÖZLEMLERİN GÜVENİLİRLİĞİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Hem araştırmanın gereklerine, hem de anne-çocuk çiftlerinin gereksinimlerine duyarlı olan çalışma tarzımızın zaman içindeki evrimi, genel bir çalışma planı oluşturmamıza yol açtı. Geriye dönük bakınca, belirlediğimiz yöntemin ve merkezin sağladığı homojen fiziksel ve mekânsal düzenlemelerin, başlangıçta umabileceğimizden çok daha iyi standartlaştırılmış olduğunu düşünüyoruz.

Çalışma yöntemimiz yeterince devamlılık gösteren denek çiftleri üzerine büyük miktarda gözlem kaydı elde etmemizi sağladı. Çocukların beşinci aylarından üçüncü yıllarının bitimine kadar yaklaşık olarak haftada iki gözlem, bir görüşme ve iki ayda bir ev ziyareti gerçekleştirdik. Bunun sonucunda, benzer konularda yayınlanmış çalışmaların çoğunu büyük ölçüde aşan bir veri zenginliği ile gözlem sıklığı ve sürekliliği elde ettik. Geriye dönük baktığımızda, durumsal değişkenlerin elde edilen sonuçlar üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğu, bazı özgül ve seçilmiş durumlardaki seyrek, çok seçici anne-çocuk çifti derecelendirme ve yazıya dökme sorunlarının çoğundan ka-

çınmayı başardığımızı düşünüyoruz. Sadece doğal gözlemler yaparsak (örneğin tamamen ev ziyaretlerini, oyun yeri gözlemlerini ve benzeri gözlemleri esas alırsak) karşılaşacağımız zengin, fakat karşılaştırılması ve standartlaştırılması güç gözlemlerin yaratacağı sorunlardan da kaçındık. Ailelerin taşınacağı bir ev inşa edecek kadar ileri gitmemiş olmakla birlikte, merkezimizi neredeyse deneklerimizin evlerinin uzantısı haline getirdik. Deneklerimizin tesisimizi kullanırken ve buradaki davranışlarında büyük bir rahatlık içinde olmaları, özellikle de davranışlarını diğer bir kerelik gözlemsel-deneysel durumlardaki annelerin davranışlarıyla karşılaştırdığımızda bizi çok etkiledi.

Birçok bakımdan standartlaştırılmış bir durumun sunduğu avantajları da yitirmiş değildik: Düzenlemeler, araçlar ve bir ölçüye kadar katılımcı gözlemciler de dahil olmak üzere olanaklar tüm anne-çocuk çiftleri için aynıydı. Böylelikle, katı bir şekilde yapılandırılmış bir test durumumuz olmamakla birlikte, ev ortamlarındaki, zamansal düzenlemelerdeki vb. büyük farklılıklarla da uğraşmak zorunda kalmadık. Sağladığımız olanaklar, belli sınırlar içinde, her anne ve çocuk için aynıydı; onlar bu olanakları istedikleri gibi kullandılar. Elbette annelerin belirli bir gözlemcinin ortamda bulunup bulunmamasına ya da ortamda az ya da çok sayıda başka annenin bulunmasına bağlı olarak çocuklarına gösterdikleri dikkatte farklılık olduğu bir gerçektir; yine de çoğu zaman bu değişiklikler kolaylıkla fark edilebiliyor ve incelenecek verilere dahil ediliyordu. Bazı anneler, çocuklarına bakmakta kendilerine yardımcı olacak bir başkasının olduğunu bir şekilde hissettikleri (merkezde bulundukları sürece çocukların bakımından kendilerinin sorumlu olacağına ilişkin talimatlara rağmen) ya da sadece korunaklı bir ortamda daha rahat ve daha az kaygılı oldukları için çocuklarına daha az ilgi göstermeye başlıyorlardı. Öte yandan, bazı anneler de, kendilerini ya da çocuklarını göstermeye hevesli oldukları ve/veya merkezde bulundukları sırada başka zorunluluklardan kurtuldukları için, çocuklarına normalde vereceklerinden daha fazla dikkat ve uyarım verebiliyorlar ya da birisi dikkatini onlara yönelttiğinde çocuklarına verdikleri uyarımı artırıyorlardı. Zaman zaman bir annenin kameraya yönelik eylemde bulunduğu ya da tersine başka birinin kamera varken eylemlerinin ketlendiği görülebiliyordu; fakat biz bu anları filme alınmamış birçok anla karşılaştırabilecek durumdaydık ve genel itibarıyla annelerin davranışlarının oldukça tutarlı olduğunu gördük.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da, anneleri etkilemek konusunda bir niyetimiz ve açık eylemimiz olmasa da (tam tersine rehberlik etmekten ve etkilemekten genel olarak kaçınıyorduk), yalnızca araştırmaya katılmış olmanın bile annelerin tutumları ve duyguları üzerinde kuşkusuz bazı etkileri olduğudur. Bazılarının çok prestijli bir durum olarak gördüğü, sırf bir araştırmanın parçası olmaktan ve araştırma personelinin kendilerine ve çocuklarına gösterdiği ilgiden muhtemelen oldukça büyük bir destek almaktaydılar. Bu etkin katılım, küçük bir çocuğun annesi olmanın başlıca tehlikelerinden, örneğin çaresizlik, toplumsal yalıtılmışlık, küçük bir varlığın kendilerine bağımlılığı ve onun için duydukları sorumluluğun altında ezilme duygularından kurtulmalarını ya da bunları daha hafif yaşamalarını sağlamış olabilir. (Diğer taraftan nadiren tersi de görülüyordu. Bazı anneler diğerlerinden daha iyi bir anne olmak ya da çocuklarının kendi çok şey bekleyen, müsamahasız, aşırı hırslı ve rekabetçi tutumlarına rağmen –hatta bundan dolayı– ne kadar iyi durumda olduğunu göstermek için bir yarışma içine girebiliyorlardı.) Bununla birlikte tereddütsüz söyleyebiliriz ki, merkeze devam etmek, bu ve diğer stresli alanları hafifletmiş, büyütmüş ya da maskelemiş olsa da, ortadan kaldırmamış ya da esas itibarıyla değiştirmemiştir. Annelerimizin, ayrılma-bireyleşme evresindeki annelerde yaygın olarak görülen tüm bu streslere farklı, kendilerine özgü tepkiler gösterdiklerini gördük.

Özetle, araştırma durumumuz, birçoklarından bariz şekilde daha özgür ve daha az yapılandırılmış da olsa, çok kesin bir metodolojik tutarlılığa sahipti. Annelerimiz diledikleri zaman gelmekte özgür oldukları için sıklık ve kalış süresi bakımından devamlılıkları değişiklik gösterebiliyordu. Yine de, ziyaretlerin uzunluğu ve sıklığı ne olursa olsun, bunu annenin devam konusundaki istekliliği ve araştırma ortamında hissettiği rahatlık duygusu belirlediği için devamlılık homojendi. Çalışanlarımızın varlığı her anne tarafından kendi gereksinimlerine göre yaşanıyor ve tepki görüyorsa da –bazıları için bu, çocuklarına daha fazla annelik bakımı verme (ya da *kendileri annelik bakımı alma*) gereksinimi anlamına geliyordu, bazıları içinse daha az annelik yapabilecekleri anlamına– her iki durumda da annelik tutumlarının başlıca ayırt edici özelliklerinin değişmediği görülüyordu. Bir araştırma projesine katıldıklarının farkında olmanın annelerin davranışlarını bir dereceye kadar etkilediğine şüphe yoksa da, gözlemleyebildiğimiz, oldukça doğal görünen, bireysel karakteristik davranışla-

rın büyük çeşitlilik göstermesi bizi memnun etti. Yıllarca haftada iki ila dört sabah ve sık sık ikinci (hatta üçüncü) çocuklarıyla da gözlemlenen annelerin onları gözlemlediğimiz sürelerde sürekli olarak poz takındığını ve çocuklarına karşı davranışlarının temsili olmayan örneklerini verdiklerini ileri sürmek zordur.

II

İnsan Ortakyaşamına ve Ayrılma-Bireyleşme Sürecinin Altevrelerine Dair

Giriş

Bu kısımda ayrılma-bireyleşme sürecini ve onun öncülleri olan normal otistik ve normal ortakyaşamsal evreleri zaman sırasıyla açıklayacağız.

3. Bölüm ruhsal gelişimin ilk iki evresine ayrıldı. Bu bölümün davranışsal nitelendirmeler açısından daha sonraki bölümlerden çok daha az ayrıntı içerdiğinin farkındayız. Ortakyaşamsal evrenin ilk örüntülenmesini de incelemekle birlikte çabalarımızı 4.-5. aylardan sonraki anne-çocuk etkileşimine ve çocuğun gelişimine yoğunlaştırdık. Kitabın başyazarı, daha 1954-1955'te (Dr. Bertram Gosliner ile işbirliği içinde ve Dr. Annemarie Weil'ın önerisiyle[1]), bu dönemi *ayrılma-bireyleşme evresi* olarak adlandırmıştı. Bu kitabın başlıca amacı ayrılma-bireyleşme üzerine öğrendiklerimizi aktarmaktır. Yenidoğanın, normal otistik evrenin ve yaşamın ortakyaşamsal ilk birkaç ayının kapsamlı ve derinlemesine incelenmesini, bu çalışmayı daha büyük bir ilgi, beceri ve daha geniş teknik ve metodolojik olanaklarla gerçekleştiren başka yazarlara bıraktık.

İlk iki evreye özgü kavramlar, izleyen altevrelere göre daha yüksek bir metapsikolojik soyutlama düzeyindedir. Bunlar öncelikle psikotik ve sınır durumdaki çocuk ve yetişkinler üzerine incelememizden ve diğer psikanaliz yazarlarının gözlem çalışmalarından elde edilenlerin psikanalitik olarak yeniden kurgulanması yoluyla türetilmiştir.

Buna karşılık, 4., 5. ve 6. bölümlerde muazzam miktarda özgün davranış verisi yoğun bir biçimde sunulmakta ve değerlendirilmektedir. 1950'lerin sonlarındaki oldukça sistemsiz ve doğal pilot çalışmamız sırasında, bireyleşme sürecinin belirli kavşaklarındaki bazı değişken kümeleri dikkatimizi çekmişti. Bu durum, ruh içi ayrılma-bireyleşme süreci üzerine toplamakta olduğumuz verileri, bu süreçte tekrar tekrar gözlemlediğimiz davranışsal göndergelere göre altbölümlere ayırmanın çok avantajlı olacağına bizi inandırdı. Süreci *dört*

1. Kişisel iletişim.

altevreye böldük: farklılaşma, alıştırma, yeniden yakınlaşma ve "libidinal nesne sürekliliğine doğru". 4, 5, 6 ve 7. bölümlerden her birinde bu altevrelerden biri ele alınmaktadır.

Ama dördüncü altevrenin ele alındığı 7. Bölüm ilk üçünden biraz farklıdır. Bu altevreye basit, tek kelimelik bir ad veremeyişimiz elbette rastlantı değil. Kuşkusuz ki hem bireyliğin, hem de nesne sürekliliğinin oluşması, ayrılma-bireyleşme sürecinin bu altevresinin ana meseleleridir; ama doğaları gereği bunların tam olarak ne zaman başladığını ve özellikle de ne zaman başarıldığını söylemek mümkün değildir. Bunlar süregelen bir gelişim sürecinin parçalarıdır. Bu nedenle, bireyliğin (kendilik kimliği veya kendilik sürekliliği, krş. G. ve R. Blanck, 1974) "pekiştirilmesinin başlangıcı"ndan ve bir dereceye kadar nesne sürekliliğine ulaşılmasından (yani nesne sürekliliği yolunda olmaktan) söz etmeyi yeğliyoruz.

Ayrıca, bu altevreden itibaren ruh içi temsillerin başlangıçları ve başarılmaları çok daha zor belirlenir ve bir çocuktan öbürüne önemli değişiklikler gösterir. Ruh içi süreçler –tıpkı klinik çocuk psikanalizinde olduğu gibi– artık simgesel dışavurumun sözlü ve diğer tür biçimleriyle dolayımlanmaktadır ve bunlardan çıkarsanmak zorundadır. "Oyun seansları" ile bu süreçlerden yararlanmaya çalıştıysak da araştırma çabamızın odaklandığı başlıca nokta bu değildi. 7. Bölüm, tüm bu nedenlerle, 4., 5. ve 6. bölümlere göre daha deneme mahiyetinde ve spekülatiftir.

3

Ayrılma-Bireyleşme Sürecinin Öncülleri

NORMAL OTİSTİK EVRE

Ortakyaşama ulaşılmasından önceki haftalarda yenidoğanın ve çok küçük bebeğin uyku benzeri durumları uyanıklık durumlarından çok daha fazladır. Bu durumlar, libido dağılımının, rahim içi yaşama egemen olan ve varsanısal dilek doyumlarıyla kendi kendine yeterli, kapalı, monadik bir sistem modelini andıran ilk durumunu hatırlatır.

Burada aklımıza Freud'un (1911) kapalı psikolojik sistem modeli olarak kuş yumurtasını kullanması geliyor: "Dış dünyanın uyaranlarına kapalı ve beslenme gereksinimlerini bile *otistik bir biçimde* karşılayabilen fiziksel bir sisteme iyi bir örnek olarak ... kendi kabuğunun içindeki besin stokuyla kuş yumurtası gösterilebilir; annenin yumurtaya verdiği bakım, sıcaklık sağlamakla sınırlıdır" (s. 220n; *a.b.ç.*).

Normal otistik evrede dış (özellikle uzağın algısıyla ilgili) uyaranların yatırımı görece azdır. Bu, uyaran engelinin (Freud, 1895, 1920), bebeğin dış uyaranlara karşı doğuştan gelen yanıtsızlığının en belirgin olduğu dönemdir. Bebek günün büyük kısmını yarı uyur, yarı uyanık durumda geçirir; esas olarak yalnızca açlık ya da diğer (belki David M. Levy'nin [1937] duygu açlığı kavramıyla kastettiği) gereksinim gerilimleri onu ağlatırsa uyanır ve doyuma ulaştığında, yani artık gerilimlerden kurtulduğunda yeniden uykuya gömülür. Psikolojik süreçlerden çok fizyolojik süreçler hâkim durumdadır ve bu dönemdeki işlev en iyi fizyolojik olarak anlaşılabilir. Bebek, fizyolojik büyümeyi kolaylaştırmak için, doğum öncesi duruma yaklaşan bir durumda kalarak uyarı aşırılıklarından korunur.

Duyuların durumunu metaforik olarak kavramlaştırarak yaşamın ilk haftaları için *normal otizm* terimini kullandık; çünkü anlaşıldığı kadarıyla bu aşamada bebek, gereksinimlerin doyumunun kendi "koşulsuz", tümgüçlü, *otistik* yörüngesiyle bağlantılı göründüğü ilkel varsanısal bir yönelim bozukluğu içindedir (krş. Ferenczi, 1913).

Ribble'ın (1943) işaret ettiği gibi, küçük bebeğin bitkisel, iç organsal bir gerilemeye karşı doğuştan eğiliminden tedricen çıkıp çevrenin duyusal farkındalığının ve çevreyle temasın arttığı bir aşamaya geçişini annelik bakımı sağlar. Enerji ya da libidinal yatırım bağlamında bu, bedenin içinden (özellikle karındaki organlardan) çevresine doğru gittikçe artan bir libido yer değiştirmesi anlamına gelir (Greenacre, 1945; Mahler, 1952).

Bu anlamda, birincil narsisizm evresinde (kullanmayı çok uygun bulduğumuz Freudyen bir kavram) iki aşamayı ayırt etmeyi öneriyoruz. Rahim dışı yaşamın ilk haftalarında, başlıca özelliği bebeğin annelik yapan kişinin farkında olmayışı olan bir mutlak birincil narsisizm durumu egemendir. Bu aşamaya *normal otizm* adını veriyoruz. Bunu, bebeğin, gereksinimlerinin doyumunun kendisi tarafından sağlanamadığını, kendilik dışında bir yerlerden geldiğini belli belirsiz fark ettiği bir aşama (yeni başlayan ortakyaşamsal evrede birincil narsisizm) –Ferenczi'nin mutlak ya da koşulsuz varsanısal tümgüçlülük aşaması (1913)– izler. Ferenczi'nin terimini değiştirerek birincil narsisizmin bu aşamasına *koşullu* varsanısal tümgüçlülük adını verebiliriz.

Normal yenidoğan, muhtemelen Moro refleksiyle ilgili ve onu tamamlayan emme, araştırma, yakalama ve *Anklammerung* (yapışma; bkz. Hermann, 1936) gibi reflekslerle donanmış olarak doğmuştur. Bununla birlikte, Freud'un (1895) en ilginç tepki olarak özellikle vurguladığı tepki –bebeğin memeyle daha önceki karşılaşmalarında yaşadığı ve arzulamakta olduğu hazza ulaşmak için başını memeye doğru çevirmesi (araştırma refleksinin bir türevi)– değişik bir türdendir. Bu, önemli bir "haz güdülenmesi"nin hizmetindeki, kısmen bedenduyumsal olarak elde edilmiş bir alma örüntüsüdür.

Bu nedenle, Freud'a göre (1895), haz elde etme güdülenmesinin hizmetindeki algılama (Spitz'e göre alma), bir dış uyaranın, ona karşılık gelen haz verici bir anıyla "algısal özdeşliğini" oluşturabilir.[1] Başı memeye (ya da meme ucuna) doğru çevirme ve görsel izleme "annelik eden" ile ilkel bedenduyumsal etkileşimin aynı türündendir. Görsel izleme ve memeye doğru dönme, gelişimle birlikte ilerleme

1. Freud, algılama yoluyla yitik nesnenin imgesi yeniden bulunabildiği ya da *bulunamadığı* zaman yaşanan gelişimsel gerçeklik sınaması başarısını ancak çok sonra, "Değilleme" (1925) adlı makalesinde ayrıntılı olarak açıklamıştır.

gösterirken, ilksel emme, araştırma, yakalama ve Moro refleksleri düzenli olarak azalır ve sonunda kaybolur.

Otistik evredeki görev, ağırlıklı olarak bedensel-ruhsal (Spitz) ve fizyolojik mekanizmalar yoluyla organizmanın yeni rahim dışı çevredeki dengeleşiminin sağlanmasıdır.

Yenidoğan, dış dünyaya birincil özerklik donanımıyla birlikte gelir (Hartmann, 1939). Normal otistik evrede, bu birincil özerklik aygıtları, merkezi sinir sisteminin bedenduyumsal örgütlenmesinin kurallarına uyar; normal otizm haftalarında alma sınırını aşan uyaranlara verilen tepkiler, cenin yaşamının kalıntısı olarak, global, yaygın ve sinkretiktir. (Bu, farklılaşmanın en az derecede olduğu ve çeşitli organizmik işlevlerin birbirinin yerine geçebileceği anlamına gelir.)

Dış uyaranlara yatırımın görece azlığının otistik evrenin ayırt edici özelliği olması, dış uyaranlara yanıt verme yeteneğinin hiç olmadığı anlamına gelmez. Wolff (1959) ve Fantz (1961) –başka yazarların yanı sıra– yenidoğandaki bu yanıt verme yeteneğini açıkça göstermişler ve ayrıca Wolff, bu yeteneğin çoğunlukla görüldüğü geçici "tetik eylemsizlik" durumlarını tanımlamıştır. Normal otistik evreyle daha sonraki evreler arasında sürekliliği sağlayan da bu geçici yanıt verme durumudur.

ORTAKYAŞAMSAL EVRENİN BAŞLANGICI

Yenidoğanın uyanık hayatının odağı, dengeleşime ulaşmak için gösterdiği sürekli çabadır. Gereksinim açlığının verdiği acıları azaltmakta annenin verdiği bakımın etkisi yalıtılamadığı gibi, küçük bebek bunları idrar ya da dışkı boşaltmak, öksürmek, hapşırmak, tükürmek, yuttuğu yiyeceği tekrar ağzına çıkarmak, kusmak gibi, hoşnutsuzluk yaratan gerilimlerden kurtulmak için kendi kendine gösterdiği çabalardan da ayırt edemez. Bu dışarı atma faaliyetinin etkisi ve annenin bakımının sağladığı doyumlar, bebeğin zamanla deneyimin "haz veren"/"iyi" niteliğiyle "acı veren"/"kötü" niteliği arasında ayrım yapmasına yardımcı olur (Mahler ve Gosliner, 1955). (Anlaşıldığı kadarıyla bu, daha sonraki bölünme mekanizmasının ilk kısmi bireyoluşsal temelidir.)

Uyaranların iki ilksel niteliğinin bellekteki izleri, ilkel benin doğuştan gelen, özerk algılama yetisi yoluyla, Jacobson'ın birincil psikofizyolojik kendilik adını verdiği (Fenichel ve Hartmann, Kris ve

Loewenstein'ın kullandığı anlamda) birincil farklılaşmamış kalıp içinde oluşur. Ayrıca, bunlara ilksel farklılaşmamış dürtü enerjisi yatırıldığı varsayımında da bulunabiliriz (Mahler ve Gosliner, 1955).

İkinci aydan itibaren gereksinimi doyuran nesnenin belli belirsiz farkına varma, normal ortakyaşam evresinin başladığını gösterir. Bu evrede bebek, annesi ve kendisi tümgüçlü bir sistem, ortak bir sınıra sahip ikili bir birimmiş gibi davranır ve işlev görür. Freud ve Romain Rolland'ın söyleşilerinde okyanus duygusunun sınırsızlığı olarak adlandırdıkları şey belki de budur (Freud, 1930).

Bu sırada, (yatırım olmadığı için negatif olan) kısmen katı uyaran engeli –dış uyaranları dışta tutan otistik kabuk– çatlamaya başlar.[2] Yukarıda değinilen, duyusal-algısal çevreye doğru gerçekleşen yatırım kayması yoluyla, koruyucu, ama aynı zamanda alıcı ve seçici olan, pozitif yatırılmış bir uyaran kalkanı oluşmaya ve anne-çocuk ikili birliğinin ortakyaşamsal yörüngesini çevrelemeye başlar (Mahler, 1967a, 1968b).

Ortakyaşamsal evrede bebek ortakyaşamsal ortağına *mutlak* bir biçimde bağımlıyken ikili birliğin yetişkin ortağı için ortakyaşamın oldukça farklı bir anlamı olduğu açıktır. Bebeğin anneye gereksinimi mutlak, annenin bebeğe gereksinimi görelidir.

Ortakyaşam terimi bu bağlamda bir metafor olarak kullanılmaktadır. Biyolojik ortakyaşam kavramı gibi farklı türden iki *ayrı* birey arasındaki karşılıklı yarar ilişkisinde yaşananı anlatmaz. "Ben"in henüz "ben olmayan"dan farklılaşmamış olduğu, iç ve dışın ancak tedricen farklı olarak hissedildiği farklılaşmamışlık ve anneyle kaynaşmışlık durumunu tanımlar. Hoşnutsuzluk yaratan dış ya da iç herhangi bir algılama, annelik yapan ortağın verdiği bakımlar sırasındaki *gestalt*'ını da içeren ortakyaşamsal kapalı çevrenin (krş. Freud'un "saflaştırılmış haz beni" kavramı, 1915b) ortak sınırlarının dışına yansıtılır. Anlaşıldığı kadarıyla küçük bebek, ortakyaşamsal ortamın ötesindeki uyaranları ancak geçici olarak –duyu merkezinin tetik ey-

2. Benjamin ve çalışma arkadaşları (1961) 3.-4. hafta civarında ilginç bir fizyolojik kriz gözlemlediler. Bu yaşta bir olgunlaşma krizi gerçekleşmektedir. Elektroensefalografik çalışmalar ve dış uyaranlara karşı genel duyarlılıkta belirgin bir artışın gözlemlenmesi bunu destekliyor. "Gerilimin azaltılmasına yardım için anne figürünün müdahalesi olmazsa, bu dönemde bebek, uyaranların baskısı altında ezilir; ağlama ve farklılaşmamış olumsuz duygulanımın diğer devinimsel tezahürlerinde artış görülür".

temsizliği olarak adlandırılan (krş. Wolff, 1959) durumda– almaktadır. Farklılaşmamış "ben-id"e yatırılmış durumda bulunan ilksel enerji haznesi, libido ve saldırganlığın farklılaşmamış bir karışımını içeriyor gibidir. Ortakyaşamsal yörüngeye yerleşen libidinal yatırım, doğuştan gelen içgüdüsel uyarı engelinin yerine geçer ve nüve halindeki beni evreye özgü olmayan erken gerilimden, stres travmalarından (krş. Kris, 1955; Khan, 1963, 1964) korur.

Ortakyaşamın temel özelliği, annenin temsiliyle varsanısal ya da sanrısal bir bedensel-ruhsal *tümgüçlü* birleşme ve özellikle de fiziksel olarak birbirinden ayrı iki bireyin ortak sınırları olduğu sanrısıdır. Bu, Mahler'in (1952; Mahler ve Gosliner, 1955) "ortakyaşamsal çocuk psikozu" adını verdiği, en ağır bireyleşme ve psikotik yönelim bozukluğu durumlarında benin gerilediği mekanizmadır.

İnsan türünde kendini koruma işlevi ve bunun için gerekli donanım körelmiştir. Yenidoğandaki ve küçük bebekteki nüve halindeki (henüz işlevsel olmayan) ben, annenin teşvik edici bakımının coşkusal ahengiyle desteklenmelidir. Bu, bir tür toplumsal ortakyaşamdır. Bireyin uyum örgütlenmesine –işlevsel bene– götüren yapısal farklılaşma, anneye fizyolojik ve toplumsal-biyolojik bağımlılık kalıbı içinde gerçekleşir.

Yaşamın ikinci ve üçüncü aylarında temas yoluyla algı türünden duyu alımının, bebeğin asıl ortakyaşamsal evreye girişini nasıl kolaylaştırdığı konusunda Spitz'in açık seçik açıklamalarına çok şey borçluyuz. Spitz'in vurguladıklarına yalnızca, devimduyumsal duyuya ek olarak, *bütünsel bedenin* temas yoluyla algısal deneyimlerinin, özellikle de bütün beden yüzeyinin derin duyarlılığının (annenin tutuşunun uyguladığı basıncın) da ortakyaşamda önemli bir rol oynadığını düşündüğümüzü eklemek istiyoruz. Normal sayılabilecek pek çok yetişkinin, kucaklamak ve kucaklanmak, sarılmak ve sarılınmak için ne kadar büyük bir özlem duyduğunu unutmayalım (Hollander, 1970). Spitz'in ilk sığınak deneyimlerinin (1955) ötesinde, bu ikinci tür yollar, çok küçük bebeğin ortakyaşamsal ortağına alışmasında, biçimlenme davranışlarında ve bunların çeşitlemelerinde belirleyici bir rol oynar. Tüm bunlar yine bedenduyumsal bütünsel deneyimler alanındadır.

Spitz (1965), ağız-el-labirent-cilt "birleşik durumsal deneyimi"nin, ilk görsel imgeyle, yani annenin yüzüyle nasıl kaynaştığını açıklar. Tüm diğer koşullar eşitken, anne, özellikle çocuğu emzirirken (ya

da biberonla beslerken) ya da onunla konuşur, ona ninni söylerken, doğal bir biçimde küçük bebeğin kendisine bakmasına izin verdiği zaman –yani göz temasına izin verdiği ve bunu teşvik ettiği zaman– ortakyaşamın en uygun biçimde yaşandığını gözlemledik.

Bu, Freud'un (1895) "hareket halinde kütleler"in ilk algı olduğunu düşündüğünü akla getiriyor. Şimdi biliyoruz ki *hareketli insan yüzü (en face)* ilk anlamlı algıdır ve yönelmemiş, toplumsal gülümseme adı verilen gülümsemeyi ortaya çıkaran bellek engramıdır. Freud'un "hareket halindeki kütleler"inin yerine, dikey olarak hareket eden insan yüzünü, hatta maskeyle örtülmüş bir yüzü ya da bir yüz simgesini koyarsak (Spitz, 1946), insanın algısal, coşkusal, "toplumsal" etkinliğinin başlangıcı üzerine en güncel kavrama ulaşmış oluruz.

Maskenin gerisinde de olsa dikey olarak hareket eden bir yüzle göz göze gelme, yönelmemiş, toplumsal gülümseme adı verilen gülümseme yanıtının tetikçisi, örgütleyicisi ve belki de "serbest bırakıcı"sıdır. Bu gülümseme yanıtı, gereksinim doyurucu nesne ilişkisi aşamasına girildiğinin belirtisidir. "Gereksinim" baskısı yoluyla anne ve/veya onun verdiği bakımlara geçici bir yatırım yapılır. Bu, *ortakyaşamsal evre* adını verdiğimiz döneme girişe denk düşer. Ortakyaşamsal evrede birincil narsisizm hâlâ egemen olmakla birlikte, otistik evrede (yaşamın ilk haftalarında) olduğu kadar mutlak değildir. Bebek *–tümgüçlü ortakyaşamsal ikili birlik yörüngesinde kalsa da–* gereksinim doyurucu kısmı nesneden gelen gereksinim doyumunu hayal meyal fark etmeye başlar ve libidinal olarak anneliğin kaynağına ya da aracısına döner (Spitz, 1955; Mahler, 1969). Gereksinim, aşamalı olarak bir dilek (krş. Schur, 1966) ve daha sonra yönelmiş, "nesneye yönelik" özlem duygulanımı haline gelir (Mahler, 1961, 1963, 1971).

Buna koşut ve haz-acı dizilerine uygun biçimde, ortakyaşamsal kalıp içinde beden beni temsillerinin sınırları da çizilir. Bu temsiller "beden imgesi" olarak yerleşir (Schilder, 1923; Mahler ve Furer, 1966). O andan itibaren nüve halindeki bende saklanmakta olan beden temsilleri, iç ve dış algılar arasında aracılık etmeye başlar. Bu, Freud'un, benin bir yandan gerçeğin etkisi, öte yandan içgüdüsel dürtüler tarafından biçimlendiği görüşüne (1923) denk düşmektedir. Beden beni iki tür kendilik temsili içermektedir: bedenin içine dönük ve onu benden ayıran sınırıyla beden imgesinin iç çekirdeği ve "beden kendiliği"nin sınırlarına katkıda bulunan duyumalgısal engramların

dış tabakası (krş. Bergmann, 1963, Federn'in kavramlarının ele alındığı bölümde).

Beden imgesi açısından, *ağırlıklı olarak kendilikalgısal-içalgısal yatırımdan çevrenin duyumalgısal yatırımına kayma* gelişimde büyük bir adımdır.[3] Erken çocuk psikozunun psikanalitik olarak incelenmesinden önce bu kaymanın önemini kavrayamamıştık. Şimdi biliyoruz ki, yatırımdaki bu büyük kayma beden beni oluşumunun temel önkoşullarından biridir. Buna koşut diğer bir adım da yıkıcı, yansızlaşmamış saldırganlık enerjisinin –yansıtma gibi savunmalar yoluyla– beden-kendiliğinin sınırlarının ötesine saptırılmasıdır (krş. Hoffer, 1950b).

Bebeğin içsel duyumları kendiliğin *özünü* biçimlendirir. Anladığımız kadarıyla bunlar, çevresinde bir "kimlik duygusu" kurulacak olan bir "kendilik duygusu"nun merkezi kristalleşme noktası olarak kalır (Greenacre, 1958; Mahler, 1958b; Rose, 1964, 1966). Duyumalgısal organın –Freud'un verdiği adla "benin çevresel kabuğunun"– başlıca katkısı kendilikle nesne dünyası arasındaki sınır çizgisini oluşturmasıdır. Ruh içi yapıların iki türü *birlikte* kendilik yöneliminin çerçevesini biçimlendirir (Spiegel, 1959).

Ortakyaşamsal ortak yörünge içinde yer alan ikiliyi oluşturan iki ortağın ya da iki kutbun örgütleyici ve yapılandırıcı süreçleri kutupsallaştırdığını düşünebiliriz. Bu çifte referans çerçevesinden türeyen yapılar, bende kendilik ve nesne dünyasının açık ve bütünsel temsilleri oluşmadan önce tüm deneyimin bağlantılandırılması gereken çerçeveyi temsil etmektedir (Jacobson, 1964). Spitz (1965) anneye bebeğin yardımcı beni adını verir. Benzer şekilde, annelik yapan ortağın "tutma davranışı"nın ya da Winnicott'ın deyişiyle "birincil annelik uğraşı"nın (1958), bireyleşmenin ortakyaşamsal örgütleyicisi –psikolojik doğumun ebesi– olduğunu da düşünüyoruz.

Genellikle ortakyaşamsal evrenin i kinci kısmı yaklaşırken birincil narsisizmin azaldığını ve yerini tedricen ikincil narsisizme bıraktığını varsayıyoruz. Bebek hem kendi, hem de annesinin bedenini ikincil narsisizminin nesnesi olarak görür. Ama saldırganlık dürtüsünün değişimlerine yeterince önem verilmediği sürece narsisizm kavramı psikanalitik kuramda ve kullanımda oldukça muğlak kalacaktır.

3. *Psikotiklerin* çevresel acıya karşı o iyi bilinen duyarsızlığı ve kötü içe yansıtmalarla özdeşleştirilen içalgısal ("sezgisel") duyumlara karşı paniğe yol açacak düzeydeki aşırı duyarlılığı da buna tanıklık eder.

Normal gelişim boyunca koruyucu sistemler, bebeğin bedenini 4. aydan itibaren beden bütünlüğü için potansiyel bir tehdit oluşturmaya başlayan oral-sadistik baskılardan korur (Hoffer, 1950a). Acı engeli bu koruyucu araçlardan biridir. Ayrıca, Hoffer (1950b), bedenin anne-bebek ilişkisi içindeki uygun libidinalleştirilmesinin, beden imgesinin gelişimi için önemli olduğunu özellikle vurgular.

Dış nesne, ancak beden annenin sevgi dolu bakımı yoluyla bebeğin ikincil narsisizminin nesnesi haline geldiğinde özdeşleşmeye uygun hale gelir. Hoffer'ın ifadesiyle (1950a: 159), 3. ya da 4. aydan itibaren "birincil narsisizm değişmiş durumdadır, fakat nesneler dünyası henüz kesin bir biçim kazanmamış olabilir."

Normal otizm ve normal ortakyaşam, normal bir ayrılma-bireyleşme sürecinin başlaması için önkoşuldur (Mahler, 1967a; Mahler ve Furer, 1963a). Ne normal otistik ve normal ortakyaşamsal evreler, ne de ayrılma-bireyleşmenin herhangi bir altevresi yerini tam olarak bir sonraki evreye bırakır. Tanımlayıcı bir bakış açısından bu evreler arasında benzerlikler bulmak mümkündür: Davranış görüngüleri kümelerine dayanarak kavramsal olarak ayrıştırılabilirlerse de önemli ölçüde iç içe geçerler. Ancak, gelişimsel bir bakış açısından, her evreyi, bireyin psikolojik gelişimine niteliksel açıdan farklı bir katkının yapıldığı bir dönem olarak görüyoruz. Normal otistik evre doğumun hemen sonrasında rahim dışı psikolojik gelişimin pekiştirilmesini sağlar. Cenin sonrası dengeleşimi destekler. Normal ortakyaşamsal evre, insanın, daha sonraki tüm insani ilişkilerin yeşerdiği ilk toprak olan muğlak bir ikili birlik içinde anneye yatırım yapabilme şeklindeki çok önemli türoluşsal yeteneğinin göstergesidir. Ayrılma-bireyleşme evresinin ayırt edici özelliği, kendiliğin ve ötekinin ayrı oluşunun farkındalığının düzenli olarak artışıdır. Bu artışa, kendilik duygusunun, gerçek nesne ilişkisinin ve dış dünyadaki gerçekliğin farkına varmaya başlamak eşlik eder.

Normal otizm ve normal ortakyaşam farklılaşmamışlığın ilk iki aşamasıdır. Bunlardan ilki nesnesiz, ikincisi nesne öncesidir (Spitz, 1965). Bu iki aşama, farklılaşmamış (Hartmann, Kris ve Loewenstein, 1949) ya da farklılaşma göstermeyen (Spitz, 1965) kalıbın farklılaşmasından; yani *ayrılma-bireyleşmeden ve nüve halindeki benin işlevsel bir yapı olarak ortaya çıkışından* (Mahler ve Furer, 1963; ayrıca krş. Glover, 1956) önce gerçekleşir.

Spitz'in "nesne öncesi aşama" adını verdiği kavramı biz *ortakyaşamsal evre* olarak adlandırıyoruz. Bu, varoluşumuzun yalnızca insa-

na özgü niteliğini belirten bir addır. Bu evrenin kalıntıları yaşamımız boyunca bizimle kalır.

NORMAL ORTAKYAŞAMSAL EVRE

Normal ortakyaşamsal evrenin başlıca özelliği, *bizim* (yetişkin gözlemcilerin) dış dünyadan geliyor şeklinde kavradığımız, fakat bebeğin bir dış kökenden geldiğini açıkça kavrayamadığı(nı koyutladığımız) uyaranlara yapılan algısal ve duygusal yatırımlardaki artıştır. Bu noktada "bellek adaları"nın (Mahler ve Gosliner, 1955) oluşumu başlar, fakat iç ve dışın, kendilik ve ötekinin farklılaşması henüz başlamamıştır. Dünyaya, özellikle de annenin kişiliğinde, yapılan yatırım giderek artar; fakat bu, kendiliğin henüz açıkça belirlenmediği, sınırlandırılmadığı ve deneyimlenmediği ikili birlik halinde olur. Anneye yatırım bu evrenin başlıca psikolojik başarısıdır. Ama daha sonra gelecek olanla süreklilik burada da söz konusudur. Bebeğin artık içten ve dıştan gelen uyaranlara farklı yanıtlar vermeyi başarabildiğini biliyoruz. (Örneğin ışık, bir açlık spazmından farklı yaşanır.) Fakat, doğuştan gelen bazı fikirler bulunduğunu koyutlamadığımız sürece, çocuğun bu farklı uyaranlara atfedip onları özümleyebileceği bir kendilik ve öteki kavramı ya da tasarısı olmadığını kabul etmek en mantıklısıdır. İç ve dış deneyimlerinin henüz muğlak olduğunu, en çok yatırım yapılan nesnenin, yani annenin hâlâ bir "kısmi nesne" olduğunu koyutluyoruz.

Başyazar (Mahler ve Gosliner, 1955), sevgi nesnesinin yanı sıra bedensel ve sonrasında ruhsal kendiliğin imgelerinin, haz veren ("iyi") ve hoşnutsuzluk yaratan ("kötü") içgüdüsel, coşkusal deneyimlerin bellekteki sürekli artan izlerinden ve onlarla bağlantılandırılabilecek algılardan doğduğunu varsaymaktadır.

Ama en ilkel farklılaşma bile ancak psikofizyolojik bir dengeye ulaşılabildiği takdirde mümkündür (Sander, 1962a ve b). Bu, önceleri annenin ve küçük bebeğin boşalım örüntülerinin bir ölçüde uyuşmasına, sonraları etkileşim örüntülerine bağlıdır. Bunlar, davranışsal olarak, karşılıklı işaretleşme, bebeğin ilk uyumsal örüntüsü ve ortakyaşamsal annenin "yeterince iyi" tutma davranışı karşısında bebeğin alma yetileri gözlenerek ayırt edilebilir (Winnicott, 1956).

Annelerin "Tutma Davranışı" Örüntüleri

Çeşitli tutma davranışlarının tanımlanması, onlara neden psikolojik doğumun ortakyaşamsal örgütleyicileri adını verdiğimizi açıklayacaktır. Ortakyaşamsal dönemde çok çeşitli tutma davranışları gözlemledik. Emzirmek, önemli olmakla birlikte, anneyle bebek arasında uygun ve yeterli bir yakınlık sağlamayabilir. Örneğin, bir anne bebeklerini gururla emziriyordu, ama aslında bunun tek nedeni daha kolay olmasıydı (biberonları sterilize etmek zorunda kalmıyordu). Emzirme kendisini başarılı ve verimli hissetmesini sağlıyordu. Emzirirken bebeği, ağzı memeye gelecek şekilde, bacaklarının üst kısmıyla destekliyordu. Kollarıyla tutup kucaklamıyordu; çünkü kollarının, bebeğin etkinliğinden bağımsız olmasını, serbest kalmasını istiyordu. Bu bebek uzun bir süre surat asmıştı. Bir gülümseme geliştirdiğinde de bu, yönelmemiş, çok hazır bir gülümseme yanıtıydı. Bu yönelmemiş gülümseme yanıtı farklılaşma dönemine kadar sürdü; benzeri durumlarda öbür çocukların endişe ya da en azından ciddi bir merak gösterdikleri durumlarda ortaya çıkıyordu. Başka bir anne de küçük kızını emziriyordu; fakat püriten yetiştirilme tarzı bebeğini emzirirken kendini rahat hissetmesini engelliyor, emzirirken görülmek istemiyordu.

Öte yandan, bir anne de bebeklikleri sırasında çocuklarıyla birlikte olmaktan büyük bir zevk alıyordu, fakat onları emzirmiyordu. Beslerken onları kendine yakın tutuyor, iyice kucaklıyordu. Onlara gülümsüyor, onlarla konuşuyor ve bez değiştirme masasında yattıkları sırada bile kollarını altlarında tutarak onları destekleyip kucaklıyordu. Çocuklarıyla özellikle kucak bebeği oldukları sırada iyi ilişki kuran bir anneydi. Bebeklerinden oğlan olanı çok mutlu ve hoşnuttu; başlangıçta yönelmemiş olan, sonra yönelmiş hale gelen bir gülümseme yanıtına henüz çok küçükken başladı.

Annelerden biri her işlev alanında çocuğu için olağandışı yüksek hırslar beslemekteydi. En sevdiği kelime "başarı"ydı. Gerçekten çok yetenekli olan bebeği Junie, annesinin narsisistik izler taşıyan ortakyaşam ilişkisinin yarattığı streslerle başa çıkmak zorundaydı.

Annenin küçük bebekle karakteristik etkileşimi, Junie'nin kas-iskelet olgunluğunun ilk örüntülerinden duyduğu gururla güdüleniyor gibi görünüyordu. Junie kasılarak annesinin kucağında ayakta durabiliyordu ve annesi sanki ellerini çırparak tekerlemeler söyleyebile-

ceği yaşa gelmiş gibi Junie'nin ellerini çırpıyordu. Junie küçük bedenini annesinin dizlerinde dik tutmaya çalışırken elleri boşta kalamıyor, rahat bir durumda olsa şüphesiz yapacağı gibi ellerini hafifçe annesine vurması veya onu keşfetmeye çalışması mümkün olmuyordu. Anneye ölçüsüzce gurur veren bu dik bir biçimde ayakta durma,[4] elbette küçük bebek tarafından büyük ölçüde libidoyla yatırıldı ve tercih edilir hale geldi. Büyük ölçüde yatırılan, annenin kucağında ve başka yüzeylerde bedenini dikleştirme örüntüsü, Junie'nin ilk devinimsel örüntülerinde çok belirgin hale geldi. Daha sonra, alıştırma döneminin başlangıcında, ayağa kalkma itkisi Junie'nin devinim sistemi repertuvarında en önde gelen örüntü haline geldi, ve bu uzunca bir süre, istenen, daha olgun bir devinimsel örüntü olan *kendini ileri yönde, bir hedefe doğru itme* örüntüsünün (çoğu çocuğun daha sonraki devinimsel davranışına hâkimdir) *önünü kesti* (yani bununla rekabet etti). Ayakta durmaya eğilimli oluşu, kollarını ve bacaklarını ileriye hareket ettirerek anneye doğru ilerlemek, anneye yaklaşmak ve ileriye emeklemek için onları bir arada çalıştırma yeteneğinin önünü kesiyordu. Emekleme, Junie'nin annesinin sabırsızca teşvik ettiği ve bebeğinin ulaşmasını umduğu devinimsel başarılardan biriydi.

Bu tercih edilen annelik bakımı örüntülerinin çocuk tarafından devralınışını (bkz. Tolpin, 1972) gözlemlerken, bu durumun bazı engellemeler veya bazı özel doyumlar anlamına geldiğinde özellikle geçerli olduğunu fark ettik. Örneğin, Carl'ın annesi, mutlu bir emzirme döneminden sonraki sütten kesme sürecinde, bebeğinin meme için yaygara koparmasını, memeye ulaşmak için bluzunu çekiştirmesini önlemeye çalıştı. Kucağında aşağı yukarı zıplatarak onu yatıştırıyordu. Çocuk daha sonra bu aşağı yukarı zıplamaları devraldı ve bunu bir tür "cee" oyununa çevirdi (bkz. Kleeman, 1967). Bu örnekte, çocuk annenin "zıplatma örüntüsü"nü annesiyle ilişkili bir oyunda kullanır hale gelmiş ve daha sonra toplumsallaştırıcı yeniden yakınlaşma davranışının ayırt edici özelliği haline gelen bu güzel "cee" oyunu örüntüsüyle ebeveyni ve misafirlerle toplumsal temas kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Carl vakasında örüntü, yapıcı, uyuma yö-

4. Bu, aynı zamanda, Phyllis Greenacre'ın (1959) vurguladığı, çocuğun, annenin bilinçdışında bir penisi temsil ettiği düşüncesinin apaçık bir örneğidir. Bunu annelerimizde zaman zaman görmüştük, fakat çalışmamızdaki her vakada buna işaret etmeyi tercih etmedik.

nelik, gelişimsel bir amaca hizmet etmiş oldu.[5]

Bir başka küçük kız annesinin sallama örüntüsünü devraldı. Anne, çocuk bakımı örüntüleri mekanik özellikler gösteren, olgunlaşmamış, son derece narsisistik bir kadındı. Bebeği kucağında gergin, ilgisiz bir biçimde sallıyordu. Bu örnekte sallanma örüntüsü çocuk tarafından devralındıktan sonra anne-çocuk ilişkisinde değil, çocuk annelik rolünü kendisi oynuyormuşçasına, kendini rahatlatma ve otoerotik uyarım için kullanıldı. Bu küçük kız, farklılaşma altevresinde ayna önünde sallanarak ve böylece devimduyumsal hazza görsel bir geribildirim ekleyerek kendi kendine sallanma zevkini artırmaya çalıştı. Carl örneğinin tersine, bu küçük kızın devraldığı örüntü, uyuma ve gelişmeye hizmet etmemiş, sadece narsisizmine katkıda bulunmuştur.

5. Carl, daha 16 aylıkken, babası ya da konuklar eve geldiğinde başını eğerek ya da çömelerek bir koltuğun ya da merdiven korkuluğunun arkasına saklanıyor, birden başını kaldırıp ayağa kalkıyor, yetişkinlerin "Aaa, buradaymış!" diye bağırmasını beklediğini gösteren sesler, hırıltılar çıkarıyordu.

4

Birinci Altevre: Farklılaşma ve Beden İmgesinin Gelişimi

Ortakyaşamın doruk noktasına ulaştığı 4. ve 5. aylar civarındaki davranışsal görüngüler, ayrılma-bireyleşmenin ilk altevresinin, yani *farklılaşmanın* başladığına işaret eder. Küçük bebek, ortakyaşamsal aylar boyunca, yönelmemiş toplumsal gülümsemenin işaret ettiği gibi, –Spitz'in *bedenduyumsal alım yeteneği* olarak tanımladığı ben öncesi etkinliği yoluyla– ortakyaşamsal kendiliğinin anne yarısına aşinalık kazanmıştır. Bu gülümseme, giderek, annesine karşı, *bebekle annesi arasında yönelmiş bir bağın* kurulmuş olduğunun çok önemli bir belirtisi olan, yönelmiş (seçici) bir gülümseme tepkisi haline gelir (Bowlby, 1958).

Freud, içsel algıların dışsal algılardan daha temel ve daha basit olduğunu vurgular. (Spock'un bebek kitabında da belirtildiği gibi, küçük bebek özellikle iç algılamalara yanıt verir.) Bunlar, bedenin kendi kendisine ve iç organlara verdiği yanıtlardır. Greenacre (1960), değişen gerilim ve gevşeme durumlarının "muğlak bir beden farkındalığının bir çeşit merkezi özünü biçimlendiriyor ... gibi göründüğünü" öne sürer (s. 207). Şöyle der:

> Doğum sürecinin, ayrılmanın farkındalığını hazırlamak için ilk büyük fail olduğu; bunun doğum sırasında bebeğin beden yüzeyine uygulanan büyük basınç ve uyarım, özellikle de rahim içi yaşamdan rahim dışı yaşama geçerken bebeği kuşatan basınç ve sıcaklık koşullarındaki belirgin değişimler aracılığıyla gerçekleştiği şeklinde bir düşüncem vardı.

Gözlemsel araştırmamızda bebek-anne etkileşim örüntülerini açıkça görebiliyorduk; fakat ilkel beden imgesinin başlangıçtaki "özlüğü"ne katkıda bulunan içsel örüntü oluşumlarını şu ana kadar ancak tahmin ettik ve çıkarsayabildik (aynı zamanda krş. Kafka, 1971).

Greenacre'ın sözünü ettiği "özlük" örüntüsü gözlemsel araştırmaya elverişli değildir; ama karşılıklı aynalama mekanizması yoluyla kendiliğin "öteki"den ayırt edilmesine yarayan davranışlar gözlemsel

olarak araştırılabilir. Jacobson nesneleri birbirlerinden ayırt etme yetisinin, "kendiliği" nesnelerden ayırt etme yetisinden çok daha hızlı geliştiğine işaret eder. Bebeğin annenin bedenine göre biçim aldığını ve gövdesiyle ondan uzaklaştığını; kendisinin ve annenin bedenini yokladığını; geçiş nesnelerini eline aldığını izleyebiliriz. Hoffer, sınır oluşumu sürecinde dokunmanın (1949, 1950a, 1950b) ve bebeğin bedeninin anne tarafından libidinalleştirilmesinin önemini vurgular. Greenacre "anne ya da bakıcının oldukça küçük bir sıcaklık, doku, koku ve esneklik" yani "turgor farkını temsil eden sıcak bedeni yoluyla bir birlik duygusuna yaklaşıldığı"nı vurgular (ayrıca krş. Bak, 1941). Muhtemelen böyle küçük farklar bebeğin (Piaget'nin kastettiği anlamda) önceden belirlenmiş duyu-devinim şemaları tarafından hemen özümlenebilir.

Ortakyaşamsal yörüngeye sıkıca demirlenmiş olmaktan dolayı içsel hazzın devam etmesi (ağırlıklı olarak içalgısal-kendilikalgısal ve temas yoluyla algı biçiminde) ve olgunlaşmayla artan dış duyusal algılamanın vereceği hazzın (görme veya bakmanın ve belki de işitme ya da dışarıya yönelik dinlemenin) dışarıya yönelmiş dikkat yatırımını uyarması durumunda, bu iki çeşit dikkat yatırımının serbestçe salınacağı (Spiegel, 1959; Rose, 1964) beklenebilir. Sonuç, içinden düzgün bir farklılaşmanın –*ve ortakyaşamsal yörüngenin dışına genişlemenin*– doğabileceği uygun bir ortakyaşamsal durum olacaktır.

YUMURTADAN ÇIKIŞ

"Yumurtadan çıkış süreci"nin, –bebeğin uykuda olmadığı sıralarda daha *kalıcı bir biçimde tetik* bir duyu sistemine sahip olmasını sağlayan– duyu sisteminin, yani algı-bilinç sisteminin tedrici bireyoluşsal evrimi olduğunu düşünüyoruz (ayrıca krş. Wolff, 1959).

Başka bir deyişle, bebeğin ortakyaşamın ilk ayları boyunca büyük ölçüde *içe* yönelmiş ya da muğlak, bedenduyumsal bir şekilde *ortakyaşamsal yörüngeye* odaklanmış olan dikkati, çocuğun gittikçe artan uyanıklık süreleri boyunca dışa yönelmiş algısal etkinliğin varolmaya başlaması yoluyla tedricen genişler. Bu, nitelik değil, derece değişimidir; çünkü muhakkak ki ortakyaşamsal evrede çocuk anne figürüne karşı son derece dikkatlidir. Fakat bu dikkat giderek, annenin gelişleri ve gidişlerinin, "iyi" ve "kötü" deneyimlerin anılarının giderek genişleyen deposu ile birleşir. Kötü deneyimlerin anıları, kendilik

tarafından hiçbir şekilde rahatlatılamaz, fakat annenin bakımı yoluyla rahatlatılabilecekleri "güvenli bir biçimde beklenebilir".

Düzenlememizde bebekleri gözlemleyerek, farklılaşma altevresinin bir noktasında yeni bir tetiklik, sebat ve amaca yönelmişlik görünüşünün farkına vardık. Bu görünüşü "yumurtadan çıkış"ın davranışsal tezahürü olarak gördük ve bunu kazanan bebeğin "yumurtadan çıkmış" olarak kabul edilebileceğini düşündük. Bu yeni *gestalt*, araştırma ekibinin üyeleri için yanılgıya yer bırakmayacak kadar açıktı, fakat özgül ölçütlerle tanımlanması güçtü. Belki en iyi durum terimleriyle tanımlanabilir (krş. Wolff, 1959). Çocuk artık tetikliğe giriş çıkışlar göstermemekte, uyumadığı sürece tetik bir duyum yeteneğine sahip olmaktadır.

6. ay civarında ayrılma-bireyleşmeye yönelik bazı kararsız deneyler başlar. Bunlar, çocukta, annesinin saçını, kulaklarını ya da burnunu çekiştirmek, annenin ağzına yiyecek tıkmak ve onu daha iyi görebilmek, onu ve çevreyi inceleyebilmek için kendi bedenini geriye doğru çekmek gibi davranışlarda gözlemlenebilir. Bu durum, tutulduğu sırada anneye göre biçimlenmenin zıttıdır (krş. Spock, 1963). Bebeğin kendi bedenini annesininkinden ayırmaya başladığının kesin belirtileri vardır. 6. ve 7. aylar, annenin yüzünün ve bedeninin örtülü ve örtüsüz kısımlarının elle, dokunmayla ve gözle keşfinin doruğa ulaştığı dönemdir; bu haftalarda bebek büyük bir heyecanla annenin broşunu, gözlüğünü ya da kolyesini keşfeder. Çocuk hâlâ edilgin bir biçimde rol oynadığı "cee" oyunlarına ilgi gösterebilir (Kleeman, 1967). Bu keşif örüntüleri daha sonra gelişerek, tanıdık olmayanı artık tanıdık olanla sınama şeklindeki bilişsel işleve dönüşür.

Geçiş Nesneleri ve Geçiş Durumları

Greenacre'ın (1960) söylediği gibi:

> Winnicott (1953) tarafından tanımlanmış olan geçiş nesnesi, annenin bedeniyle temas gereksiniminin, bebeğin kalıcı, yumuşak, esnek, sıcak bir nesneye dokunmayı ısrarla tercih etmesiyle, fakat özellikle de nesnenin daima beden kokularıyla dolu olmasını talep etmesiyle son derece etkileyici bir biçimde ifade bulan bir işaretidir[1]... Nesnenin burna yakın olarak yüze bastırıl-

1. Dr. Greenacre, kısa bir süre önce bu son etmenin geçiş nesneleri oluşturmakta önemli olduğu şeklindeki görüşünü değiştirdiğini bildirdi.

ması, annenin memesi ya da yumuşak boynunun yerini ne kadar iyi doldurduğunu göstermektedir (s. 208).

Annenin tercih ettiği yatıştırma ya da uyarma örüntüsünün bebek tarafından kendi tarzında devralındığını, yani özümlendiğini ve böylece bir geçiş örüntüsü haline geldiğini gözlemledik. Önceki bölümde açıklanan yüzü okşama ya da belirli yineleyen hareketler buna örnektir.

Greenacre'a (1960) göre, "görüntü, beden yüzeyinin birlikteliğinin kurulması ve kendiliğin kendilik olmayandan sınırının farkına varılmasının desteklenmesinde ek değil, vazgeçilmez bir unsurdur. Çeşitli beden parçalarına gözlerle 'dokunulması' ve bu parçaların içe alınması, bedenin bir araya getirilmesine, dolaysız duyusal farkındalığın ötesinde merkezi bir imge haline gelmesine yardım eder" (s. 208). Bizim metodolojimizle yürütülen gözlemsel araştırma, geçiş nesnesinin, deyim yerindeyse, yapılanmasının ayrıntıları üzerine yeterince odaklanmadı; fakat izlenimci açıdan bize gelecekteki çalışmaların, örneğin bizim çalışmamızın takip çalışmalarının faydalanabileceği zengin bir malzeme sağladı.

Normal gelişen bir bebekle psikozdaki ve belki de daha sonraki sınır durum patolojisindeki aşırı bozukluk arasındaki temel farklardan birinin, Winnicott'ın (1953) geçiş nesnesinin normalliği ve patolojisine ölçüt olarak ileri sürdüğü koşullarla temsil edildiğini düşünüyoruz (ayrıca krş. Furer, 1964; Kestenberg, 1968; Roiphe ve Galenson, 1973; Bak, 1974).

Böyle de olsa, tüm normal bebekler, o ana kadarki bütünüyle edilgin kucak bebekliğinden –anneyle ikili birlik evresinden– bedensel anlamda ilk kopma denemelerini ayrılma-bireyleşmenin ilk altevresinde yaparlar. Farklılaşma durumunun genel karakteristikleri kadar bireysel olarak farklılık gösteren eğilimler ve örüntüler de gözlemlenebilir. Tüm bebekler annenin kucaklayan kollarından bir parça uzakta durmayı denemek, devinimsel açıdan yapabilecek duruma geldikleri andan itibaren annenin kucağından aşağıya kaymak isterler; fakat annenin ayaklarına olabildiğince yakın durmaya ya da emekleyerek geri dönüp orada oynamaya eğilimlidirler.

Geriye Dönüp Kontrol Etme Örüntüsü

7.-8. aylar civarında "geriye dönüp anneyi kontrol etme" şeklindeki görsel örüntünün –en azından bizim ortam düzenlememizde– bedensel-ruhsal farklılaşmanın başlangıcının başlıca düzenli belirtisi olduğunu gördük. Gerçekten de bu, anladığımız kadarıyla bilişsel ve coşkusal gelişimin en önemli normal örüntüsüdür.

Bebek karşılaştırmalı incelemelere başlar (bkz. Pacella, 1972). "Anne" ile ilgilenmeye, tek tek özelliklere dikkat ederek anneyi "öteki"yle, tanıdık olmayanı olanla karşılaştırmaya başlar. Annenin *ne olduğuyla*, dokununca verdiği hisle, tadıyla, kokusuyla, görünüşüyle daha da aşina hale gelir ve annenin "tını"sını yakalar. "Anneyi anne olarak" (Brody ve Axelrad, 1966) tanımasına eşzamanlı olarak neyin annenin bedenine ait olduğunu, neyin olmadığını –broş, gözlük vb.– keşfeder. Anneyle, ondan farklı ya da ona benzer görünen, hissedilen, hareket eden insanları ya da *insan olmayan varlıkları* ayırt etmeye başlar.

Yabancı Tepkileri ve Yabancı Kaygısı

"Anne olmayan"ın öğrenildiğini gösteren davranışsal görüngü grubunun psikanalitik çocuk gelişimi literatüründe "yabancı kaygısı" olarak tanımlanmasının oldukça tek yönlü ve eksik bir tanım olduğunu düşünüyoruz. Daha Spitz ve Wolf'un yabancı kaygısı üzerine çektikleri klasik filmde bile gözlemleyebildiğimiz en belirgin özelliklerden biri, bebeklerin sergilediği merak ve "yabancı" bakışlarını başka tarafa çevirir çevirmez onun kim olduğunu keşfetmekteki hevesleriydi.

Uzun bir süreye yayılan ayrıntılı ve çok yönlü gözlemsel incelemelerimizden kaynaklanan konuya yakınlığımız, genel olarak "8 ay kaygısı" ve özellikle de "yabancı kaygısı" olarak gruplanan davranışların zamanlaması, niceliği ve niteliğinde bireysel farklılıklar, muazzam çeşitlilikler olduğunu öğrenmemizi sağladı (artık hayatta olmayan John Benjamin titiz çalışmalarında bunu incelemeye başlamıştı).

Bu duruma açıklık kazandırmak için aynı annenin iki çocuğunu, Linda ve ondan 16 ay büyük olan ağabeyinin yaklaşık aynı yaşlardaki durumlarını kesitsel olarak karşılaştıralım.

Linda'nın kendisine oldukça yabancı olan katılımcı gözlemcilerin yüzlerini, ciddi ve düşünceli bir biçimde, hem görsel, hem de dokunsal olarak korkusuzca incelediğini gördük. Her zamanki mutlu ruh

hali bir yabancı kendisini yatağından kaldırdıktan sonra bir-iki saniye devam ediyordu. Sonra bu "anne olmayan"ın tam olarak farkına varıyor ve Sylvia Brody'nin (Brody ve Axelrad, 1970) ayırt etmeye başlayan bebeğin görsel ve dokunsal olarak baştan aşağıya araştırma eylemini anlatmak için kullandığı deyimle "gümrük muayenesi"ne başlıyordu (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968).

Annesinin Linda'yı kucağına aldığı durumlarda Linda'nın annesinin tanıdık yüzünü incelemediğini, bunun yerine annesinin boynunu çektiğini ve "hırpaladığını" görüyorduk.

Linda'nın mutlu ruh hali ve güveni öncelikle annesine yakınlığından ve onunla arasındaki büyük ölçüde haz verici etkileşimden kaynaklanıyordu.

Linda'nın "temel güveni"nin ve herhangi bir yaşta *belirgin* bir yabancı kaygısı yaşamamasının tersine, ağabeyi Peter'de 7. ve 8. aylarda belirgin bir yabancı kaygısı gözlemledik. "Yabancının" ihtiyatlı ve yumuşak yoklamalarına tepki verdiği, *hayret* ve *merakının* çok belirgin bir biçimde seçilebildiği belki bir ya da iki dakikalık bir gizillik döneminden sonra Peter'in yabancıdan duyduğu endişenin egemenliğine girdiği görülüyordu. Annesinin yanında, onun oturduğu hasır sandalyede durduğu ve isterse annesinin bedenine yaslanabildiği durumlarda bile yabancıya bakarken, tam olarak annesi başını okşamaya başladığı anda birden ağlamaya başlıyordu.[2]

Bu tür karşılaştırmalı gözlemler, Linda'nın ortakyaşam evresinde ve "yumurtadan çıkışı"ndan sonra da hâkim olan büyük ölçüde haz verici ve ahenkli havayla, Peter ve annesi arasındaki gergin ve önceden kestirilemeyen etkileşimin özgül sonuçları arasındaki önemli farkları göstermiştir.

Kardeşlerin doğuştan gelen özelliklerindeki farklılıkları ve etkileşimlerinde (ve anneyle görüşmelerimizde) gözlemlediğimiz, her iki anne-bebek ilişkisinde baskın durumda olan coşkusal havayı göz önünde bulundurarak bu farklılığı anlamaya çalıştık.

Bu ve benzeri birçok gözlem sonucunda yabancılara karşı verilen tepkilerin gelişiminin şu şekilde daha geniş bir bağlamda ele alınması gerektiği sonucuna vardık: Bebek annesinin yüzünü –görsel, dokunsal ve belki daha başka yollardan– tanıyabilecek kadar bireyleştikten ve ortakyaşamsal ikilideki ortağının genel ruh hali ve "duygu-

2. Bu davranışı filme almayı başardık.

su" ile aşina hale geldikten sonra, az ya da çok hayret ve endişeyle, başkalarının yüzlerini ve *gestalt*'larını uzun uzun görsel ve dokunsal olarak keşfetmeye ve incelemeye yönelir. Onları uzaktan ya da yakından inceler. Yabancının yüz hatlarını annesinin yüzüyle ve aynı zamanda annesinden edinmiş olduğu iç imgeyle (bu imgenin görsel olması, hatta büyük ölçüde görsel olması gerekmez) kıyaslıyor ve denetliyor gibidir. Yeni ilginç deneyimler ışığında annesinin *gestalt*'ını ve özellikle de yüzünü yeniden incelediği de görülür.

Ortakyaşamsal evreyi uygun biçimde geçiren ve "güvenli beklenti"nin hâkim olduğu (Benedek, 1938) çocuklarda, araştırma ortamımızda geriye dönüp kontrol etme örüntüsüyle ayırt edilebilen merak ve hayret, yabancıların incelenişinde baskın unsurlardır. Buna karşılık, temel güvenin uygun ve yeterli düzeyin altında olduğu çocuklarda akut yabancı kaygısına ani bir geçiş ya da haz veren araştırıcı davranışı geçici olarak engelleyen, normalden uzun bir hafif yabancı tepkisi dönemi görülebilir. Bu görüngü ve bu görüngünün çeşitlemelerinin altında yatan etmenler, bizim libidinal nesne, toplumsallaşma ve coşkusal nesne sürekliliğine doğru ilk adımı değerlendirebilmemizi sağlayan önemli veçhelerdir. Temel güvenle yabancı kaygısı arasındaki bu ters orantının üzerinde önemle durulması ve daha kapsamlı bir biçimde doğrulanması gerekiyor (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968).

Gecikmiş ve Vaktinden Önce Yumurtadan Çıkış

Ortakyaşamsal sürecin ve ikili birliğin ortak koruyucu zarının yaratılmasının geciktiği ya da aksadığı vakalarda ayırt etme sürecinin geciktiği ya da vaktinden önce gerçekleştiği görülüyor. Önceki bölümde, annesinin mekanik biçimde, sıcaklık ve ilgi göstermeksizin salladığı küçük kızdan bahsetmiştik. Ortakyaşamsal evrede bu küçük kızın donuk bir hali vardı ve annesine göre biçimleniyor veya kısmen onun parçası oluyor gibi görünmüyordu. Ayrım yapmaksızın gülümsüyor ve annesine özel bir kişi olarak yanıt vermiyordu. Öbür çocukların annelerine yaklaşmakta ya da ondan uzaklaşmakta daha etkin bir konum aldıkları bir yaşta haz veren uyaranlar için otoerotik tarzda kendi bedenine döndü; etkin uzaklaşma ya da yaklaşma davranışları yerine kendini uzun sallanmalara vermeye başladı.

Bir başka vakada, ortakyaşamsal ilişkinin doyum sağlamamasının farklı nedenleri vardı. Bu oğlanın annesi ilk bebeklik döneminde dep-

resyondaydı. Çocuk üçüncü çocuğuydu ve anne ağır bir yük altındaydı; kalabalık bir evde, oldukça mütevazı koşullarda yaşıyorlardı. Bu çocuğun doğumundan kısa bir süre sonra annenin çok yakın bir ilişki içinde olduğu babası öldü. Dahası, üçüncü çocuğu daha birkaç aylıkken büyük çocuğu ağır bir kaza geçirdi. Tüm bu koşulların birleşimi annenin yeni çocuğunu istemeden ihmal etmesine yol açtı. Çocuk biberonla ve çoğu zaman sırtı anneye dönük olarak beslendi. Anne çoğu zaman onunla göz temasından kaçınıyordu. Yine de aslında onu da diğer çocukları kadar düşünüyordu. Yukarıda anlatılan küçük kız gibi bu oğlan da anneyi özel bir kişi olarak algılamakta gecikti. Yönelmiş gülümseme yanıtı geç başladı. Çocukların fiziksel açıklığı kapatmalarını, yani uzaktan algı temasını olanaklı kılarak etkin uzaklaşmaya izin veren ilk araç olan görmeyi kullanmakta da geç kaldı. Bu gelişimde gecikmesine rağmen küçük kızın ortakyaşam ve farklılaşma davranışlarında gösterdiği donuk, mekanik hali hiç göstermedi.

Annenin çocuğuna ve kendi annelik rolüne karşı gösterdiği büyük çift değerlilik nedeniyle ortakyaşam ilişkisi doyuruculuktan oldukça uzak kalan çocukları da gözlemledik. Bu çocuklardaki bozuk ortakyaşam annenin ilgisizliği ya da depresyonundan değil, davranışlarının önceden kestirilemezliğinden kaynaklanıyordu. Bu bebekler, telafi edercesine, annelerini oldukça erken tanıyorlardı; anneleriyle aralarındaki mesafeyi artırıp rahatladıkça ve özerklikleri gelişip dış dünyada yeni haz kaynaklarına ulaşabilir hale geldikçe, anneleriyle ilişkileri düzeliyordu. Yani anladığımız kadarıyla, bebekte çok erken gelişmiş bir uyum yeteneği gözleniyordu.

Annesi narsisistik ve vericilikten uzak olan küçük kızın ortakyaşamsal bir ortak olarak annesine güvenemediği ve "işin" olması gerekenden büyük bir bölümünü kendisi yapmak zorunda kaldığı, yani kendisine karşı annelik rolünü üstlenmesi gerektiği için farklılaşmakta geciktiğini düşünüyoruz. Bu nedenle, farklılaştığında, "sahte bir kendilik" geliştirme belirtileri göstermiş olabilir (krş. James, 1960). Bu, kendi kaynaklarını mümkün olduğunca çok kullanmanın bir yolu gibi görünüyor. Sonradan babasının çok küçük yaşlardan itibaren tam bir anne tutumu göstermesinin, insani nesne dünyasına yüz çevirmesini önlemeye yardımcı olduğunu öğrendik. Çok değişik nedenlerle yetersiz miktarda ortakyaşamsal destek gören oğlan ise, arayı kapatmak için kendisine ve annesine daha fazla zaman sağlamak istermişçesine ortakyaşam süresini uzatmış görünüyordu. Ortakyaşamsal yö-

rüngeden kendisi, ve muhtemelen annesi de, hazır olunca çıktı.

Bebek Peter yoğun fakat rahatsız bir ortakyaşamsal ilişki yaşayan çocuklardandı. *"Yumurtadan çıkışa" erken başladı.* Rahatsız ortakyaşamdan kendini sıyırarak hızla farklılaşma evresine girdi. Peter yoğun *yabancı tepkisi ve yabancı kaygısı* gösteren bir çocuktu. Bu onun ilk savunma örüntülerinden biri gibi görünüyor. İlk yabancı tepkilerini yendikten çok sonra bile, ne zaman bir kriz dönemine girse, oldukça hafiflemiş bir derecede de olsa bunlar yineledi. Doyum sağlayıcı olmayan ortakyaşamsal evrenin, Peter'i, "anneden başkaları" dünyasına güvenle ulaşmak için sağlam bir dayanak sağlayan temel güveni ve normal narsisizmi yeterli miktarda depolamaktan alıkoyduğu anlaşılıyor. Dahası Peter, farklılaşmayı –yani ayrılmaya başlamayı– çok erken yaşadığı için, kolayca kaygı ve strese yenilmekteydi; çünkü özerk olarak gelişen ben yetenekleri vaktinden önce gelişmişti ve dolayısıyla zedelenmeye açıktı. Anneden ayrılmada alışılmadık ölçüde güçlük çeken çocukların, annelerinin kendilerine bakan diğer yetişkinlerden farklı olduğunu alışılmadık ölçüde erken kavradıklarına defalarca tanık olduk.

Bu ilk farklılaşma örüntülerinin, gerek anne-çocuk ilişkisi gerekse her çocuğun doğuştan gelen kendine özgü nitelikleri açısından büyük ölçüde akılcı olmanın yanı sıra ayrılma-bireyleşme sürecinin daha sonraki gelişiminde ve belki daha sonrasında da tutarlı kalan kişilik örgütlenmesi örüntülerini harekete geçirdiği anlaşılıyor. Çocuğun bir birey olarak doğuşu, annesinin onun işaretlerine verdiği seçici yanıtlar doğrultusunda davranışlarını değiştirmeye başladığı zaman gerçekleşir. "Bebeğin sonsuz potansiyelleri içinden her anne için kendi *benzersiz* ve bireysel gereksinimlerini yansıtan 'çocuğu' yaratacak potansiyelleri harekete geçiren, annenin özgül bilinçdışı gereksinimleridir. Bu süreç elbette çocuğun doğuştan gelen nitelikleri çerçevesinde gerçekleşir" (Mahler, 1963; ayrıca bkz. Lichtenstein, 1964).

Anneleri ortakyaşamsal evrede çok fazla çatışma yaşamayan bebeklerin, bu çok önemli anneyle bir oluş dönemi sırasında doygunluğa ulaşan, ama aşırı doygunluk yaşamayan bebeklerin, annenin bedeninden yavaşça uzaklaşarak etkin farklılaşma belirtileri göstermeye ortalama zamanda başladıklarını gördük. Öte yandan, annenin çift değerlilik veya asalaklık, müdahalecilik veya "boğuculuk" sergilediği durumlarda, farklılaşmada da çeşitli derece ve biçimlerde bozukluklar görülmektedir. Annenin bebeği düşünmeyip açıkça kendi ortakya-

şamsal-asalak gereksinimlerine göre hareket ettiği vakalarda farklılaşma oldukça şiddetli bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, daha 4-5 aylık bir oğlanda yaşandı; çünkü annesi ortakyaşamsal ilişkide çok sarmalayıcıydı. Bu çocuk uzunca bir süre annesi dışındaki, çevreyi görsel olarak keşfetmesine izin veren yetişkinlerce tutulmayı yeğledi. Annesinden fiziksel olarak, savunmacı bir tutumla uzaklaşmaya çalışıyor, elleri ve ayaklarıyla annesinin bedenini itiyordu (hatta hafifçe kasılarak arkaya doğru bükülüyordu). Onun vakasında bu hareket iki amaca yönelikti: (1) Diğer, "ortalamaya daha yakın" ortakyaşamsal bebeklerde olduğu gibi, onu anne olmayan çevreyi daha iyi keşfedebileceği, anneyi daha rahat görebileceği, biraz uzaktan onunla görsel ilişki kurabileceği bir pozisyona getiriyordu ve (2) anneyle temas yüzeyini azaltıyordu. Bizi en fazla şaşırtan şey, (ortakyaşamsal bakımdan) böyle sıkıca sarmalanmış çocuklarda bu etkin uzaklaşma sürecinin beklediğimizden daha erken başlamasıydı. Benzer bir annesi olan başka bir çocuk yakın fiziksel temastan kaçınıyordu.

Anlayabildiğimiz kadarıyla, annenin özel bir kişi olduğunun daha fazla farkına varmak (bu farkındalık yukarıdaki vakada olduğu gibi olumsuz bile olsa) farklılaşma altevresindeki uzaklaşma çabasına eşlik ediyor (ayrıca krş. ayırt edici inceleme ve "geriye dönüp kontrol etme" örüntüleri).

Seçtiğimiz birkaç çocukla, birinci altevreye (farklılaşma) özgü bu görüngüleri açıklamaya devam edelim. Bu çocukların her biri (tüm "normal" çocuklar gibi), döneme özgü genel gelişimlerin yanı sıra, anneyle ilişkiye, doğuştan gelen eğilimlere ve kendi tarihçelerine bağlı olarak son derece bireysel çeşitlilikler gösterdi (Weil, 1970).

Bernie'nin, ilk aylarda, onu emzirmekten büyük doyum elde ediyor gibi görünen annesiyle mutlu bir ilişkisi vardı. Anne, büyük oğluna karşı duyduğu suçluluk hissi yüzünden ve ayrıca Bernie memesini ısırdığı için (krş. Spock, 1965) aniden, itkisel olarak Bernie'yi biberonla beslemeye başladı. Sütten kesme ortakyaşamsal ilişkinin atmosferinde belirgin bir değişikliğe yol açtı. Başlangıçta bebek ısrarcı ve huysuz bir biçimde yiten memeyi araştırırken, anne oğlunun sütten kesilme travmasına karşı verdiği apaçık tepkiyi inkâr ediyordu. Annenin emzirme döneminde gösterdiği mutluluk ve hoşnutluk yerini kayıtsızlık ve duygusal donukluğa bıraktı ve bunun üzerine bebek de huysuz, kayıtsız ve donuk hale geldi. Meme emen mutlu, gülümseyen ve anne kucağında iyi biçimlenen bebek, geçici olarak edilgin,

biçimlenmeyen, çuval gibi kendini koyvermiş bir bebeğe dönüştü.[3]

Sonra, kısa bir süre için, Bernie ile annesi arasındaki genellikle güç etkileşimin, olgunlaşma sonucu bebekte yeni yetilerin ortaya çıkışından olumlu yönde etkilenmeye başladığı görüldü. Bernie'nin devinime ilgisi büyüktü; büyük bir haz ve ısrarcılıkla emekleme ve kendini yukarı çekme alıştırmaları yaptı. Gözleriyle insanların dikkatini çekebilmeye, annesini ayırt etme belirtileri göstermeye başladıkça ve gelişen kısmi devinim işlevlerinden doyum aldıkça keşif alanı bütün oyun alanını (ve evdeyken bütün evi) içine alacak şekilde genişledi. Annesi oğlunun ortakyaşamsal taleplerinin ve tam bağımlılığının azalmasıyla rahatlamış görünüyordu; bunun sonucunda Bernie de alıştırma aşaması boyunca kendisine sunulan her türlü yüreklendirme ve korumadan yararlanabiliyordu.

Daha önce söylediğimiz gibi, annesiyle yakın ve normalden uzun bir ortakyaşamsal ilişki yaşayan öbür oğlanda ortakyaşamsal evreden ayrılma-bireyleşme evresine çok farklı bir geçiş gözlemlenmişti. Bu çocuğun hem annesinin, hem babasının ortakyaşamsal-asalak gereksinimleri vardı, çocuklarına bitkisel bir varlık olarak aşırı değer verdiler ve onu sürekli olarak bir ortakyaşamsal bağımlılık durumunda tuttular (krş. Parens ve Saul, 1971). Bu durum, çocuğun, belki zaten bünyesel olarak zayıf olan devinimsel işlevlere libidinal yatırımını açıkça yavaşlattı (aşağıya bakınız). Bernie ayrılma-bireyleşme evresine girdiğinde devinimsel araştırma tarzını tercih ederken, bu oğlanın tercih ettiği tarz normalden uzun bir süre dokunsal, kavrayıcı ve görsel duyu organlarının kullanımı oldu. Bu tercih çeşitli etmenlerin sonucu gibi görünüyordu. Her iki ebeveyn de çocuğun gerilimlerini dışa vurulduğu anda rahatlatmak konusunda ısrarcıydı ve dolayısıyla çocuğun istediğini elde etmek için hiçbir çaba sarf etmesi gerekmiyordu. Annesi çocuğun durağan olmasını ve, çocuk buna özellikle karşı çıksa da, yatar şekilde tutulmayı kabul etmesini istediğini bize gösteriyor ve sözsüz bir yoldan çocuğa da iletiyordu.

Aynı çocuk, doğuştan gelen yetenek düzeyinin sonucu olarak de-

3. 1960-62 yılları arasında kısa bir süre biçimlenme örüntüsü üzerine deneyler gerçekleştirdik (krş. Mahler ve La Perriere, 1965). Bebeğin bedeninin duruşunu yalnızca annenin bedeninin duruşuyla ilişkili olarak gözlemlemekle kalmadık, kendimiz de küçük bebeği kollarımıza aldık ve kollarımızdaki biçim alış tarzını kaydettik. Bu bedenduyumu "iyi biçim alma", "erime", "tahta gibi katı", "patates çuvalı gibi" vb. şekillerde tanımladık.

vinim işlevleri yavaş olgunlaşan bir çocuktu. Kas yapısı zayıf, genel beden devinimleri aynı yaştaki diğer çocuklardan daha ihtiyatlı ve daha az enerjikti. (Dikkat çekici bir istisna, uyarıldığında kuvvetle tekme atmasıydı.) Devinim sistemi yetilerinin eksikliği yüzünden küçük bir alana kısılmış olduğu için, uzun bir süre kendini meşgul etmek ve eğlendirmek amacıyla görünür şekilde gelişen algısal-bilişsel ve kavrayıcı yeteneklerini en yoğun biçimde kullanıyor, "ilginç gösterilerin sürmesini sağlıyordu" (Piaget, 1936). Aynı zamanda, çevresinde olup bitenlere karşı görsel olarak aşırı tetikti, başkalarının ilgisini çekmek istiyor ve onların kendisini yatıştırmasını kabul ediyordu.

Bu iki çocuk ayrılma-bireyleşmenin birinci altevresi olan farklılaşmaya girişin iki ayrı yoluna örnek oluşturuyorlar. Bu çocukların gelişim testlerinde genel performans açısından eşit derecede başarılı olduklarını belirtmek de yerinde olur.

Emzirdiği bebeğiyle ortakyaşamsal ilişkiden büyük zevk alan ikinci annenin, ayrılma-bireyleşme evresinin başlangıcında bebeklerinin tedricen kendilerinden kopmasına tahammül edemeyen anneler grubuna dahil olduğu izlenimini edindik. Bu anneler bebeği kendilerine bağlar, "kişiliğini kendilerininkinin içinde eritir" (krş. Sperling, 1944), tedrici bir ayrılmaya izin ve destek vermek yerine, el yordamıyla ulaşmaya çalıştığı bağımsız işlevsellik konusunda bebeğin cesaretini kırarlar. Öte yandan, başka bir yerde açıkladığımız gibi (Mahler, 1967a), aşırı ortakyaşamsal annelerden farklı olarak, önce bebeklerini ellerinde tutmaya çalışan, sonra onu birden "özerkliğe" fırlatan çok sayıda anne de vardır (krş. Greenson, 1968; Mahler, 1968b, 1971).

İçsel değişkenlerin dengeli bir kişilik gelişiminin ortaya çıkmasındaki önemi ölçüsünde, olumlu bir anne-çocuk etkileşimi de altevrelerin uygun biçimde geçirilmesini etkiler. Coleman, Kris ve Provence (1953) yıllar önce, çocuğun ilk yaşı sırasında annenin tutumundaki çeşitliliğe dikkat çekmişlerdi. Ayrılma-bireyleşme sürecinin bütün seyri boyunca anne de tutumunda çocuğa uyum sağlamak zorundadır. Fakat bu sürecin belli can alıcı noktalarında ya da kavşaklarında bu özellikle önemlidir![4]

4. Uyumda aslan payının esnek, belli bir biçime sahip olmayan çocuğa ait olduğu konusunda şüphemiz yoksa da, bu, annelik bakımının ayrılma-bireyleşme sürecinin değişen koşullarını izlemek zorunda olmadığı anlamına gelmez. Bir parça uyum da anneden gelmek zorundadır.

İKİ FARKLI GELİŞİM ÇİZGİSİ OLARAK AYRILMA VE BİREYLEŞME

Normal gelişim görüngüleri, en iyi, sürecin unsurları bir parça rayından çıktığında anlaşılabilir. Ruh içi ayrılma-bireyleşme sürecinin birbiriyle iç içe geçen, ama her zaman birbirine uygun ya da birbiriyle orantılı bir biçimde ilerlemeyen iki gelişim çizgisi olduğu, özellikle birinci yılın sonlarında ve ikinci yılın ilk aylarında açıkça görülebilir. Bunlardan biri ruh içi özerkleşmenin, algılamanın, belleğin, bilme yetisinin, gerçekliği sınamanın evrimiyle ilerleyen bireyleşme çizgisi; öbürü farklılaşma, uzaklaşma, sınır oluşumu ve anneden kopmayla ilerleyen bir ruh içi gelişim çizgisi olarak ayrılma çizgisidir. Tüm bu yapılanma süreçleri, içsel nesne temsillerinden farklılaşmış içselleştirilmiş kendilik temsilleriyle sonuçlanacaktır. Ayrılma-bireyleşme sürecinin *ruh içi* ileri gelişimine eşlik eden davranışsal yüzeysel görüngülerin birbirlerinden ince noktalarda ayrılan sayısız çeşidi gözlemlenebilir. Anneden farklılaşma bağlamında beden olarak ayrı oluşun farkına varılmasının, çocuğun bağımsız özerk işlevselliğine –bilme yetisi, algı, bellek, gerçekliği sınama vb. kısaca bireyleşmeye hizmet eden ben işlevlerine– koşut olarak (yani biri öbürünün çok gerisinde kalmaksızın ya da çok ilerisine geçmeksizin) ilerlemesi en uygun durum gibi görünüyor.

Gözlemsel araştırma çalışmamızda, bu iki gelişim çizgisinin –yani ayrılma ve bireyleşmenin– ilerlemeleri, gerilemeleri ve tedricen bütünleşmeleri, anneyle çocuk arasındaki ileri-geri hareketler aracılığıyla incelenebilir. Bu gelişimi anne-bebek etkileşimi ve özellikle de çocuğun canlı duygusal devinimi, jestleri ve seslendirmeleri aracılığıyla izleyebildik.

Devinim sistemi gelişimi yavaş çocukları erken yürüyenlerle kıyaslamanın öğretici olduğunu düşünüyoruz. Örneğin, çalışmamıza katılan oğlanlardan ikisi, ayrılma-bireyleşme sürecinin iki çizgisinin –*gelişime* karşı *olgunlaşma*, *bireyleşmeye* karşı *ayrılma*– tam zıt uçlarında bulunuyorlardı. Biri çalışmamıza katıldığında 9 aylıktı ve yürümeye başlamış durumdaydı; öbürü ilk yardımsız adımlarını 17. ayını doldurmasına 2 gün kala, tam 8 ay daha geç atabildi!

Ayrılma-bireyleşme sürecindeki bu tür farklılıkların etkisi, bundan sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacak ve örneklendirilecek.

5

İkinci Altevre: Alıştırma

İLK ALIŞTIRMA DÖNEMİ

Farklılaşma altevresi, alıştırma dönemiyle iç içe geçer. Elde ettiğimiz verileri işleme sürecinde alıştırma dönemini iki kısımda ele almanın yerinde olacağına karar verdik: (1) Bebeğin emekleyerek, adımlayarak, tırmanarak ve kendini dikleştirerek anneden fiziksel olarak uzaklaşabilme yolunda ilk becerileri gösterdiği, ama henüz beklemede olduğu ilk alıştırma dönemi ve (2) görüngübilimsel olarak ayırt edici özelliği serbest ve dik devinimlilik olan asıl alıştırma dönemi.

Birbiriyle ilişkili ama birbirinden ayırt edilebilen en az üç gelişim, çocuğun ayrı oluşun farkındalığına ve bireyleşmeye yönelik ilk adımlarını atmasına katkıda bulunur. Bunlar, anneden hızlı *bedensel farklılaşma*, anneyle *özel bir bağın* kurulması ve *özerk ben aygıtlarının anneyle sıkı bir yakınlık içinde gelişip işlev görmesidir.*

Bu gelişimler, anlaşıldığı kadarıyla, bebeğin anneye ilgisinin (o ana kadar olduğundan çok daha kesin bir biçimde) başlangıçta anne tarafından sağlanmış olan cansız nesnelere –battaniye, çocuk bezi, annenin verdiği bir oyuncak ya da geceleri bebekten ayrılmasını sağlayan bir biberona– doğru yayılmasını mümkün kılar. Bebek bu nesneleri görsel olarak keşfeder, temas organlarıyla, özellikle ağzı ve elleriyle, bunların tatlarını, dokularını ve kokularını araştırır. Bu nesnelerden herhangi biri geçiş nesnesi haline gelebilir. Ayrıca, farklılaşma altevresi sırasında bu işlevlerin gelişme sırası nasıl olursa olsun, ilk alıştırma döneminin temel bir özelliği, bu etkinliklere ilgi ve yoğunlaşma olsa da anneye duyulan ilginin kesinlikle öncelik taşımasıdır.

İlk alıştırma döneminde devinim sistemi işlevlerinin ve diğer işlevlerin olgunlaşması, en çok, yoğun fakat rahatsız bir ortakyaşamsal ilişki yaşayan çocukları olumlu yönde etkiler. Muhtemelen bu, annede eşzamanlı olarak görülen doyum sağlayıcı bir bağlantı koparma süreciyle en azından kısmen ilişkilidir. Ortakyaşam ve farklılaşma evrelerinde bebeklerinin sıkıntılarını rahatlatamadıkları için çok kay-

gılı olan anneler, şimdi çocukları daha az kırılgan, daha az zedelenebilir ve biraz daha bağımsız hale geldikçe çok rahatlarlar. Böyle anneler ve çocukları daha önceleri yakın fiziksel temas halindeyken rahat bir biçimde haz alamıyorlardı; fakat şimdi aralarındaki mesafe biraz artınca birbirlerinden zevk alabilmeye başlamışlardı. Yine bu çocuklar, bu dönemde sakinleşip rahatlama ve güvenlik için annelerini daha iyi kullanabilecek hale gelirler.

Buna karşılık, annelerine fiziksel yakınlık için çok etkin bir çaba gösteren, anneleri etkin uzaklaşma süreci sırasında kendileriyle ilişki kurmakta en çok zorluk çeken çocuklarda, ilk alıştırma döneminde farklı bir anne-çocuk etkileşimi örüntüsü gözlemlendi. Bu anneler ortakyaşamsal evredeki yakınlığı seviyor, fakat bu evre biter bitmez çocuklarının hemen "büyümelerini" istiyorlardı. İlginçtir ki, bu çocuklar büyümeyi daha güç buluyor, yeni ortaya çıkan uzaklaşabilme yetisinden haz alamıyor ve çok etkin bir biçimde yakınlık talep ediyorlardı.

İlk alıştırma altevresinde devinim sistemi yeteneklerinin artması çocuğun dünyasını genişletir; artık anneye yakın ya da uzak olmaya karar vermekte daha etkin bir rol almakla kalmaz, şimdiye kadar görece tanıdık olan çevreyi keşfetmekte kullanılan duyular ona gerçeğin daha geniş bir parçasını açıverir; artık görülecek, işitilecek, dokunulacak daha çok şey vardır. Bu yeni dünyanın nasıl deneyimleneceğinin, çocuğun evreninin merkezi olmayı sürdüren anneyle karmaşık bir bağlantısı olduğu anlaşılıyor. Çocuk bu evrenden ancak tedricen çıkıp giderek büyüyen bir çevreye girer.

Kısa bir süre önce aramızdan birisi (A. B.), yedi aylık bir bebekte, anne-babadan iki haftalığına ayrılma ve onlarla yeniden bir araya gelmenin, bu etkin devinim sistemi işlevselliğinin başlangıç dönemiyle çakışmasını gözlemleme fırsatı buldu. Bebeğin özellikle uysal ve rahat olduğu söylenmişti. Her yeni kişiyi merak ve sevinçle selamlıyor, görsel ve dokunsal olarak baştan aşağı inceliyordu. Anne-babasının yokluğu sırasında yakından tanıdığı büyükbabası ve büyükannesine bırakılmıştı. Bu olay, kucak bebekliğinden çıkıp hızla ayrılma sürecine geçtiği bir döneme rastlamıştı. Emeklemeye ve tutunarak ayağa kalkmaya başladı. Ama bu yeni becerilerin kazanımı ona hazdan çok acı verdi. Sık sık düşüyor ve her düşüşte hüngür hüngür ağlıyordu. Yine de bu acı veren deneyimi yinelemekte ısrar ediyordu; bu çok sakin ve uysal çocuk birden çok gerginleşmişti. Bu örnekte

doğuştan verili unsurların güçlü baskısını, bireyleşmeye yönelik itici gücü açıkça gördük. Çocuk çevresindeki kişilerle olumlu ilişkisini sürdürdü. Onların kendisini kucakta taşımalarından, şarkı söylemelerinden ve yatıştırılmaktan hoşlanıyordu. Annesi döndüğünde ilk anda oldukça ağır bir yeniden bir araya gelme krizi yaşadı, uzunca bir süre yatıştırılamayacak biçimde ağladı ve annesinin ne kendisine mama vermesine ne de kendisini yatağa yatırmasına izin verdi. Ama ertesi gün yine eski gülümseyen ve sakin haline döndü. Özellikle birinci yılın ikinci yarısındaki anne-bebek bir araya gelmelerine özgü bu kısa ayrılma tepkisi, metapsikolojik olarak annenin içsel kısmi imgelerinde hâlâ varolan bölünme bağlamında anlaşılabilir. Bu bölünme böyle kısa yokluklarda kolaylıkla yeniden etkin duruma geçer; ayrılma dönemindeki anne, iyi nesneyi zedeleyip yok etmemesi için, "hep iyi" ortakyaşamsal anneyle yeniden bütünleşmelidir. Bu küçük çocuk yeni becerilerini kullandığı alıştırmalar yaptıkça gerginlik hali ve düşmeler hızla azaldı. Annesinin bir çapa ve dünyasının merkezi rolünü üstlenmesiyle, yeni deneyimlerin ve keşiflerin engelleme yaratan yönü yeniden başa çıkılabilir hale geldi ve haz veren yönü ön plana çıktı. Bu küçük kişisel gözlem, araştırmamızdaki gözlemlerle, yani ilk keşiflerin (1) dünyanın daha geniş bir bölümüyle tanışıklığı sağlama ve (2) anneyi daha büyük bir uzaklıktan algılama, tanıma ve bundan zevk alma amaçlarına hizmet ettiği düşüncesiyle tam bir uygunluk içindedir. Anneleriyle en iyi "uzaktan temas"ı kuran çocukların ondan en fazla uzaklaşmaya cesaret edebilenler olduğunu gözlemledik. Ayrılma sürecine ilişkin çok fazla çatışma ya da yakınlığı bırakma konusunda çok fazla isteksizliğin görüldüğü vakalarda, çocuklar bu evrede daha az haz sergilediler. Ama bu süreçler için de basit kurallar getirilemez.

Örneğin annesi kendisini ancak ortakyaşamsal bir parça olarak kabul edebilen ve uzağa gitme çabalarına etkin bir biçimde karışan oğlanın annesinden biraz uzaklaştığında hemen onunla teması yitirdiği görülüyordu. Öte yandan, annesi yakınlıktan çok zevk alan başka bir çocuk, belli bir uzaklıktan da annesiyle teması sürdürebiliyordu. Bu evrede annesinden yararlanmayı çok iyi beceriyordu ve yalnızca annesine bakmakla ya da onun sesini duymakla bile yatışabiliyordu. Bu küçük kız, annesi odada bulunmadığında, yani uzaktan yatıştırma kaynağı ile bağlantısı kesildiğinde ortaya çıkan genel ruh hali bozulmasını da oldukça erken gösterdi.

İlk alıştırma altevresinde bu "palaz adayları"nın "anneden başkaları" dünyası ile yeni gelişen ilişkilerinden zevk aldıklarını da gördük. Örneğin, bu evredeyken bir haftalığına hastaneye yatırılan 11 aylık bir çocuğu gözlemledik. En büyük engellemeyi karyolaya hapsedilmekten dolayı yaşadığı, bu yüzden de kendisini oradan dışarı çıkaracak *herhangi bir kimseyi* sevinçle karşıladığı görülüyordu. Hastaneden döndüğünde annesiyle ilişkisi daha az münhasır hale gelmişti ve yapışma tepkisi ya da ayrılma kaygısı göstermedi. Artık merkezdeki ve evdeki en büyük gereksinimi elinden tutulup yürütülmek olmuştu. Bunu –onunla ve onun için– annesinin yapmasını tercih etmeyi sürdürmekle birlikte anne ikamelerini de kolayca kabullenebiliyordu.

Aralarında yalnızca bir hafta olan Margie ve Matthew, ortakyaşamsal evrede olduğu gibi ilk altevrede de (farklılaşma) düzgün bir ilerleme gösterdiler. Her iki çocuk da annelerinin içgüdüsel gerilimlerini gidermesini, coşkusal açıdan ulaşılabilir olmasını "güvenli bir edayla bekleyebiliyorlardı". 10 aylıkken her iki bebeğin de yeni ortaya çıkmakta olan devinim işlevlerine ve diğer özerk ben işlevlerine büyük bir ilgi yatırımıyla alıştırma evresine girdikleri gözlendi. Uzun bir süre boyunca, Hendrick'in (1951) ustalaşma hazzı adını verdiği (C. Buhler'de *Funktionslust*) şeyi yaşayarak, mutluluk içinde kendi başlarına fiziksel çevreyi keşfetmekle uğraştılar. Coşkusal yakıt ikmali için zaman zaman annelerine dönüyorlardı. Her iki anne de bebeklerinin/yürüyen çocuklarının yavaş yavaş kendilerinden kopmasını kabulleniyor ve onların alıştırmaya duydukları ilgiyi besliyorlardı. Çocuğun gereksinimlerine uygun olarak coşkusal açıdan ulaşılabilir durumdaydılar ve özerk ben işlevlerinin en uygun biçimde gelişimi için gereken türde annelik gıdasını sağlıyorlardı.

Öte yandan, Anna'nın annesi, uygun ulaşılabilirliği sağlamayı başaramıyordu. Bu yüzden, çocuğun güven içinde bekleme yetisi ağır hasar gördü. Anna'nın yeni ortaya çıkmakta olan ben işlevlerinin olgunlaşması zamanında gerçekleşti; fakat gereksindiği dikkati annesinden alabilmek için verdiği zorlu mücadele, onu anneden başkaları dünyasına, özerk ben işlevlerine ve muhtemelen kendi bedenine gereken yatırımı yapmasına yetecek libidinal enerjiden yoksun bırakıyor, güçlü bir (ikincil) narsisizm yaşamasına yol açıyordu. Bu yüzden kendini genişleyen gerçekliğin haz verici keşiflerine ve bu gerçeklikte ustalık kazanmaya veremiyordu. Birinci altevre ve ilk alıştırma altevresi boyunca çocuğun annesinin ayağının dibinde oturduğu, göz-

leriyle ona yalvarıp yakardığı görülüyordu. Ben işlevleri olgunlaşmış olduğu halde Anna'nın farklılaşma altevresi, yaşıtları olan Margie ve Matthew'nunkinden çok daha uzun sürdü.

Anna'nın alıştırma evresinin başlıca özelliği, annesinin ayağının dibinden sadece kısa bir süre için uzaklaştığı küçük, kararsız girişimlerdi. Anna örneğinde, çocuğun kendi özerk işlevlerine ve genişleyen gerçeklik sınamasına büyük libido yatırımı yaptığı alıştırma evresi, geçici, kısa ve tam bir coşkusal gelişimden yoksundu. Bu gelişimin görece azlığı bizim anladığımız anlamda bu altevrenin ana özelliğini vurgular: Özerk işlevlerin, özellikle de devingenliğin alıştırmalarına yapılan yatırımın, zaman zaman anneye karşı ilgi tezahürlerinin neredeyse yok olmasına varacak düzeyde artışı. Normal alıştırma altevresinin ayırt edici özelliği tek başına devinim becerileri değil, budur.

Çocuk, devinim aygıtının olgunlaşması sonucunda annenin ayağının dibinden uzaklaşmaya cesaret ettiğinde, çoğu zaman kendi etkinliklerine öylesine gömülür ki uzun süreler boyunca annenin varlığından habersiz gibidir. Ama belli aralıklarla annesine döner; zaman zaman annenin fiziksel yakınlığına gereksinim duyduğu açıktır.

İlk alıştırma altevresinde uygun ve yeterli uzaklığın hareket eden, keşfeden dört ayaklı çocuğa anneden bir parça fiziksel uzaklıkta araştırma yapma özgürlük ve fırsatı tanıyan bir uzaklık olduğu anlaşılıyor. Ancak, bütün alıştırma altevresi boyunca fiziksel temas yoluyla yakıt ikmali gereksinimini doyuracak sabit bir nokta, bir "merkez üssü" olarak anneye gereksinimin de devam ettiği vurgulanmalıdır. 7 ila 10 aylık çocukların annelerine doğru emeklediklerini, kollarını çırparak ona doğru atıldıklarını, annenin bacağına tutunarak doğrulduklarını, çeşitli biçimlerde ona dokunduklarını ya da sadece yaslandıklarını gözlemledik. Furer'in "coşkusal yakıt ikmali" adını verdiği görüngü budur.[1] Yorgun ve bitkin bebeğin bu dokunmadan sonra hemen nasıl canlandığı kolayca gözlemlenebilir. Ardından hemen keşiflerine döner ve kendini yeniden işlev görmenin verdiği hazlara bırakır.

Yakıt ikmali görüngüsü her çocukta farklı evrelerden geçer ve annenin tercih ettiği tarzla yakından bağlantılı olduğuna inandığımız farklı tarzlara sahiptir. Örneğin, bağımsız işleve büyük önem veren bir anne, yakıt ikmalini uzaktan sağlayarak çocuğuyla teması sürdürmekte çok başarılıydı. Çocukları ona geldiğinde fiziksel temas süre-

1. Kişisel iletişim.

leri genellikle kısa oluyordu. Anne rahatça kurulduğu ve nadiren kalktığı koltuğunda aile bireylerinin giysilerini onarıyor, diğer annelerle sohbet ediyordu. Uzakta da olsalar küçük çocuklarının gereksinimlerini karşılamaya daima hazır görünüyordu.

Jay devinim yetenekleri çok erken gelişmiş bir çocuktu ve bu nedenle annesinin yakıt ikmali yetisi özellikle önem taşıyordu. Bu vakada şunu gözlemledik: Anne, Jay'e konacak her sınırlamanın onun gelişmekte olan kişilik ve bağımsızlığını engelleyeceğini düşünüyordu. Jay kendisini tehlikeli durumlara soktuğunda onu dehşet içinde izliyordu. "Bağımsızlığına" engel olmak istemediği için onunla konuşarak teması sürdüremiyordu. Annesi uzaktan kaygı içinde kendisini izliyor olsa da Jay onun kendisini terk ettiğini hissediyordu ve bir anlamda bu *doğruydu.* Kendisini sürekli olarak ne değerlendirebileceği ne de kontrolü altına alabileceği tehlikeli durumlara sokmaktaydı. Olağan şeyler yaparken bile kendisini incitmeye özel bir yatkınlığı vardı. Düşüp ağlamaya başladığında annesi ona yardım etmesinde bir sakınca olmadığını düşünüyordu.

Mark kendisiyle annesi arasında uygun uzaklığı kurmakta en fazla güçlük çeken çocuklardan biriydi. Annesi, Mark kendisinin bir parçası, ortakyaşamsal çocuğu olmaktan çıkar çıkmaz ona karşı çift değerlilik yaşamaya başladı. Bazen yakın bedensel temastan kaçınıyor, bazense yerden kaldırarak, sarılarak, tutarak Mark'ın özerk eylemlerini yarıda kesiyordu. Bunu *çocuk* gereksinim duyduğunda değil, *kendisi* gereksinim duyduğunda yapıyordu. Mark'ın anneden uzaktayken işlev görmesini güçleştiren şey, ondaki bu eşduyum eksikliği olabilir.

İlk alıştırma altevresi sırasında, anneyle dış dünya arasındaki ilk itme-çekmenin ardından, çoğu çocuk ayrılma kaygısının arttığı kısa dönemlerden geçiyor gibiydi. Bağımsız olarak anneden uzaklaşıp yine de –fiziksel olarak değil, görme ve işitme gibi uzak duyular yoluyla– onunla bağlantı içinde kalmaları bu uzak duyuların başarılı bir biçimde kullanılmasını bir süre için olağanüstü önemli hale getiriyordu. Çocuklar annenin gözden kaybolmasından hoşlanmıyorlardı; bazen üzüntü içinde onun boş bıraktığı koltuğa ya da ardında kaybolduğu kapıya dalıp gidiyorlardı.

ASIL ALIŞTIRMA ALTEVRESİ

Bilme yetisi gibi özerk işlevlerin, ama özellikle de dik olarak devinebilme yeteneğinin hızla ortaya çıkmasıyla "dünyaya âşık olma" (Greenacre, 1957) başlar. Yürümeye başlayan çocuk, insan bireyleşmesinin en büyük adımını atar. Dik bir duruşla, tutunmadan yürümeye başlamıştır. Böylece görüş düzlemi değişir; bütünüyle yeni bir görüş noktasından beklenmedik ve değişken perspektifler, hazlar ve engellemelerle karşılaşmaya başlar. İki ayak üzerinde dik duruşun sunduğu yeni bir görsel düzey söz konusudur.

Bu çok değerli 6-8 ay sırasında (10-12 aylıktan 16-18 aylığa kadar) sanki bütün dünya yürümeye yeni başlamış çocuğun ayakları altındadır. Muazzam bir libidinal yatırım hızla gelişen özerk benin ve işlevlerinin hizmetine girer; çocuk kendi yetenekleri ve kendi dünyasının büyüklüğüyle mest olur. Narsisizm doruk noktasındadır! Çocuğun dik bir duruşla attığı ilk bağımsız adımlar, dünyasının ve gerçeklik sınamasının muazzam ölçüde genişlediği eşsiz alıştırma evresinin başlangıcına işaret eder. Devinim becerileri alıştırmalarına ve genişleyen insani ve cansız çevrenin keşfine libidinal yatırım yapılmaya başlanır ve bu yatırım düzenli olarak artar. Alıştırma evresinin başlıca özelliği, çocuğun kendi işlevlerine, kendi bedenine ve aynı zamanda genişleyen "gerçekliğinin" nesne ve hedeflerine yaptığı büyük narsisistik yatırımdır. Bunun yanı sıra çarpma ve düşmelere ve bir oyuncağın öbür çocuklar tarafından alınması gibi başka engellemelere karşı daha büyük bir duyarsızlık gözleriz. Bizim bakım odası ortamımızda tanıdık yetişkinlerin anneyi ikame etmesi de (ayrılma-bireyleşmenin bir sonraki altevresinde yaşananın tersine) kolaylıkla kabul ediliyordu.

Ayrılma ve bireyleşmeyi düzgün bir biçimde gerçekleştiren yürüme çağındaki çocuk, hızla gelişen ben işlevlerinde –muhtemelen her yeni ilerlemeli gelişim aşamasının getirdiği– küçük nesne yitimi tehditleri için narsisistik teselliler bulur. Kendi becerilerinde ve özerk (anneden ya da ötekinden bağımsız) yetilerinde ustalaşmaya yönelik alıştırmalar yapmaya yoğunlaşır. Kendi yetileri ona coşkulu bir sevinç vermektedir, genişleyen dünyasında yaptığı keşiflerden sürekli zevk almaktadır, dünyaya ve kendi büyüklük ve tümgüçlülüğüne âşık olmuş gibidir. Bu altevredeki taşkınlığın yalnızca ben aygıtlarının çalışmasıyla değil, aynı zamanda anneyle birleşmekten, onun tarafın-

dan yutulmaktan daha çok kaçınayla da ilgili olabileceğini göz önünde bulundurmalıyız. Bu bakış açısından tıpkı bebeğin "cee" oyunlarının önce gereksinim doyuran nesnenin, sonra da sevgi nesnesinin yitirilip yeniden kazanılmasını edilginden etkine çevirmesi gibi, yürümeye başlamış çocuğun annesi tarafından yakalanıncaya kadar sürekli olarak kaçışının da annesi tarafından yeniden yutulma korkusunu edilginden etkine çevirdiğini düşünebiliriz. Bu davranış ayrıca çocuğa annesinin onu yakalamak ve kollarına almak *istediği* konusunda güvence vermektedir. Bu davranışların başta bu işlevleri görme amacıyla ortaya çıktığını varsaymak zorunda değiliz. Bu etkileri doğurdukları görüldüğü için daha sonra kasıtlı olarak tekrar edildiklerini varsayabiliriz.

Dikine Serbest Devinimin Önemi: Yürüme

Yürümenin çocuğun coşkusal gelişimi için önemi ne kadar vurgulansa azdır. Yürüme, çocuğun gerçekliği keşfinde ve kendi denetimindeki ve büyülü hâkimiyetindeki dünyanın sınanmasında muazzam bir artış sağlar. Greenacre'ın dediği gibi, bu, "dik duruş ve yürümenin kazanılmasına eşlik eden bedenin genelindeki coşkulu sevincin ve duyumsal yanıt verme yetisinin patlamasıyla bağlantılıdır aynı zamanda" (1968: 51).

Toplumsal cinsiyet kimliği bağlamında daha ayrıntılı olarak ele alacak olmakla birlikte (bkz. s. 134 vd.) oğlan çocuğun penisini keşfini burada kısaca ele almalıyız. Penis son derece duyarlı, haz verici, ama devinimi benin egemenliği altında olmayan bir organ olarak genellikle birkaç hafta önceden keşfedilir. Çocuk dik bir duruşa ulaştıktan sonra penisine "eskisine göre daha çok açıdan ve pozisyondan" bakabilir "ve idrar boşaltmaya karşı ilgisinin artmış olması penise bir beden parçası olarak ek bir uyarı ve önem kazandırır" (Greenacre, 1968: 51).

Etkin serbest devinim becerisine ulaşılmasından hemen sonraki ayda, hem oğlan hem de kız çocukların bireyselliklerini ortaya koyma yolunda büyük adımlar attıklarını gördük. Bu, kimlik oluşumuna yönelik ilk büyük adım gibi görünmektedir.

Annenin bu dönemde gerek kız gerek oğlan bebeğin bedeninin mülkiyetinden feragati, bazen bunun acıklı bir zorunluluk olduğu sözlü olarak açıkça belirtilse de, çoğunlukla neredeyse otomatik olarak

gerçekleşir. Barney'nin annesi "Parkta benden kaçtığında ve bu ağır küçük bedeni eve taşımak zorunda kaldığımda kendi kendime 'İyisi mi bunun keyfini çıkar, yakında bitecek, onu daha uzun bir süre kollarında taşımayacaksın' diyorum" demişti.

Kierkegaard'ın çok güzel ifadc cdilmiş sezgilerinin, insan yavrusunun serbestçe yürümeye başladığı sırada annesinin coşkusal desteğine duyduğu gereksinimi ne kadar iyi anlattığını fark eden E. J. Anthony (1971) oldu. Anthony, "Huzursuz ve huzursuzluk verici bir annenin çocuğunun bireyleşmesi üzerindeki etkisinin olağan 'yeterince iyi' annenin etkisiyle keskin bir zıtlık içinde" olduğunu göstermek için şu paragrafları alıntılamaktadır (s. 262):

> Seven anne çocuğuna yalnız başına yürümeyi öğretir. Çocuğuna gerçek bir destek veremeyecek kadar uzaktadır, ama kollarını ona doğru uzatır. Onun hareketlerini taklit eder, sendelediğinde onu kucaklayacakmış gibi hızla eğilir; böylece çocuk yalnız yürümediğine inanabilir... Daha fazlasını da yapar. Yüzü bir ödül, bir teşvik işareti verir. Böylece, çocuk gözleri yolundaki güçlüklere *değil* annesinin yüzüne sabitlenmiş bir biçimde tek başına yürür. Kendisini tutmayan kollardan destek alır ve durmadan annesinin kucağına sığınabilmek için uğraşır. *Tam da annesine ihtiyacını vurgularken, yalnız yürüyerek aslında bir yandan da onsuz yapabileceğini ispatladığının* pek de farkında değildir (Kierkegaard, 1846: 85).

Ama diğer annede durum tamamen farklıdır:

> Yürüyüşün sonunda hiçbir teşvik işareti, hiçbir cesaretlendirme yoktur. Çocuğun yalnız başına yürümesi dileği değişmemiştir, ama seven bir annenin yaptığı gibi değil. Şimdi çocuğu bir korku sarar. Korku üzerine çöküp çökertir çocuğu, çocuk artık ilerleyemez. Kendisini hedefe yönlendiren istek aynıdır, *ama hedef birden korkutucu hale gelmiştir* (Kierkegaard, 1846: 85).

Anthony kendi sözcükleriyle devam eder:

> Korkmuşluk, çift değerlilik, bilinçdışı düşmanlık, zırhlanma gereksinimi çocuğu kendi başına adım atmaktan alıkoyar. Kierkegaard, zarif sezgisiyle, yürümeye başlayan çocuğun annesinden ayrılmanın çekimini hissettiği ve aynı anda bireyleşmesini ortaya koyduğu gelişim anlarını billurlaştırmıştır. Muazzam bir gelişimsel öneme sahip, karışık bir deneyimdir bu; çocuk annesi olmadan yapabileceğini ve yapamayacağını, annesi de onun yalnız başına yürümesine izin verebileceğini ve veremeyeceğini göstermektedir (Anthony, 1971: 263).

Anthony, *folie à deux** durumlarından söz ederek devam eder: "Psikotik anne bu anları öylesine endişeyle doldurur ki hem çocuğun

gidebilecek bir yeri yoktur, hem de bir yere gitmekten korkmaktadır."

Çalışmamızın oldukça geç bir aşamasında bebeğin yardımsız olarak attığı ilk adımların annesinden uzaklaşacak şekilde ya da o yokken atılmasının istisnai bir durum değil, bir kural olduğunu anladık. Bu, (Kierkegaard ve başka şairlerin yansıttığı) ilk adımların anneye doğru atıldığı şeklindeki, halk arasında yaygın olan inanca aykırıdır. Bu görüngü daha ayrıntılı çalışmaları gerektirecek kadar önemlidir.

Annelerin birçoğu bebeklerinin kendilerinden uzaklaşması olgusuna, anne kuşun palazını cesaretlendirmesi gibi, uzaklaşmasına yardım ederek, yumuşak, ya da belki o kadar yumuşak olmayan bir itme vererek tepki gösterdiler. Anneler genellikle çocuklarının bu noktadaki işlevselliğine büyük ilgi gösterdiler, ama bazen de eleştirel yaklaştılar. Alınan notları kıyaslamaya, çocukları biraz geri göründüğünde endişelenmeye başladılar. Bazen endişelerini gizlemek için anlamlı bir endişesizlik hali sergiliyorlardı. Birçok annede endişe özellikle çocuklarının yürümesi için duydukları hevese yoğunlaşıyordu. Çocuk biraz uzaklaşmayı becerince, anne sanki birden çocuğun kendi başının çaresine bakmak zorunda olacağı dış dünyada başarılı olup olamayacağından endişelenmeye başlıyor gibiydi. Dik serbest devinim, anlaşıldığı kadarıyla, çoğu anne için çocuğun başardığının kesin bir ispatı haline geliyordu.

Asıl alıştırma evresi sırasında, *dik biçimde devinimin* o zamana kadar bütün gücüyle emeklemekte olan bebeğin genel ruh hali üzerindeki muazzam ölçüde sevinç verici, gerçekten dramatik etkisi bizi şaşırtmıştı. Beklenmedik ve düzenli olarak gerçekleşen davranış dizilerinin gözlemi yoluyla ve bunları Phyllis Greenacre'ın sanatçının çocukluğuna ilişkin yapıtıyla (1957) karşılaştırarak bu durumun "psikolojik doğum deneyimi"nin, "yumurtadan çıkış"ın başarılmasındaki öneminin farkına vardık. Bize göre alıştırma aşamasındaki çocukların çoğu "dünyaya âşık"tır!

Serbest devinim yetisinin geciktiği vakalarda kaçınılmaz coşkulu sevinç hali alışılmıştan geç gerçekleşiyordu. Dolayısıyla, benin öbür özerk kısmi işlevlerinin gelişimsel aşamasına kıyasla bu görüngünün serbest devinim etkinliğiyle bağlantılı ve buna bağımlı olduğu kesin gibi görünüyor.

Özetle, gerek anne, gerekse çocuk için yürümenin simgesel anla-

* İki kişilik delilik (ç.n.).

mı büyüktür: Yürüyen çocuk bağımsız dik devingenliğe ulaşmakla bağımsız insanların dünyasına girmeye hak kazanmış gibidir. Annenin, çocuğunun artık dış dünyada yaşamayı başarabileceğini hissettiği zaman dışa vurduğu beklenti ve güven, çocuğun kendi güvenlik duygusu için önemli bir tetikleyici ve belki de büyülü tümgüçlülüğünün bir kısmını özerkliğinden ve gelişen kendilik saygısından alacağı hazla değiştirmesi için bir ilk teşvik oluşturur.

Kararma

Asıl alıştırma aşamasındaki çocukların çoğunun coşkulu bir sevinç ya da en azından göreli taşkınlık dönemleri yaşadıkları görülür. Çarpma ve düşmelere karşı duyarsızlaşırlar ve yalnızca annelerinin odada olmadığını fark ettiklerinde bizim *kararma* dediğimiz duruma girerler. Böyle zamanlarda jest ve performans devingenlikleri yavaşlar, çevreye ilgileri azalır ve Rubinfine'ın "imgeleme" (1961) adını verdiği içe yoğunlaşmış dikkat durumuna girerler.

Kararma durumuna ilişkin çıkarımlarımız iki yinelenen görüngüden türedi: (1) Anneden başka birisi etkin bir biçimde çocuğu rahatlamaya çabaladığında çocuk coşkusal dengesini yitirir ve ağlamaya başlar ve (2) Çocuğun "coşkusu kırılmış" durumu, kısa süreliğine ortadan kaybolan annesine kavuştuğunda –bazen birikmiş gerilimin kısa bir ağlama kriziyle serbest bırakılmasından sonra da olsa– görünür şekilde sona erer. Her iki görüngü, çocuğun bu noktaya kadar özel bir "kendilik durumu"nda *bulunmuş olduğu* konusundaki farkındalığımızı artırdı; bu kararma ve annenin çıkarsanan "imgelenmesi" minyatür anaklitik bir depresyonu andırıyordu.[2] Bunda çocuğun, Joffe ve Sandler'in (1965) "kendiliğin ideal durumu" dedikleri bir zihin durumuna tutunma çabasını görme eğilimindeyiz. Bu durum, Kaufman ve Rosenblum'un (1968) maymunlarda "korunma geri çekilişi" adını verdikleri duruma çok benzer.

Bazı çocuklar geçici olarak nesne yitimi korkusunun altında tamamen ezilmiş gibiydi, bu nedenle *ben tarafından süzülmüş özlem*

2. Biçimsel açıdan farklı olsa da, orada olmayan annenin bu uyanık, kararmış, imgeleyen durumda yeniden ele geçirilmesi, Lewin'in (1946) ve Isakower'in (1938) düşlerde ve uykuya dalma durumunda eski "yitik dünyalar"ın tahayyül edildiği değerlendirmelerine koşutluk gösterir.

duygulanımı birdenbire umutsuz şekilde ağlamaya dönme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Barney, "bireyleşmesi"nin henüz ayrılmaya hizmet eden, olgunlaşmaya bağlı devinim artışını yakalayamadığı kısa dönemde bu durumdaydı. Bir süre boyunca, kendisinin başlattığı anneyle mekânsal ayrılma deneyimleriyle coşkusal olarak başa çıkabilecek durumda değildi. Kendini incittiğinde ve annesinin otomatik olarak yanında olmadığını fark ettiğinde görünür biçimde şaşkına dönüyordu.

Çok ayrıntılı olan verilerimiz, kendiliğin ortakyaşamsal anne yanısının eksik olduğunun yavaş yavaş farkına varıldığı sonucuna ulaşmamızı sağlayan, düzenli olarak görülen etmen birleşimlerini hiçbir yanılgıya yer bırakmayacak şekilde ortaya koydu. Çocuklar birbirleriyle ve zaman içerisinde kendileriyle kıyaslandığında, farkındalık sonucunda ortaya çıkan bu kararma halinin her çocukta çeşitli tonları olabildiği görülmektedir.

İyi durumda olmaya ve anneyle birlik ya da yakınlığa duyulan bu özlemin ortakyaşamsal ilişkileri aşırı uzamış ya da bozuk olan çocuklarda –örneğin annesiyle abartılı bir biçimde yakın, asalak bir ortakyaşamı olan çocukta ve anne-bebek ilişkisi Robert Fliess'in (1961) *ortakyaşamdışı* dediği tarzda olan küçük bir kızda– garip bir şekilde eksik olduğunu bulduk. Kısmen yutucu ve kısmen reddedici bir annenin önceden bilinemezliği ve itkiselliği yüzünden anneyle ortakyaşam ilişkisi bozulan çocuklarda bu özlem azalmış ve düzensizleşmiş görünmektedir.

6

Üçüncü Altevre: Yeniden Yakınlaşma

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Dikine serbest devinimin kazanılmasıyla ve hemen arkasından Piaget'nin (1936) temsili zekânın başlangıcı olarak kabul ettiği (simgesel oyun ve konuşmada doruk noktasına ulaşan) bilişsel gelişim aşamasına ulaşılmasıyla insan ayrı ve özerk bir kişi olarak ortaya çıkar. Bu iki güçlü "örgütleyici" (Spitz, 1965) psikolojik doğumun ebeleridir. "Yumurtadan çıkma" sürecinin bu son aşamasında çocuk kimliğin, ayrı bir bireysel varlık olmanın ilk düzeyine ulaşır (Mahler 1958b).

İkinci yılın ortasına varıldığında bebek artık yürüme çağındaki bir çocuğa dönüşmüş durumdadır. Fiziksel olarak ayrı oluşunun gittikçe daha çok farkına varmakta ve bundan gittikçe daha fazla yararlanmaktadır. Bununla birlikte, bilişsel yetilerinin gelişmesine ve coşkusal yaşamındaki giderek artan farklılaşmaya koşut bir biçimde engellemelere karşı eski duyarsızlığında ve annenin varlığını görece unutmuşluk halinde dikkati çeken bir azalma yaşanır. Ayrılma kaygısında artış gözlemlenebilir: Başlangıçta bu, büyük ölçüde, çocuğun çoğu davranışından çıkarsanabilen nesne yitimi korkusundan oluşmaktadır. Alıştırma altevresinin başlıca özelliği olan annenin varlığına ilginin görece azalması, artık yerini annenin nerede olduğuyla sürekli ilgileniyor görünme ve etkin yaklaşma davranışına bırakır. Çocuğun ayrı oluş *farkındalığı* –olgunlukla kazanılan, anneden fiziksel olarak uzaklaşabilme yetisinin ve bilişsel gelişiminin etkisiyle– arttıkça, annenin kendisiyle her yeni beceri ve deneyimi paylaşmasına artan bir gereksinime ve isteğe, ve aynı zamanda nesnenin sevgisine büyük bir gereksinime sahip olduğu görülür.

Önceki bölümde açıkladığımız gibi, yakınlık gereksinimi neredeyse bütün alıştırma evresi boyunca, deyim yerindeyse, askıda tutulmaktadır. Bu nedenle, bu yeni altevreye *yeniden yakınlaşma* adını verdik.

Bu altevre boyunca annenin coşkusal ulaşılabilirliğinin uygun ve yeterli düzeyde oluşunun önemi ne kadar vurgulansa azdır. "Çocuğun kendilik temsiline yansızlaşmış enerji yatırmasını mümkün kılan şey, annenin çocuğa karşı duyduğu *sevgi* ve onun çift değerliliğini kabul edişidir" (Mahler, 1968b). Bu evrede ayrıca babanın özgül önemi de Loewald (1951), Greenacre (1966) ve Abelin (1971) tarafından vurgulanmıştır.

Alıştırma evresindeki bebeklerin ayırt edici özelliği olan "yakıt ikmali" tipindeki bedensel yakınlaşma, 15-24. aylar arasında ve daha sonrasında yerini kasıtlı olarak yakın beden temasını arama ya da bundan kaçınmaya bırakmıştır. Bu, artık çocuk ve annesinin çok daha yüksek bir düzeydeki etkileşimiyle birleşir; simgesel dil, sesli ve diğer türlerde karşılıklı iletişim ve oyun giderek ön plana çıkar (Galenson, 1971).

Yeniden yakınlaşma altevresi sırasında tüm çocuklarımızda ayrılma tepkileri gözlemledik. Ayrılma tepkilerinin ayırt edici özelliği libidinal değerin (saldırganlık yerine sevgi) ağır bastığı ılımlı ve ben tarafından süzülmüş duygulanım olan çocukların ileriki gelişimlerinin daha olumlu olacağı varsayımında bulunma cesaretini gösterdik.

Gölge Gibi İzleme ve Hızla Kaçma Örüntüleri

Yürümeye başlamış çocuğun iki temel davranış örüntüsü –anneyi "gölge gibi izleme"[1] ve kovalanıp kollarına alınma umuduyla ondan hızla kaçma– hem sevgi nesnesiyle yeniden birleşme dileğinin hem de onun tarafından yeniden yutulma korkusunun göstergesidir. Yeni kazanılmış özerkliğinin etkilenmesine karşı bir koruma örüntüsü küçük çocukta sürekli olarak gözlemlenebilir. Öte yandan, yeni başlayan sevgi yitimi korkusu, içselleştirilmekte olan çatışmanın bir unsurunu temsil eder. Yeniden yakınlaşma aşamasındaki bazı küçük çocukların onaylanmamaya karşı oldukça duyarlı olmaya başladıkları görülür; yine de özerklik "Hayır"la ve anal evredeki artmış saldırganlık ve olumsuzlukla korunmaktadır. (Burada Anna Freud'un olumsuzluk ve coşkusal kendini bırakış üzerine klasik makalesi akla geliyor, 1951a.)

1. "Gölge gibi izleme" derken çocuğun annesinin her hareketini sürekli olarak izlemesini ve taklit etmesini kastediyoruz.

Başka bir deyişle, 12-15 aylık arasında küçük yürüyen çocuk, 24. aya kadar devam eden büyük yürüyen çocukluk dönemine geçerken son derece önemli bir coşkusal dönüm noktasına ulaşılır. Artık çocuk, az ya da çok tedrici ve az ya da çok hevesli bir şekilde "alıştırma" dönemine özgü coşkulu sevincin doruğunda açıkça umduğu "dünyayı fethi"nin yoluna çıkan engelleri deneyimlemeye başlar. İlkel becerilerin ve algısal bilme yetilerinin kazanılmasıyla eş zamanlı olarak, nesnenin ruh içi temsilleriyle kendilik temsilleri arasında gittikçe netleşen bir farklılaşma, bir ayrılma da gerçekleşir. Küçük yürüyen çocuk, alıştırma evresinin sonuna doğru, ustalaşmanın doruğunda, bütün dünyanın ayakları altında *olmadığını*, sadece rahatlama ve yardım gereksinimini hissetmekle, hatta bu gereksinimi seslendirmekle bunları elde etme gücüne sahip olmayan görece çaresiz, küçük ve ayrı bir birey olarak bu dünyayla az çok "kendi başına" başa çıkmak zorunda olduğunu anlamaya başlar (Mahler, 1966b).

Bu altevrede çocuğun annesine karşı kur davranışının niteliği ve ölçüsü, bireyleşme sürecinin normalliği için önemli ipuçları sağlar. Nesnenin sevgisini yitirme korkusu (nesne yitimi korkusunun yerine) gittikçe daha da belirginleşir.

Anne ile çocuğu arasındaki uyumsuzluklar ve yanlış anlamalar, normal anne ve normal çocuk vakalarında bile gözlemlenebilir. Bunlar, büyük ölçüde bu altevrenin belli çelişkilerinden kaynaklanır. Çocuğun kendisinden her şeye dahil olmasını talep etmesi anneye çelişkili gelir; çocuk artık daha yarım yıl önce olduğu gibi bağımlı ve çaresiz değilse de ve gittikçe daha da az öyle olma hevesinde olsa da, şimdi daha da ısrarcı bir şekilde annesinin yaşamın her yönünü kendisiyle paylaşmasını beklediğini göstermektedir. Bu altevre sırasında bazı anneler çocuğun çok şey beklemesini kabullenemezler; bazı annelerse onun gittikçe kendilerinden daha bağımsız ve ayrı hale gelmekte olduğu ve artık kendilerinin bir parçası olarak görülemeyeceği gerçeğiyle yüzleşmeyi başaramazlar (krş. Masterson, 1973; Stoller, 1973).

Yeniden yakınlaşmanın yaşandığı bu üçüncü altevrede, bireyleşme bütün hızıyla sürer ve çocuk bunu sonuna kadar uygularken, bir yandan da bu ayrı oluşun gittikçe daha çok farkına varır ve anneden ayrı oluşuna karşı direnmek ve bunu olmamış kılmak için her türlü mekanizmayı seferber eder. Ama çocuk annesini ne denli zorlarsa zorlasın, ikisi artık etkin biçimde ikili bir birlik olarak işlev göremez-

ler. Yani çocuk artık, bazen ortakyaşamsal statükoyu yeniden kurabileceğini umduğu anne-babanın tümgüçlülüğü sanrısını besleyemez.

Sözlü iletişim giderek daha gerekli hale gelir. Çocuğun jestlerle yaptığı zorlama ya da anneyle çocuk arasındaki karşılıklı söz öncesi eşduyum, doyum –Jaffe ve Sandler'e göre iyi olma (1965)– ereğine ulaşılması için artık yeterli olmaz. Küçük yürüyen çocuk, sevgi nesnelerinin (annesiyle babasının) kendi kişisel çıkarları olan ayrı bireyler olduğunu tedricen kavramaktadır. Çoğu zaman anneyle –bize göre daha seyrek olarak babayla– yapılan dramatik kavgalar sonucunda tedrici ve acılı bir biçimde büyüklük sanrısını terk etmek zorunda kalır. Bu bizim "yeniden yakınlaşma krizi" adını verdiğimiz kavşaktır.

Çocuğun Yeniden Yakınlaşma Döneminde Annenin Tutumu

Anne, kendi uyumuna bağlı olarak, çocuğun bu dönemdeki taleplerine sürekli coşkusal ulaşılabilirlik ve oyuncu bir katılımla ya da daha az istenen bir tutumlar dizisiyle tepki gösterebilir. Ancak, çocuğun büyülü tümgüçlülüğe güveni azalırken özerk beninin uygun ve yeterli bir işlevsel kapasiteye ulaşabilmesi için annenin sürekli coşkusal ulaşılabilirliğinin esas olduğunu bulduk. Eğer anne her zaman nesne libidosu sağlamaya hazır şekilde "sessizce ulaşılabilir" durumda ise, küçük adımlarıyla keşfe çıkan maceraperestin keşiflerini paylaşıp oyuncu bir biçimde ona karşılık veriyorsa ve böylece onun taklit ve *özdeşleşmeye* yönelik olumlu girişimlerini kolaylaştırıyorsa, anneyle çocuk arasındaki ilişkinin içselleştirilmesi, canlı jest davranışları –yani duygusal devingenlik– hâlâ egemen durumda olmakla birlikte sözlü iletişimin de başladığı noktaya kadar gelişebilir (Homburger, 1923; Mahler, 1944, 1949a). Annenin önceden kestirilebilir coşkusal katılımı, ikinci yılın sonlarında ve üçüncü yılın başlarında, çocuğun düşünce süreçlerinin, gerçeklik sınamasının ve başa çıkma davranışının zenginleşip serpilmesini kolaylaştırır. Öte yandan, çalışmamızın oldukça geç bir aşamasında öğrendiğimiz gibi, annenin kendi anneliğindeki coşkusal gelişimi, yavrusunu serbest bırakmak, anne kuşların yaptığı gibi ona bağımsızlığa doğru yumuşak bir itme, bir teşvik vermek konusundaki coşkusal istekliliğinin faydası muazzamdır. Bu, normal (sağlıklı) bir bireyleşmenin olmazsa olmaz koşulu bile sayılabilir.

Yeniden Yakınlaşma Altevresindeki Tehlike İşaretleri: Ayrılma Kaygısında Artış

Anlayabildiğimiz kadarıyla, çocuğun annesini "gölge gibi izlemesi" (ya da tersine, bu altevrenin başında görülen "hızla kaçma" görüngüsü) bir dereceye kadar zorunludur. (Bazı anneler, kendi kaygılarından ve çoğu zaman ortakyaşamsal-asalak gereksinimlerinden kaynaklanan uzamış çocuğun üzerine titreme ve müdahalecilikleriyle kendileri çocuğu gölge gibi izler hale gelirler.) Normal vakalarda, çocuğun gölge gibi izleme davranışı, üçüncü yılın ikinci yarısına doğru yerini bir dereceye kadar nesne sürekliliğine bırakır. Ancak, anne yeniden yakınlaşma evresinde coşkusal açıdan ne kadar az ulaşılır olursa, çocuğun ona kur yapma davranışı o kadar ısrarcı, hatta umutsuzca olur. Kimi vakalarda bu süreç çocuğun mevcut gelişim enerjisinin o kadar büyük bir bölümünü boşa akıtır ki sonuçta benin yükselmekte olan işlevleri için yeterli enerji, yeterli libido ve yeterli yapıcı (yansızlaşmış) saldırganlık kalmaz.

Aşağıdaki vaka anlatımları bu evrede alışılmamış davranış örüntülerinin yanı sıra yeniden yakınlaşma döneminin tehlike işaretleri olarak görmeye başladığımız davranışları da sergilemektedir.

Barney'nin yeniden yakınlaşma gereksinimleri olağandan çok daha erken ve özel bir keskinlikle ortaya çıktı. Bunu, bir önceki altevredeki erken devinim sistemi gelişimine bağlıyorduk. Barney, oldukça erken olmakla birlikte tipik bir "dünyaya aşk" sergiledi. "Alıştırma" döneminde, 9. ve 11. aylar arasında sık sık düşüp canını acıtıyor, fakat büyük bir duyarsızlıkla tepki veriyordu. 11. ayın sonunda ve 12. ay boyunca annesinin kendisini tehlikeli durumlardan kurtarmak için el altında bulunmadığını tedricen fark ettikçe gözle görülecek biçimde şaşkınlaştı. Aşağı yukarı 11. aydan itibaren her düştüğünde ağlamaya başladı. Annesinden ayrı oluşunun bilişsel olarak farkına vardığı ölçüde, çarpma ve düşmeleri soğukkanlılıkla kabul edişi de yok olmaya başladı.

Yeniden yakınlaşmanın kronolojik dönemi sırasında "gölge gibi izleme"nin tersini abartılı bir derecede sergiledi. Annesinden hızla kaçarak ona meydan okuyor, (haklı olarak) kendinden emin bir biçimde onun ardından koşmasını ve kendisini kucaklamasını bekliyor, böylece fiziksel ayrı oluşu bir an için olmamış kılınayı umuyordu.

Anne bu tehlikeli hızla kaçma davranışına gittikçe daha telaşlı bir biçimde yanıt vermeye başladı, öyle ki bir ara Barney'nin bu "pervasızlığı" ile başa çıkmaktan umudu kesti. Barney'yi kısıtlamakla onun bütün gereksinimlerine karşı her zamanki gibi tetik ve verdiği işaretlere uyumlu olmayı –bitkin düşmesinden dolayı– kesmek arasında gidip gelmeye başladı. Ya Barney'nin belirttiği gereksinim gerçek olsa da olmasa da her zaman yanına koşuyor ya da gerçekten gerektiği zaman ondan uzakta kalıyordu. Başka bir deyişle, geçici olarak hemen ulaşılabilirliği önceden kestirilemez hale geldi. Ancak, bu dönemde ilişkilerindeki bozukluk tam değildi; Barney'de ne düşmanlığa, ne nesne dünyasının bölünmesine, ne de çift değerliliğe yol açtı. Barney'nin yeniden yakınlaşma altevresinin birçok olumlu yönü vardı. Sık sık, ulaşabildiği her şeyi annesinin yanına getiriyor, onun kucağını eşyayla dolduruyordu; annesinin yanında sakince ayakta bekliyor, kucağında onun yardımıyla yapbozlarla oynuyor ya da onunla birlikte resimli kitaplara bakıyordu. Barney ile annesi arasındaki ilişkinin doyuruculuğu, Barney'nin sabırlı, iyi işlev gören ve, normal sınırlar dahilinde, daha hareketsiz bir çocuk haline geldiği dördüncü altevrenin (bireyleşmenin ve nesne sürekliliğinin pekişmesi) başında daha kalıcı hale geldi.

Barney'nin yeniden yakınlaşma altevresindeki abartılı "hızla kaçma" davranışının, alıştırma evresinde vaktinden önce olgunlaşan devinim sistemi işlevlerinin sonucu olduğunu düşündük. O dönemde coşkusal ve zihinsel işlevleri anneyle fiziksel ayrı oluş gerçeğiyle başa çıkmasına hazır hale gelmeden bu gerçekle yüz yüze kalmıştı. Bireyleşmenin gelişimsel çizgisi ayrılmanınkinin gerisinde kalmıştı. Sonuç olarak, devinim sistemine ilişkin becerilerinin potansiyel tehlikelerini doğru bir şekilde değerlendiremiyordu (bkz. Frankl 1963). Daha sonra birlikte etkileşen bir dizi etmen bu kazaya yatkınlığın pekişerek kalıcı bir kişilik özelliği haline gelmesine yol açtı. Bu özelliğin kökeni belirgin şekilde ikinci ve üçüncü altevreler sırasındaki gelişimsel bir dengesizlikte yatmaktadır. (Barney'nin vakasında alıştırma ve yeniden yakınlaşma altevreleri oldukça iç içe geçmişti.) Barney'nin "hızla kaçma"larına katkıda bulunan önemli bir ek etmen de, gerçek bir kahraman olarak tapılan babasıyla çok erken özdeşleşmesi ve onu aynalamasıydı. Çocukların babalarının çok riskli atletik başarılarını hayranlıkla izlemelerine ve zaman zaman ona katılmalarına izin veriliyordu.

İlerleyen kopmaya ve/veya büyüyen çocuğun giderek daha çok şey talep etmesine uyum sağlamayı başaramayan annelerin çocuklarında yeniden yakınlaşma altevresinin farklı bir tezahürü gözlemlendi. Annenin ulaşılamazlığı bu çocukların alıştırma ve araştırma dönemini oldukça kısa ve hareketsiz hale getirdi. Bu çocuklar, annelerinin ulaşılabilirliğinden hiçbir zaman emin olmadıkları ve dolayısıyla zihinleri durmadan bununla meşgul olduğu için çevrelerine ve kendi işlevselliklerine libido yatırmakta güçlük çektiler. Kısa bir alıştırma hamlesinden sonra daha da büyük bir yoğunlukla annelerine döndüler ve onun ilgisini çekebilmek için olabilecek tüm araçları kullandılar. Kendilerine okuması için annelerine bir kitap getirmek ya da onların normalde meşgul olduğu kitaplara ya da el işlerine vurmak gibi anne gereksinimlerinin görece doğrudan dışavurumundan, düşmek ya da kurabiyeleri döşemeye saçmak ve onların üzerinde hırsla tepinmek gibi daha umutsuz yöntemlere yöneldiler. Bunları yaparken bir gözleriyle annelerinin karışmasını ya da hiç değilse dikkatini yöneltmesini bekliyorlardı.

Bu çocuklardan birinin doğuştan yeteneklerinin çok üstün düzeyde olması, dil gelişiminin hızı bakımından ona çok yardımcı oldu; olağan bebek konuşması dönemi hemen hemen bütünüyle atlandı. Sözlü iletişimin böyle erken kazanımı tam da annesi onunla diğer araçlara göre sözlü araçlarla daha iyi iletişim kurabileceği için olmuştu; bu anne çocuğuna kendisiyle aynı yaştaymış gibi sözlü olarak hitap ediyor, hatta "danışıyordu".

Bu çocuk daha sonra bizim üçüncü evrede bir tehlike işareti olarak gördüğümüz şeyi gösterdi. Annesinin nerede olduğu konusunda her zaman aşırı duyarlıydı ve annesi hareket ettiğinde ya da odadan çıktığında onu "gölge gibi izleme" eğilimindeydi. Belirgin ayrılma kaygısı sergiliyordu ve annesinin yokluğunda kolayca yatıştırılamıyordu. Bu erken aşamada birçok ciddi gelişimsel çatışma öncülü ilişkiyi rahat bırakmıyordu ve bu durum belirgin çift değerliliğe, "iyi" ve "kötü" nesnelerin ve muhtemelen kendilik temsillerinin de bölünmesine yol açıyordu. Özetle, bu küçük kız yeniden yakınlaşmaya özgü rahatsızlık ya da krizlerini çok abartılı bir biçimde göstermekteydi.

Burada bu çocuğun belirleyici öneme sahip "hayatın ikinci 18 aylık dönemi"ndeki gelişim tarihçesinin kimi ayrıntılarını vermek yerinde olur.

Bu küçük kızın oyunlarının erken bir tepki oluşumu niteliği taşıdığını daha önceden gözlemlemiştik. Anne, oynaması için ağabeyinin oynadığı kilden bir parçayı verdiğinde kızının bir iğrenme gösterdiğini bildirmişti ve bu daha 18-19 aylıkken olmuştu. Çocuğun tuvalet eğitimi 20 ay civarında, görünür bir baskı olmadan başlamıştı. O yaşta "kaka" sözcüğünü söyleyebiliyordu ve annesinin kızının tuvalet gereksinimine ilişkin işaretlerine uyumu başlangıçta oldukça iyiydi. Kızı idrar ya da dışkı çıkardığında onu övücü şeyler söylüyordu. 20. aydan itibaren tuvalet sifonunu çekerken "bay bay çiş çiş" dediği defalarca duyulmuştu. Ama kısa zaman sonra birçok gözlemci kızın, annesinin dikkatini çekmek ya da bir görüşme için odadan çıkmasını engellemek istediğinde –en azından gerçekten dışkı ya da idrar gereksinimi olduğundan daha sık– tuvalete götürülmek isteğinde bulunduğunu fark etti.

22 aylıkken bu küçük kızın dışkı eğitimi tamamlanmış durumdaydı ve o yaşta günlerce altını kirletmemeyi başarabiliyordu. Tuvalet eğitiminin (özellikle dışkı eğitiminin) başında, kızın annesini hoşnut etmek istediğini ve bunu başarabildiğini, böylece gerek anne, gerekse kızın tuvalet eyleminde coşkusal açıdan olumlu olarak yüklenmiş bir buluşma zemini oluşturduklarını gördük. Ama tuvalet eylemi iki ay içinde bu anne-çocuk etkileşiminin çatışmalı alanına kaydı. 23 ay civarında çocuk bütün odayı kirletmeyi bir silah olarak kullanmaya başladı. O sırada annesi gebeydi ve gebeliği zamanla onu doğal olarak narsisistik biçimde kendine dönük hale getirdi. Kızının kendisini evde üst kattaki banyoya götürmesi isteklerine gitgide daha az olumlu yanıt verir olmuştu. Bize o sırada 4 yaşında olan oğlundan kardeşini onun yerine tuvalete götürmesini istediğini söylemişti. Oğlan, daha sonra öğrendiğimize göre, kız kardeşine erkeklik simgesini, penisini göstermek için bu fırsatı kaçırmamıştı. Böylece kızın penis hasedi ve anneye karşı meydan okuması hız kazanmıştı.

Tuvalet eğitimi üzerine anneyle kızı arasında bir savaş ortaya çıkmıştı. 2 yaş civarında çocuk sfinkter kontrolünü annesine meydan okumak için kullanmaya başladı. Dışkısını kasten tutması sonucunda ciddi kabızlıklar ortaya çıktı.

Bu küçük kızı üç ay kadar görmedik (25. aydan 28. aya kadar). Bu sırada bir kız kardeşi oldu.

29 aylıkken döndü, yeni bebeği taşımakta olan annesini yakından izliyordu. Anne odaya girdiği sırada usanmış görünüyordu. Kızının kendisini delirttiğini söyledi. Çocuk gerçekten çok huysuzdu, sürekli sızlanıyor, bir şeyler istiyordu; ama daha kötüsü son 2-3 gündür dışkısını tutmaktaydı; hiç dışkı çıkarmamıştı. Annesine göre çoğu zaman ağrısı vardı ve gerçekten çok rahatsızdı. Görüştükleri çocuk doktoru, yeni bir bebeğin doğumundan sonra bunun normal bir durum olduğu konusunda ona güvence vermişti ve bunu soğukkanlılıkla karşılamasını, bu süre içinde tuvalet eylemine önem vermemesini tavsiye etmişti. Çaresizlik belirten bir jestle "Ama bunu yapınama imkân yok," dedi.

Bu küçük kızın yürüyen çocukların odasında suyla oynayışını gözlemledik. Oyun tarzı o yaştaki çocukların keyif aldığı türden değildi; ve bize oldukça "zorlantılı" geldi. Üzerine un yapışmış bir kâseyi ovalamaya başladı. Kâseyi temizlemek konusunda çok kararlıydı. Bunu beceremeyince canı çok sıkıldı. Gözlemciye baktı ve "kâse temiz değil," dedi. Bir yandan büyük bir sıkıntı yaşadığı görülüyordu. Dışkı boşaltma ihtiyacı duyduğu açıktı; bağırsaklarında sürekli baskı vardı. Alnında boncuk boncuk ter birikiyordu; yüzü sürekli kızarıp soluyordu. İki kez tuvalete koştu. Tuvalete oturup idrar çıkardı. Sonra kalktı ve sifonu çekmekle uğraşmaya başladı. Yürüyen çocuk odasına dönerek kayıtsızca hamurla oynamaya başladı. Ama oyun sırasında yine sürekli olarak rahatsızdı; sallanıyor, zıplıyordu; yüzü sürekli soluyordu. Sonunda zıplayıp tuvalete koştu, oturdu ve gözlemciye "Bana bir kitap ver," dedi. Oturup ıkınırken gözlemciye bakıp yüzünde oldukça ıstıraplı bir ifadeyle "Annemi içeri bırakma," dedi. Gözlemci onu bu konuda konuşmaya teşvik edince "Annem canımı acıtıyor,"[2] dedi. Sonra kitaba, bebek atların ve bebek kedilerin resimlerine bakmaya başladı. Gözlemci ona bebek çiftlik hayvanlarının resimlerini gösterirken çocuğun rahatsızlığı giderek artıyor gibiydi. Lekelenmiş donuna doğru bakıp temizini istedi. Sonunda, çok rahatsız bir halde, dışkısını daha fazla tutamayacağı belli olunca "Annemi getir, annemi getir," diye bağırdı. Annesi hemen geldi, yanına oturdu. Kız ondan kendisine kitap okumasını istedi.[3]

Gözlem bölmesinden izlemekte olan katılımcı gözlemci annenin okuduğu kitabın birinci gözlemcinin az önce okumakta olduğu çiftlik hayvanlarına ilişkin kitap olduğunu fark etti. Çocuk hayvanlara işaret ederek "Çiçeğimin karnında bir domuzcuk var," dedi. Annesi şaşırarak "Ne?" diye sordu. Çocuk cümleyi yineledi. Kızın saçma şeyler söylemesi anneyi telaşlandırdı. Alnına dokunarak ateşi olup olmadığına baktı. Ama çocuk kitabı yeniden göstererek "Hayır, o bir bebek at," dedi. O sırada yüzünde mutlu bir ifadeyle dışkısını yaptı. Bitirdikten sonra tuvaletten kalktı, rahatlamış görünüyordu. Gözlemciden yaylı kapının arkasında durmasını isteyerek "cee" oyunu oynamaya başladı.

Bu olaydaki davranış ve söze dökme dizileri, bazı sonuçlar çıkarmamıza, küçük kızın çocukluk nevrozunun gelişiminin öncüllerini oluş halindeyken yeniden kurgulamamıza olanak verdi. Annenin coşkusal desteği yetersiz olunca, ne kendilik temsiline libidinal yatırım, ne de kusursuz bir biçimde gerçekleşen özerklik gelişimi ilk çocuklukta yaşanması kaçınılmaz olan or-

2. Burada çocuğun dışarıdan gelen acıyla bedenin içindeki kaynaklardan doğan acıyı tamamen birbirine karıştırdığını görüyoruz. 29 aylık zihnine acı "kötü" içe yansıtmalardan kaynaklanıyor gibi geliyordu. İçsel acılı duyumlar dışsallaştırılıyor, "kötü" anneye atfediliyordu.

3. Acı dayanılmaz hale gelince dışkının sancılı bir biçimde atılmasında yardıma çağrılan tek kişi ortakyaşamsal anne oldu.

takyaşamsal tümgüçlülüğün yerini alamadı. Çocuk ilerlemeli ve tedrici bir biçimde "iyi" anne imgesiyle özdeşleşemedi; özümleme (içselleştirme) yoluyla yatıştırıcı, rahatlatıcı bir annelik işlevini sahiplenemedi. Doğuştan yetenekleri mükemmel düzeyde olmasına karşın ayrılma kaygısının saldırısına ve kendilik saygısının yıkılışına karşı koymayı başaramadı. Sözlü malzeme kendisine bir penis vermediği için annesine öfke duyduğunu şüpheye yer vermeyecek biçimde ortaya koyuyordu. Annenin babadan aldığı hediyeleri kıskanıyordu. Yaşadığı hüsran sonucunda babaya dönmüş ve anne gebe kaldığı zaman şaşkınlık içinde hediyeleri bebekle, dışkıyla ve penisle bir tutmuştu. Bedenin içinde olanlara ilişkin büyük bir kafa karışıklığı yaşıyordu; kendi gebeliği üzerine fantezileri açıkça izlenebiliyordu; ama kimin karnında ne olduğu konusunda düşünceleri net değildi. Babasının karnında da annesininki gibi bir bebek olduğunu düşünüyor gibiydi.

Anne-çocuk ilişkisi öyle bir biçim almıştı ki, çocuk iyi anneyi kendi yıkıcı öfkesine karşı savunmak zorundaydı. Bunu, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmak için nesne dünyasını iyi ve kötü şeklinde ikiye bölmek yoluyla yapmıştı. İyi her zaman eksik olan kısmi nesneydi, hiçbir zaman mevcut nesne olmuyordu. Bunu açıklamak için, bu çocuğun üçüncü yılındaki bir başka olay ve söze dökmeler dizisini açıklayalım. Annenin her dışarı çıkışında öfke krizleri geçirerek sevdiği ve tanıdığı oyun öğretmenine yapışıyor; ama bu, kolları öğretmeninin boynuna dolanmış durumdayken bile ona kötü sözler söylemesine engel olmuyordu. Birlikte kitap okudukları zaman oyun öğretmeninin sunduğu her resimde ve cümlede kusur buluyor, öğretmeni azarlıyordu. Öğretmenin söylediği her şeyin zıddı doğruydu, o "kötü, kötü, kötü"ydü.

Kitabın başyazarı bu davranışı gözlem bölmesinden izledi ve sessizce oyun odasına girerek küçük kız ile sevdiği ve nefret ettiği öğretmeninden en uzaktaki köşeye oturdu. Çocuk hemen bu "davetsiz misafir"i gördü ve öfkeyle ondan çıkmasını istedi. Başyazar yumuşak bir sesle onun bu kapıdan başka birinin değil de annesinin girmesini istediğini ve öfkesinin bundan kaynaklandığını anladığı yorumunu yaptı. Kendisine kitap okuyan anne değil de gözlemci olduğu için de öfkeliydi. Başyazar ayrıca annesinin kısa bir süre sonra döneceğinden emin olduğunu da söyledi. Bu yoruma benzer konuşmayla kimi libidinal kanallar açılmış olmalıydı ki, çocuk başını gözlemcinin omzuna dayayarak sessizce ağlamaya başladı. Birazdan anne geri döndü. Ancak kızda bu kavuşmadan dolayı en küçük bir neşe ya da mutluluğa rastlanmadığını görmek son derece bilgilendiriciydi. Hemen "Bana ne getirdin?" diye sordu; sızlanma ve hoşnutsuzluk yeniden başladı.

Küçük kız uzun bir süre birleşmiş bir nesne temsili oluşturmayı ve sevgi nesnesinin iyi ve kötü niteliklerini uzlaştırmayı başaramadı. Aynı zamanda, kendilik temsilinin bütünleşmesi ve kendilik saygısı da kötü durumdaydı.

Barney örneğinde gördüğümüzse, aksine, yeniden yakınlaşma krizi biçimindeki geçici bir gelişimsel sapmadan ibaretti. Yukarıda

geniş bir biçimde betimlenen vakada, doyuruculuktan oldukça uzak bir anne-çocuk ilişkisi temelinde gelişen, biriken stres ve muhtemelen aynı zamanda şok travmaları tarafından harekete geçirilen ve büyük ölçüde üretilen, altıncı yıla kadar devam eden bir semptom oluşumu, yani kabızlık gözlemlendi.

Dördüncü altevrenin çok sonralarına kadar bu küçük kızın annesiyle ilişkisi çift değerlilikle dolu olarak kaldı. Yine de kızın okuldaki başarısı mükemmeldi. Toplumsal gelişimi iyiydi. Takip çalışmamızda bu kızın çocukluk nevrozunun akıbeti hakkında daha çok şey öğreneceğiz.[4]

Bütün alıştırma altevresi boyunca Matthew ile annesi arasındaki anne-çocuk etkileşimin temel özelliği son derece uyumlu görünmesiydi. Anne, çocuklarını bağımsızlık ve özerklik konusunda cesaretlendirmekte çok başarılı olduğu gibi libidinal açıdan da her zaman ulaşılabilir görünüyordu; Matthew'nun değişen gereksinimlerini sezgisel olarak çok iyi anlayarak ona verdiği yanıtları buna göre ayarlayabiliyordu. O dönemde annenin bu yeteneğinin Matthew'nun yeniden yakınlaşma altevresinin başlangıcına doğru düzgün bir ilerleme göstermesini sağlayacağını düşünüyorduk. Annesinin gebeliğine ve kardeşinin o 19 aylıkken –yani anneye yeniden duyulmaya başlanan gereksinimin yoğunluğunun arttığı bir sırada– doğmasına rağmen Matthew kendi kendine yeterli görünüyordu. Anne ikamesi olarak öbür yetişkinlerden yararlanabiliyordu ve diğer bebeklere ve küçük kardeşine gösterdiği –saldırgan unsurun başlangıçta şaşılacak ölçüde iyi kontrol edilmiş göründüğü– ilginin ortaya koyduğu gibi annesiyle bir parça özdeşleşmeyi başarmıştı. Babasıyla da iyi bir ilişki içinde olduğunu gözlemlemiştik. Özetle, yeniden yakınlaşma altevresinde bile dünyaya ilgi duymayı sürdürebiliyor, aynı zamanda annesinin kendisiyle paylaşmaya hazır olduğu her şeyi paylaşıyor gibi görünüyordu. Bu kadar erken ve birdenbire bağımsızlaşmanın Matthew için çok ağır bir yük oluşturduğunu, ancak yeniden yakınlaşma altevresinin

4. Takip çalışması Dr. John B. McDevitt, Anni Bergman, Emmagene Kamaiko ve Laura Salchow tarafından yürütülmektedir. Bu kitabın başyazarı araştırmada danışman olarak görev yapmaktadır. Araştırmanın sponsorluğunu Masters Çocuk Merkezi yönetim kurulu ve kısıtlı bir ölçüde Menil Vakfı M. S. Mahler Araştırma Fonu yapmaktadır.

sonlarına doğru, yeniden yakınlaşma davranışının yerini libidinal nesne sürekliliğine bırakmasını beklediğimiz sırada fark ettik.

Matthew, yeniden yakınlaşma altevresinin başlangıcı sırasında acil bir fıtık ameliyatı geçirdi. (Ameliyat yaz tatiline rastladı.) Annesi bize Matthew'yu kendisini çok mutsuz hissettiği hastanede bırakmak zorunda kaldığını anlattı. Fakat eve döndükten sonra çok çabuk toparlanmıştı. 18 aylıkken bize döndüğünde aşırı stres belirtisi gösterıniyordu. Yalnızca tehlikeli pozisyonlara tırmanma örüntüsünü benimsemiş olduğunu gözlemledik. Artık annesi Matthew'yu merkezimizde yalnız başına bırakmak zorunda kalmasına karşın Matthew ile annesi arasındaki etkileşim haz verici olmayı sürdürüyordu. Ağabeyi yuvaya başlamıştı ve anne diğer annelerle dönüşümlü biçimde "refakatçi anne" olarak yuva öğretmeni işlevi görmek zorundaydı.

O dönemde Matthew bazı zorlanma belirtileri göstermeye başladı. Annesi olmadığında bir gözlemcinin onu kucağında tutması gerekiyordu. Daha kolay yorulma eğilimi gösteriyordu ve öğleye doğru bazen yürümeyi bırakıp emeklemeye geriliyordu. Küçük erkek kardeşinin doğumundan ancak birkaç ay sonra neredeyse alışkanlık düzeyinde kendi canını acıtma uygulaması ve ağlamaya yatkınlıkta belirgin bir artış şeklinde rahatsızlık belirtileri göstermeye başladı. Sık sık annesinin kucağına tırmanıyordu. Annesi bebek orada olmadığı sırada buna izin veriyordu. Anne bebekle meşgul olduğunda Matthew başka yetişkinlere dönüyordu. Bebeğe çok az ilgi gösteriyordu. Görünüşte neşeli olmayı sürdürse de çok da iyi olmadığının bazı belli belirsiz işaretleri vardı. Zamanla huzursuz ve aşırı hareketli bir çocuk haline geldi. Artık daha da sık düşüyordu. Aynadaki görüntüsüne büyük ilgi gösteriyor, aynada yüzünü şekilden şekle sokuyordu. (Bu son davranışın anlamını yorumlamak güçtür.)[5]

Annesi Matthew'nun daha olgunlaştığına inanma gereksinimi içindeydi ve bu nedenle onun giderek daha da bağımsızlaşması yönündeki beklentisi artmıştı. Gerçekte, Matthew'nun görünüşte artan olgunluğu –büyük kardeşleriyle, özellikle de okul çağındakilerle ayna özdeşleşmesi kurması– bir tür kederli boyun eğme ve depresyon da olabilirdi. Bunu fark etmek anne için çok acı olacaktı. Bir başka uyum girişimi biçimi rakip bebekle özdeşleşmekti. Matthew bebek olma isteğinin belirtilerini gösteriyor; örneğin küçük kardeşi gibi

5. Krş. McDevitt'in ayna imgesine ilişkin çalışmaları (basılmamıştır).

oyun bölmesine tırmanıyordu. Ama annesi buna tahammül gösteremedi. Matthew annesinin sözlü talimatlarına daha az yanıt vermeye başlayarak karşılık verdi ve eşyaları fırlatmak ve amaçsızca koşup durmak gibi yaygın saldırgan etkinlikler göstermeye başladı. Daha önceleri Matthew mutlu ve neşeli bir çocuk olarak tanımlanıyordu. O dönemde de gülümsemeye devam ediyordu, ama tüm gözlemciler gülümsemesinin eski ışıltısını kaybettiği izlenimini paylaşıyordu. Daha zorlama bir gülümsemeydi, gülümsemeden çok yüzünü buruşturmayı andırıyordu; annenin beklentilerini karşılamaya yönelik bir hareket, aynı zamanda genel olarak dünyaya karşı bir yardım çağrısıydı. Ayrıca, annesinin odada olmayışına tepki vermiyor ya da muhtemelen tepki vermek konusunda kendini kısıtlıyordu.

İki yaşındayken annesi onu yürüyen çocuk odasına gönderdi, ama kendisi o odaya geçmedi. Ailenin diğer bireylerinin anneden talepleri o denli büyüktü ki, anne ailenin çalışmamızda gözlemlenecek dördüncü çocuğu olacak bebeği düzenli olarak merkeze getiremiyordu.

Yürüyen çocuk odasının öğretmeni Matthew'nun sık sık kendine yönelik bir saldırganlıkla, penisini sıkıca kavrayarak ve bacaklarını yukarı çekerek, yani otoerotik etkinliğe gerileyerek mastürbasyon yaptığını gözlemledi.[6] Oyun odasındaki gözlemci, Matthew'nun yüz ifadelerinin durumundaki değişikliklere uygun biçimde değişmediğini, Matthew'nun umursamaz ve aşırı hareketli olma eğiliminde olduğunu fark etti. Travmaların (Kris'e göre şok ve stres travmaları; ayrıca krş. Khan, 1963) birikimi Matthew'ya çok ağır gelmiş olmalıydı.[7] Yeniden yakınlaşma altevresinden, kendine yönelik erotik ve saldırgan etkinliklerde ve aşırı hareketlilikte doyum sağlama eğilimiyle ve duygusal yaşamında bir tür donuklukla çıktı. Bütün bunlar yüzeysel bir gözlemde annesinin onun bağımsızlaşması ve yine küçük mutlu "büyümüş" oğlu olarak kalması istekleriyle uyumlu görülebilirdi.

Henry vakasında, annenin ikinci gebeliği ve sütten kesilme, ilk alıştırma altevresiyle farklılaşma altevresinin iç içe geçtiği aşamanın doruk noktasında gerçekleşti. (Annesi, Henry 9 aylıktan biraz büyükken projemize katıldı.) Bu dönemde Henry sık sık annesine doğru emek-

6. Diğer çocuklarda gördüğümüz sakin, dingin biçimde değil.

7. M. ailesinin oturduğu sıkışık dairede temel sahneye maruz kalmak kaçınılmaz görünüyordu!

liyor ve kucağa alınmak için yaygara koparıyordu. Temas ve düzenli "yakıt ikmali"ne gereksinim duyuyor gibiydi. Bu arada dikkatli bir biçimde dik durarak devinimin yürümeye benzer başlangıç hareketlerinin alıştırmasını yapmaya başlamıştı. Yani Henry'nin anneye kur yapma davranışı olması gerekenden erken, dikine devinim alıştırmaları döneminden önce gerçekleşti. Bu durum annesinin gebelik sırasındaki belirgin coşkusal soğukluğuyla yakından ilgiliydi. Bu açıdan Henry vakası yukarıda sunulan küçük kızın vakasını andırıyor. 11. ila 13. aylar arasında Henry, kendi yaş grubundaki öbür çocuklarınkini aşan devinimsel beceriler gösteriyor ve herkesin hayranlığını kazanıyordu. Annesi ise bunları doğal bir şeymiş gibi karşılıyordu. 14 aylıkken, etkin dik devinimi tam olarak sağladığı sırada, annesi yeni baştan başlayan etkin kur yapma çabalarına yanıt vermeyi tamamen kesti. Bunun üzerine Henry ona ulaşmak amacıyla gitgide daha da abartılı sessiz araçlar kullanmaya başladı. Sıcak yaz aylarında, bir tür adak gibi, ağır oyuncakları, kan ter içinde annesine getiriyor, ama bundan bir sonuç alamıyordu. Bu yaklaşmanın abartılı niteliği ve haftalar boyunca yinelenmesi açıkça semptomatikti ve çeşitli etkenlere bağlıydı. Bunda annenin en başından beri kendi yerine oyuncakları koyma uygulamasının payı vardı. Annenin ilerlemiş gebeliğiyle özdeşleşmenin somatopsişik unsurlarını da içermekteydi. Ayrıca annenin, oğlunun büyük ve güçlü olması (çocuk oldukça ufak yapılıydı) yönündeki bilinçli ya da bilinçdışı dileğini yerine getirme isteği de etkenlerden biriydi. Son olarak özdeşleşme (aynalama) ve yansıtma gibi savunmaların ilkel öncüllerinden de unsurlar bulunuyordu. Tüm bu araçlar işe yaramayınca çok erken bir aşamada, ağır bir depresyon döneminden sonra (Mahler, 1961), bu küçük çocuğun nasıl mazoşistik bir teslimiyet mekanizmasına başvurduğunu gördük.

"Gölge gibi izleme" görüngüsünden söz etmiştik. Aşırıya vardığında bu davranışın söz konusu altevrenin tehlike işaretlerinden biri, ayrı oluşun farkına varışın çocukta büyük bir zorlanma yarattığının işareti olduğunu düşünüyoruz. Çocuk her harekete ve her ruh haline yanıt vermeye çalışarak ve sürekli ondan ısrarlı taleplerde bulunarak anneye bağlı kalmaya çalışır. Tommy'de bireyleşme sürecinin belirgin özelliği bu "gölge gibi izleme" görüngüsü, annesinin görüş alanından çıkmasına izin vermeyişiydi. Onun her devinimini göz ucuyla izliyordu; annesi kapıya doğru yürüdüğünde ya da herhangi bir hareket

yaptığında hemen o yöne atılıyordu. Sahip olduğu geniş kapsamlı sesli iletişim yöntemleri sadece annesine yönelmişti ve yavaş yavaş gelişerek annesine yönelik hırçın ve kötü telaffuzlu sözlü iletişim yöntemlerine dönüştü. O da coşkusal açıdan henüz buna hazır değilken devinim sistemi kendiliğinin anneden farklı olduğunun farkına varmasına yol açmış çocuklardan biriydi (Barney gibi). Bu durum, Tommy'nin birkaç dakikalık olağan süresinden çok daha uzun süren öfke krizleri yaşamasına yol açıyordu.

Genel olarak bu dönemdeki potansiyel tehlike işaretleri arasında, ortalamanın üstünde ayrılma kaygısı; anneyi gölge gibi izlemenin ortalamanın üstünde olması ya da anneyi kovalamaya kışkırtmak amacıyla sürekli ve itkisel "hızla kaçma"lar; ve son olarak aşırı uyku rahatsızlıkları sayılabilir. (Geçici uyku rahatsızlıkları yaşamın ikinci yılının normal bir özelliğidir.)

Verilerimizden ve onların işlenmesinden yola çıkarak yeniden yakınlaşmayı üç döneme ayırabileceğimizi gördük: (1) yeniden yakınlaşmanın başlangıcı, (2) yeniden yakınlaşma krizi ve (3) çocuğun ayrılma-bireyleşmenin dördüncü altevresine, yani bireyleşmenin pekişmesi dönemine girmesini sağlayan örüntüler ve *kişilik özellikleriyle* sonuçlanan bireysel kriz çözümleri.

Bu alt bölümlere, en ayrıntılı biçimde incelenen dokuz çocuğu –çalışmamızda incelenen son grubu oluşturan çocukları– nesne ilişkilerinin gelişimi, ruh halleri, psikoseksüel ve saldırgan eğilimleri ve bilişsel gelişimleri açısından ay ay karşılaştırarak ulaştık. Yeniden yakınlaşmayı daha ayrıntılı bir biçimde açıklarken bu çocukların ayrıntılı incelemelerinden örneklere başvuracağız.

YENİDEN YAKINLAŞMANIN BAŞLANGICI

15. ay civarında çocuğun annesiyle ilişkisinde niteliksel bir değişim olduğunu fark ettik. Yukarıda anlatıldığı gibi, anne, alıştırma döneminde, çocuğun gereksinim duyduğunda (beslenme, yatıştırılma, yorulduğu veya sıkıldığı sırada "yakıt ikmali") sık sık dönebildiği bir "merkez üssü"ydü. Ama anlayabildiğimiz kadarıyla bu dönemde anne ayrı, başlı başına bir kişi olarak görülmez. 15 ay civarında bir noktada anne bir "merkez üssü" olmaktan çıkıp çocuğun gittikçe kapsa-

mı genişleyen dünyayı keşiflerini paylaşmak istediği bir kişiye dönüşür. Bu yeni ilişki kurma biçiminin en önemli davranışsal işareti, çocuğun sürekli olarak bazı nesneleri anneye getirişi, giderek genişleyen dünyasında bulduğu nesnelerle onun kucağını doldurmuşudur. Bunların hepsi onun için ilginçtir ama temel coşkusal yatırım onları annesiyle paylaşmak istemesidir (bkz. Barney, Henry ve diğerleri, s. 108-118). Aynı zamanda, çocuk sözcükler, sesler ya da jestlerle, "bulgu"larıyla ilgilenmesini ve onlardan zevk almakta kendisine katılmasını istediğini annesine belli eder.

Çocuk ayrı oluşun farkındalığının başlangıcıyla birlikte, annenin isteklerinin hiç de her zaman kendisininkilerle özdeş olmadığını –ya da tersine kendi isteklerinin onunkilerle çakışmadığını– kavrar. Bu kavrama, küçük dostumuzun kendini "dünyanın tepesinde" (Mahler, 1966b) hissettiği alıştırma evresinin büyüklük ve tümgüçlülük duygularını büyük ölçüde sarsar. O ana kadar hiç şüphe edilmemiş tümgüçlülük için ne büyük bir darbe, ikili birliğin mutlu dünyası için ne büyük bir rahatsızlıktır bu!

Annenin dış dünyada yaşayan, aldığı hazları paylaşmak istediği bir kişi olduğunun hissedilmesi ile koşut bir biçimde ya da bunun doğal sonucu olarak çocuğun doğrudan devinim ve araştırmaya duyduğu ilginin zayıfladığını gördük. Çocuğun en büyük haz kaynağı, bağımsız devinimden ve genişleyen cansız nesneler dünyasının araştırılmasından *toplumsal etkileşime* kayar. "Cee" oyunları (Kleeman, 1967) ve taklide dayalı oyunlar da en sevilen uğraşlar haline gelir. Annenin ayrı bir kişi olduğunun anlaşılması öbür çocukların da ayrı varlıklar, benzer ama kendilikten ayrı varlıklar olduklarının farkındalığıyla koşut bir biçimde gerçekleşir. Bu durum, çocukların artık bir başka çocuğun yaptığını *yapmak* ya da sahip olduğuna *sahip olmak*, yani başka bir çocuğu aynalamak, taklit etmek ve bir ölçüye kadar onunla özdeşleşmek için daha büyük bir istek göstermelerinde açığa çıkar. Öbür çocuğa verilen oyuncakları, meyve suyu bardağını ya da kurabiyeyi isterler. Bu önemli gelişmeyle birlikte, istenen hedefe kesin olarak ulaşılamadığında amaca yönelik öfke ve saldırganlık ortaya çıkar. Elbette bu gelişimin anal evrenin tam ortasında gerçekleştiğini, anal açgözlülük, kıskançlık ve haset özellikleri taşıdığı gerçeğini gözden kaçırmıyoruz.

Bu dönemde anatomik cinsel farklılığın keşfedilmesi bu bölümün ilerki bir kısmında ele alınacaktır (s. 134). Burada, penisin kızlar için,

diğer çocukların "sahip olduğu", arzulanan ama elde edilemeyen şeylerin bir prototipi olarak göründüğünü söylemek yeterlidir. Bu keşif, hem kız hem de oğlanların kendi bedenlerini ve onun başka kişilerin bedenleriyle ilişkisini daha açık seçik bir biçimde fark etmelerini sağlar. Çocuk giderek artan bir şekilde bedenini kendi mülkü olarak deneyimler. Artık başka insanların bedenini "ellemesinden" hoşlanmamaya başlar. Giydirilirken ya da bezi değiştirilirken edilgin bir pozisyonda tutulmaya çok belirgin bir biçimde direnir. İstemediği bir sırada kucaklanıp öpülmekten de hoşlanmaz. Beden özerkliğinin oğlanlarda daha kesin bir biçimde talep edildiğini hissettik.

Toplumsal Genişleme ve Babayla İlişkinin Önemi

Çocuğun özerkliğinin genişlemesi isteği, anneye ve başkalarına karşı olumsuzlukta ifade bulmanın yanı sıra anne-çocuk dünyasının *öncelikle babayı da içine alacak şekilde* genişletilmesine de yol açar. Baba, bir sevgi nesnesi olarak, en başından beri anneden tamamen farklı bir sevgi nesneleri kategorisine dahildir. Ortakyaşamsal birliğin bütünüyle dışında değilse de onun tam bir parçası da değildir. Ayrıca, muhtemelen bebek çok küçük bir yaştan itibaren babayla anne arasında özel bir ilişki olduğunu algılar. Bunun ayrılma-bireyleşme evresindeki ve bunu izleyen Oidipus öncesi evredeki önemini daha yeni yeni anlamaya başlıyoruz (Abelin, 1971; Greenacre, 1966; Mahler, 1967a).

Fakat yeniden yakınlaşma çağındaki çocuk, anne ve babanın yanı sıra çevresindeki diğer insanlarla da ilişkiler geliştirir. Çalışmamızdaki çocukların 16-17 aylıktan başlayarak yürüyen çocuk odasında annelerinden uzakta gittikçe daha uzun süreler geçirmek istediklerini ve gerek kız gerekse oğlanların gözlemcileri, çok sık olarak da erkek gözlemcileri aramaya, onlarla oldukça yakın ilişkiler kurmaya başladıklarını gözlemledik.[8]

8. Erken dönemde erkek gözlemcilerin tercih edilişi cinsiyete özgü bir tarzda gerçekleşiyor gibiydi. Ama bunu herhangi bir kesinlik derecesinde yorumlamaya, hatta analiz etmeye henüz hazır değiliz.

Klinik Örneklerle Yeniden Yakınlaşma Altevresinin Başlangıcında Ayrılma Tepkileri

Yeniden yakınlaşma altevresinin başlangıcında çocukların annelerinin odada bulunup bulunmamasına tepkilerinde çok ilginç bir değişiklik gözlemledik. Hepsi de artık annenin yokluğunu giderek daha fazla fark ediyorlar ve nerede olduğunu bilmek istiyorlardı (böylelikle mekânsal yönelimlerini önemli ölçüde geliştiriyorlardı!). Ama öte yandan kendi uğraşılarına da gittikçe daha fazla dalıyorlar ve çoğu zaman bunların kesintiye uğramasını istemiyorlardı. Anneyi "gidip görmek" istiyorlar, ama onun yanında kalmak istemiyorlardı. Çoğunlukla yanından geçip gidiyor, yönlerini değiştiriyor ve kendi uğraşlarına dönüyorlardı. Bu yön değiştirmenin oğlanlarda kızlara oranla daha belirgin olduğu görülüyordu. Bununla birlikte, anne çok uzun bir süre çok uzakta kaldığında daha önceki altevrelerde olanlardan farklı tepkiler gözlemledik. Farklılaşma ve alıştırma altevrelerinin ayırt edici özelliği olan, annenin odada yokluğuna tepki olarak ortaya çıkan "kararmayı" tanımlamıştık. Yeniden yakınlaşmanın başlangıcında farklı türden bir davranış görüyoruz: Annenin yokluğu hareketlilik ve huzursuzluğun artmasına yol açmaktadır. Çocuğun ayrı oluşunu fark ettiği dönemde kararmanın eşdeğeri üzüntü duygusu ya da coşkusudur (krş. Mahler, 1961). Ancak, üzüntüye katlanabilmek, muhtemelen büyük miktarda bir ben gücü (krş. Zetzel, 1949, 1965), çocuğun bu yaşta seferber edemeyeceği miktarda bir yatırım gerektirmektedir. Dolayısıyla aşırı hareketlilik ve huzursuzluk, üzüntünün acı verici etkisinin farkındalığına karşı erken bir savunma etkinliği olarak görülebilir.

Yeniden yakınlaşma altevresi ilerledikçe çocuklar annenin yokluğuyla başa çıkmanın daha etkin yollarını buldular: Anne ikameleriyle ilişkiye girdiler ve simgesel oyunlara giriştiler (bkz. Galenson, 1971). Nesnelerin gözden yitip yeniden görünmeleri olgusunu özümsemelerine yardım edecek oyun biçimleri icat ettiler; ya da oyunları toplumsal etkileşim içermeye yöneldi. Oyunlarının birçok biçimi –örneğin oyuncak bebek ve ayıları sahiplenme biçimleri– anne ya da babayla erken özdeşleşmeyi açığa vuruyordu. Nesne temsillerinin içselleştirilişi başlamış gibiydi. Örneğin toplu oyunlar hem toplumsal etkileşim hem de bir nesneden ayrılma ve onu yeniden bulma duygu ve fantezileri için özellikle uygun görünüyordu (bkz. Freud, 1920).

Donna topu fırlatıyor ve onu yeniden bulunca özel bir haz duyuyordu. Bir başka küçük kız topu yitiriyor ve gözlemcilerden kendisi için onu bulup getirmelerini istiyordu. Yetişkinlerle bire bir, münhasır ilişkiler kurmak isteyen Wendy topu yetişkin bir gözlemciyi oyuna çekmek için kullanıyordu.

Çoğu çocukta yeniden yakınlaşmanın başlangıç aşaması, ayrı oluşun geçici bir pekişmesinin ve kabulünün gözlemlendiği 17 ya da 18 aylıkken doruğa ulaşır. Buna, eşyaların ve etkinliklerin anne ya da babayla, ve onların yanı sıra artık genişlemeye başlayan ve yalnız yetişkinleri değil, kendi yaşıtlarını, daha büyük çocukları ve bebekleri de kapsayan toplumsal dünyayla paylaşılmasından büyük haz alınması eşlik eder. Alıştırma dönemi sırasında "hoşça kal" sözü büyük önem kazanmıştı; bu dönemin en önemli sözcüğü ise "merhaba"dır.

Ancak, pekişmenin yaşandığı bu 17-18. ay döneminde, birçok davranışın sevgi nesnesiyle yaklaşmakta olan mücadeleyi haber verdiğini de gördük. Bunların en çarpıcı olanı, hemen hemen tüm çocuklarda görülen öfke krizleriydi.[9] Daha büyük zedelenebilirliğin, güçsüz öfkenin ve çaresizliğin birçok belirtisini gördük. Birçok çocukta yabancı tepkilerinin yinelendiği görüldü. Daha önceki yabancı tepkilerinde (7-9 aylar arasında, bkz. s. 83-85) olduğu gibi kaygı, ilgi ve merakın bir karışımını gözlemleyebiliyorduk. Artık çoğu zaman yabancı bu noktada zaten çökmekte olan anneyle münhasır birlik sanrısına ya da yanılsamasına bir tehdit oluşturuyormuş gibi, yabancıdan bilinçli bir uzaklaşma vardı. Anneden başka belli kimselerin çocuğun yaşamında gerçekten önem kazanmaya başlaması bir tehdit oluşturuyor (bağlılık çatışması), sanki o zamana kadar çocuğun anneyle arasındaki münhasır, çok özel ilişkiyle bu durum uyuşmuyor gibidir (neden ve sonucun birbirine karıştırıldığı ve yansıtma ya da dışsallaştırma mekanizmalarının egemen olduğu anlaşılıyordu).

En sistematik şekilde gözlemlenen örneklemimizde ayrı oluşun ilk pekişme döneminin olağan biçimde gerçekleşmediği ya da kısa kesildiği birçok çocuk vardı. Görebildiğimiz kadarıyla, her iki durum da anne-çocuk ilişkisinin daha önceki altevrelerindeki güçlüklerle bağlantılıdır. Bu durumları bu çocuklardan ikisinin gözlemleriyle örneklendirelim.

9. Bu kitabın başyazarı, "tik"lere dair çalışmasında bu öfke krizlerinin psikodinamikleri üzerine bazı açıklamalar sunmuştur (Mahler ve Luke, 1946; Mahler, 1949a).

17-18 ay döneminin ilk kısmında, Mark gittikçe artan çeşitlilikte kişi ve etkinliklerle ilgilenmeyi sürdürdü. Yürüyen çocuk odası onu çekiyordu. Annesinden uzaklaşabiliyor ve yeniden ona dönebiliyordu; annesiyle genel olarak mutlu bir ilişkisi vardı. Ama 17-18 ay döneminin ortalarında çok talepkâr olmaya başladı. Sürekli olarak annesinin ilgisini istiyor, ama gerçekte ondan ne istediğinden hiç de emin görünmüyordu. Annesine aşırı yaklaşma ve ona karşı aşırı saldırganlık ve kaçınma davranışları arasında hızla gidip gelme örüntüsü sergilemeye başladı. Bu "çift eğilimlilik" başka kimselere ve başka hedeflere de sıçradı. Örneğin, Mark, annesinin kendisini kucaklayıp kaldırması için sürekli ısrar ediyor, fakat bunu yapınca da hemen öfkeyle bırakılmak istiyordu. Annesinin kendisini terk edeceğinden ya da sevgisini ebediyen geri çekeceğinden korkuyormuşçasına ona kaygıyla yapışıyordu. Tüm bunların hem anne, hem de çocukta birbirlerinin işaretlerini okumakta alışılmadık bir kafa karışıklığından –"karşılıklı işaretleşme" başarısızlığından– ileri geldiğini hissettik. (Bu durum, aynı annenin büyük çocuğundan gelen işaretlere ilişkin, Malıler ve Furer 1963a, s. 4-5'te açıklanan kafa karışıklığını hatırlatıyor; krş. Spitz, 1964, "diyaloğun raydan çıkışı".)

Harriet de bu dönemde bir tür sapkın davranış gösterdi. Annesine yapışmıyor, onu görmezden geliyordu. 18. ayında bir önceki aya göre annesine çok daha az ilgi gösterdi. Annesinin gidip gelişlerine pek aldırmıyordu. Öbür çocuklar gibi toplumsal ilişkilerdeki uzlaşmadan büyük bir haz alıyor gibi görünmüyordu. Bu ay boyunca kendi içine çekilmiş gibiydi. Kendi kendineyken hoşnut, ama başkalarına karşı ilgisiz bir çocuk olarak betimlendi. Genellikle oyuncaklarla, özellikle bebeklerle ve ayılarla oynuyor, kendi kendine mırıldanıyor, bize kendi dünyasına, kendi fantezi yaşamına gömülü olduğu duygusunu veriyordu. Görebildiğimiz kadarıyla, fiziksel yakınlık gereksinimini, bütünüyle kendine özgü bir davranışla, cansız nesneleri kullanarak doyuruyordu. Üzüntülü olduğunda da döşemeye ya da yerdeki bir şilteye dümdüz yatıyor ya da kendini dar bir mekâna sıkıştırıyor; sanki bu şekilde anneyle ilişkisinde özlemini çektiği kenetlenme ve güvenlik duygusunu almak için kendini kuşatmaya (bir arada tutmaya) çalışıyordu.

Benin Yapılanması ve Birleşmiş Kendiliğin Kurulmasına Dair

Çocuğun ayrı oluşun ilk farkına varışıyla birlikte, yeni başlayan özerklik ve toplumsal etkileşimi zevkle keşfettiğini ve bunu bu döneme özgü bir dizi önemli sözcük ve jestsel iletimle dışa vurduğunu vurgulamalıyız. Bu ifade yollarından biri, istek ya da gereksinim sözcüklerini ya da jestlerini kullanarak dileğinin doyurulmasını *talep edebileceğini* fark etmesidir. Örneğin "kurabiye" tüm çocukların en başta öğrendiği önemli bir sözcük oldu. Anneye seslenerek onun dik-

katinin yönlendirilebileceğinin keşfiyle "anne, bak!" sözcükleri de çok sık kullanılır hale geliyordu. Daha sonra, çocuklar annelerinin ve başkalarının bulunabileceğini ve sevincin seslendirilebileceğini keşfediyordu. Bu, artık sürekli kullanılmakta olan "merhaba!" sözüyle belli edilmektedir. Bu noktada devinimsel ya da başka türden bir beceri sergilendiğinde övgü ve hayranlık kazanılabileceğinin keşfi de önemlidir. Yeniden yakınlaşma dönemindeki çocuk için kendisinin annesine haz verebildiğini görmek de önemlidir. Bunu, bu dönemin en başından itibaren annesine oyuncaklar getirerek ifade eder.

Ayrı oluşun daha acı verici yönleri, kısmen içsel, kısmen deneyim sonucu ortaya çıkan çeşitli koşulların erken ayrılma krizlerine yol açtığı çocuklar hariç, bu dönemdeki çocuklarda ancak yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır.

YENİDEN YAKINLAŞMA KRİZİ: 18-20. AYDAN 24. AYA VE ÖTESİNE

Büyüklük Duygusu ve Sevgi Yitimi Korkusu

18 ay civarında, çocuklarımızın hızla gelişen özerkliklerini sonuna kadar kullanmaya oldukça hevesli oldukları görülüyordu. Giderek bazen kendilerini idare etmekten aciz olduklarının anımsatılmasını istememeye başladılar. Bir yandan ayrı, büyük ve tümgüçlü olma, öte yandan onlar yardımın dışarıdan geldiğini fark etmeden annelerinin her türlü dileklerini büyülü bir biçimde yerine getirivermesi yolundaki isteklerine bağlı görünen çatışmalar ortaya çıktı. Çoğu vakada baskın ruh hali, genel doyumsuzluk, memnun edilemezlik, ruh halinde hızlı değişimlere ve öfke krizlerine yatkınlık yönünde değişti. Dolayısıyla bu dönemin ayırt edici özelliği anneyi uzağa itmek ve ona yapışmak arasında hızla gidip gelmektir. Bu davranış dizisi en iyi "çift eğilimlilik" sözüyle tanımlanabilir. Ama çoğu zaman daha bu yaşta eşzamanlı olarak her iki yöne gitme isteği, yani yeniden yakınlaşma altevresinin ortalarında olan çocuklara özgü *çift değerlilik* görülür.

Anneyi *kendiliğin bir uzantısı* olarak kullanmak bu dönemdeki çocukların temel bir özelliğidir. Bu, ayrı oluşun acı veren farkındalığının bir biçimde yadsınması sürecidir. Bu türden tipik bir davranış, annenin elini tutarak onu istenen bir nesneyi elde etmek için kullan-

mak ya da sözcükler yerine yalnızca bazı büyülü jestler sonucunda annenin o andaki dileğini anlamasını ve doyurmasını ummaktır. Gözlem grubumuzda, kişinin olumsuz duyguları yansıtmasının öncülü gibi görünen beklenmedik ve garip bir görüngü de ortaya çıktı: Bu, çocuğun, annesi sandalyesinden bile kalkmadığı halde aniden onun gittiği kaygısına kapılmasıydı! Sık sayılabilecek bir biçimde, çocuğun kısa süreli yokluğunun ardından anneyi "tanımamış" gibi davranması şeklinde garip anlar yaşandı.

Ayrı oluşun giderek gelişmesi sonucunda annenin artık dış dünyadaki bir kişi haline geldiği şu sırada, çocuğun annenin varlığı duygusunu birdenbire "yitirme" eğilimini ne şekilde anlamalıydık? Artık ayrı olarak işlev görmek gerektiğinin anlaşılmasının getirdiği aşırı yük karşısında bir gerileme miydi bu? Yoksa kendiliğiyle idare edebilme ve annenin tümgüçlülüğünü paylaşma dilekleri arasındaki çatışmadan mı kaynaklanmaktaydı? Kendiliğiyle işlev görme arzusu, çocuğun gelişmesinin, kendi duygu ve dilekleriyle anneninkileri henüz zar zor ayırt edilebildiği bir noktasında, çocuk için özellikle tehdit edici olabilir. Özerk ve anneden ayrı olma, yani onu bırakma isteği coşkusal bakımdan annenin de onu bırakmak istediği anlamına gelebilir (Ferenczi'nin (1913) içe yansıtma-yansıtma olarak adlandırdığı dönem). Bu yeniden yakınlaşma görüngülerinin kavramlaştırılması, dış dünyadaki annenin bu bulanık kimliğinin oldukça sık olarak, ayrılan ve bireyleşen çocuğuna annenin de ters tepki gösterme eğilimiyle çakışması yüzünden daha da karmaşık ve kafa karıştırıcı hale gelir. Bu dönemde annenin tepkisi genellikle çocuğun kendi özerkliği için ısrarına, örneğin ayakkabılarını yardımsız bağlamak gibi isteklerine kızgınlık duyguları da içermekteydi. "Kendi başının çaresine bakabileceğini mi sanıyorsun? Pekâlâ, seni kendi başına bırakayım, gör bakalım nasılmış" ya da "Demin benim yanımda olmak istemiyordun. Şimdi de ben senin yanında olmak istemiyorum" (bkz. Mahler, Pine ve Bergman, 1970: 257-274).

Daha önce belirttiğimiz gibi, birçok çocukta *yabancı tepkisinin güçlü bir canlanışını* gözlemledik. Gözlemciler bunu sıklıkla "utangaçlık" olarak adlandırdı. Yenilenen yabancı tepkisi özellikle çocuğun yaşamının daha önceki bir noktasında özel dostlar olarak kabul ettiği kişilere karşı gösterildi. Gözlem kayıtlarımızdan bu tipik davranışlardan yalnızca birini alıntılayacağız:

Frankie'nin annesi dışındaki yetişkinlerle ilişkisi kendini şu davranışlarda belli ediyordu: Frankie bazen onlara uzaktan dostça yaklaşıyor, ama *onlar kendisine* yaklaşacak olurlarsa hemen annesine kaçıyordu. Bir keresinde en iyi dostu olan bir gözlemciye doğru topunu yuvarladı, ama gözlemci topu geriye yuvarladığında hemen annesine kaçtı.

Kararsızlık bu dönemin tipik davranışıydı. Bu dönemdeki birçok çocuk, yürüyen çocuk odasının kapısında dakikalarca bekliyor, içeridekı etkinliklere katılıp katılmamaya bir türlü karar veremiyordu. Eşikte durmak, çatışan dilekleri –anneden uzaklaşıp yürümeye başlamış çocukların dünyasına girme dileği ve bebek odasında anneyle kalmak için hissedilen çekim– mükemmel bir biçimde simgeliyordu. (Bu, bir parça takıntılı-zorlantılı nevrozun kuşkuculuk ve kararsızlığını anımsatıyor.)

Gelişen özerkliklerini ve bağımsız olma isteklerini görünürde daha az çatışmayla uygulayabilen bazı çocuklar da vardı. Kayıtlarımızdan başka bir örnek:

Linda'nın annesiyle ilişkisi alışılmadık düzeyde güvenliydi ve annesi de Linda'yla olmaktan hep zevk alıyordu. Ama Linda üst kata annesinin kucağında taşınmak gibi o zamana kadar çok hoşlandığı bir şeye itiraz etmeye başladı. Artık annesiyle bedensel temasa daha az ihtiyaç duyduğu görülüyordu. Annesinden uzaktaki "dünyayı" keşfetmek istiyor, başkalarıyla toplumsal etkileşime giderek daha fazla giriyordu. Annesi odadan çıktığında Linda uzun süre bağımsız bir biçimde oynayabiliyordu. Annesini özler görünmekle birlikte kendi etkinliklerine öyle dalabiliyordu ki onu yalnız bir an için arayıp tekrar yapmakta olduğu şeye dönüyordu.

Öte yandan, annenin çocuğundan memnuniyetsiz olduğu, çocuğu için aşırı kaygılandığı ya da ona mesafeli davrandığı vakalarda normal yeniden yakınlaşma örüntüleri aşırı abartılıyordu. Yaklaşmak ve uzaklaşmak gibi iki zıt davranışta, bu çift değerlilik çatışması (alıştırma altevresinin sonlarında ve yeniden yakınlaşma evresinin başlarında) ya anneyi aşırı düzeyde gölge gibi izlenmek ya da ondan hızla kaçmak şeklinde eyleme konuyor ya da aksi takdirde aşırı terslenmeyle nöbetleşe yer değiştiren, anneye aşırı derecede kur yapma davranışlarına yol açıyordu.

Coşkusal Kapsamın Genişlemesi ve Eşduyumun Başlangıcı

Anlaşıldığı kadarıyla, bu dönemde çocuğun yaşadığı duyguların kapsamı genişlemiş ve oldukça farklılaşmıştır. Bir önceki dönemi açıklarken, eski ortakyaşamsal birliğin yitiminden doğan üzüntüye karşı bir savunma gibi görünen aşırı hareketlilik ve huzursuzluktan söz etmiştik. Bu dönemdeyse üzüntü ve öfke duygularıyla, anneden dolayı yaşanan hüsranla ya da kendi sınırlı yeteneklerinin ve göreli çaresizliğinin farkına varılmasıyla başa çıkma gereksinimi, farklı türden birçok başka davranışta izlenebilir. Örneğin, ilk defa olarak bu dönemde birçok çocuğun gözyaşlarını tutmaya, ağlama gereksinimlerini bastırmaya çabaladıkları gözlemlendi.

Örneğin Teddy'nin bir başka çocuğun ağlayışına tepkisini gözlemlemek ilginçti. Bir başka çocuğun ağladığını işitmeye asla dayanamıyordu. Bu, bir şekilde saldırgan savunmacılığı harekete geçirmiş gibiydi; hiçbir kışkırtma olmadığı halde diğer çocuklara saldırabiliyordu![10] Bununla birlikte, göründüğü kadarıyla, ayrı oluş ve zedelenebilirliğin yadsınamayacak şekilde farkında oluşu, olumlu yollarla da dışa vurulabilen bir eşduyum yeteneğinin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bir başka çocuğun ağladığını işittiğinde çoğunlukla bu saldırgan tepkiyi gösteren Teddy, bazen de diğer çocukların ruh hallerine duygudaşlıkla tepki verebiliyordu. Örneğin, Mark ağladığında ona kendi biberonunu veriyor ya da Harriet'in ruh halinin bozuk olduğu açıkça fark edilen bir gün ona büyük bir duygudaşlık ve ilgiyle yaklaşıyordu.

Bu yaşta, başkalarının, özellikle de anne ve babanın tutumlarıyla özdeşleşmenin birçok belirtisini gördük. Bu, daha yüksek düzeyde gerçek bir ben özdeşleşmesiydi; daha önceki dönemlere özgü, örneğin çocukların bireyleşme ve ayrı oluş yolundaki ilk adımlarını attıkları sırada annelerinin kendilerine gösterdiği bakım örüntülerini devraldıkları farklılaşma dönemindeki gibi bir içe yansıtma ya da aynalama değildi (II. Kısım, 3. Bölüm, s. 77-8). Örneğin Frankie yeniden yakınlaşma çağında, annesinin tutumunu oldukça andıran bir biçimde gürültücü ve talepkâr bir tavır ve dramatize etme eğilimi geliştir-

10. Bu kadar küçük bir yaşta görülen bu duygusal tepkinin saldırganla özdeşleşme ya da yansıtmalı özdeşleşme olarak görülmesinin mümkün ya da gerekli olup olmadığını bilmiyoruz.

di. Bir başka oğlan talepkâr olmanın yanı sıra paylaşmak konusunda da isteksizdi. Annesini isteklerini doyurması için zorlamakta ısrarcıydı. Ortakyaşamsal ikili birliğin tümgüçlülüğünü terk etmek konusunda özellikle isteksizdi. Bu da, annesinin çok daha büyük olan kızında ortakyaşamsal çağın çok ötesine kadar sürdürdüğü ortakyaşamsal-kişiliğini eritici ilişki (Sperling, 1944) eğilimini akla getiriyordu.

Savunma olarak özdeşleşmenin bir başka biçimi de, yeniden yakınlaşma evresinin başlarında bir kardeşin doğumuyla başa çıkmak zorunda kalan çocuklarca sergilendi. Bu çocuklar, annenin yeni bebeğe gösterdiği bakım ve ilgiyle özdeşleşme kurdular.

Kısmi içselleştirme, anlaşıldığı kadarıyla, çocuğun ayrı oluşun farkındalığı arttıkça hissettiği artan zedelenebilirlikle başa çıkmakta ya da ona karşı kendini savunmakta kullandığı bir yoldu. Sadece zaman zaman yalnız ve çaresiz olduğunu değil, ayrıca annesinin onun iyi olmasını her zaman sağlayamayacağını, annesinin çıkarlarının kendisininkinden ayrı ve farklı olduğunu ve ikisinin çıkarlarının hiç de sürekli olarak çakışmadığını da acıyla kavrıyordu. Bir kardeşin doğumu o zamana kadar anneyle arasındaki münhasır ilişkiyi bozarsa tabii ki tüm bu duygular ağırlaşıyordu.

Yeniden Yakınlaşma Krizi Sırasında Ayrılma Tepkileri (18-21. Aylar)

En akut yeniden yakınlaşma krizlerinin yaşandığı dönemde tüm çocuklar anne orada olmadığı zaman bunun farkındaydılar ve bazen bu konuda çok duyarlıydılar. Bilişsel bakımdan annenin bir başka yerde olabileceğini ve onu bulmanın mümkün olduğunu (krş. Piaget'nin "nesne kalıcılığı" kavramı) kavrama yeteneği artık tamamen yerleşmişti. Bu bilgi, annesini özleme coşkusu yaşamakta olan çocuğu yatıştırmaya bazen yetiyordu. Ama genellikle bu yaştaki çocuklar edilgin bir biçimde "geride bırakılmaktan" hoşlanmıyordu. Anneye yapışma tepkisiyle dışa vurulan, *vedalaşma süreciyle doğrudan ilgili güçlükler ortaya çıkmaya başladı*. Genellikle bu tepkilere depresif bir ruh hali ve kısa ya da uzun bir süre kendini oyuna kaptıramama durumu eşlik eder.

Çocuklar, terk edildikten sonra yaşadıkları bu yoğun coşkusal acı anlarında çoğu zaman gözlemcilerden birine sıkıca bağlanıyor, onun kucağında oturmak istiyor ve hatta bazen uykulu bir uyuşukluğa ge-

riliyordu. Böyle zamanlarda gözlemcinin ne başka bir sevgi nesnesi ne de annenin dışındaki dünyada yer alan herhangi bir kişi olmadığı, ortakyaşamsal bir anne ikamesi, kendiliğin bir uzantısı olduğu açıktı. Ama nesne dünyasının bölünmesi de başlamıştı (bkz. Kernberg, 1967). "Gözlemciler", çocuğun iyi anne imgesini kendi yıkıcı öfkesinden koruyabilmek için bu savunmayı uygulamasına, güçsüz öfke tepkilerinin hedefi olmaya çok uygundu. Bu durum, özellikle daha önceki altevreler sırasında anneleriyle ilişkileri yeterince iyi olmayan çocuklarda gözlemlenebiliyordu.

Bölünme mekanizmaları (bkz. s. 111-3; 148-9) bu dönemde çeşitli biçimler alabiliyordu. Annenin yokluğu sırasında gözlemci "kötü anne" olmuşsa, hiçbir şeyi doğru yapamıyordu ve çocukta genel bir huysuzluk hali hâkim oluyordu. "İyi anne" özleniyordu, fakat sadece fantezide var gibiydi. Gerçek anne döndüğünde "Bana ne getirdin?" sorusuyla ya da öfke, hüsran ve çok çeşitli başka olumsuz tepkilerle de karşılanabiliyordu. Ya da bazen gözlemci, anne ikamesi olarak, geçici olarak "iyi ortakyaşamsal anne" oluyordu; çocuk küçük bir bebek gibi onun kucağında edilgin bir biçimde oturup kurabiye yiyordu. Yine de gerçek anne döndüğünde olabildiğince hızla ona koşma itkisi ve eşzamanlı olarak, bir başka hüsran yaşamayı önlemek istercesine, ondan kaçınma itkisi yaşanabiliyordu. Çocuk annesi döndüğünde onu görmezden geliyor ya da ona doğru gidip yön değiştiriyor, daha sonra annenin yaklaşma girişimlerini reddediyordu. Bu ikinci durumda, çocuğun yanında olmayan anne "kötü" anne olmuştu ve dolayısıyla ondan uzak durulmalıydı. Bir başka çeşitleme de, çift değerli olarak sevilmekte olan anne bizzat oradaymış gibi anne ikamesine karşı çift değerli şekilde hem "iyi" hem de "kötü" anne olarak davranmaktı.

Bu tür mücadelelerin çok farklı derece ve çeşitlemelerini gördük. Bu dönemde tamamen insana özgü birçok sorun ve ikilemin –bazen yaşam boyu hiçbir zaman tam olarak çözülemeyen sorunların– kökenleri özel bir açıklıkla görülebilir.

Geçiş Görüngüleri

Yeniden yakınlaşma krizi sırasında ayrılmayla başa çıkabilmeye yönelik başka mekanizmalar da gördük. Yeniden yakınlaşma evresinin bu bölümüne –muhtemelen annesi yavru kuşa uçması için gereken

yumuşak itmeyi vermek yerine çok uzun bir süre onun gereksinimlerini karşılamayı becerdiği ve "tümgüçlü" kaldığı için– diğer çocuklardan daha sonra girmiş olan küçük bir kız anneye münhasıran sahip olma gereksinimini annenin sandalyesine aktarmıştı. Anne odadan çıktığında hemen sandalyesine oturuyordu. Kendisi kalktığında başka birinin o sandalyeye oturmasına izin vermiyordu. "Benim" sözcüğü o dönemde onun için önemli hale geldi; anneyi kimseyle paylaşmaya yanaşmıyor ve onun yokluğuna ancak sandalyesine münhasıran sahip olursa katlanabiliyordu. Sandalye onun için Kerstenberg'in belirttiği gibi (1971) anneyle arasında köprü oluşturan bir tür organnesne haline gelmişti.

Öbür çocuklar anneleriyle ilişkisi bu kadar açık olmayan çok çeşitli geçiş görüngüleri gösterdiler. Örneğin, çok büyük miktarlarda kraker ve kurabiye yiyor ya da biberonlarını sürekli ellerinde dolaştırmakta ısrar ediyorlardı. Kimi çocuklar anneleri olmaksızın oyun odasında kalmaya dayanamıyor, onun yerine anne ve çocukların merkeze geldiklerinde paltolarını astıkları odaya gidiyorlardı. Bu vestiyer odasını "geçiş odası" olarak görmeye alıştık; çünkü bu oda bebek odasıyla –anne ve bebeğin dünyasıyla– yürüme çağındaki çocukların odası –yürüyen çocuk özerkliğinin dünyası– arasında bulunuyordu. Üstelik, vestiyer odasının dış dünyaya açılan, yerden tavana kadar bir penceresi de vardı ve ayrıca paltoların asıldığı yer olarak evden merkeze geçişi temsil etmekteydi.

Öykü kitaplarının okunuşu da özel önem taşıyan bir geçiş etkinliği haline geldi. Çocukların birçoğu anneleri odanın dışındayken kendilerine kitap okunmasından hoşlanıyordu. Öykü kitaplarının, uzaklaşma ve daha büyük bir dünyayı (simgeleme ve fantezi yoluyla) keşfetme gereksinimini doyurdukları için, geçişsel bir niteliği olduğu görülüyordu. Öte yandan durum, yakınlık, okumakta olan kimseye sokulma amacına da hizmet etmekteydi.

Bu dönem boyunca çocuklar annelerinin nerede olduğunu bilmek gereksinimi duymakla ve edilgin bir biçimde bırakılmaktan (annenin vedasına tepki gösteriyorlardı) hoşlanmamakla birlikte, bir yandan da anneyi *etkin bir biçimde ve kendi girişimleriyle* bırakmayı giderek daha iyi başarabilmeye başlamışlardı. Yürüyen çocuk odası da daha büyük bir önem kazanmaktaydı; buranın birçok çocuk için anneyle çatışmalı ilişkiden kurtulmalarını sağlayacak bir sığınak haline geldiği anlaşılıyordu. Çocuklar burada genellikle hallerinden memnundu-

lar; oyuncaklarla, diğer malzemelerle ve birbirleriyle oyuna dalıp gidiyorlardı. Hepsi için "en uygun şekilde ulaşılabilir" olan oyun öğretmenleriyle bir ilişki kurmaya başladılar. Bu, bir anne ikamesiyle değil, çocuğun dış dünyaya ilgisini teşvik etmeye katkıda bulunabilen yeni bir yetişkinle kurulan bir ilişkiydi. Ayrıca, bu yeni yetişkin alternatif doyumlar da sunabiliyor ve böylece hoşnutsuzlukları kanalize edip yeni başlayan yüceltmeleri de teşvik edebiliyordu.

YENİDEN YAKINLAŞMANIN BİREYSEL BİR ÖRÜNTÜ KAZANMASI: EN UYGUN UZAKLIK

21. aya gelindiğinde yeniden yakınlaşma mücadelesinde genel bir azalma gözlendi. Her bir çocuk bir kez daha anneyle arasındaki en uygun, kendisinin en iyi biçimde işlev görebileceği uzaklığı buldukça, tümgüçlü denetim için feryat etme, dönemsel aşırı ayrılma kaygıları, yakınlık ve özerklik talepleri arasında gidip gelmeler, tüm bunlar hiç değilse bir süre için yatıştı. Araştırma ortamımızda bu en uygun uzaklığı genellikle, uyarı, özerkliği uygulama fırsatı ve artan bir toplumsal etkileşim hazzı sunabilen, hemen yakında, ama yine de ayrı olan yürüyen çocuk odası temsil ediyordu.

Daha uzakta ve annenin fiziksel varlığı olmaksızın işlev görebilme yeteneğini mümkün kılıyor gibi görünen gelişmekte olan bireyleşme şu şekildedir: (1) Nesneleri adlandırma ve istekleri belirli sözcüklerle ifade edebilme anlamında dil gelişimi. Anlaşıldığı kadarıyla, nesneleri adlandırma yeteneği (Katan, 1961) çocuğa kendi çevresini daha çok kontrol edebilme duygusu verir. "Ben" şahıs zamirinin kullanımı ve çocuğun bildiği kişileri ve kendisini fotoğraflarda tanıyıp adlarını söylemesi de çoğunlukla bu sırada ortaya çıkar; [11] (2) Hem "iyi" ve verici anne ve baba ile özdeşleşme eylemlerinden hem de kuralların ve taleplerin içselleştirilmesinden (üstbenin başlangıcı) çıkarsanabilen içselleştirme süreci; ve (3) dilekleri ve fantezileri simgesel oyunlar yoluyla ifade edebilme yeteneğinin ilerlemesi ve becerileri artırmak için oyundan yararlanma.

11. Bu kitabın yazımı sırasında, elimizdeki verileri, bağdaşık olmayan "ben"in ortaya çıkışının zamanlamasını ve bağlamsal etmenlerini kesin olarak saptayacak düzeyde analiz etmiş değildik.

Çocukların yirmi birinci ayı civarında, ay ay kıyaslamalarımızda, artık o zamana kadar kullandığımız genel ölçütlerle çocukları gruplamanın mümkün olmadığı şeklinde önemli bir gözlem yaptık. Bireyselleşme süreçlerindeki iniş çıkışlar o denli çabuk değişiyordu ki bunlar artık *evreye özgü olmaktan çıkmıştı; bireysel olarak çok büyük farklılıklar gösteriyor, bir çocuktan diğerine değişiyordu.* Söz konusu olan, ayrılmanın farkına varılmasından öte, bu farkındalığın anne-çocuk ilişkisinden, baba-çocuk ilişkisinden (babayla ilişki artık anneyle ilişkiden açıkça farklıydı) ve bir birey olarak çocuğun bütünsel kişiliğinin birleşiminden nasıl etkilediği ve daha sonra bunları nasıl etkilediğiydi. Bu dönemde oğlanların gelişimiyle kızların gelişimi arasında oldukça önemli bir fark belirdiğini de gözlemledik. Görece küçük vaka örneklemimizde, oğlanlar makul bir şans verildiğinde anneden koparak genişleyen dünyada işlevselliklerinden zevk almaya eğilim gösteriyorlardı (bkz. Greenson, 1968). Buna karşılık kızlar yanlarında olduğu sırada anneye daha fazla ilgi gösteriyor gibiydiler. Daha büyük bir yakınlık istiyorlardı; ilişkinin çift değerli yönleri onları daha uzun bir süre esir ediyordu. Bu durum, cinsel farklılığın algılanmasıyla bağlantılı görünüyordu. Buradaki çok önemli bir nokta, kızların bir penise sahip olmamaktan dolayı yaşadıkları narsisistik zedelenme yüzünden neredeyse istisnasız olarak anneyi suçlamalarıydı (bkz. s. 137).

Örneğin, küçük bir kızın annesi çocuğunun gittikçe daha talepkâr ve emredici olmaya başladığını hissediyordu. İstediği şeyi almak için ısrar ediyor, alamazsa çok öfkeleniyordu. Parkta annesinin kendisini durmadan sallamasını istiyordu. Herhangi bir güçlükle karşılaşınca kendisi bir çözüm bulmaya çalışmak yerine hemen annesine koşuyordu. Bir keresinde, annenin odada olmayışından kaynaklanan bir mücadele sonrasında, resimli bir kitaba bakarken bütün resimleri tanıdığı halde "anne" resmini tanımadı (yadsıma mekanizması).

Başka bir küçük kız 22 aylıkken çok daha inatçı ve olumsuz olmuştu. Özellikle annesinin kendisi için seçtiği giysilere karşı çıkıyor ve saçının taranması konusunda öfke krizleri yaşıyordu. Aynı zamanda annesine daha fazla yapışmaya başlamıştı. Daha çok erken yaştan beri öbür çocuklardan hoşlanmamasıyla kendini belli ettiği merkezde onlardan daha da sakınır olmuştu ve birisi annesinin ilgisini "gasp ettiği" zaman yoğun bir nefret ifade ediyordu. Yürüyen çocuk odasına girmekte gittikçe daha da zorlanıyordu; annesi nihayet onu oraya

soktuğunda annesini orada bırakıp bebek odasına dönüyordu. Oyuncaklara, annesi ve diğer yetişkinlerle toplumsal etkileşim nesnesi olmaları dışında pek ilgi göstermiyordu. Yakın temas için sık sık annesine dönüyordu. Bu davranışı, annenin bütün ilgisini bebek kız olarak kendisine vermesi için kardeşleriyle arasındaki rekabetin yer değiştirmesi olarak gördük. Çoğu zaman annesinin odadan çıkmasına itiraz etmiyor, ama döndüğü zaman hemen ona koşuyordu. Böyle bir seferinde elinde oyuncak bir bebekle annesine koşup aşırı uyarılmış bir şekilde ona bebeğin nasıl "çiş çiş" yaptığını göstermişti.

Üçüncü bir küçük kız yirmi ikinci ayında annesine yakın olma isteğinin yanı sıra ondan fiziksel bir uyarı alma isteği de gösteriyordu. Anne buna çoğunlukla onu kucağına alıp oldukça zevk verici bir biçimde okşayıp uyararak yanıt veriyordu. Anne olmadığında çocuk mastürbasyon yaparak kendini uyarıyordu. Yürüyen çocuk odasında oynamaktan zevk almayı sürdürüyor, fakat şüphesiz annenin yanında olmaya daha büyük bir gereksinim duyduğu için bebek odasına daha sık gidiyordu. Çoğu zaman annesine bir "cee" oyunuyla yaklaşıyor, ya da bir şekilde annesini ardından koşmaya ayartıyordu. Küçük kız kardeşine doğrudan kıskançlık tepkileri gösteriyor, hatta onun biberonunu kapıp kaçmaya çalışıyordu. Yirmi ikinci ayında ilk kez "anne" sözcüğünü kullandı. Geceleri uyanıp annesini çağırıyordu. Annesi görüşmeye gittiğinde onu arıyor ve nerede olduğunu soruyordu. Anne olmadığında oyunlarında dönüşümlü olarak bebek oluyor ya da bebeklere annelik ediyordu. Bu durum kuşkusuz çok çeşitli etmenlerce belirlenmişti ve ancak daha önceki altevre gelişimi tarihçelerini çok iyi bilmek ve anneyi tanımak yoluyla anlaşılabilirdi.

Öte yandan, göründüğü kadarıyla oğlanlar, kızların penissizliği görüntüsüyle çok daha kapalı bir yoldan başa çıkmaya çalışıyorlardı. Bu konudaki kavrayışları anal endişelerle ve daha sonra da kendini oyunlarındaki simgecilikle dışa vuran fallik hadım edilme kaygılarıyla karışıyordu.

Çocukların yirmi üçüncü ayında, gerek ayrı oluşla gerekse de gerçek fiziksel ayrılmayla başa çıkma yeteneklerinin, her vakada anne-çocuk ilişkisinin tarihçesine ve o andaki durumuna bağlı olduğu görülmekteydi. Kuşkusuz, bu dönemde evreye özgü nitelikler çok daha azdı. Bazı vakalarda daha fazla kaygı, bazılarındaysa başa çıkma yeteneği üreten şeyin ne olduğunu tam olarak saptamakta güçlük çektik. Her çocuk bu yaşa gelinceye kadar kendine özgü başa çıkma yol-

ları oluşturmuş oluyordu. Kriz dönemleri ortaya çıktığında krizin neyle ilişkili olduğunu anlamak her zaman kolay değildi. Bazen *çocuğun* kendi hızlı bireyselleşmesinden dolayı duyduğu kaygıyla (ki bu çok sık olarak çift değerlilik ve saldırganlıkta artışa yol açıyordu) ya da eşzamanlı olarak annede yaşanan hüsranla bağlantısız olmayan bedensel baskılarla ilişkili görünmekteydi. Bazı zamanlarda kesin olarak Greenacre'ın belirttiği anlamda (1945) bedensel baskılarla (oral, anal ve fallik, yani bölgesel) ilişkili gibiydi. Bazen annenin ulaşılabilirliğinin derece ve niteliğiyle, bazense çocuğun giderek bireyleşmeye başlamasının annede yarattığı kaygı duygularıyla ilişkili gibi görünüyordu.

Özetle, yeniden yakınlaşmanın bu çok önemli "nihai evre"sinin, her çocuğun kendi özgün altevre gelişimi boyunca, dördüncü altevrenin başlangıcına kadar ulaştığı, olgunlaşma görevlerine ilişkin çözümlerin toparlandığı bir dönem olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin Başlangıcı

Anneler sık sık kız bebeklerinin bedenlerine dokununca erkeklerinkinden daha değişik bir duygu aldıklarını, kızların daha yumuşak olduğu ve sarılıp kucaklama isteği verdiği yorumunu yaparlar. Annelerin bu duygularının kültüre mi bağlı olduğu, yoksa buna kız çocukların daha esnek bir biçimde annelerine göre biçim almasının mı yol açtığı tartışmasına girmek istemiyoruz. Muhtemelen ikisi de doğrudur. Her durumda, annenin çocuğunun bedeninden aldığı duygunun erkenden biçimlendirici bir etki yapmış olması pekâlâ mümkündür. Genel olarak, oğlanların kızlara göre devinime daha çok ilgi duyduklarını, farklılaşma sonrasında, hatta farklılaşma döneminde bile sarılma ve öpülmeye bedenlerini daha çok kasarak direndiklerini gözlemledik. Oğlanlar otomobil ve tren gibi hareketli nesnelere ilgi göstermeye de daha erken başlıyordu.

Doğuştan gelen ben aygıtları ve erken ben biçimleri alanında önceden hangi cinsel farklar varolursa olsun, bu farklar *çocuğun anatomik cinsel farkı keşfinin* etkileriyle çok daha karmaşık hale gelir ve genellikle bu etkilerle birleşir. Bu süreç bazen 16.-17. aylar döneminde hatta daha erken, ama çoğu zaman yirminci ya da yirmi birinci ayda gerçekleşir.

Oğlan çocuğun kendi penisini keşfetmesi genellikle çok daha er-

ken olur. Bu keşfin duyusal-dokunsal bileşeni birinci yıla kadar geri gidebilir (bkz. Roiphe ve Galenson, 1972, 1973); ama bunun coşkusal etkisi konusunda belirsizlik vardır. 12-14 ay civarında bedenin dik bir pozisyon almasının, penisin görsel ve duyusal-devinimsel olarak incelenmesini kolaylaştırdığını gözlemledik. Bu durum, belki bölgesel libidinalleşmedeki olgunlaşma artışıyla birleşerek, bu son derecede duyarlı, haz verici organa daha büyük bir yatırım yapılmasına yol açmaktadır.

Yeri gelmişken, psikanalitik gelişimsel psikolojide, penisin keşfinin ve özellikle de büyük önem taşıyan istençsiz dikleşme ve yumuşama deneyiminin bedenin istençli özgür devingenliğinin kazanılmasına koşut bir biçimde gerçekleştiğine yeterince önem verilmediğini belirtmek istiyoruz. Löfgren (1968) hariç hiçbir yazarın oğlan çocuğun bu çok yatırım yapılmış organın kendi kendine hareket edişini (yani dikleşmesini) fark etmesine değindiğine rastlamadık. Bu edilgin deneyim çok önemli olmalıdır. Küçük çocuk, tam da kendi bedeninin dikine devinimini denetimi altına almaya çalıştığı sırada penisinin istençsiz deviniminin farkına varıyor olmalıdır (bkz. Mahler, 1968a).

Her durumda, küçük oğlan çocuğun alıştırma altevresinde kendi penisini araştırmasının başlangıçta müthiş bir haz deneyimi olduğu anlaşılıyor. Birçok anne oğullarının evde sık sık sessizce mastürbasyon yaptığını bildirdi. Bu, ayrılma-bireyleşme evresinin daha sonraki bir noktasında (ikinci yılın sonunda ve üçüncü yılın başında) gözlemlediğimiz, oğlanların yatışmak için penislerini sıkıca kavramalarından farklı bir durumdur.

Kızların penisi keşfiyse, onları kendilerinde bir şeyin eksik olduğu gerçeğiyle yüzleştirir. Bu keşif kızların kaygı, öfke ve meydan okumalarını açıkça ortaya koyan bir dizi davranışa yol açar. Cinsel farklılığı olmamış kılmak isterler. Bu nedenle, kızlarda mastürbasyon bizce oğlanlardan daha sık olarak ve daha küçük bir yaşta umutsuz ve saldırganlıkla dolu bir nitelik kazanır. Bu keşfin haset duygusunun ortaya çıkışıyla eş zamanlı olduğundan daha önce söz etmiştik (s. 119). Kızlarımızın bazılarında erken penis hasedi bu duygunun hâkimiyetinin kalıcı hale gelmesini açıklayabilir.

Anatomik cinsel farklılığın keşfi farklı çocuklarda farklı biçimler aldı. Erken konuşmaya başlayan küçük bir oğlan annesinin göbek deliğini keşfedince ona "çiş çiş" dedi. Bu kitabın çeşitli yerlerinde başka örnekler de verilmiştir.

Anatomik cinsel farklılığın oldukça ani olarak keşfine en dramatik (ve yine de en tipik) tepki, duyarlı bir yaş olan 14. ayda Cathy tarafından eyleme kondu ve söze döküldü. Bunu, küçük kızın yaşamının o sıradaki koşullarından ötürü başlı başına dokunaklı bulmuştuk. Cathy o dönemde babasının geçici olarak yokluğundan ötürü özellikle zedelenebilir durumdaydı. Alışılmadık ölçüde zeki, sevimli, söze son derece hâkim, erken gelişmiş bir kızdı; herkesin gözdesiydi ve annesi için büyük bir avuntu kaynağıydı. Anne küçük kızının dişil özelliklerinden olağanüstü gurur duyuyor, onu hep özenle giydiriyordu. Yani kızı bir bakıma onun daha güzel ve dişil öteki beniydi. Babanın yokluğu sırasında anne yarım günlük bir işe girdi ve onun çalıştığı saatlerde Cathy'nin bakımını çalışmamıza katılan oğlanlardan birinin annesi üstlendi. Her bakımdan erken gelişmiş olan Cathy tuvalet konusunda da kısmen eğitilmiş durumdaydı. Bir gün tuvalete oturmak istemediğini, mızmızlandığını ve genital bölgesini tuttuğunu gördük. Anne bize daha önce, Cathy'nin birkaç kez küçük erkek arkadaşıyla birlikte banyo yaptığını söylemişti. Ona Cathy'nin küçük arkadaşının penisini fark edip etmediği sorulduğunda, Cathy'nin, erkek arkadaşının *iki* göbek deliği olduğunu söylediğini anlattı. Aşırı bir huysuzluk dönemi başladı ve o zamana kadar çok sevimli olan bu küçük kızın bizim çocuk bakımı grubumuzda tatmini olanaksız hale geldi. Bir süre daha geçtikten sonra Cathy huysuzluğun ötesinde, diğer çocuklara karşı saldırganlık da göstermeye başladı. Hiçbir şekilde caydırılamadığı saldırganlık biçimi hem kız, hem oğlanların saçlarını çekmekti. Annesi, Cathy saçlarının yıkanmasından nefret ettiğinden saçlarını yıkamak için onu kendisiyle birlikte banyoya soktuğunu söyledi. Duşun altında Cathy, şüphesiz "gizli penisi" bulmak için annesinin genital bölgesindeki kılları tutmuştu. Cathy'nin erken söz gelişimi sayesinde, bir penise sahip olmayışın getirdiği narsisistik zedelenmeyi kabullenme girişimlerinin iniş çıkışlarını izleme olanağını bulduk. Bu olayın onu bu kadar ağır etkilemesinin sebebi, babanın olmayışı ve belki aynı zamanda o zamana kadar Cathy'nin annesi, kendisi ve herkes için böylesine mükemmel bir sevgi nesnesi olmasıydı. Yeterli, hatta en yüksek düzeyde bir kendilik saygısı ortaya çıkmaktaydı. Bir başka küçük kız da cinsel farklılığı fark ettiğinde aynı şekilde çok sarsılmıştı. O da çok belirgin şekilde annesi için mükemmel bir çocuk ve kendiliğin bir tamamlayıcısıydı (bkz. Stoller, 1973; Galenson ve Roiphe, 1971).

Özetle, ayrı bir birey olma işlevinin genel olarak bu noktada kız çocuklar için, oğlan çocuklar için olduğundan daha güç olduğunu gördük; çünkü kızlar cinsel farklılığın keşfinden sonra anneye dönme, onu suçlama, ondan talepte bulunma, ondan dolayı hüsrana uğrama ama yine de çift değerli bir biçimde ona bağlı kalma eğilimi gösteriyorlardı. Bir bakıma annelerinden bir borcu kapatmasını talep ediyorlardı. Kız kendi kusurundan dolayı darbe yediğinde belki annenin bilinçdışında da kusurlu hale geliyordu. Öte yandan, anlaşıldığı kadarıyla oğlanlar hadım edilme kaygısıyla daha sonraları karşı karşıya kalıyorlardı. İkinci ve üçüncü yıl boyunca, ayrı işlev görebilmeyi, kızlara göre daha yararlı buldukları görülüyordu. Haz ya da doyum için dış dünyaya, ya da kendi bedenlerine yönelmeyi daha iyi başarıyorlardı. Ayrıca özdeşleşilecek birisi olarak babalarına da yönelmekteydiler. Kısmi Oidipus öncesi üçgen denebilecek bir evrede, göründüğü kadarıyla, bir şekilde hadım edilme kaygısıyla başa çıkabiliyorlardı (Abelin, 1972). Araştırma düzenimizde bunun izlenmesi kolay değildi.

ÜÇÜNCÜ ALTEVRENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gözlemsel çalışmamızda yeniden yakınlaşma krizinin neden gerçekleştiğini ve neden bazı örneklerde çözülmemiş bir ruh içi çatışmaya dönüşebildiğini –ve öyle kalabildiğini– gördük. Bu durum, olumsuz bir saplantı noktası oluşturabilir ve dolayısıyla daha sonraki Oidipal gelişime müdahale edebilir. En iyi ihtimalle, Oidipus kompleksinin çözülmesindeki zorluğa katkıda bulunabilir ve ona garip bir ton kazandırabilir.

Ayrılma-bireyleşme mücadelesinin yeniden yakınlaşma altevresiyle vardığı bu en yüksek noktadaki gelişim görevi muazzam bir görevdir. Oral, anal ve erken genital baskı ve çatışmalar kişilik gelişiminin bu önemli kavşağında bir araya gelir ve birikir. Ortakyaşamsal tümgüçlülükten vazgeçmek zorunludur; aynı zamanda beden imgesinin farkındalığı ve özellikle bölgesel libidinalleşme noktalarında bedendeki baskı artmıştır. Annenin tümgüçlülüğüne inanç sarsılmış gibidir.

Gelişimin bu aşamasında nesne yitimi ve terk edilme korkuları kısmen yatışmakla birlikte, ebeveynin taleplerinin içselleştirilmesiyle çok daha karmaşık hale gelir. Bu, üstben gelişiminin başladığını gös-

termenin yanı sıra, *nesnenin sevgisini yitirme* korkusunda da ifade bulur! Sonuçta, yeniden yakınlaşma dönemindeki çocukta yoğunlaşan bir zedelenebilirlik gözlemleriz. *Nesnenin sevgisini yitirme* korkusu, ebeveyn tarafından onaylanıp onaylanmamaya karşı çok duyarlı tepkilerin ortaya çıkmasıyla koşut bir biçimde gelişir. Greenacre'ın kastettiği anlamda bedensel duygu ve baskıların farkındalığı artar. Bunlar, tamamen normal bir gelişimde bile, tuvalet eğitimi sırasında bağırsak ve idrar yollarındaki duyumların farkındalığı ile büyür. Çocuklar anatomik cinsiyet farklılığının keşfine –bazı durumlarda oldukça dramatik bir biçimde– tepki gösterirler.

Yeniden yakınlaşma krizinin sürmesi ve derecesi, çatışmaların vaktinden önce içselleştirildiğinin, çocuk nevrozunun öncülleri olan gelişimsel bozuklukların göstergesidir; ama klasik anlamıyla çocuk nevrozunun gelişimini kesin olarak engelleyebilir de! Daha önce söylediğimiz gibi, çatışma önce eyleme konur, yani anneye yöneltilmiş, onu çocuğun tümgüçlü uzantısı olarak işlev görmeye zorlamak üzere düzenlenmiş zorlayıcı davranışlarla gösterilir. Bu davranışlar, anneye umutsuzca yapışmayla dönüşümlü olarak sergilenir. Başka bir deyişle, gelişimleri uygun ve yeterli düzeyin altında kalan çocuklarda çift değerlilik çatışması, yeniden yakınlaşma altevresinde hızla birbirlerinin yerine geçen yapışma ve olumsuzluk davranışlarıyla ortaya konabilir. Bu değişken davranışlar bizim "çift eğilimlilik" adını verdiğimiz görüngülerin içeriğidir – karşıt eğilimler henüz tam olarak içselleştirilmediği sürece tabii. Bu görüngü, kimi vakalarda, çocuğun nesne dünyasını uygun ve yeterli düzeyinden daha kalıcı bir biçimde "iyi" ve "kötü" olarak böldüğünün yansıması olabilir. Bu bölme yoluyla "iyi" nesne saldırgan dürtünün türevlerine karşı korunur.

Bu iki mekanizma –zorlama ve nesne dünyasının bölünmesi– aşırı düzeyde olduğunda yetişkin sınır durum aktarımının da ayırt edici özelliklerindendir (Mahler, 1971; ayrıca bkz. Frijling-Schreuder, 1969). Bunun olası öncüllerini, ikinci yıllarının sonunda ve üçüncü yılları içinde olan birkaç çocuğun sözlü, birincil süreç malzemelerinde inceleme fırsatı bulduk. Bu mekanizmalar, artık hayatta olmayan Maurice Bouvet'nin "en uygun uzaklık" olarak tanımladığı (1958) uzaklığı bulma sorunuyla birlikte, daha ayrılma-bireyleşmenin dördüncü altevresinde, "libidinal nesne sürekliliği"nin kazanılmaya başlaması ve ayrılma tepkilerinin azalması gereken bir dönemde egemen hale gelebilir.

Yeniden yakınlaşma altevresindeki rahatsızlıkların, birleşmiş bir kendilik temsili ile kaynaşmış ve bütünleşmiş bir nesne temsili arasında sınırların çizilmesinin gerektiği bu sürecin son evresinde, çok daha kesin ve bireysel farklar gösteren biçimlerde yeniden ortaya çıkması muhtemeldir.

Bu yeniden yakınlaşma krizlerinin klinik sonucu; 1) libidinal nesne sürekliliğine doğru gelişim, 2) daha sonraki hüsranların (stres travmalarının) nicelik ve niteliği, 3) olası şok travmaları, 4) hadım edilme kaygısının derecesi, 5) Oidipus kompleksinin akıbeti ve 6) ergenlikteki gelişim krizleri tarafından belirlenecektir. Tüm bu etmenler bireyin bünyesel yapısı çerçevesinde işler.

7

Dördüncü Altevre: Bireyliğin Pekişmesi ve Coşkusal Nesne Sürekliliğinin Başlangıcı

Ayrılma-bireyleşme süreci açısından dördüncü altevredeki başlıca görev iki yönlüdür: 1) kesin ve kimi bakımlardan yaşam boyu sürecek bir bireyliğe ulaşmak, ve 2) belli bir nesne sürekliliği derecesine ulaşmak.

Kendilik açısındansa, *benin* kapsamlı bir yapılanması ve üstben öncüllerinin oluşmaya başladığını gösterecek şekilde ebeveynin taleplerinin içselleştirilmesinin açık işaretleri görülür.

Duygusal (coşkusal) nesne sürekliliğinin (Hartmann, 1952) kurulması, annenin sürekli, olumlu olarak yatırılmış, içsel bir imgesinin tedricen içselleştirilmesine bağlıdır. Bu, ilk olarak, çocuğun orta derecede gerginlik (özlem) ve rahatsızlığa rağmen anneden ayrı olarak işlev görmesine (bildik çevrelerde, örneğin yürüyen çocuk odamızda) izin verir. Coşkusal nesne sürekliliği, elbette, öncelikle kalıcı nesnenin bilişsel olarak kazanılmasına bağlıdır, ama çocuğun kişilik gelişiminin tüm diğer yönleri de bu evrime katkıda bulunur (bkz. McDevitt, 1972).[1] Son altevre (kabaca yaşamın üçüncü yılı), seyri sırasında istikrarlı bir ayrı bir varlık olma duygusuna (kendilik sınırlarına) ulaşılacak olan, son derecede önemli bir ruh içi gelişim dönemidir. Cinsiyet kimliğinin ilkel düzeyde pekişmesi de bu altevrede gerçekleşir.

Fakat nesne sürekliliği, orada olmayan sevgi nesnesinin temsilinin sürdürülmesinden daha fazla şey ifade eder (krş. Mahler, 1965a; Mahler ve Furer, 1966). Aynı zamanda "iyi" ve "kötü" nesnenin bir-

1. J. B. McDevitt henüz yayımlanmamış makale ve değerlendirmelerinde, bu kitapta kullanılan anlamda libidinal nesne sürekliliğinin ölçütlerini önemli ölçüde ayrıntılandırdı.

leşerek bütünsel bir temsil oluşturması anlamına gelir. Bu birleşme, saldırgan ve libidinal dürtülerin birleşmesini sağlar ve saldırganlığın yoğun olduğu durumlarda nesneye duyulan nefreti yumuşatır. Libidinal nesne sürekliliğine bakışımız, değişik formüle edilmiş olsa da, en çok Hoffer'inkine yakındır (hatta bize göre özdeştir). Hoffer (1955), nesne sürekliliğinin, olgun bir nesne ilişkisinin gelişiminde son aşama olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Nesne sürekliliği saldırgan ve düşmanca dürtülerin akıbetini belirler. Nesne sürekliliği durumunda, sevgi nesnesi artık doyum sağlayamadığı zaman reddedilmez ya da başka bir nesneyle değiştirilmez; bu durumda nesne hâlâ özlenir, sırf o sırada orada olmadığı için doyurucu olmayan bir nesne olarak reddedilmez (ondan nefret edilmez).

Coşkusal nesne sürekliliğinin yavaş yavaş kurulması, ruhsal gelişimin tüm yönlerinin katkıda bulunduğu, karmaşık ve çok belirleyicili bir süreçtir. En önemli belirleyiciler şunlardır: (1) Daha ortakyaşamsal evrede gereksinim doyurucu aygıtın sağladığı, gereksinim geriliminin düzenli bir şekilde rahatlatılması yoluyla oluşan, karşısındakine ve kendine güven. Ayrılma-bireyleşme sürecinin altevreleri sırasında gereksinim geriliminin rahatlatılması, zamanla gereksinim doyurucu bütünsel nesneye (anneye) atfedilmeye başlanır ve sonra içselleştirme yoluyla annenin ruh içi temsiline aktarılır. (2) Kalıcı nesnenin (Piaget'nin kullandığı anlamda) simgesel içsel temsilinin, bizim örneğimizde, tek ve benzersiz sevgi nesnesine, yani anneye bilişsel olarak kazandırılışı. Doğuştan gelen dürtü yapısı ve olgunluğu, dürtü enerjisinin yansızlaştırılması, gerçeklik sınaması, engellenme ve kaygıya dayanıklılık vb. birçok başka etmen de söz konusudur.

Ancak nesne sürekliliği iyice geliştikten sonra –bize göre bu üçüncü yıldan önce gerçekleşmez (bkz. Mahler 1965b)– içgüdüsel gereksinim ya da içsel hoşnutsuzluk durumundan bağımsız olarak oldukça istikrarlı kalabilen güvenilir bir içsel imgenin varlığı, fiziksel yokluğu sırasında annenin yerini hiç değilse kısmen doldurabilir. Bunun başarılması sayesinde geçici ayrılık uzatılabilir ve bu ayrılığa daha iyi tahammül edilebilir. Piaget'nin deyişiyle nesne kalıcılığının ve nesnenin "ruhsal bir imgesinin" oluşması, libidinal nesne sürekliliğinin kurulması için gerekli ama yeterli olmayan bir önkoşuldur. Gereksinim doyurucu olduğu sürece varolabilen görece ilkel çift değerli sevgi ilişkisinden, okul çocuğu ve yetişkin arasındaki daha olgun (ideal ve nadiren ulaşılabilen durumda çift değerlilik sonrası), *karşı-*

lıklı tavize dayalı sevgi nesnesi ilişkisine doğru yavaş geçişte dürtü ve ben olgunlaşması ve gelişiminin diğer yönleri de rol oynar.

Daha ileriye gitmeden önce, Piagetci "nesne kalıcılığı" çalışması (Piaget, 1937; ayrıca bkz. Gouin-Decarie, 1965) ile bizim *nesne sürekliliği* terimini kullanışımız üzerine birkaç şey söylemek istiyoruz. Piaget'nin çalışması (1937), nesne kalıcılığı gelişiminin 18.-20. aylarda gerçekleştiğini ve o dönemde oldukça yerleşmiş olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Ama onun çalışmaları cansız, geçici olarak yatırılmış, fiziksel nesnelere odaklanmıştı. Bu gelişim libidinal nesne, yani anne söz konusu olduğunda da aynı hızda mı gerçekleşir? Kendi bulgularımız çerçevesinde bu soruya kesinlikle olumsuz yanıt vermek durumundayız. Libidinal nesneyle Piaget'nin incelediği nesneler arasında en azından iki büyük fark bulunmaktadır: (1) Çocuk libidinal nesneyle, yani anneyle sürekli temas halindedir; ve (2) bu temaslar çoğunlukla özlem, engellenme, doyum ve uyarılmanın yaşandığı, yoğun bir tahrik altında gerçekleşmektedir. Anne, psikanalitik anlamda bir "nesne", yani dürtü doyumuna aracılık eden bir varlık olarak, salt fiziksel-tanımlayıcı anlamda bir "nesne"den çok fazlasıdır. Yineleyen temaslar ve yoğun tahrikin bir kalıcılık kavramının edinilme hızındaki farklılıklara yol açtığını düşünüyoruz (bkz. Bell, 1970; Fraiberg, 1969; McDevitt, 1971, 1972; Pine, 1974).

Fakat nesnenin libidinal statüsünün, onun kalıcılığının edinilme hızı üzerindeki etkisi hiç de tartışma götürmez bir konu değildir. İçimizden biri, "en uygun tahrik (yani travmatik boyutlara ulaşmayan bir dürtü durumunda) ve yineleyen karşılaşma koşulları altında öğrenme ve anı kaydındaki artışın, libidinal nesnenin içsel temsilinin belli yönlerinin 18 ila 20. aydan da önce pekişmesine yol açabileceği" (Pine, 1974) değerlendirmesinde bulundu. Öte yandan, McDevitt (1972, basılmamış), 18 ila 20. ayların da sonrasından söz ederken, "annenin ruhsal temsili şiddet ve öfke duygularıyla öylesine hırpalanabilir ki bu imgenin istikrarı, bilişsel değilse de libidinal yönden bozulur" diye düşünmektedir (ayrıca bkz. 5. ve 6. bölümler, s. 92-139). İlginçtir ki Bell (1970) anneleriyle uyumlu ilişkileri olan bebeklerin "nesne kalıcılığı"dan önce "kişi kalıcılığı" geliştirdiklerini, buna karşılık ilişkileri uyumlu olmayan durumlarda bunun tersinin geçerli olduğunu deneysel olarak göstermiştir. (Bizim çalışmalarımız da bunun için fazlasıyla örnek sunmaktadır.) Dolayısıyla "Nesneyle yoğun libidinal ve saldırgan bağların varlığı ... kalıcı bir nesnenin kalıcı bir

temsiline *daha hızlı* ve *daha az sabit* bir biçimde ulaşılmasına yol açabilir" (Pine, 1974; ayrıca bkz. L. Kaplan, 1972).

Tüm bunlar libidinal nesne sürekliliği gelişiminin karmaşık bir süreç olduğunu düşündürmektedir. Yine de, genel olarak, normal bir 3 yaşındaki çocuk için libidinal nesne sürekliliği, toplumsal-kültürel olarak yuvaya girmek için uygun kabul edilen yaşın genellikle 3 olmasının da gösterdiği gibi, yeterince kalıcıdır (krş. A. Freud, 1963).

Ayrılma-bireyleşme sürecinin bu dördüncü altevresi, ilk üçü için kullanılan anlamda bir altevre değildir; çünkü açık uçludur.

Bu altevrede yeniden yakınlaşma altevresi görüngülerinden, yalnızca göreli olmakla birlikte, yine de belirgin bir kayma görülür. Vedalaşmada az ya da çok güçlük ve anneden ayrı oyun oynama yetisinin artışı, annenin yokluğunda çocuğun giderek daha fazla otomatik olarak onun imgesine ("iyi anne"ye) tutunduğunun belirtisidir. Ama bu değişimler tek ve kesin bir nihai noktaya ulaşmaz.[2]

Bu altevre ilerledikçe genellikle çocuğun anneden ayrılmayı birkez daha (alıştırma altevresindeki gibi) kabullenebilecek duruma geldiğini bulduk. Oyuna daldığı zamanlar anne yürüyen çocuk odasından çıkarken onunla birlikte çıkmak yerine o olmaksızın odada kalmayı yeğler gibidir. Bunu, coşkusal nesne sürekliliğine ulaşmada bir başlangıç başarısının işareti olarak kabul ediyoruz. Yine de, anlaşıldığı kadarıyla, üçüncü yıl boyunca çocuğun içinde birçok karmaşık, çatışmalı ve çatışmasız süreç devam etmektedir. Dolayısıyla nesne sürekliliği henüz kesin olarak kazanılmamıştır. Hartmann'ın içimizden birine (Mahler) belirttiği gibi, hâlâ bir derece meselesidir.[3] Hâlâ birçok başka gelişim etmeninin durumuna, egemen ben durumuna ve o andaki çevresel duygusal yanıta bağlıdır. Bunu bir örnekle açıklayalım.

Annelerinden uygun bir açıklamayla birlikte bebek odasındaki yerlerine çekilmeleri ve yürüme çağındaki çocuklarını daha sistematik bir şekilde yürüyen çocuk odasındaki oyun odası öğretmeninin gözetimine bırakmaları rica edilen üç çocuğun davranışlarını betimleyeceğiz. Burada, daha önce aktardığımız örnek durumlarda olduğu gibi, her vakada evreye özgü davranışlar ve belirgin bireysel çeşitlemeler söz konusudur.

2. Psikanaliz yazarları arasındakendilik ve nesne imgelerinin kaynaşması sorunlarının üçüncü yılda da sürdüğünü açıkça ortaya koyan Jacobson (1964) olmuştur.

3. Kişisel iletişim.

Üç büyük yürüyen çocuk (26-28 ay arası), yürüyen çocuk odasına geçmişlerdi ve burası artık onlar için oldukça tanıdık bir ortam haline gelmişti. Odanın çekiciliği aylarca akıllarını çeldi, ama annelerini geride, bebek odasında bırakmak onlarda bir çatışma yaratmıştı ve onların da yürüyen çocuk odasında bulunmasına ihtiyaç duyuyorlardı. Annelerden bitişikteki, kolayca erişilebilen bebek odasına çekilmelerini istedikten sonra, bir yandan çocukların bu hafif ayrılmaya tepkilerini, öte yandan annelerin artık daha bağımsız işlev görebilen çocuklarından ayrılmaya ne kadar hazır olduklarını ve bunu ne tarzda yapacaklarını gözlemleyebilecek duruma geldik (2. Bölüm, s. 49-52).

Annesi daha önceki altevreler sırasında coşkusal açıdan uygun düzeyde –geriye dönüp baktığımızda en yüksek diyebileceğimiz düzeyde– ulaşılabilir olan birinci küçük kız, *göründüğü kadarıyla*, nesne sürekliliği bakımından öbür çocuklara oranla daha çok ilerleme kaydetmişti. Annenin içsel imgesine olumlu ve çift değerli olmayan bir biçimde libidinal enerji yatırılmış olduğunu düşünüyorduk. Çocuk yaklaşık 25-26. aylardan itibaren annesinin *nerede olduğunu anlıyor* ve onun kısa süreli yoklukları (ister başka bir odada, ister merkezin dışında olsun) sırasında oldukça iyi idare ediyordu. Annelerden bebek odasında kalmaları rica edildiği gün yürüyen çocuk odasından sorumlu başgörevli, birinci küçük kızın tepkisini şu şekilde betimledi: Annesinin yürüyen çocuk odasında bulunduğu dönemde ona yakın duruyordu. Annesi ayrıldıktan sonra görevlinin başlattığı oyuna gittikçe daha fazla kendini verdi ve kısa bir süre annesinin nerede olduğuyla hiç ilgilenmedi. Hatta annesi odayı terk ettiğinde bunu hemen fark etmemişti. Ancak resim yaparken ve gittikçe hoşnutluğunun arttığı bir sırada bunun farkına vardı ve birkaç kez "Annem nerede?" diye sordu. Sanırız o sırada resmini annesiyle paylaşmak istedi (yeniden yakınlaşma), ama çağrısına kimse yanıt vermeyince resim yapmaya devam etmeyi, hatta resme dikkatini daha çok vermeyi başardı. (Bununla birlikte, üçüncü yılı anlatırken bu yaş döneminde coşkusal nesne sürekliliğinin değişimlerinin ne denli hassas, karmaşık ve açık uçlu olduğunu daha ayrıntılı olarak göreceğiz.)

Bu noktada yüksek derecede bir libidinal nesne sürekliliğine ulaşmış görünen birinci küçük kızın aksine oğlan çocuk, annesiyle ilgili erken hüsranlar yaşamıştı. Daha önceki birçok gün gibi o gün de içinde annesinin çatışmalı, belirsiz bir iç imgesi varmış gibi davranmıştı. Bu, genel olarak annesinden kaçınmayı isteme noktasına gelmişti. O

gün merkeze geldiği andan beri çok sessiz ve durgundu. Her zaman olduğu gibi hemen etkinliklere girişti, ama annesi yürüyen çocuk odasından çıkar çıkmaz ruh hali giderek kararda, hatta belki hafifçe depresif hale geldi. Mutsuzluğunu, ciddi bir havayla, kayıtsızca lavabonun başında durarak, normalde en sevdiği etkinliklerden biri olan su oyununa ilgi göstermeyerek dışa vuruyordu. Bununla birlikte, annesini sormadı ve onun yokluğunu fark etmiş görünmedi, fakat gözlerinde oldukça soğuk bir ifade vardı.

İkinci küçük kız daha da farklı bir davranış sergiledi. Ayrılmanın çok kısa sürdüğü zamanlarda bile annesi tarafından terk edilmeye tahammülü genel olarak çok azdı. Annesinin gidişine hem çok hızlı, hem de çok yoğun bir tepki gösterdi. Annesinin gitmek üzere olduğunu fark eder etmez ona koştu, yapıştı, sızlandı, ağladı. Görevli ona bir önceki hafta oynamaktan büyük zevk aldığı bir oyuncak bebekle oynamasını önerdi. Bir an için ağlamayı kesti, bebeği bedenine bastırdı ve oynamaya başlayacakmış gibi göründü; fakat annesinin *gerçekte* orada kalmayacağını kavradığında bebekle oynamayı beceremedi. Oynamak yerine ona yapıştı, ağlayarak annesinin peşinden koştu. Sonunda bir çalışanımızın kendisi için tanıdık olan görüntüsünü fark etti, onun varlığı kendisini bir parça rahatlatmış gibiydi. Bununla birlikte, annesinin olmadığı süre boyunca durgun olmaya devam etti. Başka bir deyişle, başka bir bire bir yetişkin-çocuk ilişkisini annesiyle ilişkisinin yerine koyarak annesinin yokluğunda kısa bir süre için coşkusal dengesini koruyabildi. Yeniden yakınlaşma krizinin, coşkusal nesne sürekliliğine giden gelişimsel ilerlemeyi hâlâ gölgelemekte olduğunu vurgulamalıyız. Gerileme sık sık ilerlemeyi keser, çift değerlilik en belirgin olarak "canlı, somut annenin" potansiyel olarak hâlâ orada olduğu vedalaşma sürecini etkiler.

İlişkide büyük miktarda çift değerlilik bulunduğunda annenin gidişinin önemli ölçüde dışa vurulmuş ya da vurulmamış öfke ve özlem uyandırması tipik bir durumdur. Bu koşullarda annenin olumlu imgesi korunamaz. Her üç çocuğun annelerine yeniden kavuşmalarında gösterdikleri tepkiler de nesne sürekliliği gelişimindeki şaşırtıcı derecede değişik örüntüleri ortaya çıkarmıştır. Annenin yokluğu sırasında onun olumlu imgesini koruyor gibi görünen ve endişesini rahatlatmak için oyundan ve tanıdık kimselerle birlikte olmaktan yararlanabilen birinci küçük kız annesini gülümseyerek karşıladı; ona oyuncaklar vererek hoş geldin jestleri yaptı, genel olarak onu görmekten

gerçekten hoşnut gibiydi. Oğlan uygun bir duygulanımının olmadığını gösterecek şekilde davrandı; annesinin dönüşüyle ilgili hiçbir haz belirtisi göstermedi. Annesi oğlunun kendisini özlemediği, "ona aldırmadığı" yorumunu yaptı. İkinci küçük kız ise annesinin döndüğünü gördüğünde açık bir çift değerlilikle tepki gösterdi. Yüzünü buruşturdu, sonra gülümsemeye çalıştı; ama incinmiş ve annesine karşı öfkeli görünüyordu.

Coşkusal nesne sürekliliğinin gelişimindeki bu çeşitlemelerin göstergesi olan davranışsal göndergeler, bebeğin/yürüyen çocuğun ayrılma-bireyleşmenin bir önceki altevresinde annesiyle ilişkisinin incelenmesi yoluyla anlaşılabilir hale gelir.

Birinci küçük kız, daha önceki altevrelerde uygun ve yeterli, yani değişen gereksinimlere uyacak şekilde esnek ve ilerleyen bir annelik bakımı görme şansına sahip olmuştu. Annesi ilk *iki* altevre sırasında sabırlı, anlayışlı ve coşkusal bakımdan her zaman ulaşılabilir olmuştu ve gelişimsel bakımdan uygun olduğunda –o sırada öyle düşünüyorduk– kızının gelişen bağımsızlığını ve özerk işlevselliğini yavaşça cesaretlendirmişti. Kısmen doğuştan gelen özelliklerin, kısmen de ortakyaşamsal evredeki ve ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk iki altevresindeki uygun anne-çocuk etkileşiminin sonucu olarak, bu küçük kız ikinci yılında şu özellikleri geliştirmişti: temel güven, anneye ve başkalarına güven ve iyi bir kendilik saygısıyla sağlam bir ikincil narsisizm. İkincil özerk ben işlevselliğinde yaşıtlarının hepsinden kesinlikle daha ileriydi.

Yukarıda aktarılan örnek durumda gözlemlediğimiz gibi, bu çocuk 25-26. aylarda annenin yokluğuyla son derece iyi başa çıkabiliyordu. Annesini sorduğunda onun nerede olduğuna ilişkin basit bir açıklamayı açık bir biçimde anlıyor ve bu açıklama onu tatmin ediyordu. Annesinin sağlam ve doyurucu bir içsel imgesine, olumlu ve güven yatırılmış bir ruh içi temsiline sahip olduğu görülüyordu. Bu, annenin yokluğunun yol açtığı hafif bir sıkıntı ve "özleme" rağmen mükemmel bir özerk ben işlevselliği sağlıyordu.

Bununla birlikte, bu küçük kızın çok iyi gelişmiş libidinal nesne sürekliliğinin bile normalden ağır ve artarda gelerek birikim yaratan şok travmaları karşısında ayakta kalamadığını göreceğiz (s. 177-80).

Baş araştırmacı, nedenlerini özenle açıklayarak, annelerden bitişikteki, kolayca erişilebilir bebek odasında kalmalarını ve çocukların istedikleri gibi gelip gitmelerine izin vermelerini rica ettiğinde bu kü-

çük kızın annesinin bunu nasıl isteksizce kabul ettiğini görüp şaşırmıştık. (Bu annenin çocukları için uygun ve yeterli düzeyde değil, evreden bağımsız olarak aşırı derecede "ulaşılabilir" olduğunu ilk kez o zaman fark ettik.)

Yalnızca yeniden yakınlaşma altevresinde değil, çok sonrasında da kendini *aşırı* derecede ulaşılabilir kılan bu annenin aksine, (az önce tarif ettiğimiz) oğlan çocuğun annesi oğluna karşı coşkusal tutum ve eğilimlerinde önceden kestirilemez olmaktan kaçınamıyordu. Annesi yürüyen çocuk odasından çıktıktan sonra çocuk tamamen fantezi oyunlarına dalmış görünüyordu; yüzünde bazen ciddi, bazen de üzgün bir ifade oluyordu; yaşına özgü canlılıktan yoksundu ve insanlarla ilişkiye girmiyordu. Buna rağmen, özerk ben işlevselliği mükemmeldi. Başka bir deyişle, annesinin desteğine coşkusal ihtiyacını görünürde bastırarak kendi özerkliğine çok fazla ve vaktinden çok önce güvenmek zorunda kalmıştı.

İkinci küçük kız annesinin vedalarına büyük bir kaygıyla tepki göstermeyi sürdürdü. Üzgün, terk edilmiş, içe kapanık oluyordu. Çok fazla rahatsızlık yaşamadığı günler, oyuncak bebeğe etkin biçimde annelik göstererek, yani anneyle özdeşleşerek kısmen bununla başa çıkabiliyordu. Diğer zamanlarda kendisi çaresiz bebek oluyor, durmadan bir şeyler yiyor, en sevdiği (erkek) gözlemciyi arıyor, gereksinim doyuran bir anne ikamesi olarak ona yapışıyor, sallanan atta şiddetle sallanarak ya da sık sık aynada kendisine bakarak otoerotik ve narsisistik doyumlar arıyordu. Ayrılma kaygısı ve annesine karşı öfkesi narsisistik türden belirgin bir gerilemeye yol açıyordu.

BİREYLİĞİN BAŞARILMASI

Bu dönemde çocuk kendini sözlü olarak dışa vurmayı öğrendiği için, anneden ruh içi ayrılma sürecinin değişimlerini ve bunun çevresindeki çatışmaları, davranışlarının yanı sıra, ondan elde ettiğimiz sözlü malzeme yoluyla da izleyebiliriz. Üçüncü altevre sırasında başlamış olan sözlü iletişim, ayrılma-bireyleşmenin dördüncü altevresi olan bu altevre boyunca hızla gelişir ve bütün bedenin jest dili ve duygusal-devingenliği hâlâ çok önemli olmakla birlikte, yavaş yavaş diğer iletişim biçimlerinin yerini alır. Oyun çok daha amaca yönelik ve yapıcı hale gelir. Fantezi oyunları, rol yapma ve aldatmaca başlar. Gerçek dünyaya ilişkin gözlemler ayrıntılı hale gelir ve belirgin bir biçimde

oyuna dahil edilir. Annenin dışındaki yetişkinlere ve oyun arkadaşlarına gösterilen ilgi artar. Zaman (ve ayrıca mekânsal ilişki) duygusu gelişmeye başlar ve bununla birlikte doyumun gecikmesine tahammül ve ayrılmaya katlanabilme yetisi giderek artar. "Sonra" ve "yarın" gibi kavramlar anlaşılmanın ötesinde kullanılır da. *Annenin gelişleri ve gidişleriyle bu kavramlar deneye tabi tutulur ve kutuplaşır.* Yetişkinlerin isteklerine karşı büyük bir etkin direnç, özerklik (bağımsızlık) için (çoğu zaman henüz gerçekçi hale gelmemiş) büyük bir gereksinim ve istek görürüz. Bir kimlik duygusunun gelişimi için temel önemde görünen, yineleyen hafif ya da orta dereceli olumsuzluk da bu altevrenin ayırt edici özelliklerindendir. (Çocuk bölgesel gelişimin henüz anal ve ilk fallik evresindedir.)

Dolayısıyla, dördüncü altevrenin ayırt edici özelliği, sözlü iletişim, fantezi ve gerçeklik sınaması gibi karmaşık bilişsel işlevlerin gelişimidir. Yaklaşık 20-22. aydan 30-36. aya kadar süren bu hızlı ben farklılaşması döneminde bireyleşme o kadar büyük bir gelişme gösterir ki, bunun gelişigüzel bir açıklaması bile bu kitabın kapsamını aşar (Escalona, 1968). Nesne temsillerinden açıkça ayrı olarak kendiliğin ruhsal temsillerinin oluşmasının, kendilik kimliği oluşumunu *kolaylaştırdığını* söylemek yeterlidir.

İdeal vakalarda, üçüncü yılın ikinci yarısında, hemen doyum sağlanmasa da libidinal yatırım varlığını sürdürür ve nesnenin geçici yoklukları sırasında çocuğun coşkusal dengesini sürdürmesini sağlar.

Normal ortakyaşam döneminde, narsisistik bir biçimde birleşmiş nesne "iyi" olarak –yani ortakyaşamsal kendilikle uyum içinde– hissedilmekte; böylece birincil özdeşleşme olumlu bir sevgi değeriyle gerçekleşmekteydi. Ayrı oluşun ruh içi farkındalığı ne denli az tedricen, ne denli aniden olursa ya da ebeveyn ne denli müdahaleci ve/veya önceden kestirilemez olursa, benin değiştirici ve uzlaştırıcı işlevi o denli az artar. Yani, dış dünyada sevgi nesnesinin coşkusal tutumunun güvenilmezliği ya da müdahaleciliği ne denli fazlaysa, nesnenin ruh içi coşkusal ekonomide özümlenmemiş yabancı bir cisim –"kötü" bir içe yansıtma– olarak *kalma* ya da böyle bir cisim *haline gelme* ihtimali de o denli büyüktür (krş. Heimann, 1966). Bu "kötü içe yansıtma"yı dışarı atmak üzere, saldırgan dürtünün türevleri işe karışır; kendilik temsilini "kötü" içe yansıtmayla özdeşleştirme ya da en azından ikisini birbirine karıştırma eğilimi artmış gibidir. Yeniden yakınlaşma altevresinde bu durum yüzeye çıkarsa, saldırganlık, "iyi

nesneyi" ve onunla birlikte iyi kendilik temsilini de boğacak ya da tamamen yok edecek ölçüde dizginlerinden boşanabilir (Mahler, 1971, 1972a). Bu durum, erken ağır öfke krizlerinde, anne ve babayı kısmi dışsal benler gibi işlev görmeye zorlama çabalarındaki artışta ortaya çıkabilir. Özetle, coşkusal nesne sürekliliğine ve sağlam ikincil narsisizme giden düzgün gelişimi bozmayı sürdüren büyük bir çift değerlilik ortaya çıkabilir. Bunlar, çaresizliğini aniden ve çok acılı bir biçimde fark etmenin daha önceki tümgüçlülük duygularının ve aynı zamanda Edith Jacobson'ın (1954) kastettiği anlamda anne-babanın paylaşılan tümgüçlülüğünün çok ani bir biçimde sönmesine yol açtığı çocuklarda ortaya çıkan sonuçlardır. Bunlar özellikle üçüncü yılda nesne dünyasını "iyi" ve "kötü" olarak bölen, "canlı, somut anneyi" (Bowlby, 1958), "ayrılma sonrası anneyi" (Mahler, 1971) daima hüsrana uğratıcı bulan, kendilik saygısı düzenlemesi en sallantıda olan çocuklardır.

Normal çocuklarımızdan birçoğunun, oyun yoluyla bedensel temas kurmak isteyen anneleri tarafından köşeye sıkıştırıldıklarında anneden kaçınma ya da bir tür erotize korku olarak yorumlanabilecek başka davranışlar gösterdiğini gözlemledik. Öte yandan, babayla çoğu zaman hoyratça oyunlar oynamak istiyor ve bundan hoşlanıyorlardı. Bu davranışların, narsisistik yatırımlı, ama yine de kendisine karşı korunulan, o tehlikeli "ayrılma sonrası anne" tarafından yeniden yutulma korkusunun belirtileri olduğunu düşünüyoruz. Bu çocukların bazıları, artık büyülü güçlerini kendileriyle paylaşmasa da, annelerinin tümgüçlülüğüne hâlâ inanıyor gözüküyorlardı (Mahler, 1971).

Oidipus öncesi gelişim açısından ruhsal sağlığın temel koşulları, çocuğun göreli nesne sürekliliği bağlamında kendilik saygısını sürdürme ve yeniden sağlamaya yönelik ulaşılmış ve süregelen yeteneğine bağlıdır. Açık uçlu olan dördüncü altevrede her iki içsel yapının da –libidinal nesne sürekliliği ve gerçek ben özdeşleşmelerine dayalı birleşmiş bir kendilik imgesi– oluşmaya başlaması gerekir. Bununla birlikte, her iki yapının da sürmekte olan gelişim sürecinin sadece başlangıcını temsil ettiğine inanıyoruz.

"İçsel anne", yani annenin içsel imgesi ya da ruh içi temsili, üçüncü yıl boyunca, annenin fiziksel yokluğunda çocuğa rahatlık sağlayabilmek üzere az çok ulaşılabilir hale gelmelidir. Bu iç temsilin istikrar ve niteliğini sağlayan ilk temel, anneyle çocuk arasındaki gündelik etkileşimde gelişimini izlediğimiz gerçek anne-çocuk ilişkisidir.

Bu, daha önceki üç altevrenin sonucu gibi görünmekle birlikte hiçbir şekilde bir son nokta değildir. Beş çocuğun ayrılma-bireyleşme süreçlerinin daha ayrıntılı bir biçimde betimlendiği III. Kısım'da, bu küçük varlıkların, dünyalarının göreli olarak büyük ölçüde genişlemiş olduğu üçüncü yıllarında, bağımsız işlevselliklerini eyleme dönüştürmeye ne kadar hazır olduklarını, göreli coşkusal nesne sürekliliğinin yeni oluşmuş, duyarlı içsel yapısını tehdit eden, hatta bazen tamamen yıkan yeni fırtınaları annenin fiziksel varlığı olmaksızın nasıl savuşturmaya çalıştıklarını göreceğiz.

Libidinal nesne sürekliliği ve ayrı bireysel işlevselliğe çeşitli kaynaklardan tehditler gelir. Her şeyden önce, çocukları tuvalet eğitiminin getirdiği taleplerle anal evreden geçerken yeni görevlerle karşı karşıya bırakan dürtü olgunlaşmasının baskısı vardır. Daha sonra, fallik evreye girildiğinde, çocuklar cinsel farklılığın çok daha fazla farkına varırlar ve bunun yanında değişen yoğunluklarda hadım edilme kaygısı yaşarlar.

Psikanalistler çocuğun bu sorunlarla başa çıkmakta kullandığı yadsımalar, fanteziler, suçlamalar ve korkulardaki büyük çeşitliliğin son derece farkındadırlar. Bizim için burada önemli olan, bunların yeni tomurcuklanmakta olan libidinal nesne sürekliliğini ve bireyleşen kendiliğin libidinal yatırımını nasıl etkilediğini görmektir.

Hadım edilme kaygısının nasıl daha ikinci yılın ikinci yarısından başlayarak, kendilik temsillerinin (muhtemelen başta beden imgesi olmak üzere) gelişimi ve sağlam bir biçimde bütünlenişine ve ayrıca libidinal olarak yatırılmış özdeşleşme süreçlerine karşı çalıştığını açıklamıştık. Anal ve özellikle de fallik dönemlerdeki birikimli (gelişimsel) travmalar (bkz. Khan, 1964), nesne sürekliliğine ve çocuğun bireyliğinin ilk pekişmesine giden yolda bir engel oluşturabilir.

Önceden gerçekleşen ve süregelen bu olaylar, 3 yaşındaki çocuğun bireyliğinin bütünleşme tarz ve derecesini kesin olarak belirler. Her iki başarı –bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliği– tuvalet eğitimi üzerine verilen mücadeleyle ve küçük kızın narsisizmine bir darbe, oğlan çocuğun beden bütünlüğü içinse büyük bir tehlike oluşturan anatomik cinsel farklılığın ayırdına varışla kolayca tehlikeye düşebilir.

Üçüncü yıla ulaşan her çocuğun yaşamında, annenin, o ana kadar yaşadığı, uygun ve yeterli düzeydeki ya da bu düzeyin altındaki eşduyumsal kişiliğinin ve annelik yetisinin sonucu olan özel bir kümelen-

me bulunur. Çocuk buna bir yanıt verir. Bu yanıt babaya ve çocuğun ailesinin bütün psikotoplumsal kümelenmesine yayılır. Çocuğun tepkileri, hastalıklar, cerrahi müdahaleler, kazalar, anne ya da babadan ayrılmalar gibi deneyimsel etmenlerden, rastlantısal ama bazen belirleyici olabilen olaylardan etkilenir. Bu tür rastlantısal olaylar bir anlamda çocuğun kaderini belirler ve yaşamının sınırsız çeşitlilik gösteren, ama aynı zamanda sınırsız biçimde yineleyen tema ve görevlerinin kurulmasında kullanılacak malzemeyi oluşturur.

Gelişimlerini yeniden yakınlaşma çatışmaları boyunca üçüncü yılın sonuna kadar izlediğimiz beş çocuğun coşkusal nesne sürekliliğine yaklaşma ve uzaklaşma hareketlerini anlatırken, her bir çocuğun dördüncü altevre sırasında libidinal nesne sürekliliğini kazanmak ve sürdürmek için yaşadığı çatışma ve mücadeleleri göreceğiz. Yeniden yakınlaşma altevresinin karakteristik mücadelesinin ne ölçüde sonuca kavuştuğunu (eğer kavuşuyorsa) ve/veya yeniden yakınlaşma krizlerinin çözümünün sağlam bireyliğe (kendilik kimliğine) ve nesne sürekliliğine doğru ilerlemeyi nasıl desteklediğini ya da engellediğini saptamaya çaba göstereceğiz. Bunun yanı sıra, her çocuğun savunma yapısının kendine özgü başlangıcını ve tedrici sağlamlaşmasını, ve ayrıca her çocuğun uyum tarzını, yani bireysel sorunlarıyla başa çıkma yollarını da göstermeye çalışacağız (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968).

III

Beş Çocuğun Altevre Gelişimleri

Giriş

Birçok çocuğu ayrılma-bireyleşme süreci boyunca izleyince çocuğun doğuştan gelen eğilimlerine, anne-çocuk ilişkisine ve her bir altevredeki deneyimsel koşullara bağlı olarak altevre gelişiminde sınırsız çeşitlilik gözlemledik. Bu kısımda beş çocuğu altevre gelişimleri boyunca epigenetik olarak izleyeceğiz. Aşağıdaki vaka tarihçelerinde son derecede karmaşık ve kendini yineleyen değişken kümelenmeleri, çok değişken bir biçimde sıralanan örüntülenmeler, bireyleşme sürecindeki ileri ve geri adımların birbirini izleyişi ve çocuğun yeni kazanılmış dürtü ve ben konumlarının kendine özgü gidip gelmeleri (anneleriyle ve giderek genişleyen çevreleriyle etkileşim içinde) sergilenmektedir.

8

Bruce

Bruce, oldukça güç bir anne-çocuk ilişkisiyle başa çıkmaya çalışan, doğuştan gelme yetenekleri iyi durumda olan bir çocuktu. Doğumdan itibaren anne, küçük bebeğinin herhangi bir zarara uğramasına ilişkin kaygılarını ona da aktardı. Bruce vakası büyük olumsuzluklara rağmen gerçekleşen oldukça başarılı bir bireyleşme örneğidir. Tüm gözlemciler kronolojik ortakyaşam dönemindeki olumsuz koşulları fark etmişti. Dördüncü ve beşinci aylar arasındaki gelişimsel muayene bu anne-çocuk çiftinin uyumunun –karşılıklı işaretleşmelerinin– istikrarsız olduğunu gösterdi. Anne de bebek de kaygılı, gergin, huzursuzdular ve ilişkilerinin rahatsız olduğu görülüyordu.

BRUCE'UN ANNESİ

Bayan A.'nın kaygısı, annelerin ilk bebekleri doğduğunda yaşadığı olağan endişenin ötesindeydi. Onu analiz etmediğimiz ve bu yüzden annelikle ilgili altta yatan çatışmalarına ilişkin tam bir bilgi edinemediğimiz için, burada çocuğuna ilişkin fantezileri üzerine tahminlerde bulunmak istemiyoruz. Bayan A.'nın bebeğinin sağlam doğmuş olduğuna kendini ikna etmeye yönelik kaygılı bir zorlantısı olduğunu söylemekle yetineceğiz. Gebeliğin ilk ayları sıkıntılarla dolu geçmişti; Bruce'un normal bir doğumla, normal bir kiloyla, mükemmel bir durumda doğması ve doğduğu andan itibaren son derece hareketli olması annenin kaygılarını yok etmedi. Kısa emzirme döneminden ne anne ne de bebek zevk aldı. Ortakyaşamsal evrenin ilk aylarında Bruce beslenme sürecine göre emzikle daha kolay yatışıyor gibiydi.

BRUCE'UN ALTEVRE GELİŞİMİ

Bruce çok gergin, aşırı kasılmış ve huzursuz, biçimlenmede güçlük çeken bir bebekti. Oldukça ciddi "krizlere" varacak ölçüde ağlıyor,

annesi bununla başa çıkmakta zorlanıyordu. Bu durum ve gerek geceleri gerekse gündüz uykusu sırasında sürekli uyku bozukluğu çekmesi annesini bitkin düşürmüştü. Yatay konumdayken ne yatıştırılabiliyor ne de beslenebiliyordu; beşinci aya kadar kucağa alınmaya izin vermedi.

Bruce'un uyku bozukluğu yüzünden Bayan A. onun "uykusunu yeterince alamadığı"nı düşünerek sürekli bir üzüntü yaşamaya başladı. Çoğu zaman, hepimizin Bruce'un çevresini ilgiyle izlediğini düşündüğümüz sıralarda, annesi onun huysuzluklarını uykusu geldiği şeklinde yorumluyor ve beceriksizce onu uyutmaya çalışıyordu. Annesinin Bruce'un uykusunu alamamasıyla ilgili endişesi bebeğin merkezde olup bitenlere karşı olağanüstü tetikliği ve ilgisiyle çelişiyordu.

Bruce'ta erken bir aşamada ortaya çıkan toplumsal gülümseme, 5 aylıkken annesine yönelmiş tercihli bir gülümseme yanıtına dönüştü. Artık çok daha dingin, oldukça gürbüz, tombul bir bebek haline gelmişti. Uyluk ve baldır kaslarının özellikle iyi gelişmiş olması sayesinde sevdiği dikey konumu sürdürebiliyordu. Annesinin kucağındayken onun bacaklarına sarılmayı seviyordu. Çok tetik ve oyuncaklara karşı ilgili olarak betimleniyordu ve bu annesini bir parça rahatlatıp sevindirmişti.

Bruce önceden emziğini büyük bir hırsla emen, çok huzursuz bir bebek olarak betimlenmişti; fakat 5. aya ulaştığında devinim etkinliği tedricen daha amaca yönelik ve iç hoşnutsuzluğun boşalımına daha az hizmet eder hale geldi. Daha uzun süreler boyunca mutlu bir biçimde kendi kendine oynayabiliyordu ve yemekleri bekleme becerisini geliştirdi. Ağzını emmek için olduğu kadar araştırmak için de kullanmaya başladı. Dışarıdan rahatsız edilmeye karşı tahammülsüzlük derecesi belirli gürültülere karşı irkilme tepkisinde ortaya çıkıyordu. Ama ani yüksek seslere karşı aşırı tetiklik göstermekle birlikte içsel uyaranlara tahammülü artmış gibiydi. 4. ve 5. aylarda biberonunu görünce aşırı uyarılma ve haz sergiliyordu; bu aşırı uyarılma tedricen azaldı ve 5.-6. aylarda bu kez oyuncaklara baktığında benzer bir aşırı uyarılma göstermeye başladı. Babasının eve geldiğini *işittiği* zaman uyarılma, gülümseme ve tatlı seslerle yanıt verdiğini öğrendik. 5 aylık olduğunda, gerçek bir geçiş nesnesi halini alan battaniyesine de özel bir bağlanma gösteriyordu. Battaniye kendisine her verildiğinde yumuşak ve tatlı sesler çıkarıyordu. Alıcılığı dikkat çekecek ölçüde işitsel nitelikteydi; yani işitme tarzını yeğliyordu ve işitmeye özel bir şekil-

de bağlıydı. 5 aylıkken, annesi kendisini kucakladığında daha rahat biçimlenmeye başladı. Bizimle geçirdiği ilk haftalarda görece asık suratlı bir bebek idiyse de artık cana yakın ve güler yüzlü olmuştu.

6. ayın başında, insanları karşılaştırarak incelediği, "geriye dönüp anneyi kontrol ettiği", uyumadan önce hâlâ bol miktarda ağlayıp huysuzlandığı ve sonra aniden uykuya daldığı bildirildi.

Bruce, farklılaşma altevresinde ve ilk alıştırma altevresinde enerjik bir biçimde dış dünyaya yöneldi. Gelişen devinimsel yeteneklerinden büyük bir haz aldığı görülüyordu. Fakat ilk alıştırma altevresinde her normal çocuk gibi görece bağımsız oluşu, annesinin kendini reddedilmiş hissetmesine yol açmış gibiydi; bunun sonucunda anne coşkusal yakıt ikmali için kendisini Bruce'a sunamıyordu. Yorulduğunda ve *kendisine* gereksinimi olduğunda gösterdiği huysuzluğu yine *uyku* gereksinimi olarak yorumluyordu. Farkında olmadan çocuğuyla arasına bir mesafe koymaktaydı.

Bu sırada, 6.-7. aylar civarında, Bruce'ta ciddi yabancı tepkileri gelişti. Onu sadece annesi yatıştırabiliyordu. Bayan A. bundan memnun olmakla birlikte Bruce üzgün olduğu zamanlarda onu yatıştıramadığı da oluyordu. Farklılaşma altevresinde ve ilk alıştırma altevresinde Bruce ve annesi için uygun ve yeterli mesafe, Bayan A. odanın karşı tarafından gözetlerken Bruce'un parmaklıklarla çevrili oyun yerinde oyuncaklarla oynadığı durumdu. Bu sırada Bruce sık sık annesine bakıyordu ve annesi de "küçük bir bebeği izlemenin bu kadar zevkli olabileceğini" hiç tahmin etmediğini söylüyordu.

Bruce ilk alıştırma altevresinde yaptığı keşiflerden çok zevk alıyordu. Çevresindeki dünyaya karşı gelişen ilgisinin eski yabancı tepkisini yenmesine yardımcı olduğu anlaşılıyordu. Taşkın bir ruh hali içindeydi. Başlangıçta bir yabancıya alışabilmesi için hâlâ annesinin kucağında oturması gerekiyordu. Ama dünyaya ilgisi giderek baskın çıkmaya başladı. Annesiyle fiziksel temasa fazla ihtiyacı kalmamıştı; onu uzaktan görmek ve seslenmek yatışmasına yetiyordu.

Bruce 9 aylık olduğunda annesi yeniden gebe kaldı. Bu dönemde, Bruce'a karşı, özellikle de bezini değiştirirken kıpırdandığında, sabırsızlığı artmış gibiydi. Bayan A., gebeliğini yeniden çalışmaya başlamayı istediğini söyledikten kısa bir süre sonra öğrenmişti. Yeni, planlanmamış gebeliğin annenin çatışma ve kaygılarını artırdığı görülüyordu ve bu durum oğluyla ilişkisine de yansımıştı. Bayan A. artık Bruce'un ne istediğini hiç anlayamadığından yakınıyordu. Çoğu za-

man çocuk kendisine gereksinim duyarken ona *yiyecek* veriyordu. 9. ay civarında Bruce'ta besin alınında geçici ama oldukça ciddi bir rahatsızlık baş gösterdi. Bayan A. banyo yaptırmakta, bez değiştirmekte ve çocuğu giydirmekte yaşadığı zorluklardan yakınıyordu. Bruce uzanmaktan ya da hareketsiz, yani edilgin hale getirilmekten kaçınmak için çaba gösteriyordu. Bayan A. ona bağırıyor, ardından öfkelendiği için suçluluk duyuyordu. Bayan A.'nın Bruce'a karşı davranışının, sürekli yakındığı, kendini fiziksel olarak oldukça zayıf düşüren ve sürekli midesinin bulanmasına yol açan yeni gebeliğine karşı duyduğu öfkenin çocuğa doğru yer değiştirmesi olduğunu hissediyorduk.

Bu dönemde, Bruce 9-10 aylıkken, annesi ona "hayır" sözcüğünün anlamını öğretmek zorunda olduğunu düşündü. Kendi krizi esnasında Bruce'un kendi başına, ayrı bir birey olmasına izin vermek ona zor geliyor gibiydi; ebeveyninin edilgin, denetlenebilir bir uzantısı olarak kalmasını istiyordu.

Bruce'un annesindeki değişikliğe tepkisi, alıştırmalarındaki eski sevinci yitirmek oldu. Etrafta emekleyerek nesneleri incelemek yerine kendisini yukarı çekerek ayakta durmaya başladı (ilk kucak bebekliği örüntüsünü hatırlatacak şekilde). Ayakta durmak bu yaşta genellikle çocuğun gururuna ve kendini iyi hissetmesine katkıda bulunur. Ama Bruce vakasında ayakta duruş konumu ruh halinin kötüleşmesine yol açmış gibiydi. Yardımsız olarak oturma ya da emekleme pozisyonuna dönemediği için, ayakta duruş konumunun onu beden imgesi ve bedenine ilişkin duygular bakımından daha zedelenebilir kıldığı şeklinde bir spekülasyon yaptık. Bu durum, kuşkusuz ki, Bruce'un yabancılara karşı ihtiyatlılığının yenilenmesine ve bağımsız olarak oyun oynamaktan aldığı zevkin azalmasına katkıda bulundu. Ancak, bu geçici rahatsızlığa rağmen, bir süre sonra *asıl alıştırma dönemine* girdiği zaman, Bruce bu altevrenin genel özelliklerini *gösterdi*. Çevresindeki dünyadan çok zevk alıyor, gelişen işlevlerinden çok hoşlanıyordu ve 10-14 aylar arasında annesinden kısa ayrılmalara tahammül edebilecek hale geldi.

Asıl alıştırma altevresinin doruk noktası yaz tatiline denk geldi ve Bruce'u ancak tek bir ev ziyaretinde görebildik. Tatilden döndüğünde, 14 aylıkken, gerçekten vaktinden çok önce, *ilk yeniden yakınlaşma döneminin* tipik davranışlarını göstermeye başlamıştı. Annenin nerede olduğunun farkındalığı çok keskinleşmişti; kendine ait şeyleri, özellikle de yiyecekleri onunla paylaşmaktan haz alıyordu. Yaban-

cı ve yabancılık tepkileri yeniden başlamıştı ve odadaki öbür çocukların etkinliklerine katılmadan önce bir süre annesinin kucağında oturması gerekiyordu. Yeniden yakınlaşma bu kadar erken başlamış olduğu için, ayrılma-bireyleşme sürecindeki alıştırma ve yeniden yakınlaşma özelliklerinin çok büyük (uygun olmayan bir düzeyde) bir iç içe geçmişliğini görüyorduk.

Bayan A. yeni gebeliğini artık kabullenmiş görünüyordu ve böylece Bruce'un gereksinimlerine de daha iyi uyum gösterebiliyordu. Aynı zamanda, oğlu yürürken ve tırmanırken tehlikeli şeyler denediğinde kaygılanıyor ve sürekli onun başında duruyordu.

Yeniden yakınlaşma dönemi ilerledikçe Bruce annesinin odada olmadığı zamanlarda bunun daha çok farkına varmaya başladı. Annesinin boş koltuğunun yakınlarında oynuyor ve odanın kapısı açılıp da annesinden başka biri girdiğinde bazen ağlıyordu. Yeniden yakınlaşma döneminin ilk aylarında anne-çocuk ilişkisi genel olarak oldukça olumluydu. Ancak, anneyle iyi ilişkinin ilk tomurcuklanmasının gebeliğin başlangıcıyla sekteye uğramış olduğu ilk alıştırma altevresinde olduğu gibi, şimdi, gebeliğin sonuna doğru da Bayan A. gittikçe yorgun, depresif ve kolay sinirlenir hale gelmişti. Yine Bruce'un kendisine aşırı yük olduğunu hissetmeye başladı. Onu merkezdeki öbür çocuklarla kıyaslayıp eleştiriyordu. Onunla teması azalttı. Bruce'un önce kendi başının çaresine bakarak tepki verdiği, örneğin yemeğini kendi başına yemeye başladığı görüldü. Taleplerini dolaylı yoldan yapıyor, örneğin kendisini tehlikeli durumlara sokarak annesini onu kurtarmak zorunda bırakıyordu. Fakat sonunda edilgin bir teslimiyet niteliği davranışlarına egemen oldu. Daha yapışkan ve depresif hale geldi.

Kız kardeşi doğduğunda Bruce 16 aylıktı. Başlangıçta, annesi bebekle olduğunda bakışlarını kaçırarak, kelimenin tam anlamıyla başka tarafa bakarak bu olayla başa çıkmaya çalıştı. Fakat kız kardeşi bir aylık olduğunda kaçınma mekanizması artık işe yaramaz hale geldi; daha depresif oldu, kendini meşgul edemiyordu, sessiz ve boynu bükük tü. Kendisini terk edeceğinden korkuyormuş gibi kaygıyla annesine yapışıyor, onun görüş alanından çıkmasına izin vermiyordu. Bu noktada Bayan A., Bruce'un depresyonunu fark etti; onun için endişelenmeye, ona karşı daha sabırlı ve verici olmaya başladı.

Bruce'un annesiyle ilişkisindeki aralıklı ilerleme ve gerilemeler, Bruce 19. ayında gelişmesinin yeni bir dönemecine ulaştığında sona

erdi. Depresyonunun üstesinden geldi, oyundan ve diğer insanlarla ilişkisinden daha fazla haz almaya başladı. *Dili kullanabilmeye başlamıştı.* Sözcükleri kullanabilme yetisi ona çok yardımcı oldu. Artık dünyaya karşı duyduğu merak ve ilgiyi sözcüklere dökebiliyordu. Bu vakada, dil yetisini erken edinmenin, devinim sisteminin erken olgunlaşmasında olduğu gibi, dış dünyaya dönüşü çok daha kolay hale getiren bir olgunlaşma başarısı mı olduğu, yoksa dış dünyaya ve diğer insanlara dönüşün mü konuşmayı öğrenmeyi mümkün kıldığı tam açık değildir. Döngüsel bir süreç söz konusu gibi görünüyor.

Bruce 19. ve 20. aylarında daha önceki güçlü ayrılma tepkilerini yendi. Belki tepkisel olarak, son derece bağımsız hale geldi. Bebek kız kardeşinin varlığından çok daha az rahatsız görünüyordu, ona bir ad taktı, onun bakımına yardımcı olmaktan da biraz haz alıyordu; başka bir deyişle, "etkin anneyle özdeşleşme"yi başarmış gibiydi. Merkezde yürüyen çocuk odasına ve birçok insana bağlandı, hem yetişkinlerle, hem de öbür çocuklarla arasındaki ilişkilerden zevk alıyor ve tüm etkinliklere hevesle katılıyordu.

Bruce'un yeniden yakınlaşma krizine özel niteliğini, kız kardeşinin doğumu ve annesinin gebeliği ve ona karşı sabırsızlaşması nedeniyle dönemsel olarak kendisinden uzaklaşması vermişti.

Bruce yeniden yakınlaşma krizini aniden ve o dönem için oldukça başarılı bir biçimde çözdü. Bunu annesiyle uzlaşma yoluyla değil (kendini etkin anneyle özdeşleştirmiş de olsa) daha çok babaya dönmek suretiyle, Greenson'un deyişiyle (krş. Greenson, 1968) onunla özdeşleşmesini çözerek başarmış gibi görünüyordu. Kendi araştırma ortamımızda tabii ki bunu doğrudan gözlemleyemiyorduk, fakat Bruce'un simgesel oyun ve söze dökmelerinden kısa süre içinde yeniden kurgulayabildik. (Babası için "yemek pişiriyordu", onunla hayali telefon konuşmaları yapıyordu vb.) Annesiyle ilişkisi çoğunlukla aşırı derecede çift değerliydi ve annesini sık sık görmezden gelerek ve ondan uzaklaşarak bununla başa çıkıyordu. Örneğin, yaşamının haz veren yanlarını annesinden başka kişilerle paylaşmaya çalışıyordu. Anneden bu uzaklaşmanın sonuçta sadece geçici bir çözüm olacağını ve daha önceki ayrılma mücadelesinin yeniden ortaya çıkacağını hissediyorduk.[1]

1. Gerçekten de hemen yuvaya başlar başlamaz değilse de birkaç ay sonra yoğun ayrılma tepkilerinin yaşandığını öğrendik (bkz. Speers vd. 1971; Speers, 1974).

Bruce'un becerisi ve doğuştan gelen yetenekleri, anne-çocuk ilişkisindeki güçlüklere uyum sağlayabilmesine yardımcı olmuştu. Öte yandan zaaflarının, hiç değilse kısmen bu ilişkinin içerdiği çatışmalardan, anneyle yakınlıktan bu kadar erken (18-19 aylıkken) uzaklaşma gereksiniminden ve yeniden yakınlaşma altevresinin kronolojik sonuna kadar bu kadar büyük ölçüde kendi olanaklarına yaslanma eğiliminden kaynaklandığı anlaşılıyordu.

BRUCE'UN ÜÇÜNCÜ YILI

Üçüncü yılının başında Bruce yaptığına dikkatini veren ciddi bir çocuktu. Zaman zaman boyun eğmiş görünse de her zaman etkin, devamlı bir şeylerle meşguldü. Yürüyen çocuk odasını seviyordu ve orada oynamaya çok iyi uyum sağlamıştı. Dikkat genişliği bir hayli büyüktü. Onun için oyunun yalnızca kendi gerçeğinin simgesel olarak (yeniden) canlandırılması olarak değil, aynı zamanda insanlarla ilişki kurmanın bir aracı olarak da son derece önemli olduğu görülüyordu. Birisinden hoşlandığı zaman yalnızca bu kişinin yakınında durmakla yetinmiyor, onunla oyun da oynamak istiyordu. Annesiyle de oynamak ya da onun kendisine bir şeyler okumasını istiyordu.

Üçüncü yılın başlarında Bruce'un ruh hali annesinin varlığı ya da yokluğundan daha az etkileniyor gibiydi. Çocuk odasında olduğunda annesine pek dikkat etmiyordu. Annesi orada bulunmadığı ve ona gereksinimi olduğunun ya da onu düşündüğünün belirtilerini gösterdiğinde hemen oyuna dalarak bu özlemi savuşturduğu görülüyordu.

Bruce kendisine bir şeyler okunmasına çok düşkündü. Bu şekilde hem birisine yakın olabiliyor (hemen yanında durarak ya da onun kucağına oturarak), hem de aynı zamanda dünyaya karşı sürekli etkin olan bilişsel ilgisini kullanmış oluyordu. Bilişsel gelişimi son derece umut vericiydi; nesnelerin ve olayların sıralanışına büyük bir ilgi gösteriyordu. Etkinliklerin birbirini izlediği oyun odasında geçirdiği sürenin zamanlaması ve ritmi için belli bir duyguya sahip olduğu görülüyordu (zaman duygusunun gelişimi). Genellikle güne durgun başlıyor, fakat etkinliklere katıldıkça giderek canlanıyordu. Zaman zaman taşkınlaşıyor, öbür çocuklarla canlı bir oyuna katılıyor, buna gürültülü etkinliklerin taklidi de ekleniyordu. Boyamadan haz alıyordu; çoğu zaman fırçayı kâğıdın üzerine şaplatıyor ya da boya kabının

içine hırsla daldırıp çıkarıyor, böylece etkin saldırganlık dürtüsünü dışa vuruyordu.

Penisini 10. ayında keşfetti. Bir çatışma yaşamaksızın penisini tutabiliyor gibiydi. Ama üçüncü yılında hadım edilme korkusu yaşamaya başladığının belirtileri ortaya çıktı; kuşkusuz kimi anal çatışmalar da yaşıyordu. Dışkı çıkarırken bazen annesinin yakınlığını arıyor, ama bazen de annenin müdahalesine, dışkısıyla ilgilenmesine ya da bezini değiştirmesine karşı direniyordu. Kırılan, parçaları ayrılan ve onarılan nesnelere ilgi gösteriyordu.

Oyunun onun için yatıştırıcı bir nitelik taşıdığı, kendisini rahatsız eden şeylerle başa çıkmasına yardım ettiği anlaşılıyordu. Trenlerle oynamaktan, özellikle bir treni tünelden geçirmekten çok hoşlanıyordu. Bu yolla nesnelerin gelip gitmesine, nesnelerin ve insanların gözden yitip yeniden ortaya çıkmasına karşı duyduğu ilgi ve endişeyi çözüme kavuşturuyor olmalıydı.

Aşağıda verilen örnek, davranış ve oyun dizilerinin dikkatli, psikanalitik yönelimli gözleminin içsel süreçler, bu vakada dışkıyı terk etme, bütünsel bir nesnenin parçalarının yitimi, beden parçalarının yitimi ve muhtemelen sevgi nesnesinin geçici yitimi ve yeniden kazanılmasına duyulan ilgi üzerine çıkarımlar yapmamıza nasıl imkân tanıdığını ortaya koymaktadır. Tüm bu süreçler oyun yoluyla simgesel olarak eyleme kondu ve sözcüklerle ifade edildi.

Bruce bir sabah bezine dışkı boşalttıktan sonra annesini aramaya başladı. Bulamayınca en sevdiği kitap olan, trenlerle ilgili bir kitabı aldı, belli bir resmi gösterdi ve aslında o resimde bulunmayan kömür vagonundan bahsetti. O resimde görünmese de o trende bir kömür vagonu olduğunu biliyordu. Benzer şekilde az önce de annesini aramış, ama bulamamıştı. Ayrıca dışkı boşaltmıştı, bezinde bunu hissediyordu, ama göremiyordu. Bunun ardından başka bir kitap bulup ondaki bir aile resmine baktı. Resimdeki babayı ve oğlan çocuğu gösterip adlarını söyledi. Ama yine aynı resimde bulunan anneyi ve kız çocuğu adlandırmadı. Sonra oyuncak bir posta kutusuna gitti, kutudan ayrılmış durumda olan kapağı gösterdi ve açıkça bildirdi: "kaka" (dışkı boşaltımı). Bunun ardından iç içe geçen kutucuklarla oynadı, küçük bir kutucuğu daha büyük birinin içine soktu (yani neredeyse sakladı), sonra onları düzenledi. Daha sonra çoğu zaman bahçede oynayan çocukların göründüğü pencereden baktı ve o sırada oyun bahçesinde kimse görünmediği halde "çocuk" dedi. Gözlemcilerin dik-

katini bir "sinkretik bütün"e ait, ama o sırada kayıp ya da görünmez durumda olan tüm bu parçalara çekti. Böylece, serbest çağrışımlı sözcükler ve eylemler dizisiyle, kayıp kısmi ya da bütünsel nesneler, özellikle de orada olmayan sevgi nesnesi, yani annesi için hissettiği ilgiyi açıklamış oluyordu.

Bruce gereksinimlerini doğrudan ifade etmekte güçlük çekiyordu. Annesine dokunurken ona bakmaktan kaçınıyordu. Hem anne hem de çocuğun ilişkilerini geliştirmeye çalıştıklarını gösteren pek çok işaret vardı, ama girişimleri kararsız ve zayıftı.

Bruce bakılma gereksinimini ve "etkin anneyle özdeşleşmesini" oyuncak hayvanlarla oynayarak gösteriyor; annesinin küçük kız kardeşini, kendisini ve babasını besleyişini taklit ederek hayvanları oyun hamuruyla besliyordu. Sık sık babasına yemek pişirme ya da onunla telefonda konuşma oyunu oynuyordu. Annesine gereksinimini bebek odasında onu aramaya giderek daha açık bir biçimde de gösterebiliyordu.

Bruce üçüncü yılın ilk yarısında, yanında olduğu sıralarda küçük kız kardeşine karşı neredeyse hiçbir kıskançlık belirtisi göstermedi; tersine yürüyen çocuk odasına geldiği zaman onu görmekten hoşnut oluyor gibiydi. Kendisi kız kardeşinin genellikle bulunduğu (kız kardeşi henüz 12 aylık olmamıştı) bebek odasına "ziyarete gittiğinde" de onunla oynamaktan zevk alıyordu. Kendisine ait şeyleri onunla paylaşmaya da hevesli gibiydi. Küçük kız kardeşiyle doğrudan doğruya rekabete girmek yerine oyun arkadaşlarıyla rekabet ediyordu. Yürüyen çocuk odasında öğretmenin –özellikle başka bir çocukla ilgileniyorsa– yalnız kendisiyle ilgilenmesi konusunda çok ısrarcıydı. Örneğin öğretmen kendisine bir kitap okurken bir an için başka bir çocuğa yönelirse, Bruce çok yüksek bir sesle onun arkasında bıraktığı kitabı okur gibi yaparak kendisine dönmesi için ona dolaylı baskı yapıyordu. Eskiden yürüyen çocuk odasındaki oyun arkadaşlarına karşı çok cömert olduğu halde artık paylaşmayı reddetmeye başlamıştı. Kız kardeşine karşı saldırganlığının ketlenmesi, yeniden yakınlaşma altevresine yeni girdiği sırada başlamıştı ve gerçek bir bastırma mekanizması niteliği göstermekteydi (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968). Bu saldırganlık ketlenmesi zamanla öbür çocukları da içine alacak şekilde genişledi; bir süre sahip olduğu nesneler için mücadeleyi sürdürmeyi başarmakla birlikte artık edilgin bir tutumla nesnelerin kendinden alınmasına izin verir olmuştu.

Bruce'un annesi bu aşamada oğlundan genel olarak hoşnut gibiydi. Bununla birlikte, kimi etkileşim alanlarında hâlâ ona büyüyen bir çocuk gibi değil de edilgin bir bebek gibi muamele etme eğilimini sürdürmekteydi. Buna özellikle onun bezini değiştirirken tanık olduk. O yaştaki çocukların annelerinden farklı olarak Brucc'un bezini ayakta dururken ya da oyun oynarken değiştirmek yerine onu edilgin yatay konuma sokmayı sürdürüyordu.

Bruce'un özerk ben işlevlerinin, konuşmada, nesneleri tutuşta, yapıcı ve amaca yönelmiş etkinliklerde görüldüğü gibi, iyi durumda olmasının, doğuştan gelen üstün yeteneklerinin yanı sıra babasıyla ilişkisinden ve özdeşleşmesinden de kaynaklandığını düşünüyorduk. Bruce, akşamları babasının dönüşünü mutat eve dönüş saatinin çok öncesinden başlayarak dört gözle bekliyordu. Babası geldikten sonra birlikte çok zaman geçiriyorlardı ve baba Bruce'a bir sürü şey öğretiyordu. Yukarıda belirtildiği gibi, anlaşıldığı kadarıyla babasıyla arasındaki iyi ilişki Bruce'un kimlik oluşumunun ikinci düzeyine, cinsiyet kimliğine ulaşmakta yardımcı olmuştu (Mahler, 1958b; Stoller, 1973) (ayrıca bkz. 6. Bölüm, s. 134). Bayan A. oğluna bağlanmaktan kaçınmayı sürdürüyordu. Artık oğlunun üçüncü yılında erkek olmayı (ya da erilliği), dişi olmaktan (ya da dişillikten) açıkça ayırmaya başladı. Ona göre Bruce ve babası zorlantılı ve akılcı, kendisi ve kızı duygusaldı.

Özetle, Bruce'un yeniden yakınlaşma krizi, ikinci yılda, kız kardeşinin doğumunda doruk noktasına ulaştı. Bundan sonra Bruce yoğun bir mutsuzluk ve yapışma dönemi geçirdi. Daha sonra kız kardeşine karşı düşmanca duygularını bastırarak (yadsıma) ve annesinin geliş gidişlerini görmezden gelerek yeniden yakınlaşma krizini "çözmüş" gibi görünüyordu (Mahler ve McDevitt, 1968). Bunun yerine diğer insanlara –öncelikle babasına ama aynı zamanda oyun arkadaşlarına ve merkezdeki gözlemcilere– ve yapıcı ve simgesel oyun gibi ben etkinliklerine yöneldi. Bruce'un üçüncü yılının başlangıcında karşı karşıya olduğumuz tablo buydu.

Bruce'un coşkusal yaşamındaki bu sallantılı sayılabilecek denge, üçüncü yıl sırasında ortaya çıkan talepler ve iç baskılara karşı direnemezdi. Bu baskılar kısmen psikoseksüeldi ve cinsiyetler arasındaki anatomik farklılıklarla ve tuvalet eğitimiyle ilgili olarak yürütülen mücadeleyle ilgiliydi. Aynı zamanda başka bir alandan, Bruce ile annesinin ilişkisindeki değişimlerden de baskılar gelmekteydi. Bruce

27 aylıkken Bayan A. işe dönerek yarıngün öğretmenlik yapmaya başladı. Bruce evde kalması için annesine yalvarıyor, annesi ayrıldığında ağlıyordu. Bakıcı annenin ayrılışından sonra Bruce'un ağlamasının uzun sürmediğini, ama başka zaman yapmadığı bir şey yaparak gündüz uykusuna yatmak (gerileme) istediğini belirttiğini bildirdi. Bu davranış, Bayan A.'nın, Bruce'un farklılaşma altevresi sırasında (5. ve 10. ay arası) dikkat çekme uğraşlarını uykusunun geldiği şeklinde yorumlayarak onu uyutmasını anımsatıyordu.

İşe dönmesini izleyen aylarda Bayan A., Bruce'un evde huysuz ve mutsuz göründüğünü ve sık sık öfkelendiğini bildirdi. Onu tatmin etmek için hiçbir şey yapamıyor, kendisini tahrik edilmiş hissediyordu. Bu davranışı Bruce'un tuvalet eğitimi yüzünden kendisinden hoşnut olmamasına bağlıyordu.[2] Ayrılma-bireyleşme açısından Bruce'un davranışı, çocuğun zaman zaman ortakyaşamsal evreye dönüş özlemi yaşadığı yeniden yakınlaşma altevresinin niteliğini gösteriyordu. Elbette kronolojik ortakyaşam yaşından sonra bu artık ulaşılamayacak bir şeydir. Çocuk artık daha yüksek bir ben düzeyinde işlev görmektedir. Tam da, Max Schur'un deyişiyle, "yitik cennet"i özleyebilme, yani bir dilek oluşturabilme (benden süzülmüş özlem duygulanımı [Mahler]) durumu, onu artık ebediyen ayrı bir varlık haline getirir.

Kardeş durumu da ayrılma-bireyleşmenin dördüncü altevresine başka bir zorluk getirmişti. O üçüncü yılına girdiğinde küçük kız kardeşi artık yürümeye başlamıştı. Yürüyen çocuk odasına geldiğinde, yürümeye başlamış bir çocuktan bekleneceği gibi, büyük bir ilgi bekledi ve kendisine bu ilgi gösterildi. Bu, Bruce'u rahatsız etti ve, tıpkı annesine yaptığı gibi, kardeşini görmezden gelerek tepki verdi (inkâr). Ayrıca, kız kardeşi anneyi bir "merkez üssü" olarak terk etmeye ve yürüyen çocuk odasını yeğlemeye başladığında, Bruce hemen boşalan "merkez üssünü" işgal etti. Annesine çok doğrudan yaklaştı ve her ikisi de bu sevecen etkileşimden zevk aldılar.

Yürüyen çocuk odasındaki öğretmen Bruce için her zaman merkezdeki en önemli kişi olmuştu. Ama kız kardeşi, odaya girer girmez doğruca öğretmene gidip kabul edilmeye kararlı bir biçimde onun kucağına tırmanınca, Bruce'un tepkisi öğretmenin sevgisi için kız kar-

2. Bayan A. genellikle kendisinin oğlu için önemini küçümseme eğilimindeydi. Beklenebileceği gibi, oğlunun yaşadığı güçlükleri, kendisinin işe dönmesini kabul etmekte güçlük çekmesi yerine tuvalet eğitimine bağladı.

deşiyle rekabet etmek yerine annesine dönmek oldu. Aynı zamanda, Bruce'un annenin boşalmış kucağından yararlanabilmesi ondan ek libidinal destek kazanmasına yardım etti. Bu annesinin işe başlamasına karşı yoğun tepkilerini yenmesine katkıda bulunmuş olabilir.

Bruce, 32. ve 33. aylar arasında, kız kardeşinin yürüyen çocuk odasındaki varlığını kabullenmeye başladı. Sabah yürüyen çocuk odasına ilk giriş için son derece ilginç ve bazı şeyleri açıklayan bir ritüel geliştirmişti; giydikleriyle, özellikle de pantolonuyla duyduğu gururu sergiliyordu. Kendisi daha kapı eşiğinden geçmeden öğretmeninin kendisine hayranlık duymasını istediği apaçık bir biçimde görülüyordu. Özellikle giysileri, pantolonu, oğlan çocuk oluşuyla ona hayranlık duyulması isteği, kendisini ve eşyalarını daha etkin fallik bir biçimde savunma ve kendisine karşı saldırganlık gösterdiklerinde gruptaki öbür oğlan çocuklara yanıt verme eğilimiyle uyumluydu. Hâlâ başlıca mücadelesi anal çatışmalardı. Tuvalet eğitiminin ve hadım edilme kaygılarının etkisiyle yeniden yakınlaşma krizi canlanmış, nesne sürekliliğindeki geçici bozukluklarla, özellikle de annesinin nerede olduğu konusundaki garip kafa karışıklığıyla doruk noktasına ulaşmıştı.

Bruce annesinin zaman zaman öbür annelerle bir kahve içmek için bodrum katına indiğini biliyordu. Geçici kafa karışıklıkları sırasında, daha bir dakika önce gördüğü annesinin üst katta olduğunu bildiği halde "Annemi görmek için aşağıya (bodrum katına) inmek istiyorum," diyebiliyordu. Bir başka seferinde annesinin merkezde olmadığını bildiği bir gün onu görmek için bebek odasına gitmek için izin istedi.

Bir gün annesi kucağında bebekle birlikte yanına gelip eve gideceklerini söylediği zaman yine benzer türden başka bir gözlem yapıldı. Bruce birkaç dakika sonra eve gitmeye hazır olduğunda bebek artık Bayan A.'nın kucağında değildi. Bruce bebeğin hâlâ annesinin kucağında olmasını beklediği için birden afalladı. Yok olmasından korkuyormuşçasına çılgınca kız kardeşini aramaya başladı. Kardeşinin nerede olduğu konusundaki bu şaşkınlığı, Bruce'un geçici yönelim bozukluğunun saldırgan duygu ve fantezilerden kaynaklandığını açıkça ortaya koyuyordu. Bruce saldırganlığını inkâr etmeyi, hatta bize göre bastırmayı genellikle başarıyordu.

Sonuçta aşırı bir bocalama ortaya çıktı: Bruce bazen annesini görmezden geliyor, bazense ondan ayrılmayı hiç istemiyordu. Oyun sa-

ati gözlemcisine karşı da önceden kestirilemez tepkiler gösteriyordu. Bazen kendisini ona çok yakın hissediyormuş, onunla iyi vakit geçiriyormuş gibi görünüyor ve onunla oynamak için can atıyor, bazense onu hiç tanımıyormuş gibi davranıyordu.

33 aylıkken göz koyduğu şeyleri kendinde tutma eğilimi geliştirdi. Açıkça simgesel anlamı olan belli şeyleri elinde tutmak istemesi, zihninin dışkıyı tutmakla meşgul olduğu şeklinde bir çıkarımda bulunmamıza imkân sağladı. Bu da hadım edilme kaygısıyla ilişkiliydi. Bruce oyun hamuruna delikler açmaktan, sonra onları yeniden kapatmaktan hoşlanıyordu ve sonunda büyük bir rahatlamayla "Delik tamamen gitti," diyordu. Belli oyuncak ve nesnelere çok bağlanmıştı. Bunlar, en azından o zaman dilimi için, hazine niteliği kazanmıştı. Bunları her gittiği yere götürüyordu ve kimsenin onları elinden almasına izin vermiyordu. Oyuncak bebek evinin dolaplarını açıp kapatmak, içlerine çeşitli şeyler sokup çıkarmak özellikle ilgisini çekiyordu. Kaygı yaratan durumlardan kaçınma örüntüsüne uygun olarak tuvalete gitmek konusunda çok isteksizdi. Tuvalet yapmakla ilgili olarak kısmen içselleştirilmiş bir mücadele içinde olduğu anlaşılıyordu. Ancak bezine idrar veya dışkı boşalttıktan sonra annesine haber veriyor ve bezinin değiştirilmesi için ısrar ediyordu. Bayan A. bir sabah Bruce'u merkeze getirdikten sonra onun önceki akşamdan beri ne idrar ne de dışkı boşalttığını bildirdi. Bruce'un kendini zorladığı görülüyordu, kafası meşguldü ve çevresine yanıt vermiyordu. Sonunda dışkı boşaltımı yaptı. Annesi bezini değiştirdikten sonra güler yüzlü, rahat ve cana yakın hale geldi.

Bu olayı izleyen bir hafta boyunca kendi isteğiyle evde tuvaletini tuvalette yaptı. Fakat ardından yine beze döndü ve kısa bir süre bezlerinin değiştirilmesi için ısrar etti. Ardından bezine tekrar tekrar dışkı boşaltıp bütün sabah gergin bir biçimde dolaşmasına karşın bezinin kirli olduğunu inkâr etti. Annesi bezini değiştirmek istediğinde, fiziksel olarak karşı koymamakla birlikte şiddetle itiraz etti. (Annesi kendisini kucağına aldığı zamanki edilgin tutumu gözlemcileri her defasında şaşırttı.) O ayın geri kalan kısmı boyunca kirlettikten sonra bezlerinin değiştirilmesini istemedi. Bu noktada edilginlikle etkinlik arasındaki çatışma kısmen içselleştirilmiş gibiydi. Tuvalet eğitimiyle ilgili çatışma iki etmenden kaynaklanıyordu: (1) Bruce tuvalet eğitiminde annesinden yeterince onay almıyordu ve (2) annesi onun bedenini oldukça sert bir biçimde tutuyor, Bruce'un onun kendisini tutma-

sından duyduğu korkuyu pekiştiriyordu.

Bruce'un oyunlarında, nesnelerin ortaya çıkışı ve ortadan kayboluşuyla ilgilenişinin en azından kısmen beden parçalarının yitimi korkusu tarafından belirlendiğinin belirtileri görülüyordu. Anlaşılan bu, hadım edilme kaygısıyla dışkının kaybedilmesi korkusunun bir birleşimiydi. Üçüncü yılın sonlarına doğru Bruce hâlâ tuvalete gitmiyordu ve tuvalet eğitimi hâlâ tamamlanmamıştı. Genellikle diğer çocuklara karşı oldukça hoşgörülü ve onlarla eşyalarını paylaşmaya istekli olmasına karşın, bir keresinde üç kutu renkli kalemi paylaşmayı çok kesin bir şekilde reddetti. Hepsinin kendisinde kalmasına ihtiyacı vardı. Onları kutularından çıkardı, yeniden kutularına soktu ve sonunda hepsini süt kamyonunun içine koydu. Tüm kalemler süt kamyonunun içine girince "Hepsi gitti" dedi. Sonra orada olduklarından emin olmak için kamyonun kapısını açtı.

Bir oyun dizisi özellikle ilginçti. Oyun saati gözlemcisi Bruce'a onun için oyun hamurundan bir şeyler yapmayı önerdi. Bruce ondan bir zebra yapmasını istedi. Gözlemci zebranın ne olduğunu sorduğunda önce zebranın bir kuyruğu olduğunu, sonra memesi olduğunu, son olarak da çizgileri olduğunu söyledi. Zebranın gözlemciyi ısıracağını söyleyip bunu eyleme koydu, sonra da gözlemcinin elini kendi koltuk altına sokarak onu avutmaya çalıştı. Burada Bruce oyun yoluyla incitme, belki kurtulma isteği ile yakın olma ve öyle kalma isteği gibi çatışan duyguları eyleme koydu. Oyun oral etkinliğin iki yönünü, ısırma (oral saldırganlık) ve (kısmen avutma ve yatıştırmaya hizmet eden) içe almayı kapsıyordu.

Yoğun çatışmalarına ve nesne sürekliliği konusunda zaman zaman göze çarpıcı hale gelen kararsızlıklarına karşın *üçüncü yılın sonlarına doğru* Bruce kesin olarak fallik evreye girmişti. Ama bu aşama çok tehlikeliydi. Çok daha etkin olmakla ve kendini çok daha fazla ortaya koymakla birlikte oyuncaklarıyla eskisi gibi düzenli ve yapıcı bir biçimde oynayamıyordu. Nesneleri etrafa fırlatmaya ve aşırı uyarılmaya eğilimliydi. Eskiden normalden çok daha büyük bir dikkat genişliği varken bu dönemde durum değişmişti. Oyun oynayışındaki ve diğer davranışlarındaki yeni özellikler, şimdi açıkça oyunun sık sık acı veren, kısmen içselleştirilmiş çatışmalara temas ettiği olgusuyla bağlantılıydı. Oyun etkinlikleri bu çatışmaları harekete geçirdiğinde hemen oyunu bıraktığı görülüyordu. Örneğin "anne-bebek" durumunun kendisine anımsatılmasından da bir şeylerin kırılabileceği

gerçeğiyle yüzleşmekten de hoşlanmıyordu. Acı veren durumdan kaçınması, daha önceleri annesiyle tartışmalı (çatışmalı) dışsal durumlardan kaçınmasına benziyordu.

Bazı bakımlardan kendini daha çok ortaya koymakla birlikte, kendisine ilgi gösterilmeyeceği korkusuyla ilgi istemek zorunda kalacağı durumlardan kaçınmayı sürdürüyordu. O zaman bunu dolaylı yollardan isteme eğilimindeydi. Örneğin gözlemcisi odaya geldiğinde onunla oynamak istediği görülüyor, fakat gözlemciden bunu istemek ya da onun yanına gitmek yerine odadan çıkarak onun kendisinin ardından gelip gelmediğini kontrol etmek üzere geriye bakıyordu. Bu, 6. Bölüm'de anlatılan, yeniden yakınlaşma altevresindeki hızla kaçma davranışının daha yüksek bir simgesel düzeydeki uyarlanmış biçimi gibi görünüyordu.

Bruce'un üçüncü yılın ikinci yarısındayken kendini kesinlikle daha çok ortaya koyduğu bir alan, bir başkası alma tehdidinde bulunduğunda kendine ait şeyleri savunmaktı. Bruce'un, kendini zaman zaman aşırı hareketlilikle belli eden fallik taşkınlığı, gelişen yeteneklerinden alınan gerçek bir hazla fallik heyecanın bir karışımı gibiydi. Çoğunlukla cana yakın ve mutluydu. Oyunda öncü olmaya eğilimliydi. Kendini oldukça net bir biçimde ifade edebiliyordu; sözcüklerden ve sözlü iletişimden hoşlandığı anlaşılıyordu. Dünyasının farkındalığı ve gözlemlediği şeye coşkusal katılımı açısından özel bir çocuk olduğu belirtiliyordu. Ama artan aşırı hareketliliği, zaman zaman daha açık bir biçimde savunmaya yönelik görünüyordu.

Üçüncü yılın sonunda yuvaya kaydolduğunda gelişim potansiyeli konusunda oldukça iyimserdik; özerkliğinin ve insan ya da diğer nesnelerle ilişkilerinin gelişimi için gerçek bir zemin bulunduğunu düşünüyorduk. Yine de depresyon potansiyeli ve edilginlik konusunda bir parça endişeliydik.

9

Donna

Donna, iyi bir karşılıklı uyumun yaşandığı ortakyaşam dönemine ve "mükemmel" annelik bakımına karşın, ayrılma-bireyleşme sürecini rahat geçirmedi. Çocuğun değişen gelişimsel gereksinimleriyle birlikte annenin yeteneklerinin de geliştiği görülmekle birlikte, Donna ortalamadan daha erken ve daha büyük bir ayrılma kaygısı yaşadı. Kendi kaynaklarına ve "anne olmayan" dış dünyaya güvenini tedricen yitiriyor gibiydi. Yaklaşık 14 aylık olana kadar çalışmamıza alınan bebekler arasında her bakımdan en yeterli olanıydı ve annesinden rutin ayrılmalarda oldukça iyi işlev görüyordu. Bununla beraber, çoğu bebekten daha erken yaşta uygun bir bilişsel nesne sürekliliği geliştirmiş olmasına karşın, annesiyle vedalaşma sürecini son derece acı verici buluyordu.

DONNA'NIN ANNESİ

Projenin tüm gözlemcileri Bayan D.'yi uzun bir süre mükemmel anne olarak gördüler. Merkezdeki bebeklerin de anne ikamesi olarak en sevdikleri kişi oydu. İlk etkin uzaklaşma döneminde yavruya "yumuşak bir itme veren" çoğu anneden farklı olarak Donna'nın annesinin bu itmeyi vermediğini ancak geriye dönüp baktığımızda fark ettik. Donna, uzaklaşabilmek için yumuşak bir cesaretlendirme almayınca çok büyük olasılıkla annesinin onun kendisini tek başına idare edebileceğine dair bilinçdışı kuşkusunu hissetti. Bu durum annenin onay verip vermemesine normalden büyük bir erken bağımlılığın oluşmasına katkıda bulundu (üstbenin çok erken öncülleri).

DONNA'NIN ALTEVRE GELİŞİMİ

Donna doğumu planlanmış bir bebekti ve her iki ebeveyn de çocukları kız olsun istiyordu. Anne başından itibaren ona karşı rahattı ve

onu iki ay kadar emzirmişti. 4-5 aylıkken, ortakyaşamın doruğunda, Donna'nın ruh haline istikrarlı bir dinginlik ve hoşnutluk hâkimdi. Anne ve çocuk birbirlerine çok uyumluydular. Mizaç açısından ikisi de sakin ve bir parça ciddiydi. Donna'nın doğuştan gelen yeteneklerinin mükemmel düzeyde oluşu, parmaklıklı oyun yerinde sesler çıkararak ve anne olmayan kişileri inceleyerek kendini eğlendirebilmesinde gözlemlenebiliyordu. 5. ayında karşılaştırmalı inceleme de başladı. Annesine yönelmiş bağlanmasını, başkalarına göre ona daha sık gülümseyerek gösteriyordu. Yorulduğunda annesinin kucağında kısa bir süre oturunca enerjisini hemen yeniden kazanıyordu. Buna karşılık, onu bir gözlemci tuttuğunda ciddileşiyordu. Zaman zaman bu hafif yabancı tepkisini göstermekle birlikte genellikle gözlemcinin kendisini tutmasına aldırmıyor gibi görünüyor, onun çenesini, ağzını ve burnunu "inceliyor"du. 5-6 aylıkken uykuya dalma güçlüğü gözlendi ve yine çok erken olarak yemek kaprisleri bildirildi. Donna erken emekledi ve bu yetiyi anneden uzaklaşıp çevreyi keşfetmek için kullandı. Diğer çocukların çoğundan farklı olarak, farklılaşmanın başlangıcında Donna aşırı uyarılma ve zevk alma belirtileri göstermedi. Ruh halinde yükselme ve alçalmalar olmuyordu. Her zamanki gibi sakindi.

7. ve 8. aylar arası için hazırlanan Veri Özeti'nde Donna'nın istediği bir şey için pek fazla sızlanmayan tipte bir çocuk olduğu yorumunda bulunulmuştu. Bu belki Donna'nın isteklerini anlamak için en küçük işaretlerin annesine yetmesiyle ilişkiliydi. Belki Donna'nın istediği bir şeyi elde etmek için ısrarcı ve talepkâr olması gerekmiyordu. Daha 6. aydan itibaren Donna'nın davranışında ayrı oluşun farkındalığının belirtileri gözlemlenmeye başladı. Hafif bir yabancı tepkisi gösteriyordu!

Yedinci ayında Donna yeni gelişen emekleme yeteneğini yalnızca haz almak için değil, aynı zamanda oyuncaklara ulaşmak ve annesinden uzaklaşmak için de kullanmaya başladı. Sekizinci ayda erken gelişmiş olan yabancı tepkisi azaldı ve babası, ağabeyi ve merkezdeki kendi yaşındaki bir oğlan çocuk Donna'nın tercihli ilgisini kaplamaya başladılar. Annesi odadan çıktığında yaşadığı kararına çok belirgindi ve anne olmadığında her zamanki kadar işlev göremediğinin de hafif belirtileri vardı. Annesiyle yeniden bir araya geldiğinde taşkınlaşıyordu. Anne kesinlikle merkez konumundaydı ve Donna giderek daha fazla bu merkezden dışarıya doğru yayılıyordu.

Bu dönemde Donna aynadaki görüntüsüne ilgi gösteriyor ve dokunmak istiyordu. 8. ay civarında uykuya dalma güçlüğü devam ediyordu. Annesi bunu babasının akşamları eve gelişine ve Donna'nın onunla oynamak istemesine bağlıyordu. Yemek konusundaki mızmızlığı devam ediyordu. Yabancılara karşı tepkileri öncceki aylara göre daha büyüktü ve bu tepkilerin niteliği de değişmişti. "Anneden başka" biri tarafından kucaklandığında başını öne eğip yere bakıyor, o kişinin yüzüne bakmaktan kaçınıyordu. Annesinin kucağında olduğu zaman bile "anneden başka" kişilerin yaklaşırken onu korkuttukları görülüyordu.

Donna 9-10 ay civarındayken aile şehir dışına bir gezi yaptı ve bu gezide bir sürü kişi Donna'yı kucağına aldı. Bunun ardından merkeze döndüğünde Donna yoğun ayrılma tepkileri gösterdi. Anne odadan çıktığında Donna sık sık kapıya bakıyor ve gözleriyle odada aranıyordu. Annesini anımsatan şeyler, örneğin annesinden başka birinin kapıdan girmesi, aynada annesi olmaksızın kendi görüntüsünü görmesi veya annenin koltuğunda bir başkasını oturur bulması ona üzüntü veriyordu.[1] Gözlemcilerin yüzüne bakmak onda bir tür yabancı tepkisi uyandırıyor ve anne odaya döndüğünde emin olmak istermiş gibi sık sık onun yüzüne bakıyordu. Donna, bu erken ayrılma tepkilerinin yanı sıra gerek jest, gerek mimik olarak annesiyle aynalama özdeşleşmesi kurmak açısından da erken gelişme göstermişti.

Donna, ilk alıştırma döneminde olduğu bu 9. ve 10. aylarda, annesinden uzaktayken, ayrılma tepkilerini saymazsak, mutlu ve bağımsız bir biçimde oynuyordu. Donna ve annesi, Donna biraz uzakta bazı etkinliklerle meşgul olduğu zaman bile hep birbirlerinin farkında oluyorlardı.[2] Donna kısa coşkusal yakıt ikmalleri için sık sık annesinin yanına gidiyordu.

Donna, ilk özerk işlevsellik denemelerine annesinin karışmasına karşı duyarlıydı. Annesi açık kapıdan çıkmasını engellediğinde ağlıyordu.

1. Gerçekte olduğu kadar Donna'nın ruhsal imgeleminde de kendisi ve annesi sinkretik olarak birbirlerine aitlerdi. Bu, Donna'nın "kendiliğin ideal durumu"nu yaşayabilmesi için olmazsa olmaz bir koşul gibi görünüyordu.

2. Başyazar bir bebek ya da yürüyen çocukla annesi arasındaki (mekânda ayrı olsalar da) varolan bu tür soyut karşılıklı uyumu "görünmez göbek bağı" olarak adlandırmaktadır.

Yürümeyi 11,5 aylıkken, yaz tatili sırasında öğrendi. Korkulu olmamakla birlikte, devinimsel etkinliklerinde (öbür çocukların çoğundan farklı olarak) ihtiyatlıydı. Yaz tatili bittiğinde alıştırma döneminin kaçınılmaz bir parçası olan dünyaya aşk duygusunun doruğundaydı. Apaçık biçimde annesini unutuyor, gözlemcilere karşı dostça davranıyordu. Bayan D., "Herkesi ve her şeyi seviyor. Bütün dünyayı kucaklamak istiyor" diyordu. Bu dönemde, annesinin odadan çıkmasından hoşlanmasa da, devinimsel etkinliklere, oyuncaklara ve diğer insanlara yönelerek onun yokluğuyla başa çıkabiliyordu.

"Yeni ortaya çıkan ben işlevleri" (dokuz "yönlendirici soru"nun ikincisi; bkz. Ek C, s. 305) açısından Donna'nın bilişsel gelişiminin ayırt edici özellikleri şöyleydi: "Jestleri taklit ederek öğrenmeyi sürdürüyor ve duyusal-devinimsel gelişimi ilerliyor. Sözcükleri duygu durumları, nesneler ve eylemlerle bağlantılandırmaya başlıyor" [Spitz'in "global sözcükleri"]. İki ay sonra Donna bu global sözcükleri iletişim amacıyla kullanmaya başladı.

Bununla birlikte, 13. ve 14. aylarda Donna'nın genişleyen etkinlikleri daha büyük bir engellenmeye ve öfkenin ortaya çıkmasına yol açtı. Annesine göre, istediğini elde edemediği zaman öfkeyle haykırmaya başlıyordu. Merkezde bir keresinde istediği bir oyuncağı kendisiyle aşağı yukarı aynı yaştaki bir oğlandan alamayınca, bir yandan gülümsemeyi sürdürmekle birlikte, öfkeyle havayı tekmelemeye başladı. Bir başka seferinde başıyla küçük bir kızın göğsüne tos vurarak ondan oyuncaklarını aldı. Bir başka oğlanı, ifadesi açıkça öfke göstermemekle, daha çok şaka yapıyor gibi görünmekle birlikte, kasıtlı olarak yana itti. Tahta bir çekiçle 15 aylık bir kızın başına vurdu; kız ağlamaya başlayınca endişelendi ve kafası karıştı; geriye çekildi ve parmaklarını emmeye başladı. Umursamaz bir tavırla başka çocukların oyuncaklarını alıyor, fakat çocuk ağlamaya başlayınca üzülüyordu. Bir keresinde küçük bir kıza çarpıp onu yere düşürdü. Bayan D., Donna'nın engellendiğinde, özellikle de dışarı çıkma isteği yerine getirilmediğinde öfkelendiğini bildirdi. Ayrıca, annesi öfkeli ya da azarlar tarzda konuştuğunda Donna'nın duyguları hemen inciniyordu; ağlıyor ve mutsuz görünüyordu. Gözlemcilerden biri Bayan D.'nin Donna'nın diğer çocukları incitmesini engellemekte biraz ağır kaldığını fark etti. Bayan D. bu tür davranışları Donna'nın evde ağabeyiyle oynadıkları hoyratça oyunlara bağlıyordu. Bu anne-çocuk çiftinden sorumlu olan katılımcı gözlemci, annenin Donna'ya nadiren kar-

şı çıktığı, aşırı derecede sabırlı olduğu ve sonuç olarak ikisinin nadiren doğrudan doğruya karşı karşıya geldikleri izlenimi edinmişti.

Donna, 14. ve 15. ayında, tüm yaşıtlarından daha etkin, devinime, özellikle de tırmanmaya çok ilgi gösteren, son derece tetik bir çocuk olarak betimlendi. Öfkelendiği zaman, eskisine göre daha odaklanmış ve yönelmiş öfke dışavurumlarıyla tepki gösteriyordu. Aynı zamanda daha istikrarlı bir biçimde mutlu ve taşkın, kendine daha çok inanan, bağımsız ve güvenli bir çocuk olarak da betimleniyordu. Yaşıtları arasında kendisini en çok ortaya koyan oydu; ne istediğini her zaman biliyordu.

Donna, 14. ya da 15. ayda, aynadaki yansımasının kendisi olduğunu kavramış gibiydi. Kendilik temsilini farklılaştırmakta çok açık bir ilerleme göstermişti ve böylece ayrı oluşunun farkına da oldukça erken varmış olmalıydı.

Yine o aylarda, yeniden yakınlaşma altevresinin başladığının belirtisi olarak anneyle etkileşim haz veren etkinliklerin paylaşılmasına dönüşmüştü.[3] Donna annenin odadan çıkışına hemen ağlamaya başlayarak tepki gösteriyordu, ama ilgisi hâlâ kolayca başka yöne çekilebiliyordu. Ancak, kısa bir süre sonra annenin gidişini kaygıyla beklemeye başladı. Bu noktada ayrılma kaygısıyla *etkin ayrılma alıştırmaları* yaparak başa çıkmaya çalışıyordu. Sık sık "güle güle" diyerek oyun yerine gidiyordu. Ama annesi odadan çıktığında hemen kapıya koşup ağlıyordu. Artık Donna'nın dikkatini başka bir şeye çekmek o kadar kolay olmuyordu. Genel olarak engellenmelere karşı tahammülsüz hale gelmişti. Annenin yokluğuyla başa çıkma yolu kendisinin de kapıdan çıkmasını istemekti; dışarı çıkmasına izin verilmesinin rahatsızlığını yatıştırdığı görülüyordu. Rekabet, kıskançlık ve *saldırganlık* artışının yanı sıra bazı korkular ilk kez bildirildi. Elektrik süpürgesinin gürültüsü, Cadılar Bayramı maskeleri, canavarlar ve televizyon Donna'yı korkutuyordu.[4]

Donna yaklaşık 16 aylık olduğunda yeniden yakınlaşma krizi başladı; anneden ayrı olduğunun gittikçe daha çok farkına varırken git-

3. Bir katılımcı, bu dönemde Donna'da önemli ölçüde öfke ve alışılmadık derecede karmaşık kıskançlık tepkileri gözlemledi. Bu önemlidir ve üstü örtülmemelidir. 14.-15. aylar arasında Donna tüm çocukların en saldırganı ve tahrik edicisiydi.

4. 14.-15. aylar arasında Donna'nın oyun alanında kışkırtıcı bir biçimde annesinden hızla kaçtığından söz edildi; fakat bu etkinliğin 16 aylıkken azaldığı söylendi.

tikçe ona daha yakın olmak istiyordu. Annesinin dikkatini başka çocuklara yöneltmesinden hoşlanmıyordu. Annesi bir bebeğe yakın oturduğu zaman Donna bebeğin ağzından emziği alıp kendi ağzına sokuyordu. Annesinin kucağına tırmanıyor ya da yüzünü annesinin eteğine gömüyordu. Bu dönemde ağabeyini de daha belirgin şekilde kıskanmaya başladı. Onda olan her şeyi istiyordu. İstediğini elde etmek konusunda inatçıydı. Anne bir görüşme için dışarı çıktığında sızlanıyor ve ağlayarak kapıya gidiyordu. "Hayır" sözcüğünün Donna tarafından kullanılmaya başlandığı ve oldukça sık duyulduğu bildirildi. Bazen ilgisi oyuna, özellikle de top oyunlarına çekilebiliyordu. Ancak bir gözlemci onu kucağına aldığında kendini kaybediyor, annesini görünceye kadar ağlıyordu. Bu sırada, yeniden yakınlaşma kargaşasının tam ortasında, cinsel farklılığın da ayrımına varmış gibiydi. Eteğini kaldırıp dışarı taşan karnına bakıyordu. Bezi değiştirilirken genital organlarını elliyordu. Altını ıslattığında bunu fark ediyor ve rahatsız oluyordu. Annesinden ağabeyiyle birlikte banyo yaptıklarında onun penisine baktığını öğrendik.

16.-18. aylar civarında annesiyle özdeşleşme yoluyla yeniden yakınlaşma krizine geçici bir çözüm bulduğu görüldü. Oyuncak bebeklere ve gerçek bebeklere karşı anneyi oynamaktaydı. Artık annesini daha az arıyor, aradığında da bu genellikle rahatlamak için değil, daha çok kısa bir temas, bir oyun oynamak ya da bir deneyim ya da duyguyu paylaşmak için oluyordu. Bebek odasını rahatlıkla terk etti. Oldukça mutluydu, tüm gözlemcilerle canlı bir etkileşim içindeydi ve diğer çocuklara çok ilgi gösteriyordu. Anne bir görüşme için dışarıda olduğunda iyi düzeyde işlev görmeye devam ediyor, meyve suyu içerek kendini rahatlatıyordu. O yaşta fotoğraflardaki kişileri tanıyan tek çocuk olarak *erken bilişsel-duygusal ben gelişimini* sergiliyordu. Kendisini, annesini ve merkezdeki öbür çocukları tanıyabiliyordu. Aynı zamanda tüm diğer çocukların adını da biliyordu. Annesiyle özdeşleşmesinin yardımıyla yaşına göre mükemmel bir engellenme tahammülü sergiliyordu.

Yeniden yakınlaşma mücadelesinin görünürdeki çözümleri çoğu zaman sadece geçicidir. Örneğin Donna vakasında bir ay içinde yeniden yakınlaşma krizi tekrar ortaya çıktı. 18 aylıkken yeniden annenin nerede olduğunu çok daha fazla önemsemeye ve yabancı olana karşı daha büyük bir korku göstermeye başladı. Ayrıca sahiplenmecilik de artmıştı. Yürüyen çocuk odasına uzun süredir (kendi başına yürüme-

ye başladığı andan itibaren) rahatça gittiği halde şimdi annesi olmadan oraya gitmek istemiyordu. Diğer çocuklara yakın olmaktan da kaçınıyordu ve annesi odadan çıktığı zaman çok rahatsız oluyordu. Yine annesini çok sahiplenmeye başladı; onu kimseyle paylaşmak istemiyordu. Azarlandığı zaman hemen ağlıyordu. Bu dönemde, yoldan geçen kamyonların, yol çalışmalarında kullanılan matkapların gürültüleri gibi yüksek seslere karşı büyük bir korku baş göstermişti.

Donna'nın duygulanım ve davranışlarındaki bu hızlı değişim, geçirdiği bir hastalıkla tetiklenmişti. Annesi ona bir penisilin iğnesi yapılmasına engel olamamıştı. Bu olay, Donna'nın annesinin tümgüçlülüğüne inancını sarstı ve onun büyülü güçlerine inancında tereddüde yol açtı. Hasta olduğu sırada bir gece uykudan uyandığında annesini itmiş, onun kendisini sakinleştirmesine izin vermemiş, onun yerine babasının gelmesini istemişti.

Donna artık bağımsız özerk işlevsellik dileğiyle annesine her zaman yakın olma gereksinimi arasında bölünmüş durumdaydı. Annesinin nerede olduğunu hep bilmek istiyordu. Evde oyun oynarken sık sık "anne" diye sesleniyordu. Annesinin başka bir odadan yanıt vermesi ona yetmiyordu. Oyuna dönmeden önce gidip annesini görmesi gerekiyordu.

Benzer biçimde, bazen annesinden uzaklaşarak yürüyen çocuk odasına gitmeye cesaret edebilmekle birlikte, orada karşılaştığı en küçük bir engellenme hemen annesine dönmesine yol açıyordu. Yürüyen çocuk odasında çok sahiplenmeci olduğu gözlemleniyordu. Daha 19 aylık olmasına rağmen "ben" ve "benim" sözcüklerini en çok kullanan çocuk oydu.

Donna'nın oldukça olumsuz ve inatçı olduğu bildiriliyordu. Her şeyi kendi başına yapmakta ısrar ediyor, giydirilmeye, bezinin değiştirilmesine ya da yatağa yatırılmaya karşı koyuyordu. (Anal evrenin ortasındaydı.) Yapışma davranışıyla daha bağımsız, kendini daha çok ortaya koyucu ve daha serüvenci bir davranış dönüşümlü olarak ortaya çıkıyordu.[5]

Aşağı yukarı yirmi birinci ayının başında Donna'nın baş derisine

5. Donna 20. ve 21. aylar arasındayken Bayan D. hüzünle "O artık benim küçük bebeğim değil" demişti. Kızını kendi başına bırakmıyor, koruyucu bir tutumla onun peşinden yürüyen çocuk odasına gidiyordu. Geriye dönüp bakarak bu aşırı koruyuculuğun Donna'nın annesine karşı ortalamadan daha büyük bir çift değerlilik yaşamasına katkıda bulunduğunu fark ettik.

küçük bir cerrahi müdahale yapıldı. Bu işlem sırasında bir çarşafa sarılmış ve üç hemşire tarafından masada tutulmuştu. Bütün süre boyunca şiddetle ağlamıştı. Eve döndüğünde oldukça neşeli görünüyordu, ama başında bir bandaj olduğu için ertesi gün aynada kendisine bakmak istemedi. O günlerde kendisine armağan edilen bir kutu banyo köpüğüyle cerrahi müdahale arasında bağlantı kurdu ve yıkanmayı reddetmeye başladı.

Donna'nın ameliyatından iki hafta sonra bir bademcik ameliyatı için ağabeyinin de hastaneye yatırılması gerekti. Anne geceyi hastanede onun yanında geçirdi. Donna'nın yaşamında ilk kez annesi bütün gece ondan uzakta olmuştu.

Penisilin iğnesi, geçirdiği ameliyat ve ağabeyinin geçirdiği, annenin bütün geceyi dışarıda geçirmesine yol açan bademcik ameliyatı, içselleştirme süreçlerinin dorukta olduğu, yeniden yakınlaşmanın o en zedelenebilir döneminde yaşanan ve biriken travmalardı. Dolayısıyla, Donna vakasında, yeniden yakınlaşma krizinin, çocukluğun üç temel kaygısının –yani terk edilme korkusu (nesne yitimi korkusu), sevgi yitimi korkusu ve özellikle de hadım edilme kaygısının– bir araya gelişiyle daha şiddetli bir biçimde yaşanacağını çok açık bir biçimde görüyoruz.

Donna, ikinci yılın geri kalan ayları boyunca bizim biraz abartılmış yeniden yakınlaşma davranışı olarak gördüğümüz şeyi göstermeyi sürdürdü. Annesine fiziksel olarak yakın olma gereksinimi sürüyordu. Anneyi terk etmenin, kendi başına bazı etkinliklerde bulunmanın ona zor geldiği görülüyordu. Bir süre ayrı kaldıktan sonra anneyle daha gerilemeli bir düzeyde temas kurmak istiyor, annesine *dokunmaya* ve onu *hissetmeye* ihtiyaç duyuyordu. Onu görmek ve nerede olduğunu bilmek yeterli olmuyordu.

Donna'nın annesiyle birlikte olduğunda çok şey talep etmesi ve çok *zorlayıcı* olması, ona karşı yaşadığı *büyük çift değerliliği* ortaya koyuyordu. *Genellikle* neşeli, mutlu ve dingin olarak tanımlanmakla birlikte en küçük bir engellenmede sızlanmaya başlayabiliyordu. Her zaman ihtiyatlı bir çocuk olan Donna bu dönemde daha da ihtiyatlı hale gelmişti ve yeni devinim etkinliklerini, özellikle sallanan ata binmek gibi kendini uyarıcı olanları denemek konusunda isteksizdi. Bir sürü küçük korku ve endişesi vardı ve tuvalet eğitimi girişimlerine oldukça olumsuz tepki veriyordu. Özetle, ikinci yılın sonunda Donna'nın yeniden yakınlaşma krizi hiçbir surette çözülmüş değildi.

Donna'nın altevre gelişiminin değerlendirilmesi bizi bir bilmeceyle karşı karşıya bıraktı. Karşımızda doğuştan çok yetenekli, annesi her işaretine yanıt vermeye hem istekli hem de hazır olan bir çocuk vardı. Bununla birlikte, Donna daha alıştırma altevresinde diğer çocuklarınkinden biraz daha güçlü ayrılma tepkileri, ayrıca erken devinim sistemi işlevselliğinin keyfini tam çıkarmakta biraz isteksizlik göstermişti. Bunlar belki de ortalamadan daha büyük olan nesne yitimi korkusundan kaynaklanıyordu. Onun vakasında bu korku çok aşırı olmamakla birlikte, annesinin her zaman hazır ve ulaşılabilir olmasına rağmen ya da belki bu yüzden, annesiz yapamayacağını hissettiğini açıkça gösteren ona özgü bir örüntü, bir davranış geliştirmesine yetmişti.

Donna'nın yaşadığı travmaların birikimi, annenin yakında olması gereksinimini erken hissetmesi, banyo küvetinin yakınlığı içinde ağabeyinin anatomisiyle yüz yüze gelmesi ve aralarındaki hoyratça oyunlarda birbirlerini aşırı düzeyde uyarmalarıyla bir araya gelince Donna'nın yeniden yakınlaşma krizine bir çözüm getirmesini olanaksız kılmıştı. İlginçtir ki, Donna'nın ayrılma kaygısı *tam vedalaşma süreci sırasında* en yüksek düzeye ulaşıyordu. Annesi onu yürüyen çocuk odasında terk ettikten sonraysa işlevleri çok iyi, annenin orada olduğu sıradakinden daha iyi hale geliyordu. Diğer çocuklarla birlikte yaşına uygun bir oyuna daldığında annesine gereksinimini geçici olarak "unutuyor" gibiydi. O sırada yine doğuştan gelen yetenekleri en üst düzeyde olan, özerk işlevsellikten büyük bir haz alan çocuklardan biri gibi görünüyordu.

DONNA'NIN ÜÇÜNCÜ YILI

Üçüncü yılın başında, Donna genel olarak dingin, yüzü ifade dolu bir çocuktu. Zaman zaman oldukça durgunlaşıyordu, fakat çoğu zaman taşkındı ve kendini kaybetmişçesine koşuşturuyordu. Ama tırmanmak gibi bazı ağır devinim etkinliklerinde bir parça korku gösteriyordu. Donna kesinlikle dışa açıktı, yetişkinlerin ilgisini çekebiliyordu ve bir yetişkin ona ilgi gösterdiğinde ve cesaret verdiğinde etkinliklerinden ek bir haz aldığı görülüyordu. Kendi kendine oynamaktansa insanlarla oynamayı yeğliyordu. Kendini ortaya koymaya eğilimli olduğu ve yoluna çıkan herkesi kenara iteceği görülüyordu.

İki ana tema ortaya çıktı. Birincisi *annesine yapışmasıydı*. Bu da-

ha önce de görülmüştü ve şimdi 24.-25. aydan itibaren tekrar görülmeye başlandı. Her gün merkeze geldiğinde annesine yapışıyor, oyuna katılması için gösterilen çabalara yanıt vermiyordu. Donna'nın annesini bırakabilmesi için her gün uzun bir süre (neredeyse bir saat) gerekiyordu. Ama annesi bir kez odadan çıktığında genellikle oyun etkinliklerine dalıyor ve arada sırada annesini sorsa da onun nerede olduğuna ilişkin bir açıklama hemen yatışmasına yetebiliyordu.

Üçüncü yılın başlarında ortaya çıkan öbür tema *Donna'nın cinsiyet farklılığına tepkisi ve kafasının hep tuvalet konusuyla meşgul oluşuydu.* Bir gün oyuncak anne ve kız bebekleri tuvalete koyarken, baba ve oğlan çocukları reddetti. Yürüyen çocuk odasındaki oğlan çocuklar tuvalete gitmek için odadan çıktıklarında Donna eteğini kaldırıp genital bölgesini işaret ederek "anne" dedi. Sonra kendisi de odadan çıktı ve "gerçek anne"yi aramaya başladı. Onu bulamayınca tuvaletteki çocuklara katıldı. Oğlan çocuklardan birinin pantolonunu yukarıya çektiğini görünce "hayır" deyip yine annesini aramaya başladı ve onu bebek odasında buldu. Ama annesinin yanında çok kısa bir süre kaldı ve hemen bebek odasındaki oyuncaklarla oynamaya başladı. Oyuncakları modellerine göre sıraya dizdi, çubuklara halkalar geçirdi, iç içe geçen kutucuklarla oynadı. Daha bebeksi olmakla birlikte aynı zamanda daha yapısal ve simgesel olan bu oyuncaklarla oynamanın kaygı duygularını kontrol altına almakta Donna'ya yardımcı olduğu anlaşılıyordu. Bu duyguların büyük ölçüde hadım edilme kaygısıyla ilişkili olduğunu düşündük.

Donna üçüncü yılının ilk ayları boyunca kendisinin dişil ve eril imgeleri arasında bocaladı. Bunun anatomik farklılıkların yadsınmasına koşut olarak gerçekleştiği anlaşılıyordu. Pantolonsuz ortalıkta koşuşturan bir oğlan çocuğa bakmaktan kaçınıyor ve bir oğlan çocuğu idrarını boşaltırken gördüğünde o *oğlanın* kız olduğunu söyleyebiliyordu. Oğlan çocuklardan biri boya fırçasıyla kendisini kovaladığında oldukça uyarıldı. Oyun etkinliklerinde dişil ve alımlı olmakla gürültücü ve saldırgan olmak arasında gidip geliyordu. Oyuncak bebeklerle oynarken tüm bebeklere ağabeyinin adını veriyordu.

Yatakta babasıyla birlikte yatan küçük bir kız çocukla ilgili fantezi oyunları da vardı. Annesi Donna'nın babasıyla ilişkisinde yeni, dişil bir nitelik fark ediyordu. Ama ona göre Donna, kendisine karşı hiçbir rekabet ya da kıskançlık göstermiyordu.

Donna'nın üçüncü yıl gelişiminin beklenmedik şekilde güç, sal-

lantılı ve sorun yüklü oluşunu anlayabilmek için, penis hasedi ve kendi genital organlarıyla ilgili endişenin oynadığı önemli rolü kavramak temel önemdedir. Bunlar çoğunlukla oyunlardan elde edilen davranışsal ve sözlü malzemeden çıkarsanmıştır.

Donna 28. ayında bir idrar yolu enfeksiyonu geçirdi. Genital bölgesinde bir rahatsızlık hissetmiş ve her zamanki erkek doktoru kent dışında olduğundan tanımadığı bir kadın doktor tarafından muayene edilmişti. Bu deneyim Donna'nın hadım edilme kaygısını artırdı ve o günden itibaren örneğin tırmanırken kendini yaralayabileceği korkusunu açıkça dile getirdi. Nasıl ve nereden yaralanabileceğini söylemeye yanaşmıyordu; fakat sonunda bir elinin üstüne otururken öbür eliyle genital organlarını tutarak bunu açığa vurdu.

Bu dönemde, 28. ay civarında, Donna'nın tuvalet davranışında da bir değişiklik oldu. Donna bir önceki ayda (26.-27. aylar sırasında) tuvalet eğitimi almıştı ve normalde tamamen kendi başına tuvaletini yapmayı başarabiliyordu. Merkezdeki tuvalette idrar boşalttığı zaman gurur duyuyordu. Şimdi ise, idrar yolu enfeksiyonu ve annesi tarafından tutulmaksızın masa üzerinde yatmak zorunda kalarak yabancı bir doktor tarafından muayene edilme travmasının ardından, tuvalet konusunda yardıma ihtiyaç duyuyordu ve çok çarpıcı bir biçimde uzun bir süre kendisine ya da idrarına bakmaktan kaçındı. İdrar yolu enfeksiyonuyla ilgili acı anılardan kaçınmakta olduğu açıktı, fakat genital bölgesini işaret ederek "yarasından" yakınıyordu.

Donna'nın kendisinden olduğu kadar annesinden de hadım edilme korkularıyla, temel sahne endişesiyle ve bir oğlan çocuk olma fantezileriyle ilgili çeşitli malzemeler geliyordu. Bir oyun saati sırasında Donna dizini yaraladığını söyleyip genital organlarını gösterdi. Kendi erkek gözlemcisine de parkta dizini yaraladığından yakınırken, çok temel bir çağrışımla kendisine bir soru sorulmadan *kendisini yere düşürenin annesi olduğunu* söyleyerek "yaralanması" ile ilgili olarak annesini suçladı.

Bu dönemde yüksek yapılar yapmayı ve ardından onları devirmeyi seviyordu. Merkezdeki tuvaleti kullanamadığı ve tuvaletten söz de edemediği halde tuvalette öbür çocukları seyretmekten hoşlanıyordu. Annesi Donna'nın evde zaman zaman oturağı kullanınakla birlikte çoğu zaman bunu istemediğini bildiriyordu (tuvalet eğitiminde daha büyük bir gerileme).

Donna idrar yolu enfeksiyonundan sonra merkeze gelişlerinde

her gün annesine daha da şiddetle yapışmaya başlamıştı. Annesi giderken genellikle şiddetle ağlıyordu. Yine de, öğretmen onu götürmeyi teklif ettiğinde bile annesinin ardından gitmiyordu. Aslında annesinin gidişiyle rahatlar gibiydi. Annesine yapışma isteğiyle bağımsız işlev görme isteği arasında bölünmüştü. Böylece gözlerimizin önünde bir çatışma işselleştirilmiş oldu. Donna her gün kendisini annesinden koparabilmek için tüm kaynaklarını kullanıyor gibiydi. Yapışma döneminde ruh hali mızmız, sıkıntılı ve endişeliydi; annesine de sık sık öfkelendiği belirtildi. Anne Donna'nın gözünde artık eskiden olduğu gibi sürekli veren bir figür olmaktan çıkmış gibiydi. Bu, anneye karşı büyük bir çift değerliliğe ve nesne dünyasında bir parça bölünmeye yol açtı.

Üçüncü yılın ikinci yarısında, Donna, abartılı hadım edilme korkularına ve kısmen içselleştirilmiş çatışmalarına karşın, daha önceleri korktuğu etkinliklere girişmeye cesaret edebilmeye başladı. Başlangıçta kısa süreli ve korkarak da olsa sallanan ata bindi. Daha önceleri korktuğu halde büyük tahta bloklara da tereddütsüz tırmanmaya başladı. Ama aynı zamanda daha zedelenebilir hale gelmişti ve öbür çocukların saldırganlıklarından korkuyordu.

Buna rağmen Donna'nın oyun arkadaşı olarak kızlardan çok, hem de çok etkin biçimde, oğlan çocuklara yönelmiş olması ilginçtir. Ağabeyinin evde yaptığı gibi kendisine büyüklük taslayan Charlie'yle oynamayı seviyordu. Gruptaki başka bir oğlanı gölge gibi izliyordu; en sevdiği erkek oyun arkadaşı oydu. Küçük "erkek arkadaşının" annesi bir keresinde kendisini sık sık gittiği evlerine götürmeyi reddettiği zaman umutsuzluğa kapıldığı gözlemlenmişti. Gözlemcilerden biri Donna'nın bu dönemde küçük erkek oyun arkadaşına yakın durarak onun penisini elde edebileceğini umar gibi davrandığı yorumunda bulundu (adeta bir tür ozmos yoluyla). Bunların küçük kızın mazoşistik tonlar taşıyan cinsel kimliğini kabullenişinin ilk belirtileri olup olmadığını bilmiyoruz.

Donna, kuşkusuz yukarıda tanımlanan büyük çift değerlilikle ilişkili olarak, yürüyen çocuk odasındaki etkinliklere katılmakta güçlük çekmeyi sürdürüyordu. Sabahın başında etkinliklere dalınadan önce çoğu zaman parmağını ağzına sokup ısırıyor ve ağzının içini araştırıyordu. Nihayet oyun etkinliğine dahil olduğunda bu çoğunlukla bebeklerle oynamak şeklinde oluyor, genellikle de bebeklere yemek yediriyordu. Annesi Donna'ya karşı sabırlı olmaya devam ediyordu; za-

man zaman onun etkinliklere katılması için girişimlerde bulunuyor, fakat genellikle Donna'nın kendi başına girişimde bulunmasını bekliyordu. Yürüyen çocuk odasındaki koşullar da Donna'nın annesine yapışma gereksinimini ya da ondan ayrılmaya hazır olup olmamasını etkiliyordu. Odada her zamankinden daha fazla etkinlik varsa annesine her zamankinden daha inatçı bir biçimde ve daha uzun bir süre yapışmaya eğilimli oluyordu.

Donna kaygıyı uzaklaştırmak için belirli davranışları kullanıyordu. Örneğin, sık sık belli numaralarla bedeniyle neler yapabileceğini sergiliyordu. Bu numaraların bazılarını ağabeyinden, bazılarını babasından öğrenmişti; bazılarıysa muhtemelen kendi buluşuydu. Bunların bedeninde bir sorun olmadığından (numaralar bile yapabildiğinden) emin olma çabaları olduğu anlaşılıyordu. Babasından öğrendiği bir numarayı gösterdikten sonra kollarına bakıp "Bunlar bebek kolları," dedi. Ne oğlan ne de kız değil, sadece bir bebek olduğunda ısrar ettiği bir oyuncak bebeği vardı. Bu bebeğin yine de erkek olma potansiyeli taşıdığı anlaşılıyordu. Annesi Donna'nın sıkıntıda olduğunda kendisinden bebek olarak söz ettiğini, iyi bir ruh halindeykense kız olduğunu söylediğini bildiriyordu.

Şimdi aktaracağımız oyun dizisi, ayrı oluşun tam farkına varılması sonucunda önceden güvenilen ortakyaşamsal annenin tehdit edici hale gelmesiyle dünyanın ne denli tehlikeli hale gelebileceğini gösteriyor. Donna bir "aslan" resmi yapıyordu. Sonra küçük bir nokta yapıp bunun anne aslandan ısırılıp koparılan aslan parçası olduğunu (aslanın ısırıp kopardığı penis?) söyledi. Fantezi yaşamındaki bir kafa karışıklığıyla başa çıkmaya çalışıyor, annenin "ona" sahip olup da ondan saklamakta mı olduğu, yoksa onun da mı hadım edilmiş olduğunu merak ediyor gibi görünüyordu.

Donna penisi olmayışını narsisistik bir yara olarak yaşıyor ve bunun için annesini suçluyordu. Başlıca savunması gerilemeydi; bir bebek gibi ortakyaşamsal anneye yapışıyor, aynı zamanda onun parmaklarını emiyordu. Aslında annesi de Donna'yı bir bebeği yatıştırır gibi kollarıyla sararak yatıştırıyordu. Böylelikle ilişkideki saldırganlığı dindiriyor, fakat Donna'nın saldırgan itkilerini ketlemesine, yani içinde tutarak bastırmasına yol açıyordu. Babanın Donna için giderek daha önemli bir figür olduğu anlaşılıyordu. Annesine bazen direnmekle birlikte yatma hazırlıklarını babasıyla yapmayı kabul ediyordu. Anne-babası bir akşam dışarı çıkarken Donna babasına hoşça kal

öpücüğü vermiş, ama annesine vermemişti. O günlerde en hoşlandığı etkinlik, babası sallanan koltukta sallanırken onun kucağına oturmaktı. Bir ev ziyaretinde gözlemciye babasının kendisi için *onardığı* oyuncakları göstermekten çok mutlu olmuştu.

Trenlere ilişkin bir öykü dinlerken bir elini uyarılmış bir şekilde bir tren resmi üzerine vurdu, öbür eliyle genital bölgesini tutup ileri geri sallanmaya başladı. Sonra yine eliyle resmin üzerine vurup elini ağzına götürerek treni yutar gibi yaptı. Bu hareket, penisine karşı büyük bir haset duyduğu küçük erkek arkadaşının en sevdiği oyuncak olan treni yer gibi yaparak hadım edilmişliğini olmamış yapma çabasını temsil ediyor olabilir.

İki buçuk yaş dolaylarında bir gün Donna merkeze mutlu bir ruh hali içinde geldi; annesine yapışmaya gerek duymadan ondan ayrılabildi ve doğruca yürüyen çocuk odasına gitti. Bu olay, Donna'nın ilk kez ağabeyi gibi bir kamıştan bir şey içmeyi becerdiği bir hayvanat bahçesi gezisinin ardından olmuştu. Bu başarısından çok gurur duymuştu ve iyi ruh halinin nedeni bu olabilirdi.

Üçüncü yılın ikinci yarısında Donna penis hasedine çözüm girişimi olarak sık sık oğlan çocukların oyunlarını taklit ediyordu. Kaba devinim etkinliklerinde daha serbestleşmişti. Sallanan ata binmeye, merdivenleri çıkıp inmeye başlamıştı ve kaydıraktan karınüstü kaymaktan da özel bir haz alıyordu. Bu tür etkinliklerin ona duyumsal bir haz verdiği ve bedeninin iyi durumda olduğundan emin olmasını sağladığı anlaşılıyordu.

Annesi evde Donna'nın külotsuz dolaşmaktan hoşlandığını ve acıdığını söyleyerek sık sık genital organlarına dokunduğunu bildirdi. Anne artık fiziksel bir rahatsızlık kalmadığını düşünüyordu, idrar yolu enfeksiyonu geçmişti ve ona göre Donna'nın yakınmaları daha çok bedeninin o bölgesiyle ilgili endişesini yansıtıyordu.

Donna'nın oğlan çocuklar ve yetişkinlerle ilişkilerinde daha açık bir şekilde talepte bulunma eğilimi başlamıştı. Babasının kendisi için bir şeyler yapmasını, örneğin kendisini giydirmesini istiyordu. Merkezde erkek bir gözlemciyle birlikte tuvalete gittiğinde tuvaletini yapmakta çok yardım istiyor, ne yaptığını göstermek ve "hadım edilmiş" durumunu sergilemek için bacaklarını iyice açıyordu. Babasının ve ağabeyinin idrar boşaltmalarını da taklit etmeye çalışmıştı. Oynarken kaydırak tahtasının üzerine ata biner gibi oturuyor, oyuncak bir kamyonu yukarıya doğru itiyor ve onu aşağıya, bacak arasına doğru

kaymaya bırakıyordu. Şimdi penisi yoksa da ileride bir tane çıkacağından emin olduğunu söze döktü.

Donna aynı zamanda anneler ve bebeklerle de çok ilgileniyordu ve bir büyük bir de küçük uçağı gösteren bir resim gördüğünde bunları anne uçak ve bebek uçak olarak adlandırdı. Bebeklikten anneyle özdeşleşmeye geçmiş gibiydi; oyuncak bebeklere annelik ediyor, yemek pişiriyor ve buna benzer oyunlar oynuyordu. Tavırları çoğunlukla olgun olarak betimleniyor ve bu zamanlarda ağabeyi de dahil olmak üzere öbür çocuklarla ilişkilerinde işgüzarlık yapıyordu.

Tuvalet kazalarına ve yatağını ıslatmaya karşı tutumunda bir değişiklik vardı. Önceleri bu tür kazaları soğukkanlılıkla kabul ederken artık tuvalete giderken altını ıslattığında çok üzülüyor ve ağlıyordu. Geçmişte gece sık sık uyanıp kendisini tuvalete götürmesi için annesine seslenirken şimdi bunu daha az yapmaya ve geceleri kuru kalmaya başlamıştı. Bazen geceleyin mutsuz bir biçimde uyanıp ağlıyor, "çiş çiş" yapması gerektiğini söylüyordu. Donna'ya tuvalet eğitimi konusunda herhangi bir baskı yapıldığına dair hiçbir gösterge olmamasına karşın artık yatağını ıslatmaktan korktuğu görülüyordu (üstben gelişiminin öncülleri?).

Donna bedeninin zarar görmesine ilişkin endişelerini birçok biçimde gösterıneyi sürdürüyordu. Kaygısı yer değiştirerek büyük ölçüde burnuna, ve daha önce de belirtildiği gibi, dizlerine yönelmişti. Annesi şöyle bir olay anlattı: Donna'nın burnu kanamıştı. Bunun üzerine aşırı derecede telaşa kapılıp ağlamış, dizine damlayan kanı silmişti. Aşırı derecede korkmuş gibiydi. Daha sonra babasına bunu anlatırken burnunun kanadığını unutup dizinin yaralandığını söylemişti. Daha önceleri bir keresinde annesini sözde kendisini itip düşürerek *dizinin* yaralanmasına sebep olmakla suçlamıştı.

Üçüncü yılın sonunda Donna hâlâ birçok alandaki olgun bağımsız davranışlarıyla bebekliğine yapıştığı davranışlar arasında gidip geliyordu. Olgunluğu annesiyle özdeşleşmesinde; oyuncak bebeklere annelik davranışı göstermesinde, (evin dışında olduğu zaman bile) tuvaletini yardım almadan yapışında, giysilerini kendi seçmek isteyişinde vb. kendini gösteriyordu. Ama sütünü hâlâ biberondan içiyordu ve yabancı ya da kaygı uyandırıcı herhangi bir duruma verdiği ilk tepki annesine yapışmak, onun elbiselerini çekiştirmek ya da ağzına yiyecek bir şey koymak oluyordu. Bu noktaya kadar Donna'ya karşı her zaman sabırlı ve kabul edici olan annesi artık kimi olumsuz tep-

kiler göstermeye başlamıştı. Donna'nın yapışma davranışına karşı sabırsızlık ve rahatsızlık ifade ediyordu.

Donna, annesinin gerek vedalaşma güçlüğü, gerekse gelişen bağımsızlığı konusundaki artan sabırsızlığını hissederek kendi başına yeni çözümler arıyor gibiydi. Bazen tereddüde ve kaygının onu mağlup etmesine zaman bırakmak istemiyormuş gibi hızla çocuk odasına dalıyordu. Sonunda yeni bir çözüme ulaştı: Annesiyle birlikte olmaktan onsuz işlev görmeye geçişi kolaylaştıran bir vedalaşma ritüeli buldu. Bir süre annesinin yanında durup gözlemciye evden getirdiği şeyleri gösteriyordu. Bazen bir sürü şeye ilişkin ince ayrıntılara girip o anı tanıdık bir şeye bağlıyor, bir süre sonra annesini bırakabilecek hale geliyordu (bu davranış bize Bruce'un benzer davranışını hatırlattı).

Üstün doğuştan yetenekleri ve üstün görünen annelik bakımından dolayı Donna'nın sorunsuz bir altevre gelişimi için en büyük şansa sahip bebek ve yürüyen çocuk olmasını beklemiştik. Beninin görece düzgün gelişimi ve bu çok uygun yetiştirilme tarzı sonucunda üçüncü yılında libidinal nesne sürekliliğine ulaşacağını ummuştuk. Ayrılma-bireyleşmenin dördüncü altevresinde en düşük düzeyde gelişimsel güçlükle tedricen iki düzeyli kimlik oluşumuna ulaşılacağını da umuyorduk.

Böyle olmayışı "normal gelişim"in ortalamasının ne kadar karmaşık ve çeşitli olduğunun iyice farkına varmamızı sağladı. Özellikle de "normal gelişim" alanında, ileride yaşanacak önemli bir patolojinin her durumda engellenebilir olmasının ötesinde bir ön kestirimde bulunmanın olanaksızlığını fark ettik.

Donna vakasında ortaya çıkan gelişimsel güçlükler, annenin tümgüçlülüğüne duyulan uygun ve yeterli olandan fazla bir güvenin beslediği, kendi büyülü tümgüçlülüğüne inancın tedricen kendilik saygısına dönüşmemiş olmasından kaynaklanmış gibi görünüyor.

Ama en önemlisi, güçlüklerin, 20.-23. aylar arasında yaşanan, saldırganlığın tedricen yansızlaşmasını engelleyen "şok travma"larının (Kris, 1956) birikiminden ileri gelmiş olmasıdır. Ani bastırma gerekli hale gelmiş ve bu da ek tepki oluşturma savunma mekanizmasıyla güçlendirilmek durumunda kalmıştı. Ortalamadan daha büyük bir ayrılma kaygısı ve ketlenme ortaya çıkmış ve yüceltmeyi en azından geçici olarak güçleştirmişti. Ama, zorluklara rağmen, gelişim enerjisinin akışı sayesinde Donna'nın sonunda bu rahatsızlıkların üstesinden geleceğinden emindik.

10

Wendy

Wendy, özel bir cazibesi olan, sevimli, iyi biçimlenen, genellikle sakin ve mutlu, annesi tarafından ortakyaşamsal doyum nesnesi olarak tutkuyla sevilen bir kız bebekti. Anne ve bebeğin birbirlerine çok iyi uyum sağladıkları anlaşılıyordu. Böylesine mutlu bir ortakyaşama rağmen Wendy'nin birden huysuzlanarak ağlamak, çeşitli kişileri anlaşıldığı kadarıyla tanımak amacıyla yoğun bir biçimde incelemek ve annenin vedalaşmasını protesto etmek gibi çok erken kısmi farklılaşma işaretleri göstermesi şaşırtıcıydı. Geriye dönüp baktığımızda üçüncü ve dördüncü aylardaki aşırı tetikliğinin, Bergman ve Escalona' nın kastettiği anlamda (1949) aşırı duyarlılıktan kaynaklandığını düşünüyoruz. Wendy, çok erken bir tercihli gülümseme yanıtı geliştirdi, hatta daha 3-4 aylıkken annesine gülümsemeye başladı. Annesi kendisiyle etkileşime girmeksizin yanından geçerse ağlıyordu. Wendy ortakyaşamsal ikili yörüngede erken bir terk edilmenin "tadını çıkarmaktansa" erken bir dönmede çevreyi incelemeye başlayarak bizi şaşırttı. Anne-çocuk ortak yörüngesinin ötesindeki çevreye karşı aşırı tetik oluşu, doğuştan gelen aşırı duyarlılığından kaynaklanıyordu. Wendy, ayırt edişin ilk belirtilerine koşut olarak kendi beninin olgunlaşmaya bağlı gelişiminden ve çevresindeki kaynaklardan yararlanıyor gibi görünmüyordu. Geriye dönüp baktığımızda Wendy'nin, aşırı tetikliğinden dolayı, bebekliğinin ilk dönemi sırasında özellikle koruyucu ve güçlü bir annelik kalkanına, ortalama bir bebekten daha fazla ve daha uzun bir süre boyunca gereksinim duyduğunu düşünüyoruz. Bu kalkan, yükselmiş algılamalarının ortakyaşamsal birlikteliğin "ideal duygusu"nu etkilemesini engelleyebilirdi. Bayan M., Wendy'yi bebeği olarak sevdiği ve ondan zevk aldığı ölçüde, ona *süresi uzatılmış* bir koruyucu annelik kalkanı sağlamayı başaramıyordu. Muhtemelen hiçbir anne bunu sağlayamazdı. Wendy'nin çevresindeki beklenmedik ve ani değişimlere erken bir dönemde verdiği tepkiler –daha sonraki "yabancılık tepkileri"nin 3 aylıkkenki öncülleri– neredey-

se hiç kesintiye uğramaksızın ayrılma-bireyleşme süreci boyunca devam etti. Yalnızca altevrelere bağlı olarak biçim, yapı ve karmaşıklık bakımından değişiklikler oldu.

WENDY'NİN ANNESİ

Annede Wendy'nin farklılaşma ve bireyleşme ya da anneden ayrılma amacıyla kendi kaynaklarını ve özellikle de çevredeki kaynakları kullanmama eğilimini güçlendiren bileşenler bulunuyordu. Bayan M., kısa ortakyaşamsal dönem sırasında ve sonrasında üçüncü çocuğu olan bu çocuğa coşkusal bakımdan çok bağlanmıştı. Bununla beraber, Wendy'deki ilk kararsız farklılaşma belirtileri karşısında birdenbire kendini geri çekme eğilimine girdi; Wendy onun yüzünü etkin bir biçimde –görsel yolla yakından keşfetmeye ek olarak– dokunma yoluyla keşfetme isteği ve ihtiyacı duyduğunda buna izin vermiyordu. Daha 3-4 aylıkken Wendy öfkeli sesler çıkarıyor ve protesto ediyordu.

Wendy'nin annesi, annelik fikrini kolay kabullenememiş olan, çok güzel bir kadındı. Anne ve kadın olarak kendine güveni azdı ve sürekli kendini kanıtlamaya gereksinim duyuyordu. Kendini ve evini geliştirmek için sürekli çaba gösteriyor, fakat hep çabalarının yetersiz kaldığını hissini taşıyordu. Kendini kötülemeye çok eğilimliydi; kendini kötü bir anne olarak görüyor ve çocukların annelik işlevlerini seve seve kendisiyle paylaşan babalarını yeğlediklerini vurguluyordu. Cesareti böylesine kolay kırılan ve kendisine karşı sabırsız olan Bayan M., en küçük bir farklılaşma ve bireyleşme belirtisi gösterir göstermez çocuklarına karşı da aynı tutum içine girdi. Kendini onlarda ve onları kendinde görmekteydi. Wendy'nin daha 30 aylık olan ablasıyla bir yetişkinle konuşur gibi konuştuğunu, karar vermek için ona "danıştığını" gözlemledik. Bunu çocuğun aslında ne istediğini anlamak için değil, kendi başına karar veremediği için yapıyordu. Çocuklarının büyüme süreci onu korkutuyor ve rahatsız ediyordu. Bu sürecin kendisini kendi yaşlanma sorunlarıyla ve kendi kişiliğinin olumsuz olarak gördüğü yanlarıyla yüzleştirdiği anlaşılıyordu.

Bayan M.'nin çocuklarıyla ilişkisi, ortakyaşam dönemi sona erince daha rahatsız bir ilişkiye dönüşüyordu. Bireyleşmekte olan çocuğun oyunculuğundan zevk alamıyor ve ilişki gelişerek oyunsu karşılıklılığa dönüşemiyordu.

WENDY'NİN ALTEVRE GELİŞİMİ

Wendy meme emmiş ve 4. ayında çok tedricen sütten kesilmişti. Ancak, hiçbir zaman biberonuna karşı bir heves göstermedi ve –birçok çocuğun tersine– gece biberonunu bir tür geçiş nesnesi olarak kullanmadı. Tedrici sütten kesilme sürecine ters tepki gözlemlenmedi ve bildirilmedi. 4. ve 5. aylarda Wendy ve annesi zengin bir etkileşim gösteren, çok mutlu ve uyumlu bir anne-çocuk çiftiydi.

Wendy güzel, yumuşak ve kolay biçimlenen bir çocuktu ve annesinin onunla fiziksel yakınlıktan büyük haz duyduğu görülüyordu. Bebek cana yakın, oldukça sakin ve halinden hoşnut görünüyordu. Annesi Wendy'nin en küçük gereksinimini bile hemen anlıyordu. Bununla birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi, Wendy'nin çok erken bir dönemden başlayarak, normalde bebeklerin anne olarak anneyi tanıma ihtiyacı (Brody ve Axelrad, 1970) hissettikleri bir yaştayken yaptığı, dokunarak annenin yüzünü keşfetme, saçını çekme gibi davranışlar konusunda Wendy'nin cesaretini kırdı. Wendy'ye gülümsemek, onu kucaklamak, öpmek, onunla konuşmak vb. yollarla bunu telafi etmeye çalışıyordu. Fakat eğilimler, özel koşullar, kendi annelik tarzına özgü örüntüler, Wendy'nin doğuştan gelme gibi görünen görme duyusu tercihini kesin olarak güçlendirmişti. Çocukların emekleme ve genişleyen çevrelerindeki nesneleri elleme ve hissetme yetilerini kazandıkları bir dönemde Wendy'nin çevresini dokunma yoluyla keşfetme gereksinimi ve isteğinin azalmasında bu da etkili olmuş olabilir.

Wendy rahatsız olduğunda etkin bir biçimde protesto ediyor ve gereksinimlerini gösteren jestler yapıyordu. Aramızdan biri bunlarda yalvarış ve yönelmiş *özlemin* coşkusal tonu olduğunu fark etti. Wendy çok etkin şekilde annesinin dikkatini çekiyordu; ona o kadar "karşı konulmaz" bir şekilde gülümsüyordu ki annesi de ona gülümsemek zorunda kalıyor; geçip gidemiyor, okumayı ya da dikiş dikmeyi sürdüremiyordu.

Çocukların çoğu merkeze alıştıkları, seve seve gelmeye başladıkları halde Wendy bunu hiç yaşamadı. Merkezi hiçbir zaman evi gibi görmedi. Tersine, kısa zamanda merkezi "kötü" (tanımadık) olan her şeyle ve anneyi, kardeşlerini ve evi de "iyi" (tanıdık) olan her şeyle bir tutmaya başlamış gibiydi. Wendy'nin giderek yayılan bu tutumu büyük ölçüde Bayan M.'nin projeye katılma konusunda her zaman

olumlu bir tutuma sahip olmamasından kaynaklanıyordu. Çift değerlilik annenin güdülenmesini engelliyor gibiydi. Münhasır "tutkulu ortakyaşamı"nın ve bunu izleyen çok erken ve yoğun ayrılma kaygısının sonucu olarak Wendy'nin anneye yakınlık ve anneyle birlik için duyduğu giderek yayılan özlem, dünyaya ilgiye yer bırakmıyor, bireyleşme, yani ben gelişimi yolundaki ilerlemesini etkisiz hale getiriyor, kendi kaynaklarına yönelmesini engelliyordu.[1]

Belirtmiş olduğumuz gibi Wendy'de görme duyusuna büyük bir yatırım yapılmıştı ve devinim sistemi işlevselliğine ve nesneleri el ve ağızla dokunarak keşfe daha büyük bir yatırım yapılmasının gerekli olduğu yaşa geldiğinde de bu durum değişmemişti. Wendy'nin devinimsel yetilerinin olgunlaşma takvimine uygun olarak ortaya çıkmasına rağmen durum böyleydi. Bu yetilerin gelişimi de erken denilebilecek şekilde oluyordu. 6 ay civarında emeklemeye, 11 ay civarında da destekle yürümeye başlamıştı. Ama yine de bu yeteneklere yatırım yapmaya hevesli olmadı, bunları çevreyi keşfetmek için kullanmadı. Onun yerine annesine yakın durmayı yeğlediği görülüyordu. Dış dünyadaki herhangi bir şeyden zevk alabilmek için annesinin yakınlığını gereksiniyordu. Tanıdık ortakyaşamsal ilişki statükosunu arkasında bırakmaya istekli görünmüyordu. "Küçük nesne yitimi tehditleri" (Mahler ve Furer, 1963a) içeren ayrı işlevselliğin getirdiği riskleri göze alamıyor gibiydi.

Dolayısıyla Wendy'de gerek ilk alıştırma altevresinin, gerekse asıl alıştırma döneminin birçok olağan özelliğini görmedik. Özerk işlevsellik için pek bir iç baskı yok gibiydi. İşleri kendi yapmak yerine onun için yapılmasını yeğlemeyi sürdürüyordu. Ayrılma ya da ayrı oluş tehdidi hissetmediği sürece sevimli, tatlı bir bebekti. Ama ortakyaşamsal yakınlığın yitimine yönelik en küçük tehdit bile onu altüst ediyordu. Anne-bebek yörüngesi dışındaki haz verici bir etkileşim ya

1. Gelişimsel testler Wendy'nin doğuştan gelen yeteneğinin ortalama düzeyde olduğunu ve bunları en uygun biçimde kullanamadığını gösteriyordu. 21 aylıkken ve daha sonra da 29 aylıkken yapılan testler, Wendy'nin dil gelişiminin kronolojik yaşının 4 ay gerisinde ve kişiliğinin kişisel-toplumsal bölümündeki gelişmenin de aynı şekilde yavaş olduğunu gösteriyordu. Ama 34 aylığa ulaştığında gelişimi normal düzeyine ulaşmıştı, yani üçüncü yaşının ikinci yarısının sonlarında dil yeteneğinde ve kişisel-toplumsal gelişiminde etkileyici bir sıçrama gerçekleşmişti. Bu olguları testlerden bağımsız olarak gözlem verileri ve Bayan M.'nin bildirimleri yoluyla keşfettik.

da iletişime herhangi bir davet, Wendy'nin derhal annesine dönmesine yol açıyordu. İlk alıştırma altevresindeki çocukların çoğu gelişen devinim işlevlerini alıştırma yapma ve keşfetme amacıyla annelerinden uzağa doğru emeklemek için kullanırken, Wendy annesi onu kendinden uzak bir yere bıraktığında hemen geriye, annesine doğru emekliyordu. Emeklemesini ve öbür devinim yetilerini, nadiren anneden başka birine yaklaşmak için kullandı. (Üçüncü yıldan sonra bile yalnızca annenin olumlu bir ilişki kurmuş olduğu, onayladığı ya da sempati duyduğu kişiler gibi, bir şekilde annenin uzantısı olarak kabul edilebilecek olan kişilerle ilişki kuruyordu.)

Büyük kızı da çalışmamıza katıldığı için Bayan M.'yi iyi tanıyorduk. Kaçınılmaz çekme ve itmeleriyle, kendine özgü rotasıyla, çıkış ve inişleriyle ayrılma-bireyleşme sürecinden korktuğunu biliyorduk. Bedensel yakınlık dönemini –özellikle Wendy'yle– seviyor ve bundan zevk alıyordu. Ama ortakyaşamsal aşama geçer geçmez bağımsız işlev gören bir çocuk istiyordu. Wendy, annesinin ortakyaşamsal bir bebeği yeğlediğini hissetmiş gibiydi ve yukarıda belirtilen anlamda "yumurtadan çıkmış" da olsa, (yani aşırı duyarlılığı dış dünyanın bazı yönlerini oldukça erken fark etmesine yol açmış da olsa) mümkün olduğunca ortakyaşamsal kalmaya çalıştı. Sanki ayrı oluşa otomatik olarak direniyordu. Araştırma ortamımızda annesi yokken hiçbir zaman rahat olmadı; daha önce de söylediğimiz gibi, merkeze uyum göstermek ve alışmak istemiyor ya da bunu yapamıyordu.

Ayrıca, Wendy'nin dış dünyaya açılmaya girişme gereksiniminin de biraz az olduğunu düşünüyorduk. Ailenin en küçük çocuğuydu ve kendinden büyük olan kardeşleri onu çok seviyorlar, ona edilgin bir şekilde kabul ettiği pek çok uyaran veriyorlardı. Yani, bir anlamda dış dünyayı ona getirmekteydiler.[2]

Wendy'nin alıştırma dönemi bütünüyle alışılmışın dışındaydı. İlk yardımsız adımlarını 13 aylıkken atmasına karşın, bunu annesinin evde olmadığı sırada yapmış olması son derece ilginç ve dikkat çekicidir. Bu durum, Wendy'nin bireyselleşme sürecini serbest bırakmaya, ancak anneyle ortakyaşama kaçmasının mümkün olmadığı zamanlarda razı olduğunu, bireyleşmeye yönelik hamleleri ancak anne tamamen yokken yapabildiğini düşündürüyor. Wendy gerçek, etkin bir bi-

2. Öte yandan, bebek-anne ilişkisinde olduğu gibi, kardeş durumunda da "kötü" yön yer değiştirip, aşağıda göreceğimiz gibi, merkezdeki çocuklara yönelmişti.

çimde alıştırma yapmaya ancak kronolojik yaş olarak yeniden yakınlaşma altevresinin doruğu olarak gördüğümüz 18 aylıkken başladı. Üstelik bu gecikmiş alıştırma dönemi altevreye özgü coşkulu sevinç özelliğinden de yoksundu. Belki de yeniden yakınlaşma altevresinin eşzamanlı bilişsel gelişimi, yani çocuğun anneden ayrı olduğunu kaçınılmaz olarak fark etmesi bu sevince gölge düşürdü. Bu fark edişten kaçınmak için Wendy'nin ruh hali, birincil özdeşleşmeyi kullanımını yansıtacak şekilde annenin ruh haline ya da çevresindeki dünyanın atmosferine çok fazla bağımlı olmayı sürdürüyordu. Duygulanımları kendilerine özgü bireysel bir nitelik kazanamıyordu. Bununla birlikte, bu gecikmiş alıştırma dönemi Wendy'nin, annesi belli bir uzaklıktayken, hatta odadan çıktığında bile anneyle birlikte işlev görmeyi en iyi becerdiği zamandı. İkinci yılının sonuna doğru olumsuzluğun artışı ve kendini daha fazla ortaya koyma gibi daha tipik yeniden yakınlaşma davranışları ortaya çıkmakla birlikte, özel bir inatçılık ve anne ikamelerini reddetme de görülüyordu. Ne olursa olsun, bağımsız işlev görmenin, yani alıştırma döneminin özelliklerinin başka şeylerle iç içe geçen hazzı, bir süreliğine yeniden yakınlaşma döneminin acılarını azaltmış gibiydi.

Wendy'nin ruh içi ayrılma sürecinde yaşadığı güçlükler büyük olasılıkla annesinin yaşadığı güçlüklerle de bağlantılıydı. Annesi alıştırma ve keşiflerinde ona destek olamıyordu. Bu yüzden Wendy' de durmadan anne-bebek ilişkisinin yakınlığına dönmeyi, daha doğrusu gerilemeyi isteme eğilimi görüyorduk. Bireyleşme salt olgunlaşma bağlamında ilerledikçe, özerklik ve ayrı oluşa yönelik kaçınılmaz dürtü Wendy'de, yapıcı saldırganlık, simgesel oyun ve anneden bağımsız benzeri etkinlikler yönünde bir ilerleme yerine, ortalamadan büyük bir olumsuzluk, öfke krizleri ve edilgin-saldırgan davranışa eğilim uyandırıyordu. Görece küçük engellenmeler sonucunda çok üzülmeye ve gerilemeye eğilimliydi ve duyguları çok kolay inciniyordu.

Bununla birlikte, tuvalet eğitimi alanında herhangi bir açık mücadele görmedik. Üçüncü yılın başında, Wendy'nin annesi tuvalet eğitiminin ilginç bir biçimde sorunsuz ilerlediğini bildirdi. 32 aylık olduğunda Wendy tuvalet eğitimini tamamlamıştı; gündüz nadiren altına kaçırmasının yanı sıra, gece boyunca da kendini tutabiliyordu. Wendy' nin annesini memnun etmeyi başardığı bir alan da buydu.

Wendy'nin Ayrılma Tepkileri ve Ayrılma Kaygısı

Yukarıda söz edildiği gibi, Wendy'nin oldukça erken, daha 4 aylıkken farklılaşmaya başladığı görülmüştü. 6-7 aylıkken annesiyle ilişkileri daha da dışa kapalıydı, yabancı ve yabancılık tepkileri daha yoğundu. Bunlar arasında gürültülerden irkilmek ve yabancılara bakarken şaşırmış bir yüz ifadesi takınmak da vardı. 8-9 aylık olduğunda aynada kendine bakarken kendi görüntüsünün yanında annesinin görüntüsünü de göremezse ağlamaya başlıyor, ayrıca annesi odadan çıktığında ve odaya döndüğünde de ağlıyordu.

Bunu izleyen iki ay boyunca, kronolojik olarak ilk alıştırma altevresinin yaşındayken, daha önceki aylarda başlamış olan bir eğilimin sürdüğünü gördük: Anneden uzaklaşmak Wendy için bir tehdit oluşturuyor gibiydi. Hareketsiz bir biçimde oturup çevresini görsel olarak içine almayı yeğliyordu; ayrılma tepkileri oldukça yoğunlaşmıştı ve ancak annesinin yakınlığıyla yatışabiliyordu. Gelişmekte olan yetilerini anneden fiziksel olarak ayrılmak, yani ondan uzağa doğru emeklemek için kullanmak istemiyordu. Annesi odadan dışarı çıkınca Wendy onun koltuğuna gidiyordu. Ayrılma tepkileri, ilk alıştırma altevresinin kronolojik yaşındaki ortalama çocuklarda gördüğümüz gibi kararmadan ibaret değildi; daha çok "minyatür anaklitik depresyon"u (krş. Mahler ve McDevitt, 1968) düşündürecek şekilde *çok ağır bir sıkıntı ve üzüntüyü* içeriyordu. Ancak, annesi yakında olduğu sürece dünyaya karşı sıcak ve ilgiliydi.

Yirmi aylık olduğunda, asıl alıştırma ve yeniden yakınlaşma dönemlerinin ayırt edici özelliklerinin alışılmadık bir karışımını göstermeye başladı. Tedricen bağımsızlaşıyordu. Eskisi kadar sık annesinin yanına gitmediği gibi odadan çıktığında da onu o kadar çok özlemiyordu. Hemen başkalarından yardım istemek yerine sorunları kendi başına çözmeye çalışma çabaları da görülüyordu. Annesine oyunlarla yaklaşmaya başladı; onunla top oynamayı özellikle seviyordu. Annenin yokluğunda çeşitli ikameler kullanabiliyordu.

Bu dönemde, Wendy'nin doğuştan gelme duyumsallığı özellikle belirgindi; her türlü otoerotik, devimduyumsal ve dokunsal deneyimden hoşlanıyordu. Annesi onun çok uzun süreler sallanmaktan hoşlandığını söyledi.

İkinci yılın sonlarında, 23. ve 24. aylarda, bir değişiklik daha oldu ve yine anneyle daha büyük bir yakınlığa gereksinim duymaya

başladı.[3] Annesinin başkalarına ilgisine tahammül edemiyordu, öbür çocuklarla oynamak istemiyordu, yürüyen çocuk odasını sevmiyordu. Öfke krizine eğilimi arttı. Annesi odadan çıktığında, mümkünse, onu ikame eden yetişkinlerin kucağında oturuyordu. Annenin yokluğu sırasında merkezdeki bebeklere büyük ilgi gösteriyordu. Bu zamanlarda çok yiyip içiyordu. Bu aylar boyunca annesiyle çok yakın bir fiziksel temas aramayı sürdürdü.

Annesi kızının etkinliklerini kendinden uzağa yönlendirmeyi denedi. Buna karşılık, Wendy'nin bu uzaklaşma çabalarına kararınayla tepki gösterdiği görülüyordu. Fakat Wendy annesiyle yeniden bir araya gelince hep çok mutlu oluyordu. Bunlar, anneyle –deyim yerindeyse meşru bir biçimde– yakın temas içinde olabildiği ve ona sokulabildiği zamanlardı.

Böylece Wendy ikinci yılını doldurduğunda yeniden yakınlaşma krizi hiç çözülmemiş durumdaydı ve gerek anneden ayrı işlev görme, gerekse jestler ve eylemler yerine sözcüklerle iletişim kurma yetenekleri çok yetersiz düzeydeydi. Alıştırma gecikmişti ve durgun geçmişti. Wendy'de alıştırmadan yeniden yakınlaşmaya normal geçiş gözlemlenmiyordu; çünkü annesinin aşırı yakınlığı olmaksızın dünyadan zevk alma noktasına hiç ulaşmamıştı.

WENDY'NİN ÜÇÜNCÜ YILI

Üçüncü yılının başında, Wendy annesine çok bağlı, çok dişil, güzel ve çekici bir küçük kız olarak betimlenebilirdi. Etkinlik yörüngesi oldukça kısıtlıydı. Annesine yakın durma ve annesi olmadığı zaman bile belli bir noktada kalma, genellikle bir sandalyede oturma eğilimindeydi. Hareket ettiğinde küçük, çıtkırıldım, tereddütlü adımlar atıyordu ve devingenliğinde genel bir ketlenmişlik var gibiydi. Bununla birlikte bazen öfkesi, kıskançlığı ya da hasedi canlanıyor (örneğin başka bir çocuk ondan bir şey alınca) ketlenmişliğini yenip hızlı ve serbest bir biçimde hareket ediyordu; ayağa kalkıyor, hızla odanın diğer ucuna gidip, o nesneyi alıp geri dönüyordu.

Wendy'nin belirgin ve uzun süre devam eden bir özelliği merkezdeki öbür çocuklara karşı ilgisizliğiydi (bazen bebekler hariç!). Etra-

3. Bu gereksinim, tipik yeniden yakınlaşma davranışıyla önceki ayrılma tepkilerine gerilemenin bir karışımını gösteriyor gibiydi.

fında ne kadar yetişkin toplanırsa o kadar memnun oluyordu; ilgi odağı olmak istiyordu. Herkesin dikkatinin başka bir çocuğa odaklandığı zamanlarda Wendy'nin üzgün göründüğü gözlemlendi.

Annesi odadan çıktığında üzgün görünmeyi sürdürüyordu. Böyle zamanlarda ilgisini oyuna çekmek olanaksızdı. Oyun oynamak yerine bir gözlemcinin kucağına sığınınayı tercih ediyordu. İki erkek gözlemciye düşkünlüğü yanılgıya yer bırakmayacak ölçüde açıktı. Onlarla baş başayken annesi dönünceye kadar oldukça mutlu ve rahat görünüyordu.

Wendy'nin annesiyle ilişkisi genel itibarıyla sevecen ve yakındı. Annesinin bütün dikkatini ona yöneltmek istemediği, örneğin kitap okuduğu ya da telefonla konuştuğu zamanlarda bile, ona yakın olduğu sürece tatmin olmuş görünüyordu. Wendy'nin oyun oynadığında büyük ölçüde oyuncak bebeklerle oynaması ve onlara annelik yapması, anneyle özdeşleşme kurduğunu göstermekteydi. Oyuncak telefona da bağlıydı, annesinin telefonu kullanışını taklit ediyordu. Bu son oyun davranışı aynı zamanda simgesel olarak Wendy'nin dolaylı iletişim tercihini de temsil ediyordu.

Annesiyle ilişkisinin genel itibarıyla sevecen ve yakın olmasına rağmen, üçüncü yılın başlarında her şeyi kendine göre yapmakta ısrarcı olduğu zamanlar da oluyordu. Bazen kendisine sorulan her soruya "hayır" cevabını veriyordu. Böyle zamanlarda çok talepkâr oluyordu; yani bir şeyi istediğinde bağırıp çığlık atıyor ve emredici bir tavırla istediği nesneyi gösteriyordu. Öfkelendiğinde annesine vuruyor, onu ısırıyordu. Bu ani saldırganlık dürtüsü boşalımına katkıda bulunan etmenlerden biri de, dil işlevinin gecikmesi olmalıydı.

Wendy'nin annesi kızının inatçılığıyla baş etmekte güçlük çekiyordu. Ayrılma-bireyleşmenin iniş çıkışları boyunca çocuğunun sorunlarının altında ezilme duygusuyla başa çıkma yöntemi, mümkün olduğunda kaçmak, durumun dışına çıkmaktı. Ailesinin dışındaki hayır işleriyle çok meşgul olmaya başladı. Bazen evden çıkıp gidiyor, Wendy'nin bakımını hizmetçilere ve bebek bakıcılarına bırakıyordu.

Wendy, Bayan M.'nin annelik rolünü daha da bırakmasına yanıt olarak merkezde şu tarzda tepki gösteriyordu: Annesi odanın dışındayken annenin sandalyesine de kapıya da hiç bakmıyordu (bu onun yaşındaki çocukların –daha küçükken Wendy'nin de– neredeyse otomatik olarak yaptığı bir şeydi.) Tam tersine etrafına olabildiğince az bakıyordu. (Algılamanın bu şekilde sınırlandırılması inkâr mekaniz-

masına hizmet eder.) Wendy'nin dikkatinin, belki bir imgeleme belirtisi olarak, içe yönelik olduğu görülüyordu. Yukarıda söylediğimiz gibi, bir yetişkin gözlemciye bağlanıyor ve ancak ondan sonra biraz canlanıyordu. Duyusal alımın yanı sıra etkinliğin de azalması Wendy'nin karakteristik savunmalarından biri gibiydi. Bu durum, "kararmanın" normal yeri olan alıştırma altevresinin ötesine taşması olarak görülebilir.

Wendy üçüncü yılı ilerledikçe zaman zaman etkin bir biçimde protesto etmeye, ciyak ciyak bağırmaya ve annesinin odadan çıkmasına karşı şiddetle direnmeye başladı. Üzüntüsünü unutturmak hâlâ zordu.

Wendy, annesinin yokluğunda ilgisi çekilebildiği zamanlar gözlemciyi anne ikamesi olarak kullanıyor, ya edilgin bir şekilde ona sokuluyor ya da *bu belirli kişinin* kendisini sallanan ata bindirmesine izin veriyordu. Bu onun sevdiği ve gerilediği açıkça otoerotik etkinliklerden biriydi. Anne ikamesiyle teması uzun bir süre devam edersе Wendy kısa bir süre bir yapboz üzerinde "çalışmaya" ya da top oynamaya yanaşıyor ama yetişkinin etkin katılımı kesilir kesilmez oyunu bırakıyordu.

Başka bir deyişle, annenin yokluğunda Wendy'nin narsisistik bir bebek olarak kalmaya karşı konulmaz bir gereksinimi vardı. Fazla konuşmuyor, fazla oynamıyor, insanlarla fazla ilişki kurmuyordu. Kendisini rahatlatacak ya da kendisine bakacak kimseyi bulamazsa sonunda ya sallanan ata binerek, ya bir şeyler yiyerek kendini rahatlatıyor, ya da kendini geri çekerek oyuncak bir bebeğe ya da sevimli bir ayıcığa sarılıp sessizce küçük iskemlesine oturuyordu.

Bazen, neredeyse felç olmuş ve kendini ulaşılamaz görünecek kadar yalnız ve yitik hissettiği zamanlar, annesi hemen yandaki odadayken bile bir anne imgesini sürdürme yeteneğinden yoksun görünüyordu. Kendisine annesinin yandaki bebek odasında olduğu söylendiği ve oraya gidip annesini görmek isteyip istemediği sorulduğu zaman Wendy buna uygun şekilde ve gerektiği gibi hareket edemiyordu. Pencereyi gösterip eliyle "güle güle" işareti yapıyor, kendi ruh içi ekonomisinde görsel, fiziksel, somut olarak yanında olmadığı anda annenin gitmiş olduğunu gösteriyordu. Böylece o an için coşkusal nesne sürekliliğinden yoksun olmakla kalmayıp bunun bilişsel karşılığını da, yani Piaget'nin "yok olan nesnenin ruhsal imgesi" dediği şeyi de yitirmiş olduğu, görüş alanında olmadığı zaman annesinin nere-

de olduğunu imgeleyemediği anlaşılıyordu. Bu dönemde, annesi gittiği zaman Wendy'nin ruh içi olarak ulaşabileceği hiçbir "iyi anne imgesi" yok gibi görünüyordu.

Nesne sürekliliğindeki bu güçlüğün Wendy'nin saldırganlık ve çift değerliliğiyle ilgili olduğuna ilişkin bir spekülasyon da yapıldı. Bayan M., Wendy'yi evde zaman zaman kendisiyle savaşa girişebilen ve oldukça olumsuzlaşabilen kararlı bir çocuk olarak betimliyordu. Merkezde anneye karşı olumsuzluk ve kararlılık dışa vurulmadı; bunlar tamamen yer değiştirerek anne ve baba ikamelerine yöneltilmişti. Wendy bir yandan edilgindi ve kendisi için işleri başkalarının yapmasını bekliyordu; ama öte yandan kendisine tam uymayan herhangi bir öneriyi kesin bir "hayır"la yanıtlıyordu. Wendy'nin çift değerliliğine ilişkin çıkarsama, çoğunlukla öfkeli ve somurtkan olan yüz ifadesinin gözleminden kaynaklanmıştı. Bir gözlemci Wendy' nin, annesi yanında olmadığında onun hakkındaki çatışmalı duygularla neredeyse felç olduğunu ve bunun da onu oyun etkinliğinde rahatlama aramaktan alıkoyduğunu söyledi. Anne orada olsa bile etkinlik düzeyi çok değişmiyordu; yine bire bir ilişki merkezliydi ve hiçbir zaman diğer çocuklarla ya da kendi başına oyuncaklarla oynayacak yönde genişlemiyordu.

Daha sonra Wendy çok iyi bir yaz geçirdi. Yaklaşık yirmi sekiz aylıkken merkeze döndüğünde sözcük haznesi ve kendini tam tümcelerle ifade etme bakımından muazzam bir ilerleme kaydetmişti. Çok daha etkin ve sonuç alacak bir biçimde ayrılmaları protesto etmeye de başlamıştı. Annesi odadan çıktığında nereye giderse gitsin onu izliyor, ciyak ciyak bağırıyor, terk edilmeyi katiyen kabul etmiyordu. Bu yüzden sık sık annesine götürülmesi ya da görüşme odasına onunla birlikte alınması gerekiyordu. Pek sık olarak bizi sabahın tamamını bebek odasında annesiyle geçirmesine izin vermeye zorluyordu. Diğer yöntemler işe yaramazsa aniden eve götürülmesi için ısrar etmeye başlıyordu.

Otuzuncu ayın sonunda, kısa ayrılmaları protesto etmeyi sürdürmekle birlikte, bunlarla daha iyi başa çıkabilmeye başlamış gibiydi. Örneğin, bir defasında sabahın büyük bir kısmını yürüyen çocuk odasında resim yaparak geçirdi ve annesi odaya girdiğinde onu fark etmedi. Ya annesinin varlığını tam olarak fark edemeyecek kadar yaptığı şeye dalmıştı ya da bunun kendi özerk serbest oyun oynama etkinliğini bozduğunu hissetmişçesine bu fark edişten kaçınmak iste-

mişti. Artık oldukça etkin bir biçimde, hâlâ tercihen erkek bir gözleıinciyle, bire bir ilişkiler kurmaya ve onu oyun etkinliğine çekmeye çalışıyordu. Hâlâ bir başka çocuğun araya girmesini kabul etmiyor ve yetişkinin ilgisini bütünüyle kendine çekmek için bütün ısrarcılığını ve çekiciliğini kullanıyordu. Bir gözlemci, küçük kurnazlıklar işe yaramadığında Wendy'nin nasıl gittikçe daha fevri yollara başvurduğunu çok canlı bir şekilde betimledi.

Wendy artık zaman zaman daha etkin oyunlardan hoşlanıyorsa da çoğu zaman bebeksi etkinlikleri yeğlemeye devam ediyordu. Örneğin, annesiyle birlikte bebek odasında olduğu zaman bebek rolü yapmak, bebeklerin parmaklıklı oyun yerine girip orada zaman geçirmek hoşuna gidiyordu.

Üçüncü yılının ikinci yarısında Wendy'nin oyun etkinlikleri genişledi. Bebeksi oyunlara ve sallanan ata binmeye ek olarak boyama ve resim yapmaktan da hoşlanmaya başladı. Evde ablasıyla oynamaktan hoşlandığı ve eve gelen bir başka çocuğun bu ilişkiye dahil olmaya çalışmasından hoşlanmadığı bildirildi. Yetişkin gözlemcilerle birlikte artık çemberler ve toplarla da etkin oyunlara girişiyor, bunları ileri geri yuvarlıyordu. Bununla birlikte, bir başka çocuğun oyuna karışacağına dair en ufak bir belirti karşısında bile davranışındaki bu anlık neşe yitip gidiyordu. Özetle, bir parça kendilik saygısına, ya da daha doğru bir ifadeyle, tümgüçlülük sanrısına sahip olabilmek için sürekli narsisistik desteğe ihtiyaç duyar gibiydi.

Bayan M., otuz ay civarındayken Wendy'nin yürüyüşten özel olarak hoşlanmaya başladığını bildirdi. Çocuk arabası hazır durumda olduğu ya da babası kendisini taşımayı önerdiği zaman bile yürümeyi yeğliyor ve uzun mesafeler boyunca yürüyordu. Annesi Wendy için çekici olanın bir yere varmaktan çok yürüyüşün kendisi olduğunu düşünüyordu. Daha önce anlatılan, alıştırma ve yeniden yakınlaşmanın kronolojik yaşı boyunca süren ve davranışını bu derece alışılmadık kılan genel edilginliği ve hareketsizliği göz önüne alınırsa bu yürüme zevki ilginçti.

Yürümekten zevk alışın, Wendy'nin eski mutlak edilginliğinden ve bazen ortaya çıkan öfkeli ruh hallerinden bir çıkış yolu olduğu anlaşılıyor. Yürümek, yansızlaşmış libidinal ve saldırgan enerjiler kullanılabilir hale gelmişçesine bedenini güçlendirdi ve sonuçta kendilik duygusunu, kimlik duygusunu artırdı. Bu gelişimsel ilerlemeye yönelik ilk adımın anne tarafından terk edildiğinde daha etkin ve şiddetli

bir biçimde protesto etme yetisi olduğu anlaşılıyor. Bu etkin isyan sonra yayılıp onu genel olarak daha etkin ve enerjik kılmış olmalıydı.

Wendy'nin ruh hali annesinin yanında olup olmamasına bağlı olarak dalgalanmaya devam ediyordu. Annesi yokken hâlâ üzgün ve öfkeli olma eğilimindeydi; olumsuz olmayı sürdürüyordu ve kendisini kadın bir gözlemciye yakınlaştıracak herhangi bir şeyi itmeye özellikle eğilimliydi. Örneğin, bir erkekten dondurma alıyor, fakat bir kadından almak istemiyordu. Bir keresinde bir kadın gözlemcinin kolyesine ilgi gösterdi, fakat kadın gözlemci onu kendisine vermek istediğinde reddetti.[4] Resim yapmayı seviyordu, fakat bir gün annesi giderken "Ben yokken öğretmeninle [kadın] birlikte resim yap," deyince boyaların yanına bile yaklaşmadı.

Dış görünüşe karşın, üçüncü yılın ikinci yarısında Wendy'nin "ayrılma annesi" ile tipik çift değerlilik çatışması bütün gücüyle baş gösterdi. Wendy'nin simgesel oyunlarında gecikmiş yeniden yakınlaşma krizi ve aynı zamanda cinsiyetler arasındaki anatomik farklılığın ayırdına varış yanılgıya yer bırakmayacak kadar açıktı.

Wendy'nin dış dünyaya karşı olumsuzluğu, sonunda yürüyen çocuk odasına ve oradaki insanlara karşı bir tür fobik tepki gelişinceye kadar devam etti. Bu tepki, merkeze geldiğinde paltosunu ve çizmelerini bile çıkarmayacak kadar ileri gitti. Yürüyen çocuk odasından sorumlu oyun öğretmeni, holde karşılaştıklarında bile Wendy'nin nasıl ağlamaya başladığını ve annesine yapıştığını anlattı. Zaman zaman gürültülü ve afallatıcı olabilen yürüyen çocuk oyun odasına karşı gelişen bu fobik tepkinin, başka kaynaklardan öğrendiklerimizden yola çıkarak, evde annenin yokluğunda Wendy'nin ağabeyinin saldırgan oyunları ve uyarıcı deneylerine maruz kalması ile ilgili olabileceğini düşündük.

Kısa bir süre, "yürüyen çocuk odası öğretmeni"nin yardımıyla Wendy anneden uzaklaşmayı ve öbür çocuklarla oynamayı başardı. Ama kısa zamanda bu etkileşimin anneyle arasındaki dışa kapalı ortakyaşam benzeri ilişki için çok büyük bir tehdit olduğunu hissetmiş olmalıydı ki sonuçta "anne dışındaki" dünya ile ilişkilerden tamamıy-

4. Wendy vakasında, anne dışındaki kadınların böyle ilginç bir biçimde reddedilmesinin, bölünmenin özel bir biçimi olan, annenin "kötü" tarafının özgül olarak yer değiştirmiş dışsallaştırılması olduğu şeklinde spekülasyon yapmaktan kendimizi alıkoyamıyoruz.

la kaçınmak zorunda kaldı.

Otuz iki aylık olduğunda Wendy belli bir gözlemciyle düzenli bireysel oyun seanslarına başladı. "Oyun gözlemcisi" kendisine ilk tanıtıldığında Wendy sakıngandı ve ancak annesi gözlemciye büyük bir sevgi, hatta hayranlık gösterisinde bulunduktan sonra onu kabul edebildi. Ama bu kabulden sonra bile ilişkiyi fazlasıyla kendi denetiminde tutmaya gereksinim duyuyor, gözlemcinin yaklaşma çabalarını her zaman kabul etmiyordu. Gözlemci Wendy'nin olumlu ruh halinin ufak bir şey sonucunda hemen bozulduğunu, bazen rahatsızlığın kaynağını saptamanın olanaksız olduğunu gördü.

İlk oyun seansında annesi bebek odasına geçtiğinde Wendy peşinden gitti. Gözlemciyle birlikte bebek odasından çıkmaya nihayet razı oldu, ama hemen sonra vestiyer odasına giderek annesinin ve kendisinin orada asılı duran paltolarına dokundu. Sayfa 50'de betimlendiği gibi, vestiyer odası araştırma düzenlememizde bebek odasıyla yürüyen çocuk odası arasında bulunuyordu. Burası bir tür geçiş mekânı ya da odası işlevi görüyordu. Evle merkez arasında, normalde çocukların anneleri olmadan zaman geçirdikleri yürüyen çocuk odasıyla annelerin bulunduğu bebek odası arasında geçişi sağlıyordu.[5] Wendy vakasında giysilere dokunmanın bir tür simgesel "yakıt ikmali"ni yansıttığı anlaşılıyor. Bu "yakıt ikmali" olayının ardından Wendy bir süreliğine annesinden görece bağımsız olarak oyun oynayabildi. Hatta yürüyen çocuk odasında oyun hamuruyla oynayan çocuklara bile katıldı. Fakat, tipik örüntüsüne uygun olarak, bir süre diğer çocuklarla oynadıktan sonra, yine gözlemciye yanıt vermemeye başladı. Gözlemci ona herhangi bir konuda yardımcı olmak istediğinde enerjik bir biçimde "hayır" diyordu.

Bir oyun gözlemi sırasında oyuncak bir bebeği aldı ve oyun hamuruyla onun tüm açıklıklarını kapattı. Bebeğin burnuna, ağzına, kulaklarına, göbek deliğine, bacaklarının arasına ve sırt tarafına hamur yapıştırdı. Bu, Wendy'nin kendini dış dünyaya kapatma isteğinin simgesi gibiydi. Aynı zamanda, anatomik endişelerini de hemen akla getiriyordu; kendisinin babası ve ağabeyi gibi penisi olmayıp yalnız açıklıkları bulunduğu gerçeğini tersine çeviriyordu.

5. Wendy'nin hiçbir zaman bir geçiş nesnesi olmadığını ve diğer birçok bebek ve yürüme çağındaki çocuk gibi biberona, hatta gece yanına bırakılan biberona bile düşkünlük göstermediğini belirtelim.

Aynı ayın sonuna doğru bir oyun seansında annesinin bir görüşme için neredeyse bir saat uzakta kalmasına izin verdi ve bu süre boyunca oyun gözlemcisiyle oynadı. Oyunlarının bazıları gerilemeliydi; oyunda bebek oldu, parmaklıklı oyun yerine, bebek karyolasına girdi, hatta sonunda bir biberondan süt içti. Annesi oyun seansına döndüğünde kızının böyle bebeksi bir biçimde oynamasını görmekten hoşlanmadı. Kendisini rahatlatmak için ve oyun öğretmeni ile oyun gözlemcisinin izin verdiği gerilemeli oyuna tepki olarak, evde Wendy' nin Batman'i ya da babayı oynamak istediğini vurguladı. Sonra Wendy'yle kendisi oynamaya başladı. Oyunda Wendy bir bebek kuş ve kendisi de Kuzey Rüzgârı'ydı. Gözlemci bu oyun dizisinin annenin çocuklarıyla kurduğu ilişkinin güzel bir simgeleştirmesi olduğunu düşündü. Bayan M., en başından beri çocukların babaya bağlanmalarını desteklemekteydi. Bu şekilde babaya yönelmeye ve Batman'i oynamaya cesaretlendirme, Wendy'de, çok erken olarak, daha üç yaşında üçgen oluşumu ve hatta belki de sahte bir Oidipus durumunu ortaya çıkarmıştı.

Oyun seanslarından biri sırasında vestiyer odası çevresinde ilginç bir olay dizisi yaşandı. Wendy bir oyuncak bebeği alıp çekmecelerden birine sakladı. Gözlemci bebeğin bu çekmecedeki yalnızlık ve özlemlerini oyuna döküp bebeğin annesini taklit etmeye başlayınca Wendy bebeği kapıp tamamen kasıtlı olarak yere fırlattı. Bunu yaparken gülümseyerek gözlemciye bakmıştı. Bu oyun dizisinde kendisine olmasından korktuğu bir şeyi canlandırdığı anlaşılıyordu. Oyuna dökerek anne için bir engel oluşturuyor olma kaygılarını ve anne tarafından atılmak korkusunu denetim altına almayı başarabiliyordu.

Bundan sonra Wendy oyun seanslarını ayrılma ve yeniden kavuşmalara yol açmakta kendisinin etkin konumda olduğu oyun dizileri icat etmekte kullandı. Çok sevdiği çeşitli anne-baba-bebek oyunlarında baba rolünü üstleniyor, para kazanmak için dışarı çıkıyor, sonra kazandığı parayı geri getiriyordu. Başka zamanlarda gözlemciyi bir şey almak için dışarı gönderiyor, gözlemci geri geldiğinde Wendy elleriyle gözlerini kapatıyor, böylece onu ne zaman göreceğini, yani ona ne zaman bakacağını kendisi belirlemiş oluyordu.

Haftalık oyun seanslarından, Wendy'nin cinsiyetler arasındaki anatomik farklılıkla çok meşgul olduğu ve bedeni konusunda endişelendiği tahmininde de bulunabiliyorduk. Bir gün yaralı olduklarını söylediği oyuncak bebeklere doktorluk ettiği bir oyun icat etti. Be-

beklerinin nerelerinin yaralandığı sorulduğunda onların çişlerini yapamadıklarını söyledi. Küçük bir oyuncak ayıyı iyice muayene etti, onun yaralı ve hasta olduğunu söyledi ve "yaralarına" yara bandı yapıştırdı. Kendisini bir arının soktuğunu da söyledi ve kısa zaman sonra kendisinin babayı ya da yuvadaki arkadaşı Harry'yi oynadığı oyunlarla hadım edilme tehdidini yok etmeye çalıştı. Oyuncak bebek evindeki bebeklerle oynarken Wendy onların hepsine çiş yaptırmaya ve banyo aldırmaya özel bir ilgi gösteriyordu. Çişlerini yaptırırken hepsini klozete oturtarak cinsel farkı ortadan kaldırmış oluyordu.

Oyun seanslarında böcekler ve arılara ilişkin düşlerini de anlatıyordu. Anne, Wendy'nin bu tür düşleri, kendisinin ve kocasının dışarı çıktıkları geceler gördüğünü bildirdi. Wendy'nin kendi bedensel duyumlarından ve belki de kimi rahatsız edici erotik fantezilerinden kaynaklanan arzuları savuşturmaya çalıştığını düşündük.

Wendy'nin oyun seanslarındaki oyunları artık zengin ve yaratıcıydı. Oyunu gerek kaygıyla başa çıkabilmesine yardımcı olarak, gerekse insanların ilgisini çekmek için çok iyi kullanabiliyordu. Yetişkinlere, özelliklere erkeklere karşı çok alımlı olmayı sürdürüyordu. Bununla birlikte, haftalık oyun seanslarına geldiğinde merkezdeki öbür çocuklarla etkileşime girmek açısından, toplumsal olarak oyunu iyi kullanamıyordu.

Kimlik oluşumu açısındansa durum şöyleydi: Üçüncü yıl boyunca tüm çocuklara, kendilerinin, öbür çocukların, annelerinin ve gözlemcilerin fotoğrafları gösteriliyordu. Wendy bu fotoğraflara bazı ilginç tepkiler verdi. Annesi ve ablasını tanıyarak adlarını söylèdi, fakat kendisi de dahil olmak üzere tüm diğer çocuklar için yalnızca "oğlan" ya da "kız" dedi. Sonunda kendi fotoğraflarından birine "ben" dedi amâ hâlâ adını söylemiyordu. Benzer bir şekilde, bir gözlemci ona kendi resmini gösterdiğinde kafası oldukça karıştı ve bunu gözlemcinin resmi olarak algılayamadı. Benzer bir şekilde, oyuncak bebeklerle oynarken her bir oyuncak bebeğe ona karşılık gelen aile bireyinin adını takıyor, ama bebeğe "Wendy" yerine "bebek" demeyi sürdürüyordu. (Daha önce de belirttiğimiz gibi ailenin en küçüğü, bebeğiydi.) Sanki "bebeğin" büyüyüp kendi başına bir kişi, adı olan bir kişi olmasından, belki de bu şekilde anneyle ortakyaşamsal yakınlığı yitirmekten korktuğu fark ediliyordu. Herhangi bir psikoz belirtisi göstermeksizin (bu çocuk kendi ayrı oluşunun tamamen farkındaydı!) kimliğin ilk aşamasını kabullenmeyi, yani ayrı ve bireysel bir

varlık olmayı ve kendi bireyliğine sahip olmayı etkin şekilde reddediyor gibiydi. Kendi kimliğini ancak "varmış gibi yapılan" türden bir "ikili birlik" içinde, ancak annesinin bebeği olarak kabul ettiği anlaşılıyordu.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Wendy'nin dil gelişimi oldukça gecikmişti. Hiçbir zaman konuşmaktan ve sözcüklerle iletişim kurmaktan fazla haz alıyor gibi görünmüyor ve kendini çok iyi ifade ettiği beden dilini yeğliyordu. Gecikmiş dil gelişiminden ancak üçüncü yılın sonunda yararlanabildi. Bu dönemde önce "ben" şahıs zamirini kullanmaya başladı. Aynı zamanda en akut ayrılma kaygısını da yenmiş görünüyor ve annesi sürekli yanında olmadan da idare edebiliyordu.

Özetle, Wendy büyüyen bir çocuk olarak başkalarıyla etkileşime girebilen ayrı bir küçük kişi durumuna gelmekte çoğu çocuktan daha fazla güçlük çekti. Annenin bir parçası olma yanılsamasına başka çocuklardan daha fazla tutunmuştu ve bunun sonucunda annesinin varlığına gereksinim duymaktaydı. Bu nedenle "ben" zamirinin kazanılması Wendy'nin gelişiminde özel bir önem taşıyordu; kaygısının terk edilme korkusundan (sevgi yitimi, sevilmeme korkusu) yaralanma (hadım edilme kaygısı) korkusuna kaymasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşmişti.

11

Teddy

Teddy vakasında erken travmatizasyon –olumsuz ailevi koşullardan dolayı annelik bakımından yoksunluk– yaşayan bir çocuğun, önce ortakyaşamsal yörüngenin kısmen sanrılı alacakaranlık durumunda ortalama bir çocuktan daha uzun kalarak, sonra annesinden her bir damla coşkusal desteği nasıl ve ne zaman alacağını bilebilmek için yüksek düzeyde bir içgüdüsel (bedenduyumsal) duyarlılık geliştirerek ve son olarak da oyunlar başlatarak, gösteriş yaparak vb. annesinin dikkatini çekmenin etkin yollarını bularak nasıl bu durumla başa çıkabildiğini gördük. Böylece, annesine yönelmiş bağlanınada görece gecikme (uzun ortakyaşamla telafi) ya da daha sonra aşırı maskaralık gibi, yüzeysel bir gözlemle uyumsuzluk olarak yorumlanabilecek belirli davranışların kendi durumundaki kendine özgü gereksinimleri açısından kesinlikle uyuma yönelik davranışlar olduğu görüldü.

TEDDY'NİN ANNESİ

Teddy'nin annesi çekingen, dikkatsiz tavırlı, hep ilgisiz gibi görünmekle birlikte, aslında oldukça düşünceli ve kendini gözlemleyen bir kadındı. Ancak, kaygının hâkimiyetine girdiğinde çocuklarının gereksinimlerine (çocuklar söz öncesi dönemdeyken) daha az duyarlı hale geliyordu. Uzun yıllar boyunca olağanüstü bir sadakatle merkezimize devam etti. Kocasının aileden uzakta olmak zorunda kaldığı bir dönem boyunca grup onun için özellikle önemli hale geldi. Merkezdeki grup durumu bu zeki anneye entelektüel uyaran ve coşkusal destek sağlıyordu.

Bayan T. genellikle çocuklarının kucak bebekliği döneminden fazla haz almayan bir anneydi. Daha sonraki büyüme süreci dönemlerini çok daha fazla seviyordu. Ayrılma-bireyleşme altevrelerinin iniş çıkışlarına karşı büyük bir hoşgörüsü ve çocuğun ikinci ve üçün-

cü yıllarındaki birincil süreç dünyasına karşı normalin üstünde bir eşduyumu vardı.

TEDDY'NİN ALTEVRE GELİŞİMİ

Bayan T.'nin üçüncü çocuğu olan Teddy, annesinin özel sorunlar ve krizlerle karşı karşıya olduğu bir dönemde doğdu. Teddy'nin doğumundan kısa bir süre sonra ailede iki çok travmatik olay yaşandı. Bayan T.'nin çok yakın bir ilişki içinde olduğu ve zor zamanlarda başvurduğu babası öldü. Bir aydan daha kısa bir süre sonra, Teddy'nin kendisinden 14,5 ay büyük ağabeyi Charlie ciddi bir kaza geçirdi ve hastaneye yatırıldı. Bayan T. zamanının hemen hemen tamamını hastanede Charlie'ye bakınakla geçiriyor ve Teddy'nin bakımını onlarla aynı evde oturan, kocasının kısa süre önceki ölümü nedeniyle doğal olarak çok üzgün olan annesine bırakmak zorunda kalıyordu.

Bayan T., Charlie'nin hastanede yatışı bitip de Teddy'ye annelik etme görevine geri dönebildiğinde bitkin durumdaydı ve depresyondaydı. Teddy'ye ancak en az düzeyde bir bakım ve ilgi gösterebiliyordu. Örneğin, mama verdiğinde biberonu, Teddy'nin kucağında dümdüz yatarak başını öte tarafa çevirmesine yol açacak, yani göz temasını imkânsız kılacak şekilde tutuyordu.

Teddy, muhtemelen bünyesel bir etmenden çok annelik bakımındaki bu eksiklikten dolayı, çevresindeki dünyayı keşfetmekle ilgilenmeyen letarjik bir bebekti. Dikkat yatırımı içe dönük gibiydi. (Spock'un deyişiyle daha çok kendi içini dinliyordu.) Oldukça hazır bir *yönelmemiş* toplumsal gülümseme geliştirmişse de –yönelmiş gülümseme yanıtının gösterdiği (Spitz, 1946)– anneye yönelmiş bir bağlanma ve ortakyaşamın gelişimini tamamlamasının ve farklılaşmanın başlamasının öbür belirtileri ortaya çıkmakta gecikiyordu.

Teddy, yargılarımızı dayandırdığımız tüm nirengi noktaları açısından, normal zamanı olan 5-6 ay civarında farklılaşmaya başlamamıştı. 7-8 aylık oluncaya kadar annesine yönelmiş bağlanma ve dış dünyaya etkin yönelme açıkça belirgin değildi. Ayağa kalkmak üzere kendini yukarı çekmek, oturmak, emeklemek, vb. gibi birçok kısmi devinim becerisinin olgunlaşmaya bağlı olarak artışı Teddy'ye bireyleşme için şart olan itmeyi sağlamıyordu. Bu işlevlerin alıştırmalarına çok az enerji yatırıyordu.

Fakat Teddy yeni bir beceri kazandığında annesi gurur ve neşeyle

yanıt veriyordu; böylece ilk alıştırma altevresinde (7.-8. aylarda) anne-çocuk ilişkisinde bir iyileşme ve Teddy'nin ruh hali ve enerji düzeyinde de buna tekabül eden bir iyileşme yaşandı. Bununla birlikte, kendi yaşındaki öbür çocuklarla kıyaslandığında hâlâ tetiklik ve yanıt verme açısından mütevazı düzeydeydi. Bu tetiklik düzeyini bile ancak annesi tarafından uyarıldığı sürece sürdürebiliyordu. Bu dönemde Bayan T.'nin ruh hali günden güne değişiyor, Teddy'nin ruh hali de onunla birlikte değişiyordu. Annesinin ruh halleri sanki ona da "bulaşıyordu" (bkz. Freud, A., 1971). Annesiyle etkileşimi büyük ölçüde taklit, yani onu aynalama niteliği taşıyordu. Annesinin jestlerini aynalıyordu. Annesi de oğlunun kendisini taklit eğiliminden ona tekerleme eşliğinde el çırpma ya da "ne kadar kocaman" vb. oyunlar öğretmekte yararlandı.

Teddy sesler çıkarmaya başladığında annesi de onun çıkardığı sesleri taklit etmeye başladı ve bu da her iki tarafın da haz aldığı karşılıklı seslenmelere yol açtı. Artık Bayan T., Teddy'yi yüzü *kendisine dönük biçimde* tutmaya başlamıştı ve bu da Teddy'yi görsel olarak daha tetik bir hale getirmiş gibiydi. Daha odaklanmış görünüyordu ve bakmaya duyduğu ilgi tedricen arttı. Kendisine daha önce öğrettiği küçük oyunları başlatarak annesine etkin olarak yönelmeye başladı.

Nihayet beklenen, annesine yönelmiş gülümseme yanıtını geliştirebildiğinde 8 aylık kadardı, ama başka belirtilerden anneye yönelmiş bağlanmasının daha erken başladığını biliyorduk. 6-7 aylıkken annesi ifadesiz bir yüzle ona baktığında, ondan gelecek herhangi bir ilgi kırıntısını hevesle alarak ona yanıt veriyordu. Yönelmiş gülümseme yanıtıyla aynı zamanda yabancı kaygısı belirtileri de gösterdi. İlginçtir ki bu, biraz daha büyük bir oğlan çocuğa dikkatli bir şekilde baktığı sırada oldu; birden ağlamaya başladı. Teddy ağabeyine daima özel, neredeyse ortakyaşamsal izler taşıyan bir yakınlık göstermişti. Bu nedenle, kendisinden büyük yabancı bir oğlan çocuğa karşı gösterdiği bu ilk yabancı tepkisinin ağabeyi Charlie'ye duyduğu yakınlıkla bir ilgisi olup olmadığı; fiili bir ağlamaya yol açan bu yabancı tepkisinin Teddy'nin kendinden büyük bu yabancı çocuğun kendi ağabeyi olmadığını fark ettiği zaman ortaya çıkıp çıkmadığı merak edilecek bir noktadır.

Bunu izleyen birkaç ay boyunca (8.-11. aylar), yani ilk alıştırma altevresinde, Teddy devinim becerilerinde –emeklemekte, ayakta dururken oturmakta ve tutunarak yürümekte– büyük bir ilerleme kay-

detti. Oldukça etkin ve neşeliydi; uzun süre annesinden uzakta oynayabiliyor ve ona dönerek coşkusal yakıt ikmali için dizine yaslanıyordu. Annesi depresyondayken ondan fazla yanıt alamasa da bu temaslar ona doyum sağlıyor gibiydi. Bu dönemde Teddy tanıdık kişilere karşı oldukça dostça ve samimi davranıyordu, ama yabancılar varken annesine daha yakın duruyor ve güvenli bir uzaklıktan yabancıyı inceliyordu.

Sonradan karakteristik bir örüntü halini alan aşağı-yukarı ve sağa-sola baş sallama ilk olarak bu noktada fark edildi. Bu kısmen Charlie'nin kendisiyle iletişim kurma biçiminin bir taklidi gibi görünüyordu. Charlie'nin yaşça Teddy'ye çok yakın olmasının yanı sıra, anneleri daha başından iki kardeş arasında bir tür ikizlik oluşmasına gayret etmişti. Çocukların her şeyi birlikte yapmaları dileğini sık sık dile getiriyordu. Aşağı-yukarı ve sağa-sola baş sallama gerilim boşaltma işlevi görüyor gibiydi ve bazen abartıldığında bir maskaralık biçimine dönüşüyordu. Teddy daha sonraları annesini ve öbür yetişkinleri eğlendirmek için maskaraca yüz ifadeleri takınmaya başladı.

11 aylıkken, Teddy'nin ilk alıştırma altevresi için tipik olan iyi ruh hali, nedeni bilinmeyen bir yüksek ateş yüzünden birkaç günlüğüne hastaneye yatırılmasıyla sekteye uğradı. Bu olaydan önce bazı hafif ayrılma tepkileri göstermekteydi; fakat hastaneye yatırılınca bu tepkiler yoğunlaştı. Annesinin odadan çıkışına daha büyük bir üzüntüyle tepki göstermeye başladı. Annesiyle yakın fiziksel temas gereksinimi önemli ölçüde arttı; hatta bu bazen olumsuzca dışa vuruluyor, anneye vurmak, saldırgan bir biçimde ona tutunmak şeklini alıyordu.[1] Teddy hastaneden döndüğünde hastalığının öncesine göre daha etkin, daha tetik ve ayrıca daha "uyanık" görünüyordu. Genel olarak annesinin ilgisini talep etmekte daha ısrarcıydı.

Bununla birlikte, daha sonra, asıl alıştırma döneminin kronolojik yaşında (küçük yürüyen çocuğun ruh halinin az çok istikrarlı bir biçimde taşkın olmasını beklediğimiz altevrede) Teddy'nin ruh hali oldukça değişken olmaya devam etti. Annesinin ruh hali iyiyken bile Teddy'nin ruh hali kendi içsel, muhtemelen bedensel duygularına ve baskılarına göre değişiyordu. Dikine devinim acı verecek bir biçimde ayrı oluşun farkına varmasına yol açmış, hastanedeki ayrılma trav-

1. Bu örnekte 11 aylıkken ek engellenme ve travmanın Teddy'de amaca yönelmiş saldırganlığı harekete geçirdiğini açıkça gözlemleyebiliyorduk.

ması ve kaygı uyandırıcı tıbbi işlemler bu ayrı oluşun gelişimini hızlandırmış gibiydi.

Bununla birlikte, Teddy'nin, yalnız annesinin değil, diğer yetişkinlerin de biraz özel ilgi ve uyaran vermesi durumunda hâlâ iyi bir ruh haline getirilebilmesi de ilginç bir noktadır (bu, özel ilginin onun için ne kadar önemli hale geldiğini gösteriyor). Merkezdeki yetişkinlerle arasında sık sık yaşanan oyuncu ve sevecen etkileşimlerden zevk almakla birlikte, kendisine karşı sık sık saldırganlık gösteren Charlie'yi kesinlikle tercih ediyordu. Ayrılmadan dolayı üzüntülü olduğu bir sırada, Charlie'nin bulunduğu yürüyen çocuk odasına gitmesine izin verildiğinde tatmin oluyordu. Daha 12 aylıkken ve sonrasında da sürekli olarak, Teddy'nin penisine büyük ilgi gösterdiği ve onunla gurur duyduğu, aynı zamanda ağabeyinin penisine de aynı duyguları gösterdiği bildirildi. Annesi onun evde sık sık sessizce mastürbasyon yaptığını söyledi. Bu durum çalışmamıza katılan aynı yaştaki diğer çocuklara oranla Teddy'de daha fazla dikkati çekiyordu. (Bu durum, başka çocukların annelik yapan kişiden yeterince uyaran alamayınca, telafi edici bir kendini uyarma yolu olarak kendi bedenlerine dönük erotik etkinliklere dönmelerini andırıyor.)[2]

Teddy'nin yürümeyi öğrenmesi ilginç bir süreçti. Zamanından aylar öncesinden yürümeye hazır görünmesine karşın, neredeyse 15. ayına kadar bağımsız bir biçimde yürümeye başlamadı. Annesi açıkça endişeli, hayal kırıklığına uğramış ve sabırsızdı. Sık sık "Kendi başına yürüyebileceği apaçıkken neden tutunmayı bırakmıyor?" diye soruyordu. Hastaneye yatışın yol açtığı çok ani ayrı oluş farkındalığının, serbest yürüme gibi önemli bir dönemeçte libido dağılımında bir dengesizliğe yol açtığı şeklinde bir spekülasyon yapabiliriz. Yürüyebilirdi, ama tutunmayı bırakamıyordu. Tutunmak zorundaydı! Bayan T. çocukları konusunda hırslıydı. Daha önce belirttiğimiz gibi, çocukların tutunmaksızın yürüme yetenekleri anneler için önemli bir sinyal işlevi görür. Bu onlara çocuğun başarılı bir biçimde büyüdüğünü, "bu dünyada ayakta kalmayı başarabileceklerini" gösterir. Teddy'

2. Diğer bebek ve yürüyen çocukların birçoğunda telafi edici kendini uyarının az çok savunucu bir niteliğinin olmasına ve kendine dönük saldırganlığın da bazen buna karışmasına rağmen, Teddy'nin erken mastürbasyon etkinliğinde ne biz ne de gözlem yeteneği çok gelişmiş olan annesi olumsuz ya da uyumsuz özelliklere rastlayabildik.

nin serbest yürümesinin gecikmesi annesine çok dokunuyordu. Ama bu, Teddy'nin devinim etkinlikleri ve keşiften aldığı hazzı daha da azaltıyor gibiydi. Önemli bir özerk işlev olan serbest yürümenin çatışma ağına düştüğü, bu şekilde gerek anneyi, gerekse çocuğu, bu becerinin genellikle sağladığı gölgelenmemiş bir haz ve taşkınlıktan alıkoyduğu görülüyordu. Bu dönemde Teddy merkezde kararmış ve letarjikti. Evde de öfke krizleri yaşamaya başladığını öğrendik.

Bununla beraber, tutunmadan yürümeye başlar başlamaz (15 aylıkken) "dünyaya âşık olma"nın tüm belirtilerini gösterdi. Daha istikrarlı biçimde taşkın, etkin, dışa açıktı ve kendini ortaya koyabiliyordu. Etkinlikleri daha amaca yönelikti. Öfke krizleri durdu. Ayrılmalarda daha az sıkıntı yaşıyordu. Charlie'ye bağlanması hâlâ çok güçlüydü ve artık yalnızca onu aynalayıp taklit etmiyor, onunla gerçek bir özdeşleşme de kuruyordu. Bu dönemde bazı sevilen yetişkinlere, özellikle de kadınlara karşı çok güçlü bir bağlanma görüldü, Teddy'nin onlarla ilişkisi birçok bakımdan annesiyle ilişkisini yansıtıyordu. Sanki yaşamının önceki bölümündeki annelik bakımı açığını kapatmak için ek desteklere gereksinimi vardı.

On altıncı ayda, Teddy tipik yeniden yakınlaşma altevresine girdi. Bunu annesinin nerede olduğunun farkında oluşu belli ediyordu. Onun nerede olduğunu bilmeye ve istediğinde ona gidebilecek durumda olmaya gereksinim duyuyor gibiydi. Onun ulaşılabilirlik derecesine iyi uyum sağlamış gibiydi ve taleplerini buna uydurdu. Bazen dikkat yatırımını içe döndürerek dünyayla teması kesme eğilimi devam ediyor gibi görünüyordu.

Bir buçuk yaşında Teddy'nin yeniden yakınlaşma davranışının yoğunluğu arttı. Annesine daha sık gidiyordu. Bazen kendi hazlarını ve deneyimlerini onunla paylaşmak, bazense yalnızca onun yanında olmak ya da kucağına oturmak istiyordu. Ondan biraz uzakta oynadığı zaman bile sık sık dönüp bakıyordu. Artık daha önceden özel dostları olan yetişkinlerle temastan kaçınıyor, sanki annesiyle olan ilişkisinin özel oluşunu pekiştirme gereksinimi hissediyordu. Ayrılma tepkileri, özellikle merkezde hem annesinin hem Charlie'nin aynı anda gitmesiyle gözlemlenen iki olağandışı ayrılma deneyiminde eskisine göre daha yoğundu. Teddy bu çifte ayrılmaya öbür çocuklara karşı daha fazla kışkırtılmamış saldırganlık göstererek tepki verdi. Bunun –daha bu hassas çağda– saldırganla, yani ağabeyiyle bir özdeşleşme olduğunu fark ettik (krş. Freud, A., 1936). Dolayısıyla, Teddy'nin ye-

niden yakınlaşma krizi yalnız annesiyle değil, aynı zamanda ağabeyi Charlie'yle de ilgiliydi. İki yaşındayken Teddy hâlâ yeniden yakınlaşma krizinin ve mücadelesinin ortasında görünüyordu.

Yetişkinlerle, kendi yaşındaki çocuklara göre daha rahat ilişki kuruyordu. Erkek olmaktan gurur duyuyordu; çeşitli yollarla, maskaralıklarla, devinim becerilerini sergileyerek, penisi de dahil olmak üzere bedenini teşhir ederek, kendini teşhir etmekten hoşlanıyordu. (Külotu ya da bezi olmadan koşuşturmayı seviyordu.) Aynı zamanda oldukça olumsuzdu ve annesinin tuvalet eğitimi için gösterdiği çabalara direniyordu. Annesiyle yakın, dışa kapalı bir ilişki dileği ile artık her ikisi de okula giden iki büyük kardeşiyle özdeşleşerek annesinden daha bağımsız işlev görme yönünde bir itme arasında bocalıyor gibiydi. Kısa bir "utangaçlık" döneminden sonra süreklilik kazanan bir özelliği, yakınlık ya da uyaran gereksinimlerini karşılamak için anne ikamelerinden yararlanmaktaki çarpıcı yeteneğiydi. İki yaşına geldiğinde, insanların ilgisini ve katılımını sağlayamadığı zaman letarjik ya da kopuk hale gelme eğilimi sürüyordu. Ama bu nadiren oluyordu; çünkü zekice ve cazip numaralarla dikkati kendine çekmekte oldukça ustalaşmıştı. Saldırganlığı çoğunlukla karşısındakinden yanıt alma amacına hizmet ediyor gibiydi. İkinci yılın son aylarında Teddy'nin oyun oynarken aşırı uyarılma ve aşırı heyecanlanma eğilimi ortaya çıktı.[3] Fakat bir yetişkinden gelecek küçük bir cesaretlendirmeyle daha yapılanmış bir etkinliğe yönlendirilebiliyordu.

Teddy'nin Altevre Gelişiminin Özeti

Ortakyaşam çok uzamış ve farklılaşma çok gecikmişti; bunun sonucunda ayrılma-bireyleşmenin bu ilk altevresi, ilk alıştırma altevresiyle olağandan fazla iç içe geçti.

Alıştırma altevresi, başlangıçta Teddy'nin hastaneye yatışıyla sekteye uğradı. Bu olay ayrı oluşunun vaktinden önce farkına varmasına yol açtı; sonuçta bu dönem için olağandan daha güçlü ayrılma tepkileri gösterdi.

Teddy (kısa bir süre önce yaşadığı hastaneye yatış travması yüzünden) dikine bağımsız devinime başlamakta isteksiz olduğu için

3. Fallik evrenin ortaya çıkışını haber veren bu aşırı heyecan bu yaştaki birçok çocukta görüldü.

asıl alıştırma altevresi gecikti. Bu evre, Teddy'nin annenin uyarımına sürekli gereksinim duymasının etkisi altında kaldı ve çok geç başladığı ve kısa bir süre sonra yeniden yakınlaşma dönemi devreye girdiği için fazla uzun sürmedi.

Yeniden yakınlaşma döneminde, Teddy'nin annesi coşkusal açıdan tam olarak ulaşılabilir olmakla birlikte, her zaman ağabeyi Charlie'yi de ilişkiye dahil ediyordu. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Bayan T. iki çocuğu birbirleriyle özdeşleştirmeye, onlara neredeyse ikizlermiş gibi muamele etmeye özen gösteriyordu. Bu nedenle, yeniden yakınlaşma altevresi kesin bir başlangıç ve sona sahip değil gibiydi, ayırt edici özelliklerden yoksundu. Yine de, Teddy üçüncü yaşına umulan derecede nesne sürekliliği ve yüksek derecede bir bireyleşmeyle girdi. İnsani çevreye karşı dostça bir eğilimi vardı, ama yine de çoğunlukla kendi yaşındaki çocuklara yönelik oldukça büyük bir saldırganlık da gösteriyordu. Oral, dokunsal ve işitsel yollardan duyusal uyaranlar arıyor ve bunlardan zevk alıyordu. Çiğneme, emme, üfleme ve diğer ağız etkinliklerini sık gösteriyordu, ilginç yüzeylere dokunmaktan hoşlanıyordu. Müzikle uyarılıyor; elleriyle, ayaklarıyla, başıyla ve bütün bedeniyle müziğe yanıt veriyordu. Uyarılmaya ortalamanın üstünde bir gereksinim duyuyor gibiydi; bu muhtemelen ilk bebeklik döneminde yaşadığı eksiklikten kaynaklanıyordu.

TEDDY'NİN ÜÇÜNCÜ YILI

Üçüncü yılın başında, Teddy gerek yüz ifadeleri, gerekse etkinlikler açısından hâlâ pek odaklanmış değildi. Sık sık yapmakta olduğu şeyi kesiyor ve belli bir noktaya boş boş bakmaya başlıyordu. Bu, özellikle annesi odada değilken oluyordu. (Bu davranış kararmış durumdaki bebeklerin imgeleme davranışını andırıyor, bkz. s. 102.) Bu odaklanmamış, görünüşte ilgisiz durumdayken, bazen görünürde bir kışkırtma ya da neden olmaksızın bir çocuğa vurabiliyordu. Bu tür bir kışkırtmasız saldırganlık patlaması, onun bu düş kurma ve görünür duygusal donukluk halinden çıkmasına yardımcı oluyor gibiydi. Daha sonra oldukça neşeli, gözlemcilerin sevgisini kazanmasını sağlayan afacan bir hal alıyordu.

21.-22. aylarında ağabeyinin artık yuvaya gitmesi ve onunla birlikte merkeze gelmemesi Teddy'yi çok etkiledi. Ağabeyi yokken hiçbir şeyin farkında değil gibiydi. Charlie'nin Teddy'yi ziyaret etmek

için merkeze geldiği günlerde daha istikrarlı bir tetiklik durumunda oluyordu.

Teddy, bedenini çeşitli şekillerde kullanarak deney yapmaktan hoşlanan etkin bir çocuktu. Su, boya ve çamur gibi kendisinc duyusal uyarım veren malzemelerle oynamayı da seviyordu. Bunları oyuncaklara yeğliyordu.

Dördüncü altevrenin (çocuğun bireyliğinin pekişmesi) başında, Charlie artık oyun odasında kendisiyle birlikte değilken, Teddy'nin annesinin kendisini yüzü dışarı dönük olarak beslediği sırada edilgin bir şekilde yaşadığı örüntüyü etkin bir şekilde yeniden canlandırması bizi şaşırttı. Teddy hâlâ genel olarak cana yakındı ve insanlara ilgi gösteriyordu; fakat onların kendisine çok yaklaşınalarını istemiyor, göz temasından kaçınıyordu.

Farklılaşma ve alıştırma altevrelerinin gelişimi sırasındaki değişimler, ortakyaşamsal evre sırasında annesiyle göz temasındaki eksiklikle birleşerek, Teddy'nin beden imgesinin bütünleşmesindeki alışılmadık düzensizlikten sorumlu etmenleri oluşturmuş gibiydi.

Teddy'nin belirli beden bölümlerini, özellikle genital organlarını vaktinden önce fark ettiğini belirtmiştik. Bunun nedeni Charlie'ye yakınlığıydı. Bundan dolayı, ağabeyinin kendisininkinden farklı, fakat büyüklük ve diğer yönlerden benzer, dolayısıyla kendi beden imgesi tasarısına kolaylıkla özümlenen penisini görsel olarak sürekli algılıyordu (krş. ayrıca Greenacre, 1959 ve 1968). Yaşamının en başlarında annesi kendisini beslerken onun yüzüne bakma fırsatından yoksun bırakıldığı halde, annesinin kendisi ve Charlie arasında bir tür ikizlik oluşturma isteği açıkça onu en baştan itibaren ağabeyinin bedenini (genital organlar dahil) gözlemlemeye zorlamıştı. Ağabeyinin bedenine bakma fırsatı kendi beden duyumlarını destekledi (12 aylıkken penisini keşfetti) ve erken otoerotik genital etkinliği zorladı (sessiz ve kendini yatıştırmaya yönelik mastürbasyon).

Yine de, beden imgesinin bütünleşmesindeki gecikme, Teddy'nin bu eksikliği yapıcı bir savunma-uyum yoluyla telafi etmesini gerekli kıldı. Yoğun "cee" oyunları ve görme duyusunun yoğun biçimde kullanılması da aynı telafi edici savunma işlevine hizmet ediyordu.

Teddy'nin davranışlarına ilişkin aşağıdaki gözlemler ve bunların altında yatan dinamiklerin anlaşılması bu spekülasyonları destekliyor.

Üçüncü yılının bir noktasında, aynadaki imgesini ve fotoğrafını "ben" olarak kavradığı sırada Teddy'nin kendisini gösterme biçimi

alışılmışın dışındaydı. "Teddy nerede?" diye sorulduğunda bütün bedenini, kendisini göstermek yerine gözlerini, burnunu ya da ağzını gösteriyordu. Bu durum, beden imgesinin bütünleşmesinde yaşının gerektirdiği düzeyin gerisinde olduğunun işaretiydi. Aynı zamanda, duyusal ve fiziksel etkinlikten aldığı büyük haz, bedcn imgesinin bütünleşmesindeki bu gecikmeyi bir dereceye kadar telafi etmiş olabilir. Devinim halindeki bedeninin duyusal farkındalığının Teddy'nin kendisini bu kadar rahat hissetmesine yol açtığı, çünkü mekândaki devinimin kendisini daha sağlam bir şekilde bir arada, daha "tek parça" olarak algılamasını sağladığı şeklinde bir varsayımda bulunma eğilimindeyiz.

Teddy'nin üçüncü yılın başlangıcındaki davranışları yaşamındaki iki önemli olguyla bağlantılı olarak anlaşılabilir. Birincisi, daha önce de belirttiğimiz gibi, Teddy yeniden yakınlaşmanın kronolojik yaşındayken ağabeyi Charlie'nin yokluğunda hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi görünüyordu. Ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk üç altevresini, bir bakıma annesinin sınırlı ulaşılabilirliğini telafi edecek şekilde, ağabeyinin bir tür coşkusal libidinal ve saldırgan ulaşılabilirliğinin varlığı ve muhtemelen yardımıyla geçirmişti. Teddy'nin doğumunda aşırı bir yük altında kalan annesi, sık sık iki çocuğun yaşça böyle yakın olmalarının çok büyük bir şans olduğunu, çünkü böylece her şeyi birlikte yapabildiklerini söylüyordu. Teddy giderek artan ayrı oluşuyla ilk kez yüzleşmek zorunda kaldığında bunu Charlie'yi kişiliğinin içinde eriterek yaptı. Dördüncü altevrenin kronolojik yaşında yeniden ayrılmak ve bireyleşmek, beden kendiliğini ve bireyliğini Charlie'yle daha önceki ortakyaşam benzeri ilişkiden koparmak zorunda kaldı. Bir oyun gözlemi, Teddy'nin, Charlie'nin imgesiyle kuvvetli aynalama özdeşleşmesini, hatta belki de kendisini ciddi bir şekilde onunla karıştırdığını gözlemleme fırsatı sağladı. Bu oyun seansında Teddy, oyuncak bebekler arasındaki daha büyük oğlan çocuğa bir "Teddy", bir "Charlie" diye sesleniyordu. Oyun gözlemcisi kendisine "Senin adın ne?" diye sorduğu zaman "Charlie" diye yanıtladı. Annesi aynı soruyu sorduğunda da aynı yanıtı verdi. Bunun yalnızca arzulu oyunsu bir fantezi olmadığını, bir miktar gerçek ve güçlü kısmen sanrısal kimlik kargaşası içerdiğini kuvvetle hissettik. Her durumda, en azından Teddy'nin fantezi yaşamında, Charlie ve kendisi birbirleriyle yer değiştirebiliyorlardı. (Teddy'nin kendi giysilerini giymeyi reddedip Charlie'nin giysilerini giymek istediği bir dönem de yaşanmıştı.)

Teddy'nin üçüncü yılının başlangıcında ve üçüncü yıl boyunca davranışlarını etkilediği görülen ikinci olgu, yaşamının ilk aylarında yaşamış olduğu annelik eksikliğidir. Teddy yalnızca annesinin fiziksel varlığı ya da yokluğuna değil, üçüncü yılının başlarında onun ulaşılabilirliğine ve genel ruh haline de son derece duyarlıydı. Bu onu, ortalama bir çocukta görülen düzeyi aşacak şekilde, annesinin ilgisini çekebilmek için elinden gelen her şeyi yapma zorunluluğuna sokmuştu. Bunu maskaralıklarıyla, sevimlilikle, genel olarak bir şey istemek için yaptığı komikliklerle ve bazen de önceden kestirilemeyen saldırganlık patlamalarıyla yapıyordu.

Üçüncü yılın ikinci çeyreğinde, Teddy'nin kendi bedeninin ve bedensel duygularının mülkiyet ve kontrolüne sahip bütün bir kişi olarak kendisinin daha büyük bir farkındalığına ulaştığının belirtileri vardı. Bu farkındalığı kendi dışkısını istediği gibi tutup bırakabileceği bir mal olarak kabul etmeye başladığını göstererek ifade ediyordu. Bedeninin ürünlerine ilişkin bu farkındalık, Teddy'nin sözlü mülkiyet ifadeleri kullanmaya başlamasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşti. Başka bir çocuk bir kitabı onun elinden almak istediğinde –birkaç hafta önce olsa yapacağı gibi ona vurmak yerine– kitaba sarılıp "benim kakam", annesinin kucağında bir başka çocuk gördüğünde onu kenara itip "hayır, benim anne," dedi. Merkeze "benim okulum" diyor ve bununla Charlie gibi kendisinin de bir okulu olduğunu belirtiyordu. Bu şekilde eşyalarını sahiplenme ve benim ve senin fikirlerini sözcüklere dökme yeteneği, Teddy'de diğer çocuklarda olduğundan daha geç ortaya çıktı; bu kendi bireyselliği (kimliği) duygusunun güçlendiğinin hem göstergesiydi, hem de bu yönde bir hamleydi. Bunun yanı sıra, Teddy'nin etkinlikleri daha amaca yönelik olmuştu ve ayrılma deneyimlerini daha etkin bir şekilde denetlemeye çalışmaya başlamıştı. Bir sürü "cee" ve saklanma oyunu icat etti. Annesinin ne zaman gideceğini kestirebiliyor ve gitme zamanı geldiğinde ona artık gitmesini söylüyordu.

Hadım edilme endişeleri ve cinsiyet farklılıklarına ilgi, Teddy'de, daha güçlü bir bireylik ve mülkiyet duygusu geliştikten sonra gözlemlendi. Evde Teddy ve ağabeyinin penis ve başka beden parçalarının alınıp yerine takıldığından bolca söz ettikleri bildirildi. Merkezde Teddy kırık şeylerin yitik parçalarına ilgi göstermeye başlamıştı; her şeyin olması gerektiği yerde olmasını istiyordu. Aniden aylardan beri yerinde olmayan bir kapı tokmağını fark etti ve tekrar tekrar bun-

dan bahsetti. Giysilerin fermuarlarının sonuna kadar çekilmesini ve annesinin de paltosunun kapüşonunu takmasını istiyordu. Hadım edilme kaygısı, bu şekilde, her şeyin yerli yerinde, düzenli ve tam olması isteğiyle dolaylı olarak dışa vurulmaktaydı.

Hadım edilme korkularıyla ilintili davranış Teddy 2,5 yaşına geldiğinde betimlendi. Bir ayakkabı mağazasında onu zapt etmek çok zor olmuş, satıcı ayakkabılarını çıkarmaya kalktığında buna şiddetle itiraz etmişti. Saç kestirmek onun için özellikle travmatik bir deneyimdi. Bağırıyor, direniyor, annesi onun kollarını ve bacaklarını tutmak zorunda kalıyordu. Bir saç tıraşının ertesi günü annesinden ayrılmakta çok daha büyük zorluk çıkardı. Kendisini bu deneyime maruz bıraktığı için annesine öfke duyuyor, ama bir yandan onun sevgisini yitirmekten de korkuyordu.

Teddy, gerek oyunla, gerek başka yollarla, ortalamadan büyük bir saldırganlık içeren fantezileriyle artan hadım edilme kaygılarının sürdüğünü gösteriyordu. Oyuncak bebek ve hayvanlarla oynadığında onların beden parçalarını kesme isteğini eyleme koyuyordu. Bu, Teddy'nin eşyaların kırık ya da tam (kırılmamış) olmasına gösterdiği aşırı ilginin doruğa ulaştığı dönemdi. Artık kimin penisi olup kimin olmadığı konusunda daha açık bir biçimde konuşuyordu. Bir keresinde bir oyuncak bebeğin bacaklarının arasındaki bir deliğe bakarken ve cinsel farklardan söz ederken mastürbasyona başladı ve ardından da idrar boşaltmak için banyoya koştu. Teddy'nin erken gelişen akut bedensel yaralanma korkusunu oyununa yansıtmasını izlemek ilginçti. Teddy kendi bedenini kullanmaktan her zaman haz duyuyordu. Bir keresinde tuvaletini yapmak için giysisini çıkarırken, gözlerinde afacan ve baştan çıkarıcı bir bakışla penisini annesine doğrultmuş ve ardından külotuyla penisini bir kapatıp bir açarak bir tür "cee" oyununa başlamıştı. Teddy'nin etkinliklerinin birçoğunun kendi bedeninin farkındalığıyla ve onu kullanma yollarıyla ilgili olduğu anlaşılıyordu. Nesneleri kendi bedeninin uygun olmayan yerleriyle ilintili olarak kullanıp maskaralıklar ve deneyler yapıyordu. Örneğin, tıraş olma oyunundan sonra tıraş makinesini başına ya da ağzına tutuyordu. Telefonla konuştuktan sonra ahizeyi gözlerine ya da karnına koyuyor ve sonra yanlış konumda yerleştiriyordu. Kulaklarına plastik hamur parçaları koyuyor, o sırada kendisinin ne kadar büyük, ne kadar güçlü ya da ne kadar marifetli olduğuna dikkati çekerek kendine güvenini korumaya çalışıyordu. Bunları özellikle annesi odada olmadığı zaman-

larda yapıyordu. Göbeğini çıkararak ve ayaklarını yere vurarak kasıntılı bir yürüyüşü vardı. Sürekli hareket halindeydi; kıpırdıyor, omuzlarını silkiyor, yüzünü buruşturuyordu.

Tüm bu davranışlar Teddy'de hadım edilme kaygısı, ayrılma kaygısı ve savunma olarak saldırganlık arasındaki bağlantıyı gösteriyordu. Örneğin, bir gün annesinin odadan çıkması konusunda isteksizlik gösterdikten sonra, bir kraker yere düşüp kırıldığı için üzüldü. Mızmızlanmaya başladı ve birden tüm krakerleri yere atıp kırmaya girişti. Ama bunu yaptıktan sonra gülümsemeye başladı. Bize göre, kırılan krakerle ilgili endişesini yenmek için onların daha çoğunu etkin ve muzaffer bir şekilde kırma yoluna gitmişti. Bu davranış dizisinden sonra annesinin bulunduğu bebek odasına gitti, onun biraz uzağında birkaç dakika oynadı, ardından yanına gidip parmağını ona uzatarak ağlamaklı bir sesle "Beni ısır," dedi. Annesi onu kucağına alarak "Seni kim ısırdı?" diye sorunca Teddy çeşitli kişilerin ismini saydı. (Annesi Teddy'nin az önce yaramazlık yaptığı için cezalandırılmak istediğini ve ısırılmaya ihtiyaç duyduğunu bilmiyordu!) Daha sonra, annesi olmaksızın yürüyen çocuk odasına döndüğünde bir oyuncak kırıldığı için yeniden kızdı. Onu tekrar tekrar kırmaya, parçalarını yere fırlatmaya başladı. Sonra yine kırık olan bir kaşığı fırlatıp "Onu babam kırdı," dedi. En sonunda baba bebeği ve anne bebeği odanın karşı tarafına fırlattı. Tüm bunlar Teddy'nin kendi içinde başarılı biçimde yansızlaştırılamamış saldırgan içgüdüsel enerjinin normalden fazla bir miktarıyla başa çıkmak zorunda olduğunu gösteriyordu.

Yakınlık özlemiyle saldırganlığın karışımı olan çatışmalı duygular Teddy için oldukça tipikti. Öğretmeniyle bir kavga çıkarıyor, sonra gözyaşlarına boğuluyor, ama öğretmeni yatıştırmak için onu kucağına aldığında öğretmenine vurup tekme atmaya başlıyor, saçını çekiyor, ama tüm bunları yaparken bir yandan da yumuşak bir biçimde bedenini onun bedenine göre biçimlendirmeye çalışıyordu. Öğretmen onu yere bıraktığında yine ona gelerek, yüzünü onun kucağına gömerek ve kollarını onun bacaklarına sararak bir kaynaşma isteği gösteriyor; ama aynı zamanda birleşme isteğine karşı koymaya çalışıyordu. Bu, temel (habis olmak zorunda olmayan) bölme mekanizmasının türevleri için dikkat çekici bir örnekti.

Üçüncü yıl sırasında uslu bir çocuk olarak görülmek, annesinin onayını almak Teddy için çok önemli hale geldi. Bunun sonucunda yansıtmayı bir savunma mekanizması olarak kullanma eğilimi belir-

di. Teddy kendisinin yol açtığı bir zarar ya da yaşadığı bir zedelenme için çevrede kimi bulursa hemen onu suçluyordu. Bunun bir sonucu da zihninin kimin "iyi", kimin "kötü" olduğuyla meşgul olmasında kendini belli eden üstben öncüllerinin erken oluşumuydu.

Bayan T., Teddy'nin kendisine gelip "Charlie kötü çocuk, ben iyi çocuğum," dediğini söyledi. Bir gün annesi öğretmene, yatağa yatırmaya çalışırken Teddy'nin nasıl burnunu tırmaladığını anlatırken Teddy de dinliyordu. Annesinin canını acıtıp acıtmadığı sorulduğunda Teddy "Evet, yaramaz," dedi. Öğretmen bu sözü onun annesini tırmalayarak yaramazlık ettiğini düşündüğü şeklinde yorumladı; fakat Teddy annesine kızgın bir biçimde bakarak "Hayır, anne yaramazdı," diye düzeltti. Teddy fiziksel olarak canı yandığında da suçlayacak birisini arıyordu. Bir keresinde öğretmen bir masayı taşımakta ona yardım ederken geri geri yürüdüğü için düştü. Oyun odası öğretmenine birkaç kez sertçe vurup "Canımı acıttın," dedi. Bir yandan da maskaralık edip gülerek ayaklarını sertçe yere vuruyordu. Bu, gerçeklik duygusunun gerektiği gibi işlediğini göstermekteydi. Öğretmen, Teddy'nin düşmesine kendisinin yol açmadığını bildiğini, ama onu suçlamakla doyum sağladığını, bir yandan da bunu bir oyuna çevirdiğini düşündü. Benzer şekilde, annesi gittiği için kendisini incinmiş ve öfkeli hissettiğinde bu incinme için oradakileri suçluyor ve onları incitmeye çalışıyordu. Kimin iyi, kimin kötü olduğuyla, kimin suçlanıp kimin incindiğiyle çok ilgili olduğu bu dönemde sözcük haznesine iki önemli sözcük ekledi: "evet" ve "ben".

Zamanından önce gerçekleşen üstben gelişiminin öncülleri olduğunu hissettiğimiz bu davranışlar, o sırada gösterdiği çok güçlü ayrılma tepkilerini de etkilemekteydi. Belirli zamanlarda ayrılma onun için dayanılmaz hale geliyordu. Ağlıyor ve kendisini bırakmaması için annesine yalvarıyordu. Başka zamanlarda onun gitmesine izin verebiliyor, ama davranışları onsuz olmak zorunda kalmanın gerilimini sergiliyor ve sonunda gidip onu aramak zorunda kalıyordu. Annesi yokken daha inatçı, açgözlü ve saldırgan oluyor, gözlemcilerden birinin, çoğunlukla da oyun öğretmeninin bütün dikkatini ona yöneltmesini istiyordu. Bazen yine de üzgün, kederli görünmeye devam ediyor, iyi "ortakyaşamsal anne"nin içsel imgesini anımsamaya ihtiyaç duyuyormuş gibi gözlerini boşluğa dikip oturuyordu. Duygularını denetleyebilmek için büyük bir çaba göstermeye devam ediyor, gözlemcilerle birçok saklanma ve merhaba-hoşça kal oyunları başla-

tıyordu. Giden kişi rolüne girmeyi seviyor, ardından kapıyı kapatarak "Geri geleceğim," diyordu.

Bir keresinde annesinin gidişinden duyduğu öfkeyle "kötü ayrılma annesi"ni bir şekilde dışkıyla eşitlediği açıkça gözlemlendi. Bir oyun dizisinde annesinin sifon çekilince tuvaletten akıp gitmesi korkusunu ve dileğini şunları eyleme koyarak uzaklaştırmaya çalıştı: Bebek evi ailesiyle ve bebek evi tuvalet ve küvetiyle oynarken gözlemcinin ona ve oyununa ilgi göstermediğini düşünüp birden sinirlendi. Anne bebeğin üstüne su döküp onu gözlemcinin kucağına fırlattı; sonra odadan çıkıp annesini istediğini söyledi. Annesini normalde bulabileceği görüşme odası ya da bebek odasına gitmek yerine, banyoya gidip çocuk tuvaletlerinden birine baktı, sonra gözlemciye dönüp annesinin nerede olduğunu sordu. Gözlemci onu annesinin bulunduğu görüşme odasına götürdü. Kısa bir süre sonra görüşme odasından çıkarlarken Teddy koşup annesine "Tuvaletten ak git," dedi.

Annesiyle yeniden bir araya geldikleri anlarda genellikle doğrudan annesine gitmiyor, mutluluğu yalnızca ruh halindeki düzelmeyle kendini belli ediyordu. Annesine gittiği zaman başını mutlulukla onun kucağına dayıyor ya da kendisini annesinin sandalyesinin yanındaki daracık boşluğa sıkıştırmaya çalışıyordu.

Teddy'nin kişilik gelişiminin bir başka ilginç özelliği, belki de ayrı bir birey olmakta ortalamadan fazla güçlük çektiği için, başkalarının duygularının üçüncü yılındaki ortalama bir çocuktan daha çok farkında oluşuydu. Bazen bu farkındalığı başkalarının üzerinde iktidar kurmak için kullanıyordu. Örneğin kendisi "iyi" olurken ağabeyi ya da ablasını "kötü" olmakla itham ettiğinde onların kendilerini ne kadar kötü hissettiklerinin son derece farkındaydı. Ama başka zamanlarda son derece düşünceli ve nazik olabiliyordu. Merkezdeki küçük kızlardan birinin huzursuz göründüğü bir gün, Teddy en sevdiği oyuncağı onunla paylaştı, çok nazik bir biçimde oyuncağın nasıl kullanacağını gösterdi. Yine aynı gün başka bir eşduyum örneği daha gösterdi. Sallanan ata bindiği sırada başka bir çocuğu sürekli olarak itip uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ama kendisi indikten sonra, boşalan atı aynı çocuğa çok nazik bir şekilde ikram etti.

Annesine ya da öğretmenine çeşitli defalar "Seni sevmiyorum," dedikten kısa bir sonra bu olayı anımsayıp onlara "Şimdi seni seviyorum," diyor, yaptığını telafi etmeyi ihmal etmiyordu.

Teddy'nin psikoseksüel ve ben gelişimi üçüncü yılın ikinci yarı-

sında büyük bir ilerleme kaydetti. Tuvalet eğitimi tamamlandı. Ceketinin fermuarını açmak ya da bardağa meyve suyu koymak gibi işleri kendi başına yapabilmekten gurur duyuyordu.

Annesi Charlie'yle Teddy'nin evde çok kavga ettiklerini, ama artık bu kavgaların eşyalarını paylaşamamak ya da ilgi için rekabet etmek yüzünden çıkmadığını bildirdi. Asıl sebep, kendi haklarını almak isteyen bireyler olarak birbirlerinin yoluna çıkmalarıydı. Sonunda birinin canı anneye koşacak kadar yanıncaya dek dövüşüyorlardı ve anne tehlikeli olabilecek bir nesneye ulaşabilecek durumdayken onları yalnız bırakamayacağını hissediyordu. Teddy'nin gittikçe artan ayrı varoluş duygusu ve annesine tek başına sahip olma isteği yüzünden bu savaşlar sık sık bir "yaşamda kalma" kavgasına dönüşüyordu.

Teddy merkezdeyken etrafta gizli bir tehlike olduğu duygusunu daha dolaylı yollardan açığa vuruyordu. Gördüğü bir hamamböceğinin kendisini de Charlie'yi de ısıracağı, yiyip bitireceği korkusunu dile getiriyordu. Bununla birlikte, sağlam gerçeklik duygusu sayesinde, hemen ardından o hamamböceğini tutup tuvalete atıyor ve sifonu çekiyordu.

Nesnelerin göreli büyüklükleri Teddy'nin ilgisini çekiyordu; bunun sonucunda en büyük kişi olarak babasının ailedeki konumuna da saygısını ifade etmeye başladı. Küçük bir çizginin yanına büyük bir çizgi, küçük bir dairenin yanına büyük bir daire çiziyordu. Daha önce en küçük olduğunun belirtilmesinden hoşlanmadığı halde, artık öbürleri de "en küçük" olduğu sürece buna aldırmıyordu. Ona göre babası dışında herkes "en küçük"tü.

Bir ev ziyareti sırasında gözlemciye birkaç kez babanın evdeki en büyük kişi olduğunu söyledi. Bir keresinde hayvan ailelerine ilişkin bir kitaba bakarken kızlardan birinin en büyük hayvana anne demesinden her defasında çok rahatsız oldu ve "Hayır, o bir baba!" diye bağırdı. Şimdi, fallik evrede, Teddy'nin babasıyla gerçek ben özdeşleşmesi sağlayabilmiş olması çok önemli bir başarıydı. Charlie'den ayrılarak ve bireyleşerek kendi bireyliğini kurdu.

Teddy'nin depresif ve üzüntülü görünme, mekanik bir şekilde su dökerek, bir şeyler yiyerek ya da hiçbir şey yapmadan oturup boşluğa bakma eğilimi, üçüncü yılın ikinci yarısında da birçok kez gözlemlendi. Bu üzüntülü ruh hali annesi odada yokken ve çoğunlukla da öbür çocuklar kendi annelerinin nerede olduğundan bahsedip bunu ona anımsattıklarında ortaya çıkıyordu. Aralıklarla ama oldukça

istikrarlı bir biçimde annesini düşünüyor gibiydi. Kendi bedenine ilişkin endişeler de gösteriyordu. Yukarıda da işaret edildiği gibi iki endişe Teddy'nin zihninde birbiriyle yakından ilgili gibiydi.

Bununla birlikte, üçüncü yılın sonunda Teddy ara sıra ortaya çıkan bu üzüntü dönemlerine karşın ayrılmayı oldukça iyi kabulleniyordu. Annesinin gitmesine itiraz etmiyordu. Üzgün görünse ve annesinin gidişini özlem dolu gözlerle izlese de onun yokluğunda epeyce bir süre gayet güzel bir biçimde oynayabiliyordu. Ancak uzun bir süre geçtikten sonra ve öbür çocukların annelerine ilişkin sözleri ona annesini anımsattığında üzgün görünmeye ya da annesine gitme ihtiyacı belirtmeye başlıyordu. Annesine götürüldüğünde yalnızca annesinin nerede olduğunu görmek ona yetiyor ve her zamanki merhaba-hoşça kal oyunuyla hemen ondan ayrılabiliyor, yürüyen çocuk odasına dönerek yapıcı ve yaşına uygun oyunlar oynamaya yeniden başlayabiliyordu. Başka bir deyişle, üçüncü yılın sonunda, nesne ve kendilik sürekliliğinde oldukça iyi bir düzeye ulaşmış ve bireyliği pekişmişti.

12

Sam

Sam vakasında hem ayrılma, hem de bireylcşme açısından bağımsız işlev görmek için mücadele eden, doğuştan gelme yetenekleri üst düzeyde bir çocukla karşı karşıyaydık. Bebeğin yutulmaya karşı, özerklik için verdiği mücadeledeki becerisine tanık olduk. Sam, bireyleşme çizgisinde erken gelişme gösterdi ve ayrılma çizgisinde kaydettiği ilerlemenin çok ötesine geçti. Bu farklılık, kısmen içsel, kısmen çevresel nedenlerle gecikmiş olan devinimsel gelişiminden kaynaklanmıştı. Oldukça erken bir aşamada anneden uzaklaşma davranışının bedensel belirtilerini gördük. Ayrılma ve bireyleşme arasındaki dengesizlik, Sam'in oyun davranışında ve erken dil gelişiminde biraz düzensizlik yaratıyor gibiydi.

SAM'İN ANNESİ

Bayan R., annelik rolünü büyük bir yoğunluk ve sınırsız bir hevesle üstlenmişti. Hevesi kendi "ben ideali"ni –gereksinimleri için işaret beklemeden çocuğuna doyum sağlamaya çalışan, her şeyini veren anne imgesini– yansıtmayı ve böylece pekiştirmeyi başardığında en yüksek noktasına ulaşıyordu. Kocası bu kavramı büyük ölçüde pekiştirmişti.

SAM'İN ALTEVRE GELİŞİMİ

Sam, bakımı kolay, uysal, yumuşak, sevimli bir kucak bebeğiydi. Annesi onun ilk bebeklik döneminden, özellikle de Sam'i emzirmekten çok zevk almış; emzirmeyi 18. aya kadar sürdürmüştü. Sam, devinime yatkın bir bebek değildi ve görebildiğimiz kadarıyla başından itibaren bütün bedenin kullanıldığı büyük kas etkinlikleri yerine küçük kas etkinliklerini ve nesneleri elinde tutmayı yeğliyordu. Sam'in

yaşamının ilk ayları gerek kendisi, gerekse annesi için çok haz vericiydi.

Bununla birlikte, Bayan R., bu son derece mutlu ilk ortakyaşam döneminde bile yoğun bir biçimde aşırı uyaran veriyordu. Sam'in sürekli ve sadece kendisiyle ortakyaşam ilişkisi içinde olmasını gereksiniyordu. Bebeğiyle sürekli bir etkileşime gereksinimi vardı.

Sam'in farklılaşma altevresinden (4.-5. aylar) itibaren gelişim öyküsü, onun kendisini aşırı uyaran veren çevresinden kurtarabilme çabalarının öyküsüdür. Daha 4-5 aylıktan başlayarak, Sam'in, kollarıyla annesinin göğsünü iterek ve gövdesini kasılma denebilecek bir hareketle geriye doğru bükerek kendisini annesinin sıkıca kuşatan kollarından uzaklaştırmaya çalıştığını fark ettik.

Sam'in çok kendine özgü, alışılmadık ayrılma-bireyleşme davranışı bir yandan muhtemelen kısmen içsel nedenlerle yavaş gerçekleşen devinim sistemi gelişiminden, öte yandan sınırlayıcı ortakyaşamdan kendisini kurtulma gereksiniminden ileri geliyordu. Yavaş devinim sistemi gelişimi nedeniyle, ayrılma süreci, 8-9 aylıkken tedrici ve etkin bir biçimde annelerinden mekânsal olarak uzaklaşmaya başlayan öbür bebeklerdeki gibi doğal ve ahenkli bir biçimde gerçekleşmedi.

Ortalama bir bebekte anneyle özgül bağın en yoğun olduğu 8.-9. aylarda, Sam belli durumlarda yabancıları annesine yeğlemeye başlamış durumdaydı. Hiçbir ayrılma tepkisi gösterıniyordu. Bununla birlikte, bu çok erken dönemde bile annesinin onay verıneyişine ruh halinde bir bozulmayla yanıt veriyordu.

On aylıkken annesine uzak durınayı sürdürüyordu ve onun hoyratça oyunlara çağrısını ancak edilgin bir biçimde kabul ediyordu. Bir yaş civarında emeklemeye başladığında bu becerisini annesinden uzaklaşmak, bazen de kaçınmak için kullanmaya başladı. Hâlâ ayrılma tepkileri gösterıniyordu ve tanıdık gözlemcileri annesine yeğlemeye devam ediyordu. Annesiyse Sam'e kucak bebeği muamelesi yapmayı sürdürüyordu.

On birinci-on ikinci aylarda Sam, annesi kendisiyle konuştuğu zaman bile çoğunlukla onu dinlemiyordu. Bayan R., dikkatini çekebilmek için onunla çok hırpalayıcı şekilde oynuyor ve Sam emekleyerek uzaklaşırken ardından koşup kovalamaca oyunları başlatıyordu. Bu oyunlarda onu kollarıyla yakalıyor, emeklemesinin yönünü değiştiriyordu.

Sam'in alıştırına dönemi norınal değildi, geç başlamıştı. Asıl alıştırına altevresinin kronolojik yaşında henüz dikine devinimde ustalık kazanabilmiş değildi. Kaçınılmaz olarak yaşanan anneyi unutma hali onda abartılı düzeydeydi. En ufak bir ayrılma tepkisi ve yakıt ikmali görüngüsüne rastlanmıyordu. Tam olarak gelişmiş bir taşkınlık ve dünyaya âşık olma deneyimi de yaşamıyordu.

Sam, on yedi-on sekiz ay gibi geç bir dönemde (artık onun için oldukça endişeli olan) annesini ve başka insanları şaşırtarak oyun alanında dik bir biçimde, tutunmadan yürüdü ve annesinden *uzaklaştı*. Bu, memeyi de etkin şekilde reddettiği döneme rastlamıştı. Dikine devinimde ustalaştıktan çok kısa bir süre sonra yeniden yakınlaşma altevresinin ilk belirtileri görüldü. Artık annesini görmezden gelmiyor, onunla etkileşimden haz alıyordu. Annesini özlediğini belli ediyor, onu bıraktığı zamanlar annesinin oturmuş olduğu sandalyeye gidiyordu. Onun yokluğunda, aralarındaki etkileşimin heyecan verici atmosferini yeniden yaratmak için kendini uyarmaya gerek duyuyormuşçasına aşırı hareketli oluyordu. Zaman zaman annesinin ardından odadan dışarı fırlıyor, onu hemen bulamazsa huysuzlanıyordu. (Tüm bu davranışlar yeniden yakınlaşma görüngüleriyle iç içe geçmiş durumdaki gecikmiş ayrılma tepkilerinin göstergesidir.)

Sam, daha tipik *erken* yeniden yakınlaşma davranışlarını on dokuzuncu ay gibi geç bir dönemde gösterdi. Çoğu çocukta yeniden yakınlaşma altevresinin habercisi olan yeniden yakınlaşma belirtilerini göstermekteydi. Annesine oyuncaklar getirmeye, etkinlikleri ve eşyaları onunla paylaşmaktan haz duymaya başladı. Sam'in yeniden yakınlaşma davranışında ilginç, çok bireysel bir yan vardı: Bazen annesinin kucağına tırınanıp ona yaslanarak sakince oturuyor, bazense annesine yaklaşırken o da kendisine doğru harekete geçerse duruveriyordu. Böyle bir anda annesi, istemediği halde onu yakalarsa annesini itiyor, ona tekme atıyor, vuruyordu.

Edilgin ayrılma deneyimlerinde ayrılma tepkileri çok yoğun hale geliyordu. Annesi odadan çıktığında yatıştırılamayacak şekilde ağlıyordu. Kısa bir süre önce dikine devinimde ustalaşması annesine yakın olma gereksinimini artırmış gibiydi. Bu, kendisini birdenbire ayrı hissetmesine yol açmış olmalıydı; emeklerken uzayıp giden yatay zeminden aldığı desteği kaybedince birdenbire kendini çok zedelenebilir hissetmişti. Bununla birlikte, bu destek yitimi korkusunu bir süre gösterdikten sonra anneden belli bir uzaklıkta keşfe çıkmaktan

zevk aldığı bir döneme girdi ve gecikmiş alıştırma altevresine özgü taşkınlık belirtilerinin bazılarını göstermeye başladı. Yeniden yakınlaşma mücadelesi yeniden ortaya çıktığında dönüşümlü olarak anneye yapışma ve ondan kaçınmaya çalışma dönemlerinden geçmeye başladı.

Sam yeniden yakınlaşma mücadelesi ve krizi döneminden, çevresindeki dünyayla ilişki kurmaktan fazla haz alamayan, oldukça sıkıntılı bir çocuk olarak çıktı. Sam'in öbür çocuklarla ilişkilerinin özellikle ilginç bir yönü, aşağı yukarı kendi yaşındaki çocuklara ilgisini yitirmiş olması ve onlar yerine daha büyük oğlan çocuklara ya da küçük bebeklere ve onların annelerine bağlanmasıydı. Bu, bazı insanlarda daha ilerki yaşlarda görülen, kendi düzeyindeki insanlarla ilişki kuramama, kendilerinden yukarı ya da aşağı konumdaki insanları ilginç bulma şeklindeki karakter özelliğini akla getiriyor.

Sam'deki diğer bir ayırt edici nitelik rol yapma, zavallı bir bebekmiş gibi davranma eğilimiydi. İlginçtir ki bu, annesinin yeniden gebe kalmak istediğini söylediği bir dönemde ortaya çıkmıştı. Bu yolla Sam, belki annesini hoşnut etmek, belki annesinin edilgin bebeği olduğu mutlu günleri yeniden ele geçirmek için ortakyaşamsal ilişki içerisinde kalmak yönünde bazı eğilimler göstermekteydi.

Psikoseksüel alanda cinsel aşırı heyecanlanma belirtilerinin yanı sıra ortalamadan büyük bir hadım edilme kaygısının işaretlerini de gösteriyordu. İkinci yılın sonunda tuvaletten o kadar korkuyordu ki, annesi tuvalet eğitimi çabalarından vazgeçmek zorunda kaldı. Aynı dönemde zihni penislerle meşgul olmaya başladı; bir muza "pipi" dedi, bir arkadaşının penisinin güzel olduğunu söyledi.

SAM'İN ÜÇÜNCÜ YILI

Sam oyunlarında gürültücü ve sık sık da kontrolsüz ve ajiteydi. Annesinin ona karşı gösterdiği değişken ilgi, gereksinimlerine uymuyordu: Bazen hep onun çevresinde dolaşıp duruyor, bazense oğluna sözlü olarak hükmediyordu. Buna karşılık, Sam annesinin talimatlarını çoğu zaman duymazlıktan geliyor, çok müdahaleci olduğunda ona yerine oturmasını söylüyordu.

Daha önce açıkladığımız gibi Sam, yürüyen çocuk odasında anneleri olmadan kalabilmek için başlangıçta biraz cesaretlendirmeye ihtiyaç duyan çoğu çocuğun tersine, yürüyen çocuk odasına girmekte

ve annesi olmadan orada kalmakta hiç güçlük çekmedi. Yürüyen çocuk odasındayken annesini hemen hemen hiç sormuyordu. Sorduğunda da annesinin nerede olduğunu öğrenmek onu tatmin etmeye yetiyordu.

Üçüncü yılın başında, yaz tatilinin ardından, annesi Sam'in bez kullanmamaya karar verdiğini bildirdi. Kuru kalıyor ve bez bağlanarak yatağına yatırıldığı zamanlar dışında dışkılamak için oturağını kullanıyordu. Annesi Sam'in bu başarısından gurur duyduğunu ve bunu arkadaşlarına gururla sergilediğini bildirdi. Ama birkaç gün sonra Sam yine beze dönmeye karar verdi. O andan itibaren tuvalet eğitimi, Sam'le annesi arasında, tıpkı emeklemek ve yürümek gibi özerk işlevlerin Sam iki yaşındayken (henüz dışsal olsa da) çatışmaya sürüklenmesi gibi, çatışmalı bir durum haline geldi.

Bayan R., Sam'in kendisinin ortakyaşamsal yarısı olduğu yanılsamasını daha fazla sürdüremeyecek hale gelince, onu kontrol edemediği inatçı bir çocuk olarak görmeye başladı. Ne istediği konusunda bir kez karar verince hiçbir şeyin Sam'i "yerinden kımıldatamayacağını" söylüyordu.

Sam bu dönemde cinsel bakımdan oldukça uyarılmış durumdaydı. Tuvaletini yapması için pantolonu indirildiğinde penisinin ucunu açık bir zevkle çekiştirerek mastürbasyon yaptığını gözlemledik. Bir keresinde önce "cici pipi", sonra gözlemciye bakarak "cici insanlar," demişti.

Sam'in bedeninden, özellikle penisinden aldığı haz genel olarak dünyaya yayılmış gibiydi. Ama belirli işaretler olağanın bir hayli üzerinde bir bedensel korku ve hadım edilme kaygısı yaşadığını da gösteriyordu. Bir gün art arda şu olaylar yaşandı: Taşkın bir biçimde sallanan kayıkta sallanıyor, kayığa binmeye çalışan başka bir çocuğu her seferinde itiyordu. Sallanmayı bıraktıktan sonra büyük trenin vagonlarını birbirine bağladı, vagonlara oyuncak hayvanlar koyup her hayvanın bir "uf"u olduğunu söyledi. Dolayısıyla, bu mastürbasyon benzeri etkinliğin, hadım edilme korkusuna karşı, en azından kısmen, bir kendini yatıştırma çabası olması olası görünüyor.

Üçüncü yılda hadım edilme kaygısı yoğunlaştı. Küçük çarpmalarda bile büyük bir endişe sergiliyordu. Başka bir çocuk yaralı dizini gösterdiğinde Sam çok endişelendi, öğretmenin de yaralandığını, kendisinin de bir yarası olduğunu söyledi. Tuvalette geçen bu konuşma boyunca, külotsuz olan Sam mastürbasyon yapmaktaydı. 28 aylık

olduğunda hâlâ tuvaleti kullanmıyor, onun yerine tuvalet odasında oynayıp tuvaletleri deniyor ve sifon zincirlerini çekiyordu.

Ona annesinin gebeliğinden hiç söz edilmemesine rağmen artık bunun tamamen farkında gibiydi. Farkındalığını bebek rolüne girerek ve oyuncak bebeklere annelik ederek göstermekteydi. Annesinin şişman göründüğünü söyledi ve Bayan R. onun kendi içinde de bir bebek olduğunu söylediğini bildirdi.

Otuzuncu ayda bazı önemli değişiklikler yaşandı. Bunlar arasında belki de en önemlisi annesine gereksiniminin artmasıydı. Bu, annesinin odadan art arda birçok kez çıktığı bir gün çok çarpıcı bir biçimde görüldü. Annesinin ilk gidişine tepki göstermedi, ama döndükten hemen sonra ondan kendisini kucağına almasını istedi. Bayan R. odadan tekrar çıkmaktan bahsedince Sam ajite bir biçimde, tekrar tekrar ondan kalmasını istedi. Buna rağmen annesi çıkmaya davrandığında onu engelledi. Annesi kendisini kurtarıp dışarıya çıktı. Sam kısa bir süre sonra onu sordu ve yeniden oyunla ilgilenmeye başlaması epey zaman aldı. Annesinin yokluğunda oyun davranışı çılgıncaydı; durmadan bir şeyden öbürüne koşup duruyordu. İlişkinin dengesi kaymış gibiydi; Sam'in annesinin ilgisine gereksinimi büyüktü, annesiyse ona görece az ilgi gösteriyordu. Annenin gebeliğinin bu durumu büyük ölçüde kötüleştirmiş olabileceğini göz ardı etmemeliyiz. Bayan R. gebe kadınların kaçınılmaz olarak yaptığı gibi gittikçe kendi içine kapanmaya başlamıştı. Sam onun bu çekilişine artan bir telaş ve yapışma davranışıyla tepki veriyordu.

Sam'in hadım edilme ya da sakat kalma kaygısı sürüyordu. O dönemde babası Sam'i birkaç kez müzeye götürmüştü. Müzede Sam "kırık hanım" heykelini görmek istemişti. Bir heykelden söz ederken onun "kırık pipi"si olduğunu söyledi. Şimdi bu kaygıyı oyun yoluyla denetim altına alma çabaları ortaya çıkmıştı. Bayan R., oynarken Sam'in burnunu çıkarmış gibi yapınca Sam de onunkini çıkarır gibi yaptı ve "onu yedim," dedi. Bir gözlemciyle oynarken onun saçını kesermiş gibi yaptı. Böylece kendini saldırganla özdeşleştirip etkin rol üstlenmekteydi. Oyun hamuruyla oynarken hamuru uzun bir şerit haline getirip bunun bir parmak olduğunu söyledi ve sonra "yaralı parmak, kesik, uf olmuş," dedi.

Sam her türlü savunma öncülünü kullanarak kaygılarını yenmeye çalışmayı sürdürdü. Bir gün çocuklardan birinin ağabeyi Süpermen kılığında geldi; Sam ondan korktuğu ve öğretmene yapıştığı halde

daha sonra onu aynalamayı ve oyunda onunla özdeşleşmeyi başardı. "Ben Süpermen," dedi. Öfkeli duyguları sözcüklere dökmeye de çalışıyordu. Bir seferinde başka bir çocuktan bir şey alması engellendiğinde "ben öfkeli," dedi.

Kız kardeşinin doğduğu gün onu merkeze oyun öğretmeni getirdi. Başlangıçta, biraz yatıştırılmaya gereksinim duymakla birlikte, iyi idare etti. Aynaya gitti; kendi maskaralıkları onu uyarmış gibiydi; sonra "Sam iyi," dedi. Öğretmen "Sam iyi bir oğlan," diye yanıtladı ve o da "Sam oğlan," yanıtını verdi. Daha sonra başka bir oğlan yanına gelince, Sam "Yalnız oğlanlar," dedi. Aynı gün Sam'e tekrar tekrar annesi ve küçük kız kardeşi soruldu. Başlangıçta bu sorulara dayanmayı başarıyordu. Suyla oynuyordu ve bebeğin banyo yaptığını söyledi. Sonra bunun bir "tavşancık" olduğunu söyledi. Ama sorular yinelendikçe Sam zorlanmaya başladı. Önce soruyu soran kişiden uzaklaşarak bu sorulardan kaçmaya çalıştı; sonra öfkesi yükselmeye başladı. Daha da gerginleşti ve kızgınlıkla oyuna yoğunlaştı, kilden hayvanlara vurup kırmaya, onların bacaklarını ve kuyruklarını kesmeye başladı. Ama bu arada kendi bedensel bütünlüğü konusunda güvenini perçinlemek için "Bıçak benim için tehlikeli değil" diyordu. Kendisine yönelik saldırganlığa karşı aşırı duyarlı hale gelmişti. Diğer çocuklardan biri onun hayvanlarından birini çekiştirince Sam "Charlie canımı acıttı," dedi. Bir parça kilin üstünde tepinip bunun "tavşancık" olduğunu söyledi. Aynı sözcüğü daha önce kız kardeşi için kullanmıştı. Kil parçasını pantolonuna sokup onu pipisine koyduğunu söyledi (belki bebeği rahme geri göndermek istiyordu?) ve parçayı eve götürmek zorunda olduğunda ısrar etti. Parça pantolonundan düşünce çok üzüldü. Sonunda, üzerine basılmış "tavşancık bebek"i eve naylon torba içinde götürmeyi kabul etti.

Sam kız kardeşinin doğumundan sonra yaklaşık bir ayı aşırı telaşlı, panikli bir durumda geçirdi. Aşırı hareketli ve gergindi; çabuk çabuk anlaşılmaz bir şekilde konuşuyor, çoğunlukla birincil süreç fantezi malzemesini dışa vuran şeyler söylüyordu. Konuştuğunda insanlara doğrudan hitap etmiyordu. Bir şey istediğinde tekrar tekrar o şeyin adını söylüyor, sanki onun büyülü bir şekilde ortaya çıkmasını umuyordu. Etkinliğinin gerek tarzında gerekse içeriğinde büyük bir saldırganlık dışa vurulmakla birlikte, bu nadiren dışsal olarak insanlara yöneliyordu. Hamurdan canavarlar yapıyor, onlara Anne Canavar, Baba Canavar, Bebek Canavar adlarını veriyordu. Bebek Cana-

varı okşadığını söylüyordu, ama aslında ona vuruyordu. Baba Canavarla Anne Canavarı birlikte yuvarlaması zihninin temel sahne gözlemleriyle meşgul olduğunu düşündürdü.

Hadım edilme endişeleri sürüyordu. Oyun öğretmeni küçük bir kaza geçirdiğinde "Öğretmen tamamen kırıldı," dedi. Annesinin vücudundaki bir yara izini gidermek için üzerine yara bandı yapıştırmak istedi. Savunmaların nasıl yapılandığını daha oluş halindeyken gösteren –bu vakada bakmaya ve röntgenciliğe karşı– dolaysız bir çağrışım, Sam'in güneşin gözlerini incitebileceği korkusuna yansımıştı. Korumak için oyuncak hayvanların gözlerini kapatıyordu. Parlak güneş ve bulutların betimlendiği bir resme bakarken bulutlar hoşuna gitti ve güneşi örtebilmeleri için daha fazla bulut yapmak istedi. Güneşten ve onun kör edici özelliğinden korku duyması, küçük kız kardeşini ve aynı zamanda babasıyla annesini çıplak görmesinden kaynaklanmış olmalıydı.

Sam'in bu dönemde temel endişesi olması beklenecek şeyden, yani annesinin merkeze gelmemesinden ve yeni bebekten hiç söz etmemesi çok ilginçti. Kaçınma ve yadsımanın boyutu baş araştırmacıya tepkisinde görülebiliyordu. Baş araştırmacı ona birkaç kez annesinden ve bebekten söz etmeye çalıştı. Ama Sam ya kaçıp gidiyor ya da bir şey duymamış gibi yapıyordu. Daha sonraları onu görür görmez kaçmaya ya da ona gitmesini söylemeye başladı. Bu yolla, tıpkı daha önceleri annesine gösterdiği şekilde, araştırmacının "müdahaleciliği"ne tepki göstermekteydi. Bu davranış aynı zamanda özlediği ve belki de kendisini terk ettiği ve kendisine ihanet ettiği düşüncesiyle kızdığı annesinin anısını uzaklaştırma gereksinimini de dışa vuruyordu. Oyunlarında zaman zaman bebeklerden söz ediyordu. Bebek Canavara ek olarak, su oyununda da bebeği yıkayıp boğuyordu.

Annenin ruhsal temsilinin, "canlı, fiziksel anne"den çözüldüğünü şu davranış da doğrulamaktadır: Bayan R. hastanedeyken Sam'e her sabah telefon ediyordu. Bayan R.'nin aktardığına göre, bu telefon konuşmalarının başında Sam, telefonda konuştuğu kişinin annesi değil "iyi bir hanım" olduğunda ısrar ediyordu; ama öte yandan bu "iyi hanım"dan bir türlü ayrılamıyor, annesinin kapatmasına izin vermeyerek 45 dakika kadar konuşuyordu. Sam'in coşkusal nesne sürekliliğinin çeşitli düzeylerini, belki de apaçık bir savunma amaçlı bölmeyi yansıtıyor gibi görünen davranışının anlamı üzerine ancak spekülasyonda bulunabiliriz. Annenin iyi imgesini kendi öfkesinden koruma,

kendisini "başka bir bebek" için terk eden kötü anne imgesinden ayırma gereksinimi duymuş olabilir. Geçici bir algısal farklılaşma bozulması pahasına o kötü anne imgesini inkâr etmek zorunda kalmış olabilir.

Bu noktada Sam'de libidinal nesnenin içsel temsiliyle dışsal algısının ne kadar istikrarsız ve karmakarışık olduğu, yukarıda anlatılan telefon davranışının yanı sıra merkezde yaşanan çok bilgilendirici bir olaydan da çıkarsanabilir. Annesi ve bebek hastaneden eve döndükten birkaç gün sonra Sam, ısrarla annesinin merkezde olduğunu ve *kendisini eve annesinin götüreceğini* iddia ederek merkezden ayrılmayı reddetmişti. Annesinin evde olduğunu ve *kendisinin* eve *onun yanına* gideceğini anlayamıyordu.

Annesi Sam'in küçük kız kardeşinden gurur duyduğunu ve ona karşı koruyucu bir tutum gösterdiğini söyledi. Bu düşüncesini desteklemek için, bir keresinde bebeği gezintiye çıkardıkları zaman olanları anlattı. Sam herkese sürekli bebek arabasına bakmamalarını, yoksa bebeği ağlatacaklarını söylüyordu (nazar korkusu?, bkz. Petö, 1969). Biz, Sam'in insanların bebeği görmesini istemediğini, böylece bebeğin görünmez olması, yani varolmaması isteğini eyleme koyduğunu, ama belki aynı zamanda bebeğin nazara uğraması isteğini uzaklaştırmaya çalıştığını düşündük.

Otuzuncu aydan otuz altıncı aya kadar Sam'de libidinal nesne sürekliliği ve nesne ve kendilik temsillerinin içselleştirilmesi yönünde güçlü bir eğilim gözlemledik.

Daha önce de sık sık görüldüğü gibi, herhangi bir yetişkinin benine sessizce destek verdiği ve ilgi gösterdiği her duruma çok iyi yanıt veriyordu. Aşırı heyecanlı bir durumdayken bile, bir gözlemci ona bireysel bir ilgi gösterdiği ve uygun biçimde yaklaştığı zaman hemen yatışıyor ve daha yapıcı bir biçimde işlev gösteriyordu. Bu onun merkezde yürüyen çocuk odasındaki tek çocuk olduğu bir gün özellikle belirgin bir biçimde gözlemlendi. Sam o gün daha sakin olmak ve oyundan daha fazla haz almakla kalmadı, ayın geri kalan bölümünde de görece sakin ve oyun etkinliğinde daha yapıcı olmayı sürdürdü. Sık sık yaptığı gibi kendi iç duyumlarına bağlı olmak yerine, dış dünyadaki şeylere odaklanmayı daha iyi becerebildi. Bağlantısız biçimde bir etkinlikten öbürüne sıçramak yerine öbür çocukların etkinlikleriyle ilgilendi. Başka bir çocuğun kullanmakta olduğu oyun kutucukları için beklemesi gerektiği söylendiğinde öbür çocuğun oyunu-

na dahil olmayı başardı. Bununla birlikte, merkezden uzun bir zaman ayrı kaldığı bir dönemden sonra, ruh halinde gerileme olduğunu gözlemlemek oldukça bilgilendiriciydi. Daha az sakin görünüyordu ve oyunları da yine daha az düzenli hale gelmişti.

Üçüncü yaşgününde Sam odadaki etkinliklerden zevk alabiliyordu, sakindi ve yapılanmış oyunlar oynayabiliyordu. Kutucuklardan yüksek bir yapı inşa etti. Doğum günü masasında sakince oturdu. Konuşması gerçek durumlarla daha ilintiliydi. Yaşa uygun işlevi destekleyen herhangi bir kişi ya da duruma ne kadar iyi yanıt verdiğini bir kez daha gözlemledik.

Annesi Sam'i hem iyi ve yetenekli, hem de her şeyi olduğu haliyle kabul edebilen, neredeyse hiç zedelenebilir olmayan bir çocuk olarak görüyordu. Kendisinin yeni bebeğe bu kadar ilgi göstermesinin Sam'i hiç etkilemediğini düşünüyordu. Bu dönemde Sam'in daha çok babasına bağlandığını belirtti. Babasıyla gezintiye çıkarlarken onlara katılmak istediğini söylediğinde, Sam ona bebekle birlikte evde kalmasını söylemişti.

Özetle, Sam'in, annesinden gelen aşırı uyarımlar ve ortakyaşam talebinden kaçıp sığınmak için, oldukça erken bir dönemde anneden başka kişileri etkin bir biçimde arayıp kullanabildiğini gördük. Erken bir noktadan başlayarak, annesinden başka biri tarafından tutulmayı yeğledi; daha sonraları kız kardeşinin doğumundan sonraki rahatsızlık veren duyguları yenmesine yardımcı olmak konusunda yürüyen çocuk odası öğretmeninden yararlanabildi. Altevre gelişimi normalin çok dışında olsa da (gecikmiş devinim gelişimi ve uzamış emzirilme), sonuçta alıştırma döneminin taşkınlığını bir dereceye kadar yaşayabildi. Onun durumunda annenin yeni bir bebekle meşgul olması belki de bir şanstı. Annenin hastanede kalışı gibi fiziksel ayrılma deneyimleri, kendi ayrı oluşunun daha iyi farkına varmasını sağladı ve sonuçta kaçınılmaz olarak eski ortakyaşamsal annenin artık varolmadığını –ve dolayısıyla ona özlem duyduğunu–anladı.

Erken kaçınma davranışının (anneden bakışlarını kaçırma ve anneyi itme) gelişerek inkâr ve yadsıma savunmalarına dönüşmesini oluş halinde gözlemledik. Sam üçüncü yılında stres yaratıcı durumlarda bölme ve gerilemeye başvurmakla birlikte, özerk beninin kaynaklarını uygun ve yeterli bir biçimde kullanmayı başarabiliyordu.

IV

Özet ve Değerlendirmeler

13

Özellikle Farklılaşma Açısından Altevrelerdeki Çeşitlemeler

Bu sonuç kısmında başyazar, çalışma arkadaşlarıyla birlikte 15 yılı aşkın süre boyunca yürütmüş olduğu gözlem çalışmasının sonuçlarını özetleyecektir. Bu çalışmalar, içerik ve doğasını sözlü olarak açığa vurmayan ruhsal yaşamın temeli –"anımsanamayan ve unutulamayan" (A. Frank 1969)– hakkında bazı şeyler öğrenmemizi sağladı.

Başyazar (Mahler) 1963'te şunları söylemişti:

Kimi psikanalistler çalışma hayatlarının ileri bir aşamasında yeniden kurgulama çabalarının gerçek kaynağına biraz daha yaklaşmaya çalışır. Benim gibi bazıları psikanalitik varsayımların doğrulanmasını, çürütülmesini, değiştirilmesini ya da ayrıntılandırılmasını sağlayacak –oluş halindeki– sözlü ve söz öncesi veriler elde etmeye çalışır. Normal bebekler ve anneleri üzerinde bir çalışma yürüterek, hem nevrotik yetişkinler ve çocuklar üzerine psikanalitik çalışmalarını desteklemeyi, hem de çocuk psikozu alanındaki önceki araştırmalara ek bir bakış açısı kazandırmayı ve bu araştırmaların doğruluğunu sınamayı amaçladım. Freud'un bize bıraktığı zengin mirasın belli bir yönü, yani anneye giderek azalsa da yaşam boyu süren coşkusal bir bağımlılığın insan varoluşunun evrensel gerçeği olduğu hususuna yapılan vurgu kişisel olarak hep ilgimi çekmiştir. İnsan yavrusunun yaşamını kendi başına sürdürmeye biyolojik olarak hazır olmayışı, "anne-bebek ortakyaşamı" olarak adlandırılan türe özgü bu uzun evreyi zorunlu hale getirir. Doğuştan gelen bünyesel etmenlerle birlikte her insan bireyinin benzersiz bedensel ve psikolojik oluşumunu belirleyen bireysel başlangıçların deneyimsel öncüllerinin, anne-bebek ikili birliğinin ortakyaşamsal evresinden türediğine inanıyorum (s. 307).

Şöyle devam eder:

Araştırmamızın, çocuğun coşkusal bağımlılığından ötürü, annenin libidinal ulaşılabilirliğinin doğuştan gelen içsel potansiyellerin en uygun biçimde ortaya çıkıp gelişmesini kolaylaştırdığını klinik olarak yeterince açık bir biçimde ispat etmiş olduğuna inanıyorum ... Bu etmenin, Ernst Kris'in (1955)

çok güzel biçimde açıkladığı bir süreçle, gelişimsel enerjinin akışını etkinleştirmek ya da *geçici olarak* engellemek yoluyla, özerk işlevlerin bene hizmet edecek şekilde uyumlu sentezine, dürtülerin yansızlaştırılmasına ve yüceltmeye nasıl katkıda bulunduğunu ya da bunları nasıl güçleştirdiğini özgül örneklerle göstermeye çalıştım [*a.b.ç.*]. Bireyleşme döneminde gelişimsel enerjinin çok zengin oluşu, gelişim potansiyellerinin, belki ergenlik dönemi hariç yaşamın hiçbir döneminde görülmeyecek ölçüde yenilenmesinin nedenidir. Bu, insan türünün gücünü ve potansiyel uyum yetisini sergiler ve sevgi nesnesinin katalizör etkisinin önemini gösterir.

Özellikle, normal bebek ya da yürüyen çocuğun, annesinden temas desteği almaya ne kadar istekli ve genellikle önemli ölçüdeki olumsuzluklara karşın aynı zamanda buna muktedir olduğunu; kişilik örgütlenmesinin ilerlemesi için bu desteğin her damlasını nasıl libidinal kanallara aktarmaya çalıştığını göstermek istedim. Öte yandan, kültürümüzde annelerin içine düştüğü güç duruma; annelik rollerine ilişkin kendi bilinçdışı çatışmalarına ve büyümekte olan bebeğe ilişkin fantezileriyle mücadele etmek zorunda olmalarına rağmen, yine de bireyleşmiş bir çocuk olmak üzere ortakyaşamsal zarı delen bebeklerinin hızla değişen, birincil sürecin egemenliğindeki işaretlerine yanıt vermek zorunda kaldıklarını da belirtmek istedim (s. 322).

Elinizdeki kitap yukarıdakilerin yazılışından bu yana ne kadar çok şey öğrenmiş olduğumuzu sergiliyor. Fakat, aynı zamanda, okuyucunun şu ana kadar muhtemelen hissetmiş –yazarlarınsa çok iyi bilmekte– olduğu gibi, yanıtsız bırakmak zorunda kaldığımız ya da ancak kısmen yanıtlayabildiğimiz soruların, önemli ölçüde açıklığa kavuşturduğumuz sorulardan çok daha fazla olduğunu da ortaya koyuyor.

Ortalama normal ya da nevrotik bir yapı kazanan çocuğun hangi yolla –psikotik çocuğun ulaşamadığı bir şey olan– kendi bireysel birlik ve kimliğini elde etme sürecini başardığını bulmakla sınırlı tuttuğumuz ilk gayri resmi pilot çalışmamızı harekete geçirirken, insani durumun ortakyaşamsal kökeni varsayımı olmuştu.[1] Bu koşut projenin ilk kısmı, insani durumun ortakyaşamsal kökenine ilişkin önceden formüle ettiğimiz kuramı tamamlayan çok daha özgül bir varsayımı, yani ayrılma-bireyleşme sürecinin altevrelerini ortaya çıkardı.

1. Bu araştırma 1959'da Dr. M. Furer, ve Dr. Ann Haeberle Reiss tarafından, bu cildin yardımcı yazarlarından Anni Bergman'ın yardımıyla yürütüldü. Araştırmanın devamına, bu cildin başyazarı ve Dr. Furer başkanlık etti ve ayrıca çoğu "Ortakyaşamsal Çocuk Psikozu" adlı koşut araştırmaya da katılan birçok başka katılımcı gözlemci katkıda bulundu.

Bu ikinci varsayım, doğal pilot çalışmamız sırasında bireyleşme sürecinin belirli kavşaklarında bazı değişkenlerin kümelendiğini ve bu değişkenlerin bu noktalarda yinelenme eğilimi gösterdiğini fark etmemiz sonucunda gelişti. Bu durum, ruh içi ayrılma ve bireyleşme süreci üzerine topladığımız verilerin, bu sürecin tekrar tekrar gözlemlenebilen davranışsal ve diğer yüzeysel göndergelerine uygun olarak düzenlenmesinin avantajlı olacağını açıkça ortaya çıkardı. Süreci dört altevreye böldük: farklılaşma, alıştırma, yeniden yakınlaşma, "nesne sürekliliğine doğru"/bireyliğin pekişmesi. Bu altevrelerin zamanlaması kesin olarak saptanamaz; bölgesel libidinal evreler gibi bunlar da iç içe geçer.

Dr. Pine tarafından Ek B'de ayrıntılarıyla açıklandığı gibi, sistemli olmayan doğal bir çalışma olarak başlayan araştırmanın, aynı yaş düzeyindeki bebekleri ve yürüyen çocukları, annelerinden (nesne temsillerinden) farklılaşma aşamaları ve bireyleşen kendilik temsillerinin bütünleşmesi açısından karşılaştırma yoluyla içgörü ve sonuçlar aradığımız sistemli, büyük ölçüde kesitsel bir araştırma projesine –bir tür normatif çalışmaya– dönüşmesi doğaldır.

Ancak, III. Kısım'da görüldüğü gibi, araştırma daha da ileri giderek –sınırlı olmakla birlikte– dikey bir araştırmaya da dönüştü. Tek tek çocukların gelişimini yoğun ve kesintisiz bir şekilde izleyerek doğal olarak onların ortakyaşam ve ayrılma-bireyleşme süreçlerinin gelişmesini de gözlemledik.

Erken birleşmemiş ben durumlarının (bizim terimlerimizle "otistik" ve "erken ortakyaşamsal" dönemlerin) gözlemlenebilen görüngülerinin psikolojik terimlere tercüme edilmesi son derece zor bir iştir. Söz öncesi evreden elde edilen davranışsal verilerden yapılan çıkarımlar, yaşamın daha ilerki dönemlerinden elde edilenlerden daha da tartışmalıdır. Augusta Bonnard'ın (1958) çok özlü bir biçimde belirttiği gibi, *söz öncesi* görüngüleri anlamak için "bunların yananlamlarını büyük ölçüde daha sonraki aşamalardaki devamları ya da gerilemeli tezahürlerin değerlendirilmesi yoluyla aramaya mecbur oluruz". Başyazar, Dr. Furer'le işbirliği içinde, 1950'lerden 1963'e kadar bu ikinci tür yaklaşımı (gerileme tezahürlerinin değerlendirilmesi yoluyla gelişimi anlamaya çalışmak) kullandı. Bu çalışmaların ürünü olarak 1960'ların başlarında birkaç makale ve özellikle de *İnsan Ortakyaşamı ve Bireyleşmenin Değişimleri: Çocuk Psikozu* (Mahler, 1968b) başlıklı kitap ortaya çıktı.

Ancak bu kitapta sunulmuş olan çalışmada, insan ortakyaşamının daha sonraki gelişim aşamalarına, yani birinci yılın ikinci yarısına ve ikinci yılla üçüncü yıla kadar sürüşünü izleyerek ortakyaşamın yaygın olarak bulunduğu anlayışımızı doğrulamaya çalıştık. Üçüncü yılın ikinci yarısının incelenmesi, psikanalist olarak bizlerin, hem geriye, tek tek çocukların geçirdikleri ayrılma-bireyleşme süreçlerine, hem de onların kişilik gelişimlerinin gelecekteki seyrini kendi zihinlerimizde canlandırabilmek için ileriye bakabileceğimiz bir platform işlevi gördü.[2,3]

Böylelikle bizim mütevazı pilot projemiz, uzlaşımsal olarak doğrulanabilir öneriler yoluyla psikanalitik gelişim kuramını zenginleştirme potansiyeline sahip normatif bir çalışmaya dönüştü.

Çıkış noktamız, tabii ki, bireyin neredeyse "tarihöncesi" geçmişiyle ilgili elimizde bulunan genel psikanalitik öğretiler, öneriler ve varsayımlardı. Ayrıntılı gözlemsel bulgularımızı psikanalitik referans çerçevesi içinde anlamlandırabilmek için, söz öncesi evreye ilişkin bazı önemli, o zamana kadar genel kabul görmüş ve yol göstermiş

2. Küçük takip gözlemleri, üçüncü yaşın ikinci yarısında bir çocuğun beninin pekişmesinin ve dürtü kümelenmesinin birçok açıdan daha sonraki gelişiminin temel özelliklerini barındırdığını; yani bu andan itibaren gelişimin bir tür tarihsel süreklilik arz ettiğini bize gösterdi.

Daha sonraki incelemeler, özellikle de psikolojik testler, fallik-Oidipal evre ve onun çözüme kavuşmasının 3 yaşındaki çocuğun temel kişilik özelliğinin değişimlerini uyum ve savunma açılarından elbette büyük ölçüde değiştirmesine rağmen, bu evrede tanıdığımız haliyle 3 yaşındaki çocuğun, gelişimin daha sonraki katmanları boyunca da izini gösterdiğini ortaya koydu.

3. Psikanalist gözlemciler, özellikle de söz öncesi evrenin gözlemsel olarak araştırılmasıyla uğraşanlar, ilerki gelişimi önceden bilebilmede yardımcı olabilecek (bilişsel etmenlerin ötesinde) erken değişkenler bulmakla ilgilenir, hatta bunun için can atarlar. Çok mütevazı ve beklentisiz olmamız gerektiğini zaten bilmekle birlikte, bizimki gibi sınırlı bir dikey çalışma bunun daha da farkına varmamıza yol açtı. Kendimize sürekli olarak insan gelişiminin doğrusal olmadığını, deneyim alanlarındaki kaymaların insan gelişiminin temel bir özelliği olduğunu hatırlatmak zorunda kaldık; tekrar tekrar büyük yatırım kaymalarını vurguladık. Çocuğun doğuştan gelen ve neredeyse biyolojik –bizim geniş bir biçimde doğuştan gelen yetenekler olarak sınıflandırdığımız– temel özellikleri devam ediyor, yani süregelen gelişim boyunca oldukça istikrarlı ve değişmez kalıyor gibi görünüyor. Bununla birlikte, nesne dünyasıyla etkileşimin sonucu olan özellikler (örneğin erken savunma örüntüleri, erken özdeşleşmeler) ve sonuçları olağanüstü değişkendir. Gelişimin dönemeçlerinde yoğun yatırım kaymalarına yol açan, daima sürüp giden değişimler vardır (krş. E. Kris, 1950 ve 1962; M. Kris, 1957; A. Freud, 1958; Ritvo ve Solnit, 1958).

psikanalitik önerileri kullanmaya çalıştık.

Aşağıda bazen özet bazense daha ayrıntılı olarak, elde ettiğimiz verilerin rahim dışı yaşamın başlangıcına ilişkin bu kabul edilmiş düşünceleri nasıl doğruladığını, ama daha da önemlisi bir dereceye kadar değiştirdiğini belirtmeye çalışacağız. Bazı örneklerde, verilerimiz insanın bir birey olarak doğuşuna ilişkin eskiden sorgulanmadan kabul edilen kimi "kural"ları çürüttü; birçok örnekte bazı kuralların daha ayrıntılı araştırmalarla açıklığa kavuşturulmasının gerektiği ortaya kondu.

Anne-bebek çiftlerini incelemenin bize öğrettiği ve yukarıdaki örneklem bölümünün sergilediği gibi, ayrılma-bireyleşme sürecinde hem evrensel eğilimler, hem de bireysel etmenlerin ve ilk çevresel etkilerin sonsuz bir birleşimi söz konusudur. Bu büyük bireysel farklılıklar dizisi, ayrılma-bireyleşme sürecinde "ortalama beklenebilir çevre" (Hartmann, 1939) ile etkileşim içinde hızla ilerleyen psikoseksüel ve saldırgan dürtü gelişimi ve ben gelişimiyle daha da büyüyen, değişkenlerin çok renkli bir etkileşimini yaratır. Her bir çocuğun yaşam tarzı ve kişiliğinin benzersizliğini yaratan bu değişkenlerin birleşimidir (Mahler, 1963; Mahler, 1967b; Pine, 1971).

Psikanalitik klinik uzmanları olarak, "normal" ayrılma-bireyleşme sürecinin hangi seyri izlediğini ortaya çıkarmak istedik. Ama aynı zamanda bu ortalama "yeterince iyi anneler"in normal bebeklerinin gelişimlerinin ilk bölümünde ne tür çeşitlemeler, küçük ya da orta dereceli sapmalar göstereceklerini de bulmayı umuyorduk. Bu sapmaları gözlemlemenin, normalliğin çeşitlemelerine, belki de orta dereceli ya da küçük patolojinin derinlik ve kapsamına ilişkin anlayış ve değerlendirmelerimizi nasıl ilerletebileceğini keşfetmek istiyorduk.[4]

Ruhsal sağlık ve patoloji, bize göre, (1) her bir çocuğun doğuştan gelen yeteneği, (2) erken anne-çocuk etkileşimi ve ilişkisi, ve (3) çocuğun büyüme sürecindeki önemli olaylar; başka bir deyişle, çocuğun bireyleşmekte olan ruhunun son derecede esnek yapısını etkileyen olumlu ve olumsuz deneyimsel etmenler tarafından belirlenir (Mahler, 1963; Weil, 1956, 1970). Ruh içi ayrılma-bireyleşme sürecinin evreye özgü zedelenebilirlik noktalarını ortaya çıkarabilecek ve-

4. Oidipal ve Oidipus sonrası dönemler, yani gizillik dönemi ile ergenlik yaşanmadan, sonucun geçerli bir değerlendirilmesinin yapılamayacağı gerçeğini gözden kaçırmış değiliz.

rilere özel bir dikkat gösterdik. Bu noktaları kesin bir biçimde tanımlayamıyoruz, ama bu çalışmada bunların gelişim sürecinin neresinde bulunduklarını saptayabilmeye ilk kez bu kadar yaklaştık. Belirli değişken gruplarını tehlike sinyali olarak kabul etmeye başladık (krş. Settlage, 1974).

Zedelenebilirlik noktalarını saptamaya ek olarak, ilk evrelerin seyri sırasında gelişim sürecini teşvik eden ya da engelleyen önemli uyum ya da uyumsuzluk mekanizmalarını tanımlamaya ve aynı zamanda potansiyel stres travmalarının altevreye özgülüğünü saptamaya çalışmak da gerekiyordu (bkz. E. Kris, 1956). (Zamanlama ve mekanizmalara ilişkin önemli sorular elimizdeki veriler üzerinde başka sistemli araştırmalar gerektirmektedir.)

Ruhsal sağlık için birinci önkoşul olarak, çocuklarımızın hepsi, bireysel çeşitlemelere karşın, normal doğuştan gelme yetenek sınırları içinde bulunuyorlardı. Araştırmamıza denek olarak seçilebilir olmalarını sağlayan ölçütlerden biri buydu. (Doğuştan gelen yetenekleri normalin altında olan bebekleri araştırma kapsamına alınamayı amaçladık.)[5]

Daha sonraki sağlıklılık ya da patolojinin ikinci belirleyicisine (ilk dönem anne-çocuk etkileşimi ve ilişkisine) duyduğumuz özel ilgi yoluyla, Winnicott'ın "yeterince iyi anne" (1957a) kategorisini ne kadar genişletmek zorunda olduğumuzu öğrendik. Çocukta küçük patolojiler yaratmada "yeterince iyi annelik"in orta dereceli çeşitlemelerinin –sebep ve sonuç bağlamında– etkisinin ne denli saptanamaz olduğunu da yaşadık.[6] Başka bir deyişle, "yeterince iyi" annelik kavramının (Winnicott, 1962) incelenmesi zorunlu hale geldi.

Bir çocuğun uyum yeteneğini, dürtü ve ben gelişimini ve üstbeninin öncüllerinin yeni başlayan yapılanışını biçimlendirme, teşvik etme ya da engellemede anneye ilişkin üç değişken özellikle önemlidir:

1. Annenin kişilik yapısı.
2. Ebeveynlik işlevinin gelişimsel süreci (Benedek, 1959).

5. Bizim bakış açımızdan, bebeğin "uyandırma gücü", yani gereksinmekte olduğu annelik türünü uyandırmadaki doğuştan gelme yeteneği, bu yeteneklerin önemli bir yönü olarak vurgulanmalıdır. Doğuştan yeteneğin bu yönü bu kitap boyunca örtük olarak varsayılmaktadır.

6. Rastlantısal olarak seçilmiş bir "ortalama anne" örnekleminin Winnicott'ın "yeterince iyi anne" olarak adlandırdığı kategoriden bir grup oluşturmak zorunda olmadığı açıkça ortaya çıktı.

3. Annenin çocuğa ilişkin bilinçli ve özellikle de bilinçdışı fantezisi.

Çocuğun potansiyelleriyle birlikte bu üç değişken, onun, annesinin özgül fantezi ve beklentilerini ne dereceye kadar doyurabileceğini bclirler. Bu dcğişkenler elbctte birbirlerine bağımlıdır.

Çocuğun bireysel gelişimi ve kişilik oluşumunun üçüncü ana unsuru olarak, ya gelişim eğrisinin genel zedelenebilirlik gösteren noktalarında çocuğun kişiliğini ya da çocuğun özgül duyarlılıklarını etkileyen deneyimsel etmenleri özellikle saptamaya çalıştık.

Beş çocuğu örnek olarak seçerek, sık sık psikanalitik metapsikolojimizin vurgusunun kaymasını gerektiren noktalara ulaştık. Verilerimizin o zamana kadar kabul edilmiş varsayımlara farklı anlamlar yüklediği noktalara da ulaştık.[7]

Psikolog ve psikiyatrlar, ister psikanalitik yönelimli olsunlar ister olmasınlar, genellikle, travmalar ne kadar erken yaşanırsa ve rahim dışı varoluşun ilk evreleri –ortakyaşamsal evre, farklılaşma ve alıştırma altevreleri, yani yaşamın ilk 14-15 ayı– ne kadar olumsuz olursa, yaşamın daha sonraki bölümünde ağır kişilik sorunlarına, sınır durum patolojiye ve hatta psikoza yatkınlığın da o kadar büyük olacağını düşünürler. Bu düşünce ancak (1) bebeğin doğuştan gelen eğilimleri büyük ölçüde anormalse ve/veya (2) deneyimsel koşullar "ortalama olarak beklenebilecek" olanın çok üzerinde stresli ve sürekli olarak altevreye özgü ilerlemenin aleyhineyse geçerli görünmektedir. Yani, gelişimsel koşullar en başından itibaren stres travmalarının etkisinin sürekli ve birikici olmasına yol açacak ölçüde olağandan sapma gösterirse, yaklaşık 15. aydan itibaren gelişimin ulaşması umulan yapılanma süreçleri bozulabilir. Böyle uç koşullar, 38 çocuktan oluşan örneklemimizde ancak iki ya da üç çocukta baskın durumda gibiydi.[8]

III. Kısım'da anlatılan beş çocuktan Sam ve Teddy'nin gelişimleri bizi ciddi olarak endişelendirdi. Sam'in, kendilik sınırlarının oluşması bağlamında farklılaşması, bireyleşmesinin çok gerisinde kalmış gibiydi ve Teddy'nin ortakyaşamsal yörüngenin dışına yönelik dikkat

7. Verilerin işlenişinde sık sık, bebek ve yürüme çağındaki çocuk gelişiminin ilk evrelerinde bile, genetik ve dinamik etmenlerin birbirleriyle etkileşim halinde gelişimsel çatışmalar ve krizler yaratmakta rol oynaması, bu etmenlerin hiyerarşisinin ancak muğlak bir biçimde belirlenebilmesi, kesin olarak çözülememesi sorunuyla yüzleşmek zorunda kaldığımız noktalara ulaştık (krş. Waelder, 1960).

8. Bu iki ya da üç çocuk bu kitapta ayrıca anlatılmadı.

yatırımı da ilk alıştırma altevresinin kronolojik yaşına kadar gerçekleşmedi. Yine de, üçüncü yılının sonu itibarıyla değerlendirebildiğimiz kadarıyla, Sam'in bilişsel işlevlerinde bir kusur yoktu. Ayrıca, aşırı hareketlilik ve aşırı heyecanlanabilirliğine karşın, ona yapılandırılmış bir çevrede uygun koşullar sağlandığında, beninin eksik olan itki kontrolü de kolaylıkla yeniden sağlanabiliyordu. Teddy de, hiç beklenmedik bir biçimde, uyum ve "ruhsal sağlığın" orta aralığının sınırları içinde kalabilmiş gibi görünüyordu.

Ortalama gelişimin değerlendirilmesine ilişkin, bugüne kadar çok yaygın şekilde kabul edilmiş olan psikanalitik "kural"lardan biri, benin yapılanması ve haz ilkesinin yerini gerçeklik ilkesine bırakmasının kolaylaşması için, önceden kestirilebilir biçimde birbirlerinin yerine geçen doyum-engellenme deneyimlerinin gerekli olduğu kuramıdır. Bu evrensel önerinin çok geniş anlamda doğrulanması mümkün olsa bile, sonsuz gelişimsel ayrıntılar söz konusu olduğunda bu doğrulanmanın çok tartışmalı hale geleceğini ve inanılmaz derecede karmaşık çeşitlemelere tabi olacağını gördük.

Ayrıca, normal bir gelişim için, doyum-engellenme dizilerinin, bebek ne kadar küçükse doyum unsurları engellenme unsurlarına oranla o derece baskın olacak şekilde gerçekleşmesi gerektiği düşüncesini kabul ettik. Dolayısıyla, bizim referans çerçevemize göre, rahim dışı yaşamın ilk evresinde –yani normal otistik evrede– bozulmamış bir dengeleşim yaşanırsa ve ortakyaşamsal evrede bebekle annesi arasında uygun ve yeterli bir karşılıklı uyum –yani uygun ve yeterli karşılıklı işaretleşme, ikili birliğin mükemmel uygunluğu– gerçekleşirse ve bunun sonucu olarak mutlu bir iyilik durumu ortaya çıkmışsa, böyle çocuklar ortakyaşam durumlarında kaynaşmış olarak kalma eğiliminde olur ve ilkel benleri bizim en uygun ortakyaşam süresi olduğunu düşündüğümüz süre geçmeden farklılaşmaya girişmez. Bunun onlara gelecekteki gelişim için en iyi startı ve daha ileride yaşanacak travmaların saldırısına karşı en büyük dayanıklılığı sağlayacağına inanıyoruz.

Bugüne kadar geçerli olan kuralı doğrulayamadığımızdan ötürü, geciktirilmiş ya da gecikmiş farklılaşmada hangi doğuştan gelme ve/veya bakımla bağlantılı değişkenlerin sorumlu olduğunu ve hangilerinin tersine, vaktinden önce farklılaşmaya yol açtığını bulabilmek için elimizdeki verileri ayrıntılı bir biçimde incelemek zorunda olduğumuzu düşündük.

ERKEN VE GEÇ YUMURTADAN ÇIKIŞIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erken evrelere ilişkin verilerimiz sınırlı olmakla birlikte (bkz. 3. ve 4. bölümler), "vaktinden önce ben gelişimi" ve farklılaşma kavramlarının nitelendirilmesini gerekli kıldı. Bu değişiklikler, "ben"in bireysel evriminin, özellikle de ilk aşamalarında çok değişken bir süreç olarak görünmesinden ötürü gerekli hale geldi. Gelişmekte olan benin sayısız bütünleşmiş ama henüz pekişmemiş unsurları üzerinde literatürde hiçbir açık ayrım bulunmadığını gördük. Vurgulamak istediğimiz nokta, kimi bebeklerde farklılaşma sürecinin, ortakyaşamsal evrede başlayarak ben öncesinin ya da ben çekirdeklerinin[9] parçalarının zamanından önce etkinleşmesi sonucunda hızlanıyor gibi göründüğüdür.

Bu çekirdeksel ben öncesi erken gelişme, duyumalgısal tarzın belli, sınırlı bir alanında aşırı duyarlılıkla kendini gösterebilir. Aşırı işitme, gürültülerden irkilme, ya da görsel aşırı tetiklik, ayrıca çok erken başlamış bir tatlara ya da dokunmaya aşırı duyarlılık ortaya çıkabilir.

Bu kontrolsüz fırlama, bir parçanın bu şekilde vaktinden önce farklılaşması, benin pekişmiş bir yapı olarak yapılanma ve bütünleşmesini kolaylaştırmaktan çok engelleyen bir dengesizlik yaratır. Bu, ayrılma-bireyleşme sürecinin en erken altevrelerindeki düzgün gelişimi olumsuz yönde etkileyebilir.

Bebek, böyle bir ben öncesi erken gelişmiş parça nedeniyle ortakyaşamsal yörüngenin ötesindeki dünyanın ne ölçüde birdenbire ve vaktinden önce farkına varırsa, erken ortakyaşamsal nesne yitimi korkusunu uzaklaştırması da o ölçüde güç olur. Bu durumlarda yönelmiş bağın erken kurulduğunun göstergesi olan yönelmiş gülümseme yanıtı çok erken ortaya çıkabilmekle birlikte, aynı şekilde yabancılık tepkisi ve yabancı kaygısı da erken ortaya çıkabilir.

Böyle durumlarda ayrı oluşun farkına varışın aşırı travmatik olmaması için, annenin özellikle hassas bir "bedenduyumsal eşduyum" yeteneğine sahip olmasına büyük bir gereksinim vardır. Annenin özellikle uyumlu bir dışsal ya da yardımcı ben, özellikle de duyarlı bir koruyucu kalkan oluşturması önemlidir. (Koruyucu kalkan olarak

9. "Ben çekirdeği" (*ego-nucleus*) terimini Glover'dan (1956) ödünç aldık, ama onun bu terime atfettiği klasik kavramlaştırmayı tam olarak kullanmadık.

annenin, bireyleşen benin tedrici özerkliğini uygulayabilmek için tedricen geri çekilmesi de önemli bir noktadır.)

Ortakyaşamsal evre sırasında annenin bakımları bebeğin bedenini libidinalleştirir (Hoffer, 1950a). Farklılaşma altevresinde, bedenin kendine yönelik etkin libidinalleştirme sürecinin göstergesi olan davranışlar gözlemlenebilir. Bu davranışlar, hayranlıkla seyreden yetişkin (özellikle anne) bebeği aynalar ve buna karşılık bebek de bu seyirciye yanıt verir ve onu aynalarsa özel bir yoğunlukta gerçekleşir. Bakma ve ayrıca konuşma yoluyla gerçekleştirilen bu libidinalleştirme, anlaşıldığı kadarıyla, bebeğin etkinliğinin bir tür kendine yönelik duygusal-devinimsel libidinalleştirmeyi tetikleyecek şekilde yoğunlaşmasına yol açar. Gerçekten de kimi bebekler kendi bedensel duyumlarını yaşamakta bir tür doruk noktasına ulaşmak istiyormuş gibi davranıyorlardı.

Tekrarlayalım: Tek tek bebeklerin ayrılma-bireyleşmeleri söz konusu olduğunda, geleneksel varsayımlar, yani doyurucuya karşılık zorlu ortakyaşamsal durum ve vaktinden önce gerçekleşmişe karşılık gecikmiş farklılaşma (benin yapılanmasıyla ilgili olarak) sorunları oldukça karmaşık bir hale gelir ve şu an elimizde bulunan araştırma araçları kullanılarak normallik aralığında çeşitli etmenler arasında hiçbir düzenli orantı ilişkisi ayırt edilebilmiş değildir.

Bruce'un ortakyaşam evresi, hem Donna'nın hem Wendy'nin ideal görünen ortakyaşam evrelerinin zıddına sallantılıydı. Yine de bu çocukların üçü de ortakyaşamsal yörüngenin ötesindeki dünyanın farkına varmak anlamında erken farklılaştılar. Bruce'un erken farklılaşmasını ve erken yönelmiş bağlanmasını sese karşı aşırı duyarlılığı [irkilme] tetiklemişti. Wendy'nin erken farklılaşması, büyük ölçüde görsel ve *gestalt* algılayıcı aşırı duyarlılığa ve erken gelişime atfedilebilirdi.

Buna karşılık, ortakyaşam evresinde büyük bir eksiklik yaşamış olan Teddy çok geç farklılaştı. Erken gelişme dönemini, kronolojik ortakyaşamsal evrenin çok ötesine geçen, ezici derecede ortakyaşamsal-asalak bir atmosferde yaşamış olan Sam de farklılaşmaya aynı şekilde çok geç ulaşmış gibiydi. Ama yadsıma savunma mekanizmasının oldukça erken gelişmiş, fiziksel denebilecek öncüllerine, yani kaçınma ve bedensel uzaklaşma davranışlarına başvurması bizi şaşırttı. Sam vakası, ayrılma-bireyleşme sürecinin iki çizgisi arasındaki büyük farklılığa dikkatimizi özellikle çekti (bkz. 12. Bölüm).

Bu sonuç bölümünde, çalışmamızın bizi normal insan yavrusunda olgunlaşma baskısının, *bireyleşme için ve bireyleşmeye yönelik dürtünün*, uzamış müdahalelerle bazen sesi kısılabilmekle birlikte, bütün ayrılma-bireyleşme süreci boyunca kendini gösteren, güçlü bir *doğuştan verili* unsur olduğuna inandırdığını özellikle vurgulamak istiyoruz.

Gelişim sürecinin bu iki çizgisinin zaman çizelgesi arasında çok büyük bir farklılık varsa, vaktinden önce yürüyen küçük oğlan çocuğun erken gelişimini Sam'inkiyle kıyaslarken açıkladığımız gibi (bkz. 4. Bölüm, s. 88-90), altevrelerin iç içe geçmesi bir sorun haline gelir. Sam'in erken bir dönemde etkin bir biçimde bireyleşmesini savunmasından etkilenmiştik. Gelişiminin bilişsel-duygusal açıdan bireyleştirici bir yönü olan, parmaklıklı oyun yerindeki konumundan bakım odasındaki hareketleri ve olup bitenleri görsel olarak içine alır gibi göründüğü tetik düşüncelilik hali de bizi etkilemişti. Yeni "hamleleri" üzerine düşünen bir stratejist gibiydi. Onda ayrılma geride kalmış, bireyleşme erken ortaya çıkmıştı.

Sam'in 10. ayından 17. ayına kadar bir tür ikili yaşamı vardı; geceleri, hatta gündüz uykusu zamanında bile annesinin memesini emiyor, ama diğer tüm durumlarda bireyliğine yönelik müdahalelerden kaçıyor ya da bunları engelliyordu. Sam'in, ortakyaşam evresinin çok sonrasında ve hatta ikinci yılının bitiminden sonra da büyük ölçüde sıkıntısını çektiği bu uzamış kişilik eritmesiyle (Sperling, 1944) başa çıkabileceğinden uzun bir süre kuşku duyduk. Özerk bireyleşmesinde,[10] özellikle de kendilik sınırı oluşumunda yeterince ilerleyebileceğinden kuşkuluyduk.

Wendy vakasında, annesi Wendy'yle olmaktan her açıdan zevk alıyordu ve bu nedenle daha dört aylıkken insanların ani hareketlerinden irkilme ve yabancılığa aşırı tepki gösterme ya da kaygılanma gibi duyusal-algısal türden bir erken farklılaşmayı haber veren belirtilerin nedeni sayılabilecek hiçbir erken *deneyimsel* etmen (en azından bizim gözlemleyebildiğimiz kadarıyla) yoktu. Wendy annesinin bedenini temas yoluyla uyaran verecek biçimde ellemesine ve tutması-

10. Bu uzaklaştırma örüntülerinin, Sam'in çok geç yaşadığı yeniden yakınlaşma evresinin gerçek döneminde, anneyle içe yansıtmalı özdeşleşmelere yol açması anlamlı sayılabilecek bir durumdur. İçe yansıtma ve özdeşleşme ayrımı için okuyucuya Heimann (1966) ve Loewald'ı (1962) salık veririz.

na neredeyse bağımlı hale gelmişti ve üçüncü yılında bile sallanan at üzerinde her fırsatta ve olabildiğince uzun süre sallanarak kendini uyarmaya çalışıyordu. Anne "çocuğun genişlemekte olan dünyası"na karşı hep ilgisiz kalmıştı (bkz. Murphy, 1962).

Yukarıdan çıkartılabileceği gibi, gözlemlerimiz İngiliz okulunun iddiasını desteklemiyor. Onlara göre benin (bir yapı olarak) erken farklılaşması, eğer dış gerçekliğe uyum zorunluluğu aşırı erken bir dönemde ve aşırı ölçüde bebeğe bırakılmışsa gerçekleşir. Wendy vakasının gösterdiği gibi, erken farkındalık, anne ve bebeğin karşılıklı uyumunda herhangi bir uygunsuzluk yokken de, duyusal-algısal bir ben çekirdeğinin *içsel* erken uyanışı sonucunda da gerçekleşebilir. Bu vakada uyanış, orta derecede de olsa, Wendy'deki doğuştan gelen aşırı duyarlılığa bağlıydı.

Elde ettiğimiz veriler, gecikmiş farkındalığın mutlaka başlı başına bir tehlike işareti olarak görülmesi gerektiği, yani süregelen gelişimi olumsuz etkileyeceği şeklindeki *bizim* tahminimizi de desteklemedi. Bu varsayım Teddy vakasıyla ve başka bazı vakalarla çelişiyor. Söylediğimiz gibi, beş temsili çocuk arasında yalnızca, doyum-engellenme dizisinin iki uç noktasında bulunan Teddy ve Sam geç farklılaştılar. (Teddy ağırlıklı olarak engellenme yaşadı. Sam ise, yukarıda belirtildiği gibi, ancak rutin, aşırı basitleştirilmiş anlamda aşırı doyum tarafında yer alıyordu. Bu doyum, altevreye özgü gereksinimleri önleyerek, sonradan engellemeye eşdeğerli hale geldi.)

Buna karşılık, ortakyaşamsal evrede çok iyi doyurulmuş olan iki çocuk, Wendy ve Donna, tıpkı önceden kestirilemez şekilde engellenme yaşayan Bruce gibi, farkındalık belirtilerini çok erken gösterdiler.

Erken farklılaşan çocuklardan bazıları yabancı tepkilerini çok erken gösterdi. Bazılarıysa, örneğin daha önce belirtildiği gibi algısal aşırı duyarlılığı nedeniyle annesine çok erken bir dışa kapalı bağlanma göstermiş olan Wendy, çevresindeki herhangi bir "yabancılığı" oldukça erken algılamaya ve buna aşırı tepki vermeye başladı. Olgunlaşmaya bağlı olarak erken gerçekleşen farklılaşmasını, yabancı bir kişiyle karşılaştığında normal merakın hizmetinde kullanamıyordu. Onda diğer çocuklarda gördüğümüz türden yabancı tepkileri gelişmemişti. Bunun yerine, merkezdeki çevrenin her yönünü dışlıyor gibiydi. Buna *yabancılık* tepkisi adını veriyoruz. Wendy'nin erken bağlanması, dışa kapalı ortakyaşama özlemi, anladığımız kadarıyla öyle

derin köklerden geliyor ve öyle bir yayılma gösteriyordu ki, onun ortakyaşam arayışı içine girmeyen neredeyse hiçbir alan yoktu. Ortakyaşamı sürdürme yönündeki umutsuzca isteğin tüm belirtilerini gösteriyor, hatta büyük ölçüde olgunlaşmaya bağlı duyusal-algısal erken gelişmişliğini adeta önemsememe, ortadan kaldırmaya çalışma derecesine varıyordu. Bu erken gelişmişliğin beslediği ve gelişim testlerine göre çocuğun genel donanımıyla uyumlu olmayan, olgunlaşmaya bağlı bireyleşme baskısı, anlaşıldığı kadarıyla Wendy'yi erken şiddetli ayrılma tepkilerine ve her türlü uzaklaşma davranışını neredeyse yok eden yaklaşma davranışlarına yatkın hale getirmişti. Annesinin uzaklaşma girişimlerine sürekli olarak, inatla karşı koymaktaydı.

Geç farklılaşan bebeklere örnek oluşturan Teddy ve Sam'de gerek yabancı tepkileri, gerekse ayrılma tepkileri son derece gecikti. Her iki çocuk da ne farklılaşma altevresinin, ne de ilk alıştırma altevresinin kronolojik yaşında altevreye özgü beklenebilir yabancı ya da ayrılma tepkileri gösterdi.

Uyum ve savunma yönleriyle yukarıda anlatılan yapılanma süreçlerinin karmaşıklıkları arasında bizi en çok etkileyen, bireyleşme sürecinin farklılaşma altevresinden itibaren uyguladığı itici gücün direşkenliği oldu. Bu bulgu, *bireyleşmeyi*, yaşamın başlangıcında kendini özellikle güçlü bir biçimde ortaya koyan ve bütün yaşam boyunca sürüyor gibi görünen, doğuştan verili bir unsur olarak kabul etmemize yol açtı (Erickson, 1959). Sam, ortakyaşamda boğucu bir sarmalamaya maruz kalan ve daha 3-4 aylıkken savunma mekanizmalarının fiziksel denebilecek öncüllerinin geliştiği bir çocuktu. Bu çocuğun alışılmadık derecede neşeli olmasına ve ortakyaşamın kronolojik yaşından çok sonra da bütün bedeniyle ortakyaşamsal iyilik duygusundan aldığı hazzı dışa vurmasına karşın, uzaklaşma amacına yönelik eşzamanlı davranışları bize yadsımanın ve hatta yalıtımın potansiyel öncülleri gibi göründü. Bunlar, gerek kaçınılmaz bağlanma davranışı, gerekse ayrılma tepkilerinin altevreye özgü oldukları bir yaşta bu tepkiler üzerinde etkilerini göstermişlerdi. Daha yüksek düzeyde ayrılma tepkileri Sam'de çok daha ileri bir yaşa (gecikmiş asıl alıştırma döneminin doruğunda olduğu 17. aya) kadar görülmedi. Erken yabancı tepkileri gerektiği gibi gelişmemişti ve onlar da çok geç ortaya çıkmıştı.

Teddy'de de farklılaşma geç gerçekleşti. Ortakyaşam uzun bir süre devam etti. Yumurtadan çıkış –yani dış dünyaya yatırım– çok geci-

kerek ancak sekizinci ayda gerçekleşti; bu geç yaşta bile artıp azalan bir nitelik göstermekteydi.

YABANCI TEPKİLERİ VE AYRILMA KAYGISI

Çalışmamızın pozitif bir bulgusu, anneden başka olanın algılanmasında *yabancı tepkilerinin*, kaygı duygusunun çok ötesine ulaşan bilişsel denebilecek geniş duyusal-devinimsel ben işlevlerine bağlı olmasıdır. Yabancı, kaygıya ek olarak, hafif, hatta zorlayıcı biçimde güçlü bir merak uyandırabilir. Kitap boyunca yeni ve tanımadık olana karşı *merak* ve *ilginin* en az kaygı ve ihtiyat kadar yabancı tepkilerinin bir parçası olduğunun vurgulanmasının nedeni budur. Bruce gibi güçlü yabancı tepkileri gösteren bir çocukta bile yeni kişiler ve yeni duyusal deneyimlere karşı duyulan merak ve hayret; ihtiyat, ciddiyet ve kaygı tepkileriyle yarış halindedir. Çalışmamızın bir başka önemli bulgusu da, normal gelişimde, 7-9 aylıkken gösterilenlerden daha başka bir yapıda yabancı tepkilerinin yeniden yakınlaşma altevresinin başlangıcında, yani 15 aylıkken ya da daha sonra yinelendiğidir.

Normal çocuğun yeniden yakınlaşma altevresinde tedricen kendi ayrı oluşunun tam farkındalığına ulaştığını belirtmiştik. Duyusal-devinimsel zekâsı yerini temsili zekâya bıraktıkça, çocuk kendi görece küçüklüğünün ve çaresizliğinin gittikçe daha çok farkına varıyor gibidir. Bu deneyim büyük yürüyen çocukları, anne-babanın yokluğu, hastalıklar, kardeşlerin doğuşu vb. dış olaylara karşı çok daha zedelenebilir kılar. Ciddi ayrılma tepkileri, küçük travmaların bile sonucu olabilir ve beklenenden daha büyük ölçüde çift değerlilik ortaya çıkabilir. Daha olumsuz durumlarda ortakyaşamsal kalıbın başlangıçta farklılaşarak ya salt "iyi" ya da salt "kötü"ye dönüştüğü aşamaya gerileme olabilir. Nesne dünyasının bu şekilde bölünmesi beklenen normal bastırmayı engelleyen bir yatkınlık haline gelebilir (Kernberg, 1974). Nesne temsillerinin bu bölünmesinin kendilik temsilini de etkileyecek kadar yayılıp yayılamayacağı ya da ne dereceye kadar yayılacağı, kendilik-nesne ayrımının ne ölçüde ilerlemiş olduğuna bağlıdır.

14

Ayrılma Kaygısının, Temel Ruh Halinin ve İlkel Kimliğin Epigenezi

Gerek yapıları, gerekse epigenezleri açısından ayrılma tepkilerine ilişkin bilgimizi netleştirdiğimizi düşünüyoruz. Ayrılma tepkilerinin altevrelerin seyri sırasında değiştiğini öğrendik. Bu tepkiler, II. Kısım'da açıkladığımız gibi altevreye özgüdür. Ama, aynı zamanda, III. Kısım'da bol bol örneklendiği gibi, bireysel değişiklikler de gösterebilirler.

Farklılaşmaya başlamış olan çocuk (5-10 aylar arasında) annenin yokluğuna genellikle açık bir rahatsızlık hali ya da ağlamayla değil, daha çok bizim "kararma" dediğimiz durumla tepki verir. Beş temsili çocukta kararına Wendy'de en yüksek, Donna'da orta düzeyde, Bruce'ta değişken ve önceden kestirilemez biçimde görüldü; Sam'de hiç görülmedi; Teddy'deyse çok geç ortaya çıktı.

Özerk ben gelişimi hamlesi, alıştırma altevresinde işlevsellik ve keşfe gösterilen ilgi ve bunlardan alınan hazla birleşince, annenin yokluğunda ruh halinin bozulması, yani kararınayı yenmekte çocuğa yardımcı olur. Başka bir deyişle, devingenlik ve keşfetmenin verdiği zevk, alıştırmanın verdiği sevincin hafiflettiği kararınayı sadece dönemsel bir durum haline getirir ve kararına kısa "yakıt ikmali" deneyimleriyle kolaylıkla alt edilebilir. Bu durum, olgunlaşmaya bağlı olarak ilerleyen ve genişleyen işlevlerini kullanmak konusunda sürekli olarak direnen Wendy hariç, tüm çocuklarımızda geçerliydi. Normalde bu işlevler, ben tarafından, otomatik olarak, anneden ayrılma ve gerçekliğin daha büyük bir parçasının araştırılması amacıyla kullanılır. Erken kendine güven, sürekli ilerleyici nitelikte olmamakla birlikte, Bruce'ta kesinlikle daha büyüktü. Doğuştan gelen yeteneklerinin kusursuzluğu, savunucu bir biçimde olsa da, anncsiyle tam bir çatışmaya düşmeksizin uyum sağlamakta ona yardımcı oldu. Bruce'un annesiyle özdeşleşmeden başarıyla çıkışı, kendi özerk işlevleri-

ne ve babasına yönelişi onu, bize göre, ciddi gelişim bozukluklarından ve cinsiyet kimliğini oluşturamamaktan korudu.

Ayrılma tepkileri *yeniden yakınlaşma* mücadelesi sırasında tüm çocuklarda farklı yoğunluklarda yaşandı. Bu tepkiler öncekilerden farklı bir nitelik ve türdendi. Her çocuk için tamamen kendine özgü olmalarından dolayı, her çocuk için ayrı ayrı betimlenmeleri gerekiyordu ve bireyleşen çocuğun içselleştirme yolunda karşılaştığı çatışmaların en önemli göstergeleriydi. Daha önceki altevrelerin temel özellikleri kadar anne-çocuk ilişkisindeki birçok değişkene de bağlıydılar.

Beş temsili çocuk arasında, yeniden yakınlaşma altevresi sırasında en ciddi ayrılma tepkileri Bruce, Wendy ve Donna'da görüldü. Kendisi 16 aylıkken kız kardeşinin doğuşu Bruce'un tepkilerini daha keskin ve daha karmaşık hale getirdi. Yine de ayrılma tepkileri çok yoğun olmakla birlikte, en azından görünen davranışlar açısından, sanki "kendini sınırlayan" nitelikte gibiydi. Bruce'ta uyum amacıyla bastırmanın çok erken başlamış olma olasılığını gösteren birçok veri var. Bu, çok erken bir tepki oluşumuyla birleşti (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968).[1] Bruce, kendi özerk kaynaklarını sonuna kadar kullanmanın yanı sıra babasını ve annesini ikame eden diğer yetişkinlere yöneldiğinde bu ayrılma tepkileri birdenbire sona erdi. Öte yandan, Donna ve Wendy, ayrılma krizlerini alt etmekte bu kadar başarılı değillerdi. Wendy, annesi yakında ya da başka bir yetişkin kendisiyle etkileşim içinde olmadığı sürece herhangi bir şeyle ilgilenemiyordu. Bu durumun, annesinin çocukları kendisinden farklılaşır farklılaşmaz onlardan kopma eğilimiyle ağırlaşmış olan, yeniden yakınlaşma öncesi gelişiminin daha önce belirttiğimiz özelliklerinden ileri geldiği anlaşılıyor. Donna ise annesi yanında *olduğu* zaman bir şeyle ilgilenemiyordu.[2]

1. 14.-16. aylardan itibaren, bastırmanın daha kalıcı ve vahim bir bölünme eğilimini uzaklaştırmayı başarıp başaramadığının davranışsal ve ayrıca simgesel belirtileri aranabilir ve aranmalıdır. Diğer birçok etmenin yanı sıra, sınır durum patolojisine varmayan, daha selim bir sonucu *sağlayanın* ilkel, ama yine de artık bir parça yapılanmış benin *bastırma* yetisi olduğunu düşünüyoruz (bkz. Kernberg, 1974).

2. Doğuştan gelen yetenekleri ve erken deneyimsel etmenler açısından, Donna'nın ben gelişimi potansiyelinin, çocuklarımızın hepsinden daha büyük olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, çalışmamızdaki en büyük sürprizlerden biri onun yeniden yakınlaşma altevresinde gösterdiği gelişimsel bozukluklardı. Bunun, Donna'

Teddy'nin ayrılma tepkileri bir yandan gecikmiş, öte yandan annesinin çok etkin biçimde desteklediği bir tür yakınlıkla, yani çok güçlü bir "saldırganla özdeşleşme"yle (A. Freud, 1936) –ağabeyi, ikizi gibi olan öteki beni– karmaşıklaşmıştı. Teddy penisini çok erken fark etti ve nispeten uzun süren, çatışmasız bir dönem boyunca ondan haz aldı. Gerçekten de penisine karşı –ve ağabeyinin penisine karşı– cinsel ve dokunsal haz belirtileri ve ilgi göstermekteydi. Anne bu etkinlikleri onaylar ve destekler gibiydi. Bu durum, Teddy'nin kendine güvenli eril bir cinsiyet özdeşleşmesi geliştirmesine yardımcı olmuş olabilir. Bu, muhtemelen çok erken yaşanan ciddi engellenmelere karşı gecikmiş bir tepki olan, uygun ve yeterli düzeyinin biraz üstünde (belki doğuştan gelen, belki erken kazanılmış) bir kışkırtılmadan saldırganlık gösterme bileşeniyle birleşti. Yeniden yakınlaşma döneminde ayrılmalara kaygıdan çok öfkeyle tepki gösterdiği görülüyordu. Annesi ve yaşıtlarına karşı oldukça belirgin bir erken "eşduyum" –çok ilginç ve anlaşılması güç bir özellik– de geliştirmişti. Bunun annesiyle ve aynı zamanda ağabeyiyle oldukça yüksek bir ben düzeyinde kısmi özdeşleşmesiyle bağlantılı olabileceğini düşünüyoruz. Her iki özdeşleşme de başlangıçta aynalama tipindeydi ama tedrici olarak gerçek ben özdeşleşmeleri haline geldiler.

Sam'de ayrılma kaygısı ikinci yılın ikinci yarısına kadar nüve durumunda kaldı. Üçüncü yılda, kız kardeşinin doğumuyla tetiklenerek doruk noktasına ulaştı. Bu, belirgin biçimde, bedeninin yaralanması ve hadım edilme kaygılarıyla iç içe geçmiş ve karışmıştı.

nın ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk iki altevresindeki beklenmedik, kısmen fark edilmeyen birçok etmene bağlı olduğunu sanıyoruz. Yeniden yakınlaşma altevresi ve sonrasındaki normalden uzun süren sorunlarının işaretlerini, belirgin ihtiyatlılığının gözlemciler tarafından yeterince hesaba katılmadığı ilk alıştırma altevresinde göstermişti. Donna'nın erken başlayan yemek kaprislerini ve belirgin korkularını da yeterince ciddiye almadık. Annesinin saldırganlığa tahammülsüzlüğünü ve bebeğinin bireyleşmesi karşısındaki güç fark edilir isteksizliğini de ancak sonradan geriye dönüp baktığımız zaman hesaba kattık. Donna'nın 19.-28. aylar arasında geçirdiği "şok travmaları"nın patojen özelliğini belki gereğinden fazla önemsedik.

TEMEL RUH HALİ VE BUNUN CİNSİYET KİMLİĞİYLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE VARSAYIMLAR

Çalışmamızın bir parça aydınlattığına inandığımız bir başka sorun da temel ruh hallerinin gelişimidir.[3] Alıştırma altevresinde taşkınca bir ruh halinin altevreye özgü, kaçınılmaz ve başat durumda olduğunu (Mahler, 1966a ve b) gördük. Ayrıca, bu ruh hali sık sık kısmen sanrısal, fakat yaşa uygun bir büyüklük, tümgüçlülük ve fetih duygusuyla kendini belli eder. Yürümeye yeni başlayan çocuğun bu ruh hali –paradigması devinim sistemi olan birçok özerk işlevde ustalaşmanın doruğundayken– kaçınılmaz olarak yerini dış dünyaya oranla kendi küçüklüğünü daha gerçekçi bir biçimde değerlendirmeye bırakacaktır. 15.-18. aydan itibaren kendi büyüklük yanılsamasıyla, gerçekliğin zorunluluğuna başarıyla uyum sağlamasının önündeki engeller arasındaki orantısızlığın tedricen farkına varmak zorundadır.

Gerek erkek gerekse kız çocuklarda, görece çaresizlik deneyiminin yinelenmesi çocuğun şişmiş tümgüçlülük balonunu patlatır. Çocuk, ilk kez annesinden ayrı oluşunu fark eder. Bu, kendilik temsillerini nesne temsillerinden ayırt etme içsel yetisini olanaklı kılan temsili zekânın bir başarısıdır. Sonrasında (normal gelişimde) çocuğun görece küçük ve çaresiz olduğunu ve görece zayıf ve yalnız (çünkü ayrı) bir birey olarak ezici güçlüklerle başa çıkmak zorunda olduğunu tedricen fark etmesi gelir. Bu nedenle, yeniden yakınlaşma altevresine özgü normal başat ruh hali, göreli bir ciddiyet, hatta geçici bir depresyondur.

Verilerimize göre, oğlan çocuğun etkin, saldırgan yönelişleri ve toplumsal cinsiyetinin belirlediği devinim eğilimi (tabii birçok iniş çıkışla birlikte) beden beni duygularının, beden gücüne inancının ve işlevsellikten aldığı hazzın düzeyini sürdürmesinde ona yardım eder. Başka bir deyişle, oğlan çocuğun devinim işlevinin itici gücü, "alıştırma dönemindeki büyüklük duygusu"nun ve tümgüçlülüğün sönüşünün aşırı ani olmasını engelliyor gibidir. Oğlan çocuk yeniden ya-

3. Duygulanım kavramından farklı olarak bir ruh hali tanımı yapmak birçok araştırmacının zihnini meşgul etmiştir. Bu konunun Edith Jacobson (1953) tarafından ele alınış biçiminin bizim amaçlarımızla en yakından ilgili ve bu amaçlar açısından en kabul edilebilir olanı olduğunu düşünüyoruz. Biz, ruh hali terimini, iç ya da dış uyaranlara olumlu ya da olumsuz duygulanımla alışkanlık halinde gösterilen yanıt tarzı anlamında kullanıyoruz.

kınlaşma altevresinde anneden ayrı oluşunu ve özerkliğini etkileyen şeyler karşısında ciddiyet ve artmış bir aşırı duyarlılık ile yeniden yakınlaşmanın başında annesinin katılımına artmış bir bağımlılık gösterse de, genel itibarıyla az çok kendine güvenli bir azimle kendi devinimsel ve algısal-bilişsel etkinliklerinin peşindedir. Uygun koşullarda, oğlan çocuk annesinden ayrılıp ona yeniden kavuşmasının etkin alıştırmalarını yapar. Yukarıda açıklanan (s. 105), oğlanlarda kızlara göre daha belirgin görünen etkin hızla kaçma davranışı bunun örneklerinden yalnızca bir tanesidir.

Verilerimiz kız çocukların depresif ruh haline erkeklerden daha yatkın olduğunu gösteriyor (bkz. Gero, 1936). Ayrı oluşun kavranışı kızlarda devinime eğilimin daha düşük derecede olması ve kendi anatomik "kusurlarının" (bizim eskiden sandığımızdan çok *daha erken* gerçekleşen [Greenacre, 1948; Mahler, 1963]) farkındalığıyla birleşir (bkz. Roiphe ve Galenson, 1971).

Cinsiyete bağlı farklılıklara rağmen gerek erkekler gerekse kızlar, eninde sonunda, tedricen ya da birdenbire, kendi büyülü tümgüçlülüklerinin sınırlarını kavrarlar; ama anne-babalarının tümgüçlülüğü yanılsamasına hâlâ inanıyor gibidirler (bkz. Jacobson, 1964).

Yeniden yakınlaşma altevresi gelişirken kızların anneye yeniden ilgi göstermeye başlamasında, oğlanlarınkinden farklı havayı gözlemlemek çok ilginçtir. Kız çocuk, son derece sık bir biçimde, oyununda ve sözlü anlatımında tümgüçlü anne tarafından aldatılmış ya da doğrudan doğruya yaralanmış (yani hadım edilmiş) olmaktan hoşnutsuzluğunu dışa vurur. Fantezilerindeki kusuru için anneyi açıkça suçlar. Çoğu zaman sonuçta anneyle, çift eğilimli yapışıcı-bağımlı ve zorlayıcı talepkâr bir davranışın sergilendiği açık bir mücadele ortaya çıkar.[4] Kız çocukların üçüncü yıldaki davranışlarının ayırt edici özellikleri, penis hasedinin bastırılabildiğini ve penis isteğinin yer değiştirerek kişi olarak anneye yöneldiğini gösteriyor. Dışsal olarak eyleme konmuş yeniden yakınlaşma krizini temsil eden çift eğilimli yeniden yakınlaşma mücadelesi sonradan içselleştirilir. Ancak, çok

4. Çift eğilimlilik, karşıt yönlerde gerçekleştirilen eylemlerin dönüşümlü olarak birbirinin yerini alması şeklinde anlaşılmaktadır. Birbirinin yerini alma yüksek ya da düşük bir hızla olabilir; yapmak ve bozmak yananlamını taşır. Gelişimin daha sonraki aşamalarında, çift eğilimli davranışta eyleme konmuş olan çatışmalı karşıt itkiler *çift değerlilik* çatışması olarak içselleştirilir (bkz. Mahler ve McDevitt 1968: 11).

sık olarak, anneyle vedalaşmadaki semptomatik ve simgesel güçlükte görülmeye devam eder.

Daha olumlu vakalarda bu çok erken penis hasedinin başarılı bir biçimde bastırılışı ve geçici çözümü üçüncü yaşın ikinci yarısında gerçekleşir. Bu dönemde anneyle, özellikle de onun annelik işleviyle, dönüştürerek içselleştirme biçiminde gerçek ben özdeşleşmeleri kurulabilir (Tolpin, 1972). Anneyle bu özdeşleşme, dişil toplumsal cinsiyet kimliği için bir temel oluşturur; fakat çoğunlukla tipik bir erken erkeksi kız davranışı ya da anal ve fallik saldırgan açgözlülük, bir penis sahibi olma dileğinin devam ettiğini ve bağımlı dişil dileklere karşı tepki oluşumunu açığa çıkarır.[5]

Oğlan çocuklarda yeniden yakınlaşma mücadelesi genellikle daha az fırtınalı gibidir. Bu mücadelenin cinsiyet niteliği çok daha örtülüdür. Bize göre, anne baştan itibaren, özellikle de üçüncü yaşın ikinci yarısında oğlunun fallikliğine saygı gösterir ve bundan hoşlanırsa bu mücadele kendini çok daha az çatışmayla dışa vurur. Ayrıca, babayla ve belki de bir ağabeyle özdeşleşmenin, erkek çocuğun toplumsal cinsiyet kimliğinin oldukça erken başlamasını kolaylaştırdığı izlenimini de edindik. Annenin erkek çocuğun özerkliğine müdahalede bulunduğu kimi vakalarda, özellikle de anne oğlunun bedenini ve penisinin mülkiyetini ona bırakamadığında çocuğun erken cinsiyet kimliğinin oluşumu tehdit altına girer ve bozulur. Kimi anneler oğlan çocuklarda edilginliği teşvik eder, hatta çocuğu buna zorlar. Bu durumda, yeniden yakınlaşma mücadelesi oğlan çocukta, o tehlikeli "ayrılma sonrası anne"yi savuşturmaya yönelik az çok umutsuz, iki evreli bir mücadele niteliği kazanabilir. O tehlikeli "ayrılma sonrası anne" tarafından yeniden yutulma korkusunun, yetişkin erkek hastalarımızda bazen merkezi bir direnç olarak gördüğümüz kaynaşma korkusunun kaynağının, yaşamın bu çok erken döneminde yattığı şeklinde bir spekülasyon yapmak istiyoruz.

5. Gözlemlediğimiz çocuklardan en az ikisinin tümgüçlülük ve büyüklük duyguları aşırı şişmişti; anne ve çevrelerindeki yetişkin dünyasının aynalayıcı hayranlığıyla büyüyen erken narsisizmlerinin aşırılığı, büyülü tümgüçlülük inancını sağlam ikincil narsisizme ve "iyi" bir nesne dünyasına kalıcı güvene dönüştürme yetilerini kesinlikle olumsuz yönde etkilemişti. Öte yandan, uyum ve savunma örgütlenmeleri, yaşamlarının daha ilerki dönemlerinde –belki Oidipal evrenin çözümünde– engellenme yaratan (uygun ve yeterli düzeyin altında) bir erken altevre gelişimini fazlasıyla düzelten birçok oğlan ve kız çocuk tanıyoruz.

Uygun bir annelik bakımı alan bir oğlan, Stoller'in (1973) "ortak-yaşam kaygısı" adını verdiği kaygıyla başa çıkmayı, anneyle özdeşleşmeyi bırakmayı (Greenson, 1968), ondan kaçınmayı ya da en azından ona daha örtülü biçimde direnmeyi daha iyi başarıyor gibidir. Ayrıca 2-3 yaşındaki normal oğlan çocukların oyunlarında, büyüttükleri, yani aşırı idealleştirdikleri babaya yönelişin birçok işaretini gördük. Oğlan çocukların oyunlarında ve söze dökmelerinde, anneyi hadım edici olarak temsil eden malzemeye kızlara oranla daha az rastlandığını bulduk. Anneden yeniden yutucu, bebeksileştirici bir fail olarak korkmak, oğlan çocuklarda çok daha sık görülüyordu. Bununla birlikte, anne çok müdahaleciyse ve oğlan çocuğun fallik yönelişlerine doğrudan ya da dolaylı olarak sürekli müdahale ediyorsa, kız çocuklarda tanımlanmış olan çift eğilimli mücadele oğlan çocuklarda da ortaya çıkabilir ve edilgin bir teslimiyete bile yol açabilir. Baba imgesi idealleştirilmeye ve gerçek ben özdeşleşmesine uygun değilse, bu teslimiyetin vereceği zarar artar.

Özetlersek, kız çocuğun penis hasedi çok erken bir aşamada, yeniden yakınlaşma sırasında görülürken ve penis yokluğundan anne suçlanırken, oğlan çocuğun penisine ilişkin çatışmalı tutumu daha sonra, fallik evrede görülüyor gibidir. Bu yaşta oğlan çocuklarda, kız çocuklardaki penis hasedine karşılık gelen şey bulanık bir anne tarafından yeniden yutulma korkusudur (bkz. Harrison, I.). Bu yüzden oğlan çocukların başlıca uğraşı özdeşleşebilecekleri anneden başka ben idealleri bulmaktır. Normal bir gelişimde, oğlan çocuk için hadım etme tehdidi anneden değil babadan gelir. (Araştırma tasarımımızdan ötürü ne yazık ki bu son varsayımı çalışmamızda elde ettiğimiz doğrudan malzemeyle doğrulayamıyor, bu konuda ancak tahminde bulunabiliyoruz.)

Ayrılma-bireyleşme sürecinin cinsiyete özgü değişimlerindeki açıklanan farklılıklardan ötürü, kız çocuklarda depresif bir temel ruh haline eğilimin oğlan çocuklara göre daha büyük olduğu düşüncesi oldukça makul görünüyor. Ama gerek erkek gerekse kız çocuklarda, alıştırma altevresine özgü kendine güvenli ruh halinin taşıyıcı gücü, kendilik saygısının ve dünyaya güvenin yeniden kurulması ve canlanması, genellikle *tümgüçlülük* duygusunun yerini sağlam ikincil narsisizme bırakma sürecinin *hızına ve zamanlamasına* bağlıdır. Yeniden yakınlaşma altevresinde gerçekçi bir kendilik saygısının kurulabilmesi, bireyleşme hamlesinin etkin *saldırgan* itici gücüne son de-

recede bağımlıdır. Ama bu gücün yansızlaştırılması zorunludur.

6. Bölüm'de ayrıntılarıyla ele almış olduğumuz gibi, çevrenin kolaylaştırıcı rolü yeniden yakınlaşma altevresinin önemini artırır. Özdeşleştirici ve özdeşleşmeden uzaklaştırıcı mekanizmaları ve içselleştirme ve dışsallaştırma süreçlerini harekete geçiren mekanizmalar da önemlidir. Bunların uygun ve yeterli düzeyde olması için cinsiyete uygun, yani oğlan ve kız çocuklarda farklı olması gerekir.

Ayrıntılı olarak anlattığımız çocuklar arasında, büyük çevresel olumsuzluklara karşın yeni durumlara hevesle yaklaşmayı en iyi başarmış olan çocuk Bruce'tu. Bruce'un ilk alıştırma altevresi iyi geçti, ama annenin depresyonuyla kısa bir dönem sekteye uğradı. Bruce buna rağmen toparlandı ve bir dizi başarısızlıktan sonra yaklaşık bir yaşında yürümeyi öğrendi. Bu yeni kazanılmış işlevi büyük bir taşkınlık ve güvenle dünyayı keşfetmek için kullandı. Öğrenmeye ve keşfe karşı hevesi hiç bitmedi. Bu heves onun annesiyle özdeşleşmeden çıkıp babasına yönelmesine ve çevresindeki dünyada avuntu bulmasına yardımcı olmuş olmalıdır. Yine de, yeniden yakınlaşma evresi sırasında ve sonrasında temel ruh hali heveslilikle düşünceli bir ciddiyet arasında gidip geliyordu. Bruce ve Teddy'ye ek olarak, yeniden yakınlaşma altevresinin sonundaki Oidipus öncesi temel ruh halinin olumlu ve iyimser olduğu birçok başka oğlan çocuk vakası da izledik.

Öte yandan, doğuştan gelen genel yeteneği en yüksek düzeyde olan Donna, ilk alıştırma altevresinde durgun bir ruh haline sahipti. Ancak annesi görünürde olduğu zaman mutlu olabiliyordu. Ne anneden başka dünyaya, ne de kendiliğine güven yatırımı yapabiliyordu. Zaman zaman devinimlerinde aşırı ihtiyatlı görünüyordu. Donna, Bruce ile aynı yaşta emeklemiş ve yürümüş, ve daha sonra, asıl alıştırma döneminde tipik bir "dünyaya âşık olma" sergilemiş olsa da, anneden sonsuza kadar ayrılmayı acılı ve çatışmalı bulmuş gibiydi. Üçüncü yılı boyunca temel ruh hali kaygılı bir kararsızlıktı. Yüksek derecedeki bireyleşmesine (doğuştan gelen yeteneklerinin üstün oluşu ve görünüşte "uygun ve yeterli annelik bakımı"ndan dolayı) karşın, alıştırma dönemindeki taşkın ruh halinin (yirminci ve yirmi birinci aylarda) ortalamadan büyük ruh hali salınımlarına yol açması bizi çok şaşırttı.

Donna'nın gelişim bozukluklarına büyük bir katkıda bulunmuş olması muhtemel başlıca etmen, ikinci yılın sonunda ve üçüncü yılda yaşadığı şok travmalarının birikimiydi. Doğuştan gelen ortalamanın

üzerindeki saldırganlık eğilimleri yüzünden, bu onun daha sonraki nevroza eğilimini büyüttü. Ortalamadan daha büyük olan saldırganlığının tezahürleri ilk altevresinde (özellikle ev yaşamında) ayırt edilebiliyordu. Daha sonra bunlar yok oldu; yeniden yakınlaşma altevresinin seyri sırasında bastırıldı. Bunların yerini erken korkular, kaygılı aşırı ihtiyatlılık ve ortalamadan büyük bir çift değerlilik aldı. Bu bağlamda Donna'nın annesinin kendi saldırgan yönelişlerine ve dolayısıyla başkalarının da saldırganlığına karşı son derece hoşgörüsüz olması kayda değer bir noktadır.

Ortakyaşam evresi yapay olarak uzatılmış olan Sam alıştırma altevresine geç başladı. Geç emekledi ve ancak yeniden yakınlaşmanın kronolojik doruğu olan 17. ayda dikine devinime başlayıp 18. ayda bunda ustalığa ulaştı. Bu dönemde ruh hali yalnızca kısa bir dönem için iyileşti ve hemen huzursuz bir kaygılılığa ve kolayca heyecanlanabilirliğe dönüştü.

Otuz sekiz çocukluk küçük örneklemimizden, ilk alıştırınaları –anneden ilk uzaklaşmaları– haz verici olan çocuklarda alıştırma döneminin kendine güvenli, hevesli ruh halinin, yeniden yakınlaşma evresinden sonra daha kolay devam edebildiği izlenimini edindik. Bruce ve Teddy de bu çocuklar arasındaydı. Annenin dışındaki dünyaya doğru ilk akınlardaki hazzın, çocuğa daha sonraki sorunları aşmakta ve yeni durumlara olumlu ve güvenli bir ruh haliyle yaklaşmakta diğer tüm değişkenlerden daha fazla yardımcı olduğu görünüyor.

Teddy'nin uyum amacıyla, ama aynı zamanda savunmacı bir biçimde (bkz. Mahler ve McDevitt, 1968) yumurtadan çıkmayı geciktirdiğini hissettik. Ama yumurtadan çıktıktan sonra annesinin ilgisini ve dikkatini yalnızca kendisine yöneltmesini sağlamak, ayrıca başka kişilerin de dikkatini çekmek için mümkün olan her yolu kullandı (maskaralık, penisini teşhir etmek, ağabeyini aynalamak, penisini annesine yönelterek şakadan onu tehdit etmek vb.). Artan devinim sistemi etkinliklerinin baskısının yarattığı itici gücün ötesine geçen erken saldırganlığı, bir yandan engellenmeye karşı gecikmiş bir tepki, öte yandan kendinden 14,5 ay büyük olan ağabeyiyle, yani "saldırganla aynalayarak özdeşleşme" olabilir (A. Freud, 1936). Erken fallik cesareti başlangıçta tepkisel savunmacılıkla engellenmiyor gibiydi. Ancak daha sonra, fallik evrenin doruğunda ve fallik-Oidipal dönemin başlar gibi olduğu bir sırada, Teddy'nin hadım edilme kaygısıyla başa çıktığı görüldü. Birçok başka çocukta olduğu gibi onda da

bu yeraltına çekilmiş ve içselleştirilmiş gibiydi. Anneye karşı çekingen bir baştan çıkarıcılık, eşzamanlı olarak biraz savunmacılık, bazen öfke vardı; fakat hiçbir zaman açık düşmanlık görülmedi. (Metodolojimiz açısından babayla olası bir mücadeleyi incelememiz mümkün değildi.)

Birçok başka oğlan çocuğumuzun tarihçeleri gibi, Teddy'nin ve (burada ayrıntılarıyla ele alınmayan) ağabeyinin vakaları da, oğlanlardaki devinim işlevinin etkin ve saldırgan taşıyıcı gücünün onların Oidipus öncesi dönemde kızlar kadar kolay biçimde temel bir depresif ruh haline düşmemelerine yardımcı olduğunu gösteriyor. Ama daha önce ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi, bu kurala istisna oluşturan bazı durumlar da vardı; bunlar, annenin kaba müdahalelerinin ortaya çıkardığı stres travmalarının gelişimsel engeller oluşturduğu ve aynı zamanda babanın da özdeşleşme için yetersiz bir nesne olduğu vakalardı.

Wendy ortakyaşamsal yutulmaya karşı kendisini hiç savunmamış görünmesi bakımından tüm diğer çocuklardan farklıydı. Hatta, giderek artan bir biçimde, çocukları ayrılıp kendilik temsilini nesne temsilinden çözmeye zorlayan olgunlaşmaya bağlı gelişme sürecine karşı çalışıyor gibiydi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Wendy çok uzun bir süre –dördüncü altevrenin kronolojik döneminin ileri bir aşamasına kadar– annesiyle ya da annesini ikame eden erkek ya da kadınlarla dışa kapalı bir ilişki kurmakta ısrarcı olmaya devam etti. Baştan çıkarıcı, yalvaran davranışlarla suratsız bir huysuzluk arasında gidip gelerek yetişkinlerle birebir ilişki kurmayı sürdürdü. Örnek verdiğimiz beş temsili çocuğun en narsisistik olanı olduğunu ve annesiyle aynalama özdeşleşmesi aşamasına aşırı uzun bir süre saplandığını düşünüyoruz. Gerileme onun temel savunma mekanizmasıydı. Aynı zamanda beş çocuk içinde en az sosyal olandı. Temel ruh hali uzun bir süre –üçüncü yılın ortalarına kadar– neredeyse tamamen annenin ruh haline ya da annenin kendisine ve temas halinde olduğu kişilere karşı tutumuna bağımlı kaldı. Genel itibarıyla gelişimi, hiçbir ciddi bozukluk göstermemekle birlikte, büyük ölçüde gecikti.

15

Çekirdek Kimlik ve Kendilik Sınırlarının Oluşumu Üzerine Düşünceler

Ortakyaşamsal evredeki kendilik-nesne temsillerinden kendilik temsilinin hangi aşamalarla oluşturulduğunu anlamak oldukça güçtür.

Çocukları, alacakaranlık ortakyaşamsal durumdan başlayarak, hâlâ bir ölçüye kadar sinkretik bir bağlamda ve birçok çarpıtmaya açık olsa da yine de kesin bir "ben", "bana" ve "benim" duygusuna, nerede ve kim oldukları duygusuna sahip, kendi başlarına birer birey oldukları noktaya kadar izledik. Kısa sürede, gözlemsel bir çalışmada beden imgesi oluşumunun aşamalarıyla bedensel ve ruhsal kendilik temsilinin farklılaşmasını izlemekteki güçlüklere ilişkin endişeye kapıldık. Daha en başından bu son derece içsel süreçle ilgili davranışsal göndergeleri bulmanın çok zor olacağını hissediyorduk.

Bebeğin, özellikle de rahim dışı yaşamın hemen başlangıcında, kendi bedeninin içinde öznel olarak neler hissettiğine gözlemci bir göz erişemez. Yani davranışsal göndergeler yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, ilk algıların 4. Bölüm'de açıkladığımız bedensel duyumlar türünden olduğunu varsayabiliriz. Freud (1923), beni her şeyden önce bir "beden beni" olarak tanımlarken bu düşünceden yola çıkmıştı.

Hangi yüzeysel davranışsal ve duygusal-devinimsel göndergelerin bedensel duyguların, beden imgesinin ve sonuçta ortaya çıkan kendilik temsillerinin oluşturulmasında temel aşamalar olduğunun saptanmasındaki içkin güçlüğün yanı sıra, bu konuda çalışmamızın doğası ve yönteminden kaynaklanan ek güçlükler de yaşadık. Kendi araştırma ortamımız ev yaşamının mahrem ve sakin durumlarını; bebeğin kendi başına yatağında yattığı, hafif sesler çıkardığı, kendi bedenine dokunduğu, ayaklarıyla oynadığı, seyrettiği bu gösterinin kendi istenciyle, kendi beden parçaları tarafından yapıldığının farkında mı olduğu, yoksa onların kendi kendilerine hareket ettiğini mi "dü-

şündüğü" üzerinde gözlemcinin zihninde ilk bakışta kuşkular uyandıracak bir biçimde kendi el hareketlerine baktığı durumları gözlemlemek üzere düzenlenmemişti.

Araştırma tasarımımız bizi bebeklerin kendi beden parçalarını, ayak parmaklarını, ayaklarını, büyük önem taşıyan göbek deliklerini ve özellikle penislerini yoklamalarını gözlemleme fırsatından yoksun bırakıyordu. Bununla birlikte, merkezdeki kimi durumlar metodolojimizdeki bu ciddi eksikliği, düzenli ve sürekli olarak yaşanan mahrem ev durumlarına tanık olamayışımızı hiç değilse kısmen telafi ediyor gibiydi. Davranışları dikkatle gözlemleyerek ve filmlerimizi izleyerek beden kendiliği duygularının bütünleşmesinin öncülü olabilecek kendine yönelik duygusal-devinimsel libidinalleştirmeyi bazen oluş halinde gözlemleyebildik.

Libidinal olarak aynalayan dost yetişkinlerle çevrili 5-8 aylık bebeklerin, bu aynalayıcı hayranlıkla heyecanlanıp uyarılmalarını canlı olarak izledik ve filmlerin çözümlenmesi yoluyla doğruladık. Bu, bebeğin bedenini heyecanla kıpırdatmasından, ayaklarına ya da bacaklarına ulaşmak için sırtını bükmesinden, tekme atmasından, kollarını sallamasından ve coşkulu bir haz duygusuyla gerinmesinden açıkça anlaşılabiliyordu. Beden kendiliğinin böyle açık bir biçimde dokunsal devimduyumsal uyarılışı, bize göre, beden imgesinin farklılaşmasını ve bütünleşmesini teşvik edebilir.

Yaklaşık 7. aydan itibaren bebekler, anneleriyle, bizim (Anna Freud bu davranışı yönlendirenin özgecilik olmadığını bize öğrettiğinden beri) bebeğin kendi beden imgesini nesneninkinden ayırmasına yardım ettiğini düşündüğümüz oyunlar oynamaya başlarlar. Bebek yiyecek parçaları alıp bunları bir annesinin ağzına, bir kendi ağzına sokar, annesinin kolyesini yakalayıp ağzına sokar vb. Bebeğin bu yeni ortaya çıkan oyun deneyimlerine anneler bebeğin beden parçalarını kendilerininkiyle karşılaştırma oyunlarıyla ("Bu benim burnum. Hani senin burnun?", "Ne kadar kocaman?" ya da tekerleme eşliğinde el çırpma oyunları vb.) yanıt verirler. Karşılaştırmalı inceleme, dönüp anneyi, özellikle yüzünü, kontrol etme doruk noktasındadır. Edilgin ve sonra etkin "cee" oyunlarının iki amacı vardır: anneyi bulmak, ama aynı zamanda onun tarafından bulunmak. Anne tarafından bulunmak, onun tarafından görülmek (yani, onun tarafından aynalanmak), bu yinelemeli oyunun verdiği sonsuz hazdan çıkarsadığımız kadarıyla beden kendiliği farkındalığını oluşturmaktadır. Bunlar

farklılaşma altevresinde beden kendiliği temsilinin ortaya çıkışına ilişkin gözlemlerdir.

İlk alıştırma altevresinde işimiz biraz kolaylaşır. Bu noktada bebek kendi gücüyle hareket etmeye başlar, mekânda kendi kendine itme verir ve nihayet yalnızca kollarının ve bacaklarının kendisine, kendi bedenine ait olduğunu öğrenmekle kalmayıp onları eşgüdümlü olarak, devinim amacıyla kullanabildiğini de öğrenir. Alıştırma yapan bebeğin ve yürüme çağındaki çocuğun bu dönemde küçük çarpma ve incinmelere karşı görece ilgisizleştiğinden birkaç kez bahsettik. Anlaşıldığı kadarıyla, emeklerken, ardından da kendi başına yürürken sık sık düşmesi ve çevresindeki pes etmeyen nesnelere çarpması bebekteki beden kendiliği duygusunu (yatırımını) güçlendirir. Pes etmeyen bu cansız nesnelerle karşılaşmalar, bir tür saldırganlaşmaya, beden kendiliğinin güçlenip belirginleşmesine hizmet ediyor olmalıdır. Bu zorunlu deneyimler, kaslarının "performans devinim işlevi"nin yerine getirdiği devimduyumsal duyuların sağlamlaştırıcı etkisiyle bağlantılı olarak, onun beden imgesini bütünleştirmesine yardım eder. Dolayısıyla, alıştırma dönemindeki ufak tefek acılara karşı görece duyarsızlık, çocuğun, beden kendiliği temsillerinin oluşma sürecinde dış dünya, etkin şekilde dokunulan, hissedilen ve keşfedilen ya da edilgin olarak sert, pes etmeyen ve bazen inciten bir şey olarak deneyimlenirken yineleyen ve dönüşümlü olarak birbirinin yerine geçen haz ve küçük acı deneyimleri yaşamasını mümkün kılma amacına hizmet ediyor olabilir. Bunun tersi, annenin bebeğin bedenini tutması ve sevimli, yumuşak ve başka biçimlerde de yatıştırıcı olan "geçiş nesnesi"yle dokunsal temas yoluyla beden sınırlarının libidinalleştirilmesidir.

Alıştırma döneminin sonunda ve yeniden yakınlaşma altevresi sırasında, bebeğin kendi bedenine (5. ve 6. bölümlerde açıkladığımız gibi) sahip çıkmaya başladığını ve annenin ona edilgin bir nesne muamelesi yapmasına karşı koruduğunu; örneğin yatırılmaya karşı mücadele ettiğini görmeye başlarız.

Çatışma şuradadır: Bir yanda çocuğun ayrı oluşunu kavramasından ileri gelen çaresizlik duygusu, öte yanda bedeninin yeni ortaya çıkan özerkliği olarak kutsadığı şeyi kahramanca savunması. Çocuk, bireyleşme mücadelesiyle ve çaresizliğinden kaynaklanan eşzamanlı öfkesiyle alıştırma döneminin artık sonsuza kadar kaybolmuş tümgüçlülük yanılsamasına yaklaşmak için kendilik duygusunu yeniden

şişirmeye çalışır. Çocuk yeniden yakınlaşma mücadelesinin bu noktasından dönüştürerek içselleştirme (Tolpin, 1972) ve diğer özdeşleştirici mekanizmalar yoluyla, kendilik temsilini bir ölçüde bütünleştirmiş olarak çıkabilir ya da yaşamını sürdürebilir ayrı bir varlık olarak kendi kimliği konusunda bir belirsizliğe takılıp kalabilir. Böyle bir belirsizlik, özellikle kendilik sınırlarının farklılaşması açısından kendilik temsilinin yetersiz ölçüde ayrılmasının etkisi olabilir.[1] Sonuç olarak birleşme ya da yeniden yutulma çocuğun üçüncü yılın sonrasında da kendini korumaya devam etmek zorunda olduğu bir tehdit olarak kalır. Bu çatışmanın sonucu Oidipal ve Oidipus sonrası gelişimin değişimleriyle bile kesinleşmeyebilir.

"Çekirdek kimlik" oluşumuna gelince, bebeğin yaşamındaki mahrem anları gözlemleyebilme fırsatını bulsaydık bile, yine de bebeğin kendilik temsilinin *çekirdeğini* inşa edişini görme fırsatını elde edemeyecek olduğumuzu düşünüyoruz. Bu konuda Winnicott (1963) şöyle der:

> *Sağlıklı* kişilerde gerçek kendiliğe karşılık gelen bir kişilik çekirdeği vardır. Bu çekirdeğin algılanan nesnelerin dünyasıyla hiçbir zaman iletişim kurmadığını ve kişinin bu çekirdeğin dış gerçeklikle hiçbir zaman iletişim kurmaması ve ondan etkilenmemesi gerektiğini bildiğini düşünüyorum. Sağlıklı kişiler iletişim kurar ve iletişim kurmayı severse de, her bireyin yalıtılmış, kalıcı olarak iletişimsiz, kalıcı olarak bilinemez, ve aslında, bulunamaz olduğu gerçeği de eşit derecede doğrudur (s. 187).

Winnicott şöyle devam eder:

> İlkel savunmalar örgütlemeye götüren travmatik deneyimler yalıtılmış çekirdeğe yönelik tehditle, bulunma, değiştirilme ve iletişime sokulma tehdi-

1. Kendilik temsillerini oluşturma ve bunları nesne temsillerinden farklılaştırma sürecinin izlenmesinde ayna tepkileri çok önemlidir. İmgeye ilk kez ilgi gösterdiğinde zemin hizasındaki bir aynanın önündeki bir şilteye konan bebek uyarılır ve boşalım hareketiyle kollarını sallamaya başlar. Daha sonra, 6-8 aylık olunca, kendi beden hareketleriyle aynadaki imgenin hareketleri arasında bağlantı kurdukça hareketleri yavaşlar ve düşünceli bir ifadeye bürünür. (Bu yaşta devinimsel olarak yanıt vermeyen çocuklar şaşkın bir şekilde imgeye bakakalırlar.) Daha da sonraki bir yaşta, 9. ya da 10. aylarda, çocuk, imgesini izlerken kasıtlı hareketler yapar; kendisiyle "imge" arasındaki ilişki üzerine deneyler yapmak, onu düzenlemek ve açıklığa kavuşturmak ister gibidir. (Bebek ve yürüme çağındaki çocuğun kendi ayna imgesi karşısındaki davranışı, Dr. John B. McDevitt tarafından yürütülen ayrı bir araştırma projesine konu oldu. Bu araştırma kendisi tarafından yayımlanacak.)

diyle bağlantılıdır. Savunma gizli kendiliğin daha da gizlenmesine dayanır... Sorun, dışlanmışlık yaşamak zorunda kalmadan kendini yalıtabilmektir (s. 187).

Normal ayrılma-bireyleşme süreci boyunca gelişimin başarması gereken görev, gerek bir miktar nesne sürekliliği gerekse bir miktar kendilik sürekliliği, yani kalıcı bir bireylik kurabilmektir. Bu ikinci başarı kimlik duygusunun iki düzeyine ulaşmayı içerir: (1) ayrı ve bireysel bir varlık olduğunun farkına varmak ve (2) cinsiyete bağlı bir kendilik kimliğinin farkına varmaya başlamak.

İkinci yılın sonunda, bünyesel olarak önceden belirlenmiş, cinsiyete bağlı farklılıkların kız ve oğlan çocukların davranışlarında çarpıcı şekilde pekiştiğini gördük. Oğlan çocuğun penisinden duyduğu gurur ve kız çocuğun bedensel narsisizmi anal evrede başlıyor gibidir. Bununla birlikte, kimliğin ikinci aşamasına ulaşılabilmesi için psikoseksüel gelişimin fallik evresinin beklenmesi gerekecektir. Başka bir deyişle, çocuğun cinsiyetin belirlediği beden kendiliği imgesinin bütünleşmesine yönelik belirleyici itici gücü alabilmesi için fallik evreye ulaşılmış olmalıdır. Bu gelişim, cinsiyetin belirlediği pekişmiş bir ben yapısının farklılaşması ve bütünleşmesine, bu farklılaşma ve bütünleşme de libidinal bölgesel yatırımın tabakalaşıp hiyerarşik örgütlenmesine ve beden kendiliğinin ruhsal imge parçalarının temsillerinin bir bütün olarak sentezine bağımlıdır (ayrıca bkz. Loewenstein, 1950).

Kendilik duygusu gelişiminin, gözlemsel araştırmalarda ve yeniden kurgulanmış psikanalitik durumlarda izlenmesi çok güç, belki de olanaksız olan, son derece kişisel ve içsel deneyimlerin prototipi olduğunu bir kez daha vurgulamalıyız. Bu gelişim, bu kitabın kasıtlı olarak kendini sınırladığı çeşitli normal durumlarından çok, başarısız olduğunda kendini açığa vurur.

16

Yeniden Yakınlaşma Krizinin Anlamına İlişkin Sonuç Değerlendirmeleri

Yapmak istediğimiz iş, özel araştırma ortamı düzenlememiz ve yöntemimiz açısından üçüncü yıl, özellikle de üçüncü yılın ikinci yarısı, ampirik olarak, benin yapılanma derecesini geriye dönük olarak değerlendirmek ve deneklerimizin gelecekteki görece normallik ya da küçük ve orta dereceli patolojilerine ilişkin bir temele dayanan tahminler yürütmek için bir platform oluşturdu. Fallik evrede (ve birkaç vakada dördüncü yıldaki oyun seanslarından elde edilen malzemeyle de) ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk üç altevresinin sonuçlarını değerlendirmeye çalıştık.

Kısa süreli tahminlerde bulunmakta bile aşırı ihtiyatlı ve tereddütlü olmamız gerektiğini anladık, çünkü bunlar bile oldukça kararsız gözüküyordu. Bununla birlikte, çalışmamız ayrılma-bireyleşme sürecinin belli kavşakları, yapılanma, olgunlaşma ve gelişim açısından, belli olayların özellikle travmatik nitelik kazanan düğüm noktaları olduğunu (en azından bizim hiçbir surette temsili olmayan örneklemimizde) hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gösterdi. Bunlara örnek olarak, ilk alıştırma altevresinde ben çekirdeklerinin vaktinden önce farklılaşması, çevresel teşvikin yokluğu ve artan yansızlaşmamış saldırganlık; yeniden yakınlaşma krizinin başında annenin bebeğin bedenini serbest bırakmaması vb. gösterilebilir. Ayrıca, gelişim süreci, stres travmalarının yüzeye çıktığı ve rahatsızlıklara neden olduğu (olası temel sahne gözlemlerinin hadım edilme kaygısını ön plana çıkarması, küçük bir yaşta ailede yaşanan cerrahi müdahalelerin çift değerliliği büyütmesi vb.) düğüm noktalarına ve kavşaklara ulaşıncaya kadar travmatik durumların uykuda kaldığı kümeler de bulduk.

Ayrılma-bireyleşmenin bütün seyri boyunca, gelişen benin en önemli gelişim görevlerinden biri, ayrı oluşun tedrici olarak artan farkındalığı karşısında saldırganlık dürtüsüyle başa çıkmaktır. Bunun

başarılması ilkel benin gücüne, yani yapılanmasındaki düzenliliğine bağlıdır (bkz. Weil, 1973). Bu, çocuğun yansız ya da yansızlaştırılmış saldırganlığı benin hizmetinde kullanmasını sağlar ve yaşına özgü kaygıların –nesne yitimi korkusu, sevgi yitimi korkusu, ayrılma kaygısı ve/veya hadım edilme kaygısı– altında ezilmeden ayrı oluşu kabul etmesinde ona yardımcı olur.

Haz ilkesinin yerini gerçeklik ilkesine bırakmasındaki tedriciliğin –özdeşleşme süreçleri aracılığıyla kendilik temsilinin nesne temsillerinden ruh içinde farklılaşması sürecinin farkına varışın tedriciliğinin– dolambaçlı bir yol olduğunu öğrendik. İki temel çizgi, bireyleşmeye karşılık ayrılma, benin yapılanması ve ayrı oluşun farkındalığı, birbirine koşut gelişimlerdir. Bebeğin birincil narsisizmi, kendisinin ve anne-babasının tümgüçlülüğüne inancı tedricen azalmalı, yani yerini özerk işlevselliğe bırakmalıdır. Doğuştan verili etkin saldırgan itiş gücüne –bireyselleşme itmesine– çift değerliliğin gereğinden fazla müdahalesi olmaksızın yansızlaştırılmış enerji yatırılabilmelidir.

Bu, kendiliğe sağlam ikincil narsisizm yatırımının başlamasını sağlar, ben aygıtlarına ikincil özerkliğe ulaşma izni verir, yine çok önemli bir işlev olarak, nesne dünyasına bir miktar yansızlaştırılmış libido yatırılmasını mümkün kılar ve bu yolla yüceltmeyi teşvik eder (E. Kris, 1955).

Sınırlı çalışmamız bize, Oidipus kompleksine ve çocuk nevrozuna giden ilk gelişimin bile neden böylesine önceden kestirilemez olduğu konusunda bir fikir verdi. Ama, aynı zamanda, ruhun "anımsanamaz" ve "unutulamaz" alanını anlayabilmek için, sürekli ve ihtiyatlı bir iyimserlikle daha iyi araçlar, daha incelikli psikanalitik gelişim kuramları geliştirmenin ne kadar gerekli olduğunu da gösterdi. Bunun koruyucu çabalar için anahtar olacağına inanıyoruz.

Psikanalizde bu noktaya kadar ruhun bu alanını az çok bedenduyumsal eşduyumla anlamaya çalıştık. Gelecekte bir gün söz öncesi evrenin perdelenmiş duyumlarının ve diğer türevlerinin çok daha geniş kapsamlı bir eşduyumlu-entelektüel anlayışına ulaşmalıyız (krş. Anthony, 1961).

Bu çalışmada, neden olağan uygun koşullarda bile düzgün ve sürekli ilerleyen bir kişilik gelişiminin olanaksız olmasa bile çok güç olduğuna ilişkin çok şey öğrendik. Bunun, tam da ayrılma ve bireyleşmenin insani durumun ortakyaşamsal kökeninden, başka bir insanla, an-

neyle ortakyaşamdan türemesinden ve ona bağımlı olmasından kaynaklandığını gördük. Bu durum, her insanın başlangıçtaki birincil bilinçdışının derinlerinde, birincil olarak bastırılmış alan denilen yerde yaşadığı aktüel ya da bedenduyumsal olarak düşlenen, arzuların doyurulduğu ve mutlak bir korumanın mevcut olduğu bir birincil özdeşleşme durumuna karşı (Ferenczi'nin mutlak birincil tümgüçlülük kavramı, 1913) daimi bir özlem yaratır.

Ayrıca, kirlenmiş ve temel olarak düşmanca bir dünyada yaşamanın durmadan artan tehlikelerine ayrı bir birey olarak uyum sağlama görevinin büyük karmaşıklığı da düzgün ve sürekli olarak ilerleyen bir kişilik gelişimini aşırı derecede zorlaştırır.

Doğuştan gelen eğilimleri en normal olan, en uygun düzeyde ulaşılabilir bir anneye sahip bir çocuğun bile ayrılma-bireyleşme sürecini krizsiz atlatamaması, yeniden yakınlaşma mücadelesinden yara almadan çıkamaması ve gelişim güçlüğü yaşamadan Oidipal evreye girememesi insani duruma içkin bir özellik gibi görünüyor (Mahler, 1971). 7. Bölüm'de tartıştığımız gibi ayrılma-bireyleşme sürecinin dördüncü altevresinin tek bir kesin bitiş noktası yoktur.

Çalışmamızın başlıca getirilerinden biri, çocuk nevrozunun kaçınılmaz öncülünün, hatta belki de ilk tezahürünün yeniden yakınlaşma krizinde bulunduğunu ortaya çıkarmak oldu. Bu nedenle kitapta buna özel olarak odaklandık. Bu kriz, sık sık üçüncü yılın içlerine kadar devam eder ve fallik-Oidipal evreyle iç içe geçebilir. Bu durumda Oidipus kompleksinin bastırılması ve başarıyla atlatılması üzerinde olumsuz etki yapabilir (bkz. A. Freud, 1965b; Nagera, 1966).

Görüşümüze göre, sağlık ve patoloji anlayışımız büyük ölçüde gelişimin çeşitli veçhelerine bağlıdır ve bizim bakış açımızdan bakıldığında, bunların en önemlisi ortakyaşam ve ayrılma-bireyleşme dönemlerinden geride kalanların niteliksel olarak değerlendirilmesidir.

Yapısal ve inceltilmiş psikanalitik gelişim kurarnlarının çapraz aşılaması yoluyla, libido kuramını genişletmek amacıyla kullanıldığında çocuklukta, hatta yaşam boyunca ortaya çıkan nevrotik semptomların genişleyen kapsamını anlama düzeyimizi ilerletebilecek *araçları* elde etmiş bulunuyoruz.

Libido kuramının nevrozun anahtarını elinde tutan doruğunun, Oidipus kompleksinin, yalnızca bir dürtü kuramı olmayıp aynı zamanda, ve eşit derecede önemli olarak, bir nesne ilişkileri kuramı da olduğu gerçeğini hemen unutuyoruz. Benin ve üstben öncüllerinin

gelişimin ilk düzeylerinde ruh içi çatışmalar yaratma potansiyelini küçümseme yönünde bir eğilim var.

Çocuğun rahim dışı varoluşunun ilk evrelerinin gözlemi ve yeniden kurgulanması yoluyla elde edilen verilerin bütünleştirilmesinin çocuk nevrozunu anlayışımızı geliştirmek açısından yararlı olabileceğini düşünüyoruz. Bize göre, bu anlayış, bebeğin farklılaşarak ortakyaşamsal kalıptan koparken izlediği yolun gözlemlenmesi ve içselleştirilen çatışmanın ilk adımlarının izlenmesi yoluyla büyük ölçüde geliştirilebilir.

Gerek klinik çalışmamızda, gerekse anne-çocuk çiftleri üzerine gözlemlerimizde –bizi şaşırtacak biçimde– bireysel farklılıklar göstermekle birlikte *evreye özgü* olan *gelişimsel çatışmalarla* karşılaştık. Bunlar, ikinci yılın ikinci yarısından itibaren şaşırtıcı bir düzenlilikle gerçekleşiyordu.

Başyazarın Heinz Hartmann onuruna basılan kitapta yer alan makalesinde (Mahler, 1966b) tanımladığı gibi, narsisizmin sönme tehlikesine karşı özellikle zayıf olduğu an, tam da çocuğun tümgüçlülük sanrısının –alıştırma döneminin– doruğunda olduğu noktadır.

Bu dönemde, 15.-16. aylar arasında, çocukta kendi ayrı oluşunun kesin bir farkındalığı gelişir. Benin olgunlaşmada ulaştığı, dik serbest devinim ve ilerlemiş bilişsel gelişimde doruk noktasına ulaşan düzeyin sonucu olarak, çocuk yeni ve rahatsız edici bir gerçekle karşı karşıya gelir ve tümgüçlü büyüklük sanrısını artık sürdüremez.

Ayrılma-bireyleşme sürecinin üçüncü altevresi olan yeniden yakınlaşma döneminde bireyleşme hızla ilerler ve çocuk mümkün olduğunca bunun alıştırmasını yaparken, ayrı oluşunun gittikçe daha fazla farkına varır ve bu ayrı oluşu yadsıyabilmek için kısmen içselleştirilmiş, kısmen hâlâ eyleme konmakta olan her türlü başa çıkma mekanizmasını kullanmaya başlar. Sık gözlemlenen başa çıkma davranışlarından biri, çocuğun ısrarla annesinin ilgisini ve katılımını talep etmesidir. Ama, daha önce de söylediğimiz gibi, içselleştirme süreçleri bu noktada büyük bir hızla sürmekte ve benin dış dünyadan bağımsız özerkliğine katkıda bulunacak yapıları kurmaktadır.

Küçük yürüyen çocuk, sevgi nesnelerinin, yani anne ve babasının kendi çıkarları olan ayrı bireyler olduğunu tedricen kavrar. Hem kendi büyüklüğü sanrısını, hem de anne ve babasının tümgüçlülüğüne olan inancını tedrici ve acılı bir biçimde terk etmek zorundadır. Bunun sonucu, ayrılma kaygısının artışı, anneyle özdeşleşmeden çıkış

ve onunla zorlayıcı dramatik kavgalardır (bizim görebildiğimiz kadarıyla, babayla daha az kavga yaşanır). Burası bizim *yeniden yakınlaşma krizi* adını verdiğimiz kavşaktır.

Yeniden yakınlaşma mücadelesinin kökeni, çocuğun bir yandan beninin hızlı olgunlaşması sonucunda ayrı oluşunu kavramak zorunda kalması, öte yandan hâlâ kendi ayaklarının üzerinde duramayacak durumda ve daha yıllar boyunca ailesine muhtaç olmasından kaynaklanan *insan türüne özgü* ikilemdir.

İkinci yılın çok sonrasına kadar sürebilen çocukluktaki en önemli üç kaygı yaratıcı durum, yeniden yakınlaşma döneminde birbirlerine yakınsar: (1) Nesne yitimi korkusu içselleştirmeyle kısmen yatıştırılmış, fakat aynı zamanda anne-babanın taleplerinin de içe yansıtılmasıyla karmaşıklaşmıştır. Bu içe yansıtma yalnızca üstben gelişiminin başlangıcını göstermekle kalmaz, nesnenin sevgisini yitirme korkusuyla da kendini dışa vurur. Bu korku ise anne-babanın onaylama ve onaylamamalarına karşı çok duyarlı tepkilerle kendini gösterir. (2) Bedensel duyu ve baskıların farkındalığı, tuvalet eğitimi döneminde bağırsak ve mesane duyumlarının farkına varılmasıyla artmıştır. (3) Çoğu örnekte,–sandığımızdan oldukça önce–cinsler arasındaki anatomik farkın keşfine karşı bir tepki vardır, ve bu tepki hadım edilme kaygısı ya da penis hasedinin zamanından önce ortaya çıkmasına yol açar.

Bazı çocuklarda geçici gelişimsel bozukluklar baş göstermiş olsa da, çoğu çocuk gelişimsel güçler sayesinde yeniden yakınlaşma çatışmasını çözmeyi ve nesne ilişkisinin ve ben işlevselliğinin daha yüksek ve daha geniş düzeylerine çıkmayı başardı. 1963'te başyazar, araştırmamızın "normal bebek/yürüyen çocuğun, annesinden coşkusal destek ve katılım almak konusunda kararlı ve bazen önemli olumsuzluklara rağmen genellikle bunu elde etmeye muktedir olduğu" düşüncesini pekiştirdiği gözleminde bulundu. Çocuğun gittikçe pekişen ben yapısının ikincil özerkliğini oluşturmasını engelleyen, hâlâ kısmen çevresel olan etkileri savuşturmasını sağlayan uyum ve savunma mekanizmalarına (ilerideki savunmaların öncüllerine) ilişkin pek çok ayrıntı öğrendik.

Ancak, bazı çocuklarda yeniden yakınlaşma krizi büyük bir çift değerliliğe, hatta nesne dünyasının "iyi" ve "kötü" olarak bölünmesine yol açar. Bu bölünmenin sonuçları ileride narsisistik çeşitlilik gösteren nevrotik semptomlar halinde örgütlenebilir. Başka bazı çocuklarda gelişimsel başarısızlık adacıkları gizillik ve ergenlik dönemle-

rinde sınır durum semptomatolojiye yol açabilir.[1]

Yeniden yakınlaşma düzeyinde saplantı, bugünlerde yardım için bize başvuran birbirinden farklı çocuk ve yetişkin hastada ara ara görülmektedir. Bu kişilerdeki en yaygın kaygı ayrılma kaygısıdır. Duygulanımlarına, öfke krizlerinin yaşandığı, yatışarak özgecil teslimiyete dönüşebilen bir narsisistik öfke egemendir (A. Freud, 1936). Temel çatışmaları, bize göre, yeniden yakınlaşma krizinde eyleme konmuş ilkel narsisistik mücadelede aranıp bulunabilir. Fakat bu çatışma büyük ölçüde hastaların kararsız *kimlik duyguları* nedeniyle merkezi bir içsel çatışma halini almış da olabilir (Erickson, 1959).

Bitirirken yeniden yakınlaşma kriziyle, klasik olarak düşünülen şekliyle çocuk nevrozu arasındaki bağlantıyı göstermek istiyoruz. Yeniden yakınlaşma krizine saplanmanın anlaşılmasının, özellikle ana sorunu Maurice Bouvet'nin (1958) kendilikle nesne dünyası arasında "uygun ve yeterli mesafe"yi bulmak olarak tanımladığı sorun olan hastalarda nevrozun kökenini bir parça aydınlatacağına inanıyoruz. Burada iyi nesne temsili, yani sabık "salt iyi" ortakyaşamsal anneyle sevinçli bir kaynaşma özlemi ile özerk kendilik kimliğinin yitimine neden olabilecek şekilde onun tarafından yeniden yutulmaya karşı savunma arasında bir gidip gelme yaşanır.

Bu mekanizmalar yeniden yakınlaşma altevresinde kökten ve ilkel bir biçimde ortaya çıkan temel çatışmanın sonucudur. Yeniden yakınlaşma altevresinin karmaşık gelişimsel süreçleri ve başarılı ya da başarısız çözümü kuşkusuz ki çocuğun daha sonra gelen Oidipal krize yaklaşım tarzını etkiler.

Çocuğun yeniden yakınlaşma krizindeki özlem ve yitimlerin acısına karşı çözümü olarak ortaya çıkabilen nesne dünyasını bölme eğilimi, çift değerliliği destekleyerek ve gerek Oidipal gerekse Oidipus sonrası kişilik gelişimini sekteye uğratarak, Oidipal dönemin nesneyle ilişkili karmaşık çatışmalarının çözümünde büyük güçlüklere yol açıyor olmalıdır.

Çocuk nevrozu, bu ve belki başka çeşitli biçimlerde, Oidipal dönemde açıkça görünür hale gelir; ama *kendisinden önce gelen* yeniden yakınlaşma krizinin akıbetine göre biçimlenmiş olması mümkündür.

1. Bu kitapta bu değişimlerin ayrıntılarına girmemeyi tercih ettik.

Ekler

Veri Çözümlemesi ve Ardındaki Mantık: Sistemli Klinik Araştırmada Bir Vaka İncelemesi

Ek A

Elde Edilen Veriler

ANNELER VE ÇOCUKLAR

Pilot çalışmanın (1959-62) ve daha biçimsel araştırmanın (1962-68) yürütüldüğü yıllar boyunca 38 çocuk ve 22 anneyi inceledik. 1962' den itibaren giderek çalıştığımız çocukların daha yoğun bir biçimde incelenmesine odaklandık. Bu çocuklar üzerindeki yoğun çalışmamız, ilk pilot gözlemlerimizden edindiğimiz kavramların yeni anne-bebek çiftlerinin daha biçimsel incelenmesiyle zenginleşmesi sonucunda daha verimli oldu. Yoğun incelemenin ana dönemlerinin ardından ikinci çocuk grubundakilerin birçoğuyla periyodik temaslar devam etti. Bu çocukların ve anne-babalarının özelliklerinin bir özeti Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1

Deneklerin Seçilmiş Özelliklerinin Özeti

Grup I: Eylül 1959-Ocak 1962. N= 16 annenin 17 çocuğu

Grup II: Ocak 1962-Haziran 1968. N= 13 annenin 21 çocuğu

ÖZELLİK	GRUP I	GRUP II
A. Yaş		
1. Çalışmaya girişte ortalama yaş	13 ay	2,5 ay
2. Girişte yaş aralığı	1-27 ay	1 hafta-10 ay
3. Düzenli katılımın bitişinde ortalama yaş	31 ay	31 ay
4. Bitişte yaş aralığı[1]	20-40 ay	7-48 ay
5. Ortalama katılım süresi	18 ay	28,5 ay
B. Cinsiyet		
6. Erkek çocukların sayısı	8	12
7. Kız çocukların sayısı	9	9

1. Bazı çocuklar çeşitli nedenlerle 36. aydan sonra da araştırma ortamımıza gelmeye devam ettiler. Fakat sadece 36. aya kadar incelendiler.

C. Kaçıncı çocuk oldukları[2]		
8. İlk çocuk	11	3
9. İkinci çocuk	3	12
10. Üçüncü ya da daha sonra	1	6
D. Çalışmaya katılan kardeş sayısı[3]		
11. Bir çocukları çalışmaya katılan ailelerin sayısı		12
12. İki çocukları çalışmaya katılan ailelerin sayısı		8
13. Üç çocukları çalışmaya katılan ailelerin sayısı		2
14. Dört çocukları çalışmaya katılan ailelerin sayısı		1
E. Anne-baba yaşları[4]		
15. Çalışmaya girişte annelerin ortalama yaşı	Eksik veri	31 yaş
16. Annelerin çalışmaya girişteki yaş aralığı	Eksik veri	25-43 yaş
17. Çalışmaya girişte babaların ortalama yaşı	Eksik veri	36 yaş
18. Babaların çalışmaya girişteki yaş aralığı	Eksik veri	26-65 yaş
F. Anne-babaların eğitimi[4]		
19. Annelerin ortalama eğitimi	Eksik veri	15,3 yıl
20. Annelerin eğitim aralığı (lise-yüksek lisans)	Eksik veri	12-18 yıl
21. Babaların ortalama eğitimi	Eksik veri	16,7 yıl
22. Annelerin eğitim aralığı (lise-doktora)	Eksik veri	12-20 yıl
G. Ailelerin (ve çocukların) dinleri[5]		
23. Protestan	7 (8)	5 (10)
24. Yahudi	3 (3)	4 (5)
25. Katolik	4 (4)	2 (4)
26. Karışık	3 (3)	2 (2)

2. Grup I'den iki çocuk için bu bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden buradaki toplam 17 değil, 15'tir.

3. Kardeş sayısını altgruplara bölmenin anlamı yok. Yine de Grup II'deki ikinci ya da daha sonra doğan çocukların sayısının büyüklüğünün, bunların çoğunun önceki çalışmaya katılan çocukların kardeşleri olmasından kaynaklandığını belirtelim.

4. Bu veriler Grup I'deki anne-babalar için eksiktir. Ama genel itibarıyla bunlar Grup II'ye çok benzemektedir.

5. Her dinden ailelerin ve (parantez içinde) çalışmamıza katılan çocukların sayıları verilmiştir.

HAM VERİLER

Yönelimimiz başından sonuna kadar çift odaklıydı; denek her zaman anne-çocuk ikili birimi oldu. En değerli veri kaynakları anne-bebek çiftlerinin katılımcı ve katılımcı olmayan (tek yönlü bir pencerenin ardında duran) gözlemciler tarafından gözlemlenmesiydi. Ayrıca, çocukları tek başlarına ve anneleriyle etkileşim içindeyken filme aldık. Daha sonraları, özellikle yaşamın üçüncü yılında yürüyen çocukların grup olarak gözlemi de buna eklendi. Büyük yürüyen çocukların (üçüncü yılında) bireysel oyun seanslarının da çok önemli olduğunu gördük. Testler, babalarla görüşmeler, ev ziyaretleri de uygulandı.[1] Elde edilebilen veri türlerinin tam bir özeti Tablo 2'de verilmiştir. Aşağıda veri toplama sürecinin her bir bölümünü yorumlayacağız. Aşağıdaki numaralar Tablo 2'deki numaralanmış maddelere karşılık gelmektedir.

1) *Katılımcı gözlemlerimizin* düzenlenmesi ve zaman açısından programlanmasında iki amaç geliştirdik: (1) Her anne-bebek ziyaretinin kısa da olsa düzenli bir kaydını tutmak (günlük kayıt) ve (2) bizim için özellikle önemli olduğunu düşündüğümüz alanların ayrıntılı, seçilmiş gözlemlerini yapmak. İkinci tür gözlemler, uygulanabilir olduğu sürece, katılımcı olmayan bir gözlemcinin aynı zaman dilimini kapsayan canlı bir değerlendirmesiyle (aşağıya bakınız) eşgüdümlüydü. (Annelerin rahatlık ve tercihlerini karşılayacak şekilde –mümkün ve çalışmaya uygun olduğu müddetçe– esnek bir devamın sık sık zaman programıyla ilgili sorunlar yaratacağı gerçeğini kabullenmiştik.)

Katılımcı gözlemciler, odanın içinde anneler ve çocuklarıyla çalışıyorlardı. Bir süre sonra, katılımcı gözlemcinin zaman ve dikkatinin bir bölümünü gözlem yerine "katılım"a ayırmak zorunda olduğu konusunda daha gerçekçi düşünmeye başladık. Atmosferin sürdürülmesi, "işlerin görülmesi" ve devamlılığı sağlamak için annelerle etkileşim içinde olunması, çaba ve zaman gerektiriyordu ve gözlem verileri toplama gereksiniminin yanı sıra bunların da hep akılda tutulması gerekiyordu. Bu ikili gereksinimi karşılamak üzere bu işleri görmesi için her seansta bir katılımcı gözlemci atadık: Anneleri o karşılıyor,

1. Ne yazık ki çalışmamızın bu önemli yönünü gerçekleştirmek için yeterli işgücü, zaman ve paraya sahip değildik.

TABLO 2
Veri Toplama

VERİ TİPİ	SIKLIK	UYGULANDIĞI YÖNTEM	YÖNTEM	KAYDI YAPAN
1) Katılımcı gözlemler	Her anne-çocuk çifti için haftada bir veya iki kez; ayda yaklaşık 40 gözlem kaydı	Araştırma boyunca	Çocuğun davranışlarının; anne-çocuk etkileşiminin; annenin gruptaki davranışlarının, çocuğu ve kendisiyle ilgili değerlendirmelerinin; ve annenin kişiliğinin betimlendiği 2-4 sayfalık rapor	Araştırma psikiyatrları, bebek ve yürüyen çocuk odalarından sorumlu baş katılımcı gözlemciler
2) Katılımcı ve katılımcı olmayan gözlemcilerin yürüttüğü eşgüdümlü gözlemler	9. aya kadar haftada bir; 9-18. aylar arası iki haftada bir; 18. aydan sonra ayda bir; ayda yaklaşık 25 gözlem kaydı.	Veri toplamanın son beş yılı boyunca	Anne-çocuk çiftlerinin 30-50 dakikalık gözlemi. 2-5 sayfalık canlı anlatım	3 katılımcı ve katılımcı olmayan gözlemci
3) Alan gözlemleri	Ayda yaklaşık 20 kez	Veri toplamanın son dört yılı boyunca	Ayrılma-bireyleşme süreciyle bağlantıları açısından seçilen sekiz alanda kaydedilen, çıkarsanan formülasyon ve yargılar (örneklerle). 2-3 sayfa	Katılımcı olmayan gözlemciler

4) Annelerle görüşme	Haftada bir	Araştırma boyunca	Çocuğun gelişimi, ebeveyn-kardeş-çocuk ilişkisi ve ailedeki olaylar üzerine 3-5 sayfalık rapor	Araştırma psikiyatrları, baş katılımcı gözlemciler
5) Babalarla görüşme	*Yılda bir veya iki kez*	*Araştırma boyunca* (ama başlangıçta daha düzensiz bir biçimde)	*Çocuğun gelişimi ve* baba-çocuk ilişkisi üzerine 4 sayfalık rapor	*Araştırma psikiyatrları*
6) Filme alma Anne-çocuk çiftlerinin seçilen davranış dizilerinin filmleri	Her altevreye ilişkin kronolojilere uygun olarak	Araştırma boyunca (ama ilerki aşamalarda daha sistemli olarak)	Anne ve çocuğun odanın içinden filme alınması. Anne-çocuk çiftlerinin davranışlarının betimlendiği kâğıda dökülmüş film gözlemleri. Filmlerdeki dizilerin açıklandığı film notları da hazırlandı.	Araştırma kameramanı
7) Ev ziyaretleri	Yaklaşık iki ayda bir resmi olmayan bir ziyaret	Araştırma boyunca (ama başlangıçta düzensiz, ilerki aşamalarda daha sistemli olarak)	Annenin (bazen de babanın) ve çocuğun ev ortamındaki davranışları (özellikle merkezdeki grup *ortamıyla* karşılaştırılarak) üzerine 4-5 sayfalık rapor	Baş katılımcı gözlemci ve diğer katılımcı gözlemciler

VERİ TİPİ	SIKLIK	UYGULANDIĞI YÖNTEM	YÖNTEM	KAYDI YAPAN
8) Çocuklara uygulanan gelişim testleri	Her çocuğun en az dört kez (yaklaşık 5., 10., 18. ve 30. aylarda) test edilmesi	Araştırma boyunca	Standartlaştırılmış gelişim testlerinin uygulanması ve gelişim profillerinin hazırlanması	Çocuk testleri uzmanı (araştırma ekibinin dışından)
9) Annelere uygulanan kişilik testleri	Tüm anneler araştırmaya girişlerinde psikolojik değerlendirmeden geçtiler	Her anne için bir kez	Projektif test grubu	Klinik psikolog (araştırma ekibinin dışından)
10) Daha büyük yürüyen çocukların gözlemi	Her yürüyen çocuk grubu seansında	Yürüyen çocuk grubu oluşturulduktan sonra sürekli olarak	2-4 sayfalık raporlar	Katılımcı gözlemciler
11) Daha büyük yürüyen çocuklarla bireysel oyun seansları	Yürüyen çocuk grubundayken haftada bir ve sonrasında bir yıl boyunca	Çocuğun gruptaki son iki yılı ve sonrasında takip yılı boyunca	Oyun odasındaki her çocuk için ekibin bir üyesi atandı	Baş katılımcı gözlemciler ve psikiyatrlar

gerektiğinde bebeklerin paltolarını çıkarmalarına yardımcı oluyor, onlara içecek sunuyor, annesi bir görüşme için dışarı çıktığında odada kalan bebeğe göz kulak oluyor, sessizlik rahatsız edici olduğunda sohbetin devam etmesini sağlamaya çalışıyordu. Özetle, öncelikli işi anlık gereksinimleri karşılamaktı. Aynı zamanda her anne-çocuk çifti için, yalnızca ana noktaları; geliş-gidiş saatlerini, özel olayları, baskın ruh halini içeren günlük kaydı da o tutuyordu. Ayrıca, seansın ardından, özel temas içine girdiği ya da ayrıntılı olarak gözlemleme imkânı bulduğu anne-çocuk çiftlerine ilişkin kapsamlı bir gözlem raporu da hazırlıyordu.

Böylece öbür katılımcı gözlemci ya da gözlemciler (genellikle en az bir, ama bazen iki ya da daha fazla) bütün dikkatlerini belirli bir anne-çocuk çiftine verebiliyorlardı. Eşgüdümlü, saatli, ayrıntılı gözlemler yapabiliyor (gözlem bölmesindeki katılımcı olmayan gözlemciyle eşzamanlı olarak) ve gözlemleri en az gecikme ve unutma payıyla kaydetmek üzere odayı terk edebiliyorlardı.

Katılımcıların yazıları için talimatlar geliştirdik. Gözlemcinin dikkati her zaman iki odaklı olmalı, yani yalnız anneye ya da çocuğa değil, anne-çocuk çiftine odaklanmalıydı. Çocukta, annede ve ikisi arasında neler olup bittiğini anlamada kendi eşduyumlarına güvenmekte kendilerini özgür hissetmeliydiler. Davranış ve güdülenme dizileri üzerine düşünüp bunları gözlemlemeliydiler. Bu şekilde, gözlemcilerin geniş ve anlamlı davranış birimlerini esas alarak düşünmelerini ve görüngüleri örgütlemede kendi düşünce ve genel deneyimlerinden yararlanmalarını amaçladık. Aynı zamanda onlardan bildirdiklerini belirli gözlemlenmiş davranışların ayrıntılı kanıtlarıyla desteklemelerini istedik. Bu çok büyük bir istek gibi görünebilir ve başlangıçta gerçekten de öyleydi. Ama uygulamayla katılımcı gözlemcilerin gözlem ve akılda tutma güçlerinin arttığını gördük. Gözlemlenen anne-çocuk birimine ve kıyaslama ve tezat imkânı sunan öbür anne-çocuk birimlerine ilişkin bilgilerinin zamanla artışı onlara çok yardımcı oldu.

Gözlemcilerin fotoğraf makinesi değil, duyarlı klinikçi işlevi gördükleri açık olmalıdır: Öznellik potansiyeline karşın, görüngüleri anlamada onların deneyimlerine güvendik. Birden fazla gözlemci kullanarak, zaman içinde yinelenen gözlemlerle ve özellikle de haftalık klinik toplantılarımızdaki tartışmalarla bu öznellik potansiyelini azaltmaya çalıştık.

2) Anne-çocuk çiftlerinin *eşgüdümlü gözlemleri*, katılımcı olmayan gözlemciler tarafından, tek yönlü aynalı bir pencerenin gerisindeki gözlem bölmesinden, bir seferde ortalama 30'ar dakikalık, bazen daha uzun süreli olarak yapılmaktaydı. Zaman sınırlarına katı bir şekilde bağlı kalınmadı. Örneğin, zaman bittiği için ilginç bir dizinin anlatımı kesilmedi; katılımcı olmayan gözlemciden belli bir dizinin (sözgelimi bir annenin görüşmeden dönüşü ve çocuğun buna tepkisi) bitimine kadar yerinde kalması istendi. Deneklerimiz sık sık ve uzun süreli olarak geldikleri için, bölmeden sürekli izleme fikrini araştırmamıza uygun bulmayarak başlangıç aşamasında bıraktık.

Daha sonraları, en az 2-3 yıl boyunca, katılımcı olmayan gözlemcilerin, bir anne-çocuk çiftine ilişkin canlı değerlendirmelerini katılımcı gözlemciyle eşgüdümlü olarak yapmalarını sağladık; böylelikle ayrıntılı olarak gözlemlenen yarım saatin en az iki anlatımı oldu. Bu çifte gözlemde doğru dizi ve kesin davranışsal-tanımlayıcı ayrıntılar konusunda katılımcı olmayan gözlemleri esas alıyorduk. Bununla birlikte, katılımcı olmayan gözlemcileri, kendilerini olayların mekanik bir betimlemesiyle sınırlandırmaktansa bazı özet saptamalarda bulunmaya teşvik ettik. Katılımcı olmayan gözlemcilere verilen talimatlarda da anne ya da çocuğun değil, anne-çocuk etkileşiminin gözlemlenmesi gereğini vurguladık.

Bu eşgüdümlü gözlemlerin ilginç bir geçmişi var. Araştırmanın daha biçimsel ve daha klinik bazı yönleri tedricen eşgüdümlü hale getirildi. Başlangıçta katılımcı olmayan gözlemciler sadece tek yönlü pencerenin ardından çeşitli davranışların derecelendirmesini yapıyorlardı (Ek C'deki "davranış derecelendirmeleri"ne bakınız). Başyazar, bir klinik betimleme eşlik etmedikçe, derecelendirilen görüngünün klinik mantığı açıkça ortaya konmadıkça ve özellikle de kucak bebekleriyle yürüyen çocuklar aynı derecelendirme ölçütleri kullanılarak kıyaslandığı sürece, derecelendirmelerin yanıltıcı olduğuna ve ne araştırmanın diğer bölümleriyle, ne de kendi varsayım geliştirme süreciyle bütünleştirilebileceğine karar verdi. Başka bir deyişle, bu değerlendirme ölçekleri, bu halleriyle, verilerin gün gün incelenmesiyle uğraşan, ağırlıklı olarak klinik yönelimli araştırma personeli tarafından kullanılamıyordu. Bu nedenle derecelendirmeyi yapanlardan, derecelendirmeye ek olarak gözlemlerini de yazmalarını ve her bir derecelendirme için ayrıntılı nedenler göstermeleri istendi. Bu durum, baş araştırmacı için, sistemli klinik ve metodolojik bakımdan

daha biçimsel yaklaşımların bir araya getirilmesi ve uzlaştırılması olanaklarının ve bunun değerinin; ve aynı zamanda araştırmacı olarak psikanalist ile psikanaliz eğitimi görmüş araştırmacı arasındaki işbirliği olanaklarının keşfedildiği önemli bir dönemin başlamasına yol açtı. Sonuçta (daha sonraki, üst kattaki araştırma ortamımızda), derecelendirmeler terk edildikten sonra, yukarıda anlatılan (eşgüdümlü katılımcı ve katılımcı olmayan gözlemler) düzenlemeye, çok üretken bulduğumuz bir yönteme ulaştık.

3) Canlı anlatımlara ek olarak, klinik gözlemci için önceki derecelendirmelerden çok daha değerli olan özgül *alan gözlemleri* de yapılıyordu. Gözlemcilerden alan gözlemlerini tanımlamaları ve yorumlamaları istendi. (Bu, 1963-66 yılları arasında projeye dahil olan psikolog katılımcı gözlemci Dr. Kitty La Perriere tarafından başlatıldı ve özenle uygulandı.) Bu alanlar, daha 1962'de açıkça belirlenmiş olan ayrılma-bireyleşme sürecinin altevreleriyle ilgilerine göre seçildi. Bunlar, devinim sistemi etkinliği, duyusal-devinimsel etkinlik, nesne ilişkileri (anne ve başkaları), cansız nesnelerle ilişki, acı ve engellenmeye tepkiler, saldırganlık ve çift değerlilik, seslendirmeler, duygu ve ruh hali, beden ve kendilik alanlarıydı.

Özellikle başyazarın altevre varsayımını geliştirmesinden sonra, katılımcı olmayan gözlemcilere görece bağımsız bir gözlem eğilimi sağlayabilmek için, onların personelin geri kalanıyla etkileşimlerini sınırlı tutmaya çalıştık. Bu gözlemciler, kural olarak, personel toplantılarımıza katılmadılar; altevre kuramını ve altevreye özgü olduğu varsayılan davranış özelliklerini bilmiyorlardı; anne-çocuk çiftleri hakkında kendi topladıkları malzemenin dışındaki malzeme üzerine de derinlemesine bir bilgileri yoktu. Önemli ölçüdeki bu yalıtılmışlık, pek de seyrek olmayarak, personel sorunları yaşamamıza yol açtı; çünkü katılımcı olmayan gözlemcinin birçok yeteneğe sahip olması gerekiyordu (yazma kolaylığı ve ustalığı; anne, çocuk ve öbür kişiler arasındaki etkileşimlere karşı yüksek düzeyde bir klinik duyarlılık), oysa bu iş araştırma asistanı düzeyindeydi (çünkü bu gözlemcileri kuram oluşturma işinden büyük ölçüde uzak tutuyorduk) ve bu yüzden az bir etkileşim ve görece az geribildirim sunuyordu. Bu pozisyonda oldukça sık görevli değişimi yaşandı ve bu gözlemcilerle personelin geri kalan kısmı arasında etkin mesafeyi yalnızca bir yıl boyunca sürdürebildik.

4) *Annelerle görüşmeler* haftada bir, bazen bebek odasında, bazen çocukla birlikte ya da onsuz ayrı bir odada gerçekleştirildi. İlk ortam düzenlememizde, kısmen mekânın darlığından dolayı, görüşme sırasında sık sık çocuk da yanımızda oluyordu. O dönemde ilgilendiğimiz konular çocuğun yanımızda olmasını engellemiyordu ve çocuğun görüşmede bulunup bulunmaması anneden uzak oluşa ne kadar tahammül edebildiğine bağlıydı. Başlangıçta bu görüşmelerdeki amacımız anne-çocuk etkileşimini grubun geri kalanından yalıtılmış bu daha samimi ortamda gözlemlemek ve anneden çocuğun gelişimi, ev yaşamı ve ailevi olaylara ilişkin bilgi almaktı. Her anneye belli bir görüşmeci atanmıştı ve zaman içinde görüşmecilerle anneler arasında bir ilişki gelişti. Daha sonraları, özellikle 1965'te Dr. McDevitt'in projeye katılışından sonra görüşmelerin odağı, ayrılma tepkilerinin soruşturularak ayrıntılı ve özenli bir biçimde incelenmesine kaydı.

5. Deneklerimizin gelişim seyrinin kapsamlı bir tablosunu elde edebilmek için *babalarla görüşmelerin* de zorunlu olduğunu hissettik. Babanın kişiliği, ailedeki rolü, çocuğuna karşı tutumu, aralarındaki etkileşim ve özellikle de çocuğun babasıyla kurduğu özel ilişki üzerine ek bilgiye ihtiyacımız olduğunun uzun süredir farkındaydık. Araştırmanın başından itibaren odada gözlemci bulunduruyorduk. Çok geçmeden çocukların çoğunun araştırma psikiyatrlarından birine, araştırma ekibinin en yüksek konumdaki erkek üyesi olan, o sıralar sık sık bebek odasında bulunan Dr. M. Furer'e olumlu yanıt verdiği dikkatimizi çekti. Bu yanıtın, annelerin bildirimlerine göre çoğu benzer biçimde olumlu nitelikte olan, babayla ilişkilerle bağlantılı olduğu varsayımında bulunduk.[2]

Dr. John B. McDevitt, projeye katılışından sonra babalarla daha sistemli ve kapsamlı temaslar kurmaya başladı. Araştırma psikiyatrı, bilgi elde etmek ve babalara, özellikle de çocuğun babayla etkileşimine ilişkin bir izlenim edinmek için babalarla aralıklı olarak bir dizi görüşme düzenledi. Babalar bu konuda büyük bir ilgi ve heves gösterdiler. Görüşmeleri önce çocukları hakkında bilgi vermeleri için bir çağrı olarak yorumlama eğilimindeydiler; bu konuda istekliydiler ve

2. Sonraları, Dr. David Mayer, Dr. Herman Roiphe, Dr. William Greenspon, Dr. Robert Holter, Dr. John McDevitt ve Dr. Ernest Abelin de (belirtilen sırayla) katılımcı gözlemci olarak çalıştı.

kendilerini yeterli hissediyorlardı (ve gerçekten bazen annelere göre daha büyük bir nesnellik gösterdiler). Çoğu çocuklarıyla olan ilişkileri üzerine de rahatça konuşuyor, kimileri bu ilişkiyle kendi geçmişleri ve psikoterapi deneyimleri arasında bağlantı kuruyordu.

Bu görüşmelere ek olarak bebek odasında bazen, imkânları varsa çocukları babaların getirdiği bir Babalar Günü de düzenliyorduk. Bu günler, baba-çocuk etkileşimini, bizim için en tanıdık, anne-çocuk etkileşimiyle kıyaslamak için standartlara sahip olduğumuz bir ortamda gözlemleme olanağı sağladı.

6) *Film kayıtlarımızı* ham veriden çok belgeleme olarak kabul etmeyi sürdürdük. Amacımız anne-çocuk çiftlerimizin çoğunun altevreyle ilgili dikey bir kaydını hazır bulundurmaktı. Çocuklarımızın farklı yaş düzeylerinde kesitsel karşılaştırmalarını hazırda bulundurmayı amaçladığımız için, filme çekme programımız hem kronolojik yaşa, hem de ayrılma-bireyleşme sürecinin altevrelerine göre düzenlendi. Ve son olarak, filme çekme etkinliği kapsayıcı değil, seçiciydi. Araştırma açısından önemli bulduğumuz davranışların örneklerini topluyorduk ve kural olarak sırf sergilendiği için aynı davranışı yakın aralarla iki kez filme almıyorduk.

Filme alma bir bölmedeki sabit bir noktadan değil, bebek ve yürüyen çocuk odalarının içinden yapılıyordu. Konum sabit olmadığı gibi filme alma zamanları da sabit değildi. Dolayısıyla, özellikle ilk zamanlarda, seçim büyük ölçüde çekimi yapanın yargısına bırakılıyordu. Bu nedenle, bu kişinin yardımcı bir teknisyen değil, araştırma ekibinin etkin bir üyesi olması gerekiyordu. Kameranın konumunun ve zamanlamanın esnekliği araştırma açısından çok faydalı oldu. Bununla birlikte, farklı anne-çocuk çiftlerinin film kayıtlarının kıyaslanmasını mümkün kılmak için belli ölçüde yönlendirmenin gerekli olduğunu görünce, filme alma işleminin sıklık ve süresine ilişkin bir program ve filme alınacak içerik hakkında da genel talimatlar hazırladık. Altevreleri formüle ettikten sonra çocukları ilk olarak yaklaşık 5 aylıkken ve sonrasında her altevrede belirli aralıklarla filme almaya başladık. Buna, çocuğun anne odada yokken ve odaya döndüğünde sistematik olarak filme alınmasını da ekledik.[3]

3. Beş aylık oluncaya kadar her çocuk için ayda 30-40 metre film çektik. 5 ila 17. aylar arasında haftada bir (ayda toplam 100 metre), 17 ila 24. aylar arasında iki

Bir anne-çocuk çiftinin tam bir dikey kaydı, çocuğun ayrılma-bireyleşme sürecindeki gelişme hızına bağlı olarak, az ya da çok sıklıkla filme alındığı dönemlerle, yaklaşık 1200 metre tutmaktadır. Bizim çalışmamız açısından en önemli nokta, bu filmlerin çocukları birbirleriyle kesitsel olarak karşılaştırmakta kullanılmasıydı. Bugüne kadar, tek tek anne-çocuk çiftlerinin kayıtları bir araya getirilerek sekiz ya da dokuz konuya yönelik film oluşturuldu. Bu filmlerle şunların örneklenmesi amaçlandı: (1) ayrılma-bireyleşme sürecinin altevreleri, (2) temel ruh hallerinin bir ön incelemesi, (3) aynı annenin iki çocuğunu kıyaslayarak anne-çocuk etkileşiminin en önemli kısımları, (4) nesne sürekliliği, (5) oluş halinde uyum ve savunma, (6) ayrılma-bireyleşme sürecinin yeniden kurgulamayla ilişkili yanları, (7) ayrılma tepkileri ve (8) libidinal nesne sürekliliğinin gelişimsel yönleri. Ayrıca, başyazar, New York ve Philadelphia Psikanaliz Enstitülerindeki öğrencilere verdiği derslerde kullanmak üzere sayısız makarayı bir araya getirmiştir. Film kayıtlarının hem kesitsel hem dikey kataloglarının hazırlandığı bir film kütüphanesi hazırlama çalışmalarına başladık. Tüm filmlerimiz için özel film notları bulunuyor (temize çekilmiş ve defterlerde dosyalanmış halde).

7) *Ev ziyaretlerinin* örüntüsü tedrici bir değişim geçirdi. Başlangıçta bu ziyaretler oldukça nadir düzenleniyordu ve resmi olarak görülme eğilimindeydi; dolayısıyla gözlemlenen olayların niteliği değişiyordu. Ev ziyaretleri sıklaştıkça ve her eve düzenli sayılabilecek bir biçimde devam eden ve annelerin zamanla daha yakından tanıdıkları belli bir görevli atandıktan sonra, izlenen ailelerin yaşamlarındaki oldukça temsili günlere ve özellikle çalışmaya katılan çocuğun rutin bakımına (beslenme, tuvalet) tanık olma konusunda –tabii ki değişen derecelerde– daha başarılı olmaya başladık. Anneler günlerini her zamanki gibi sürdürmeleri isteğimizi zamanla büyük ölçüde kabul ettiler ve bu bize o aile için karakteristik hava ve etkinlikler hakkında bir miktar bilgi sağladı. Ziyaretler genellikle hafta içi ve gündüz gerçekleştiriliyordu. Arada sırada baba evde bulunsa da, çoğu örnekte bu durum, babanın (ve bazen büyük kardeşlerin) anne ve çocukla etkileşimini gözlemlemeyi olanaksız hale getirdi.

haftada bir (ayda yaklaşık 50-60 metre) ve üçüncü yılda ayda bir (ayda yaklaşık 30 metre) film çektik.

Çocuğun ya da çiftin evdeki ve merkezdeki işlev görüşleri arasındaki olası farklarla ilgileniyorduk ve zamanla önemli alanların en azından birinde, seslendirme ve daha sonra söze dökmede karşılaştığımız bu tür farklar bize çok ilginç geldi. Bunların merkezde eve oranla belirgin ölçüde daha az olduğu anlaşılıyordu ve bu durum gerek annelerin bildirimleriyle, gerekse bizim kendi karşılaştırmalı gözlemlerimizle doğrulandı. Bu farka muhtemelen çeşitli etmenler katkıda bulunuyordu ve sanırız bunlar arasında önemli bir tanesi, sözlü iletişimin kökeninde anne-çocuk arasındaki birebir samimi ilişkinin, evde bizimki gibi tanıdık bir düzenlemedekinden bile çok daha fazla bulunan bir samimiyetin yatmasıdır.

8) *Çocukların testleri* Tablo 2'de gösterildiği gibi düzenli olarak yapılmaktaydı. New Haven'daki Çocuk Araştırmaları Merkezi'nde çalışan deneyimli bir çocuk testleri uzmanı, her bir çocuk için gelişim profilleri hazırlıyor; ayrıca gözlemlerin ve formülasyonların tam ve ayrıntılı bir raporunu da yazıyordu.

9) *Annelerin testlerinde* standart bir psikolojik test grubu (Wechsler Yetişkin Zekâ Ölçeği, Rorschach, Tematik Algı Testi) kullanıldı ve tam bir test raporu hazırlandı.

10) *Daha büyük yürüyen çocukların gözlemleri* bebek odasındaki katılımcı gözlemlere benzer biçimde gerçekleştirildi. Bu gözlemler, doğal olarak, bir yürüyen çocuk odasına sahip olduktan sonra başladı; ama bu, çalışmamızın oldukça erken bir aşamasında gerçekleşti. Çocuğun davranışları, akranlarıyla etkileşimi, gözlemci öğretmenle ilişkisi ve oyun malzemelerini kullanışı gözlemin merkezini oluşturuyordu. Anne-çocuk etkileşiminin gözlemi olabildiğince sınırlı tutuldu (anneler genellikle odada olmuyordu), fakat ilgimiz yine de çocuğun annenin yokluğunu ve ona yeniden kavuşmayı nasıl yaşadığı üzerine odaklanmaya devam etti.

11) Son olarak, *bireysel oyun seansları* görece büyük çocuklar üzerindeki gözlemlerimizi tamamlıyordu. Bunları düzenlememizin en önemli nedenlerinden biri, bu çocukların artık daha zengin hale gelen fantezi ve oyunlarını daha yakından izleyebilmekti. Bireysel seanslarda fantezinin zenginleştirilmesi daha az kesintiyle gözlemlenebiliyordu. Üç çocukta bu seanslar yuva çağına kadar (dördüncü yaş) haftada bir devam ettirildi.

PERSONEL TOPLANTILARI: SENTEZE ULAŞMA ÇABALARI

Çalışmanın sürdüğü yıllar boyunca iki tür düzenli toplantı gerçekleştirdik. Bu toplantılarda ham veriler (bildirilen gözlemler) ve malzemeyi düzenlemek için çeşitli girişimlerimizin sonucunda ortaya çıkan veriler (aşağıda açıklanacak) ele alınıyordu.

1) Haftada iki kez düzenlenen, katılımcı olmayan gözlemciler hariç personelin büyük bir kısmının katıldığı *klinik personel toplantısı,* verilerin ilk elde kullanımının odak noktasıydı. Aynı durumları birçok kişinin gözlemlemiş olması, gözlemlerin hatırlanmasına yardımcı olan ve izlenimlerin karşılaştırılmasını ve tek tek gözlemler mozaiğinden bütünlüklü bir tablonun oluşturulmasını sağlayan, kuralsız, kendiliğinden gelişen bir tartışmayla değerlendiriliyordu.

Zaman zaman belli bir anne-çocuk çifti incelemeye alınıyordu. Söz konusu anne-çocuk çiftinin dikey film kaydının izlenmesi, gözlem notları ve kişisel hafızalar için önemli bir destek işlevi görüyordu. Bazen de karşılaştırmalı bir tartışma için iki anne-çocuk çifti, örneğin farklı gelişim örüntüleri sergileyen yaşıtlar ya da aynı annenin iki çocuğu seçiliyordu. O zaman da kesitsel filmler kullanılıyordu.

Personel toplantıları, gözlem gücümüzü keskinleştirmede, gözlem ve kayıt tekniklerimizi geliştirmede ve hepsinden önemlisi konumuza, yani ayrılma-bireyleşme sürecine hâkimiyetimizi arttırmada olağanüstü yararlı oldu. Bu tartışmalarda ortaya çıkan malzeme toplantı notları şeklinde kaydedildi. Bu gayri resmi periyodik özetler, eldeki verilerin düzenli kaydının bir parçası haline geldi.

2) Bu kitabın yazarları ve araştırma grubunun diğer üst düzey üyeleri sık sık yaklaşık üç saatlik *araştırma toplantıları* yapıyorlardı. Bu toplantılarda başka şeylerin yanı sıra metodoloji sorunları ve araştırma stratejisi tartışılıyordu. Bu kitapta yer alan yöntem ve içeriğe ilişkin formülasyonların çoğu bu toplantılarda; yapılan tartışmalarda, araştırma fonu veren kuruluşlara yazılan ilerleme raporlarında ve grupta hazırlanıp okunan makalelerde ortaya çıktı.

Topladığımız verilerin betimlenmesi burada bitiyor. Şimdi bu verilerle çalışma girişimlerimize geçeceğiz.

Ek B

Bir Araştırma Mantığı

Ek A'da anlatılmış olan gözlem düzenlemesinin (bebek bakım ve yürüyen çocuk odaları ve diğer veri toplama durumları) ve çok çeşitli kayıt biçimlerinin muazzam miktarda veri üretmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu veriler, yaşamın ilk iki-üç yılındaki gelişime ve çocuk-anne etkileşimine ilişkin, bildiğimiz kadarıyla hiçbir benzer çalışmanın ulaşamadığı bir gözlem yığını içermektedir. Bununla birlikte, yine bu zenginlik, araştırma sürecine kaldırılamayacak bir yük getirme ve araştırmacıyı, büyüleyici ama kopuk ve sistemsiz klinik anlatımlar ve bunların çevresinde yaratılabilecek kuram kırıntılarının içinde boğma tehdidi getiriyordu. Bununla iki şekilde mücadele ettik: Birincisi, kopuk kopuk birçok gözleme düzen getiren bir yaklaşım olarak formülasyonlarımızı daima ayrılma-bireyleşme sürecine ilişkin merkezi örgütleyici düşüncelerimize sıkı sıkıya bağlayarak; ve ikincisi, gerek görece sistematik gerekse daha klinik ve daha bireyselleştirilmiş yöntemler içeren bir dizi veri toplama ve veri çözümleme yaklaşımı geliştirerek.

Tüm gözlemlerimizi nicelendirilebilir olmak bir yana, standartlaştırılmış bir biçimde kodlayabileceğimize ne inandık, ne de bunu amaçladık. Ama gözlemlerimizin bir bölümüyle başlangıçta bunu yapma çabamız (Ek C'deki davranış derecelendirmelerine bakınız), nihai veri analizimizi ve formülasyonlara ulaşma sürecimizi tezat yoluyla berraklaştırmakta kullanılabilir. Davranış derecelendirmelerinde, katılımcı olmayan iki gözlemci, eşzamanlı ama birbirinden bağımsız olarak, her anne-çocuk çifti için, önceden hazırlanmış sayısal ölçekleri ve değişkenleri kullanarak derecelendirme yaptılar. Bu derecelendirmeler sonra derecelendirenler arasındaki uzlaşmaya göre değerlendirilebiliyor ve, kabaca ifade edecek olursak, "tipler" ve "faktörler"e ilişkin çıkarımların yapılabildiği değişken kümeleri üreten bağıntı analizlerine tabi tutuluyordu. Bu, temelde "sonuçların" keşfi

sürecine *durağan* bir bakıştır. Yani, bir veri analizi gerçekleştirilir ve sonuçlar "okunur".

Bu yaklaşım tarzı en açık şekliyle, belirli konulara yönlendirilmiş, dikkatle tasarımlanmış küçük ölçekli incelemelerde kullanılan geleneksel deneysel ya da bağıntısal niceliksel araştırma modelinde görülür. Yine de herhangi bir konudaki deney literatürü taranınca, "yerleşmiş" olduğu iddia edilen bulgulardaki gelgitler izlenince, ve yaratıcı deneycilerin meslektaşlarının çalışmalarını eleştirerek belirli bir görüngü ya da bir bulgu kümesi için önerilen açıklamaları değiştirecek düşünceleri ne kadar sık bir biçimde ortaya atabildiği görülünce, bu araştırma türünün yürütülüşü açısından nesnel de olsa, olası sonuçları açısından öznel olduğu anlaşılır. Yani, sonuçların, temelde açık uçlu bir bulgu kümesini anlamlandırma çabasında deneycinin zihin süzgecinden geçmediği çalışmalar –en azından psikanalizin ele aldığı türden konularla ilgili olabilecek sorunlar söz konusu olduğunda– enderdir. Bu şekilde deneysel çalışmanın "sonuç"larının okunuvereceği yolundaki bilgisizce yanılsamalar, psikoloğun çalışmasını bir testçi olarak kabul etme yanılsamasından, yani araştırma ya da tanısal muayenenin sonuçlarının, kuralları çok açık şekilde konmamış karmaşık bir çıkarım süreciyle değil, kullanılan belli bir tekniğin sağlayacağı malzemelerin basitçe okunuvermesiyle elde edildiği sanısından pek de farklı değildir.

Dolayısıyla, daha klasik deneysel araştırma süreci bile çoğu zaman durağan bir tarzda okunuveren sonuçlar üretmezken, verilerden formülasyonlara ulaşmada bizim kullandığımız yaklaşım daha da "etkin" bir süreci içeriyordu. Projenin farklı evrelerinde çalışma tarzlarımız, çığ gibi büyüyen bir düşünce geliştirme sürecindeki formülasyonlarımızın hem *sonucu,* hem de bunlara bir *katkıydı.* Bir yöntem geliştirip onunla sonuçlar "bulmadık". Bunun yerine, belli bir görüngü ya da anne-bebek işlevselliğinin belli bir alanında sezgilerimiz, bazen güçlü sayılabilecek kanılarımız, ya da bazen içsel olarak çelişkili kararsızlıklarımız oluyordu. Daha sonra bunlar başlangıçtaki anlayışlarımızı genişletmekte, doğrulamakta, açıklığa kavuşturmakta ya da değiştirmekte kullanılabilecek veri *bölümlerini* örgütleme, bir araya getirme ve inceleme tarzları haline getiriliyordu.

Örneğin "yönlendirici sorular"a (bkz. Ek C, s. 302) –ayrılma-bireyleşme sürecinin tüm altevreleri ile ilintili olduğu düşünülen görüngülere ilişkin sorulara– dayalı veri çözümlemesi, sonuçlar üretebile-

cek bir yöntemin formülasyonundan öte, başlı başına araştırmanın bir başarısını yansıtır. Yönlendirici sorular sorunların açıklığa kavuşturulması yolunda ara formülasyonlardır. Araştırma öncesinde ayrılma-bireyleşme süreciyle bağlantılarını bile düşünmüş olmadığımız çok çeşitli görüngüleri (o sırada) anlayış biçimimizi gösteriyorlar. Bugüne kadar, bu soruların hepsinin değilse de kimilerinin kapsamlı bir incelemeye konu olması ve önemli ölçüde açıklığa kavuşması, hem o sıradaki düşüncelerimizin ufuk açıcı özelliğinin, hem de çalışmamızın hâlâ eksik bir niteliğe sahip olduğunun kanıtıdır. Ya da benzer şekilde "alanlar"ı ve başlangıçtaki "kategoriler"i ele alalım (bkz. Ek C, s. 310): Bunların birçoğunun veri analizi için seçilmesi, ilk çocukluk gelişiminin bir dizi önemli görüngüsünün (örneğin dilin, tuvalet eğitiminin), özellikle son altevrelerde, ayrılma-bireyleşme sürecinin seyriyle bağlantısı, ona etkisi ve ondan etkilenişi bakış noktasından ele alınabileceklerinin gittikçe daha çok farkına vardığımızı gösterir.

Buna benzer bir araştırma sürecine iyi bir örnek, Hampstead Kliniği'nde Dr. Joseph Sandler öncülüğünde son birkaç yıldır yürütülen "Endeksleme Projesi"nde izlenmiş olan, ayrıntılı psikanalitik verilerin sistematik incelenmesine yönelik üretken çabadır. Endeksleme sürecinde (bizim çalışmamızda olduğu gibi) tüm verilere hâkim olma derdine düşülmez; verilerin bir başka yerinde yeni güçlükler sunabilecek bir şeyler bulunduğu endişesi duyulmaz; sadece yapılması mümkün olan yapılır. Ve yaklaşım, terapi seanslarından (ya da çocuk gözlemlerinden) elde edilen belirli küçük klinik parçaları, kuramın bu parçaları ele almak için sunduğu kavramlarla düzenli olarak kontrol etmeye dayandığında, yapılması mümkün olanın hiç de az olmadığı ortaya çıkar. Sandler ve çalışma arkadaşları, klinik verilerle psikanalitik kuram arasındaki karşılıklı ileri-geri hareketler yoluyla, merkezi psikanalitik kuramsal kavramları netleştirmeyi, bazen yeniden kavramlaştırmayı ve hatırı sayılır derecede zenginleştirmeyi başardılar (Sandler, 1960; Sandler, Holder ve Meers, 1963). Burada, klinik görüngülerle örgütleyici düşüncelerin karşılaşması, analitik seans sırasında analistin zihninde oluşandan farklı olarak, en dolaysız biçimindedir. Endekslemenin amacı yalnızca ancak *o zaman* incelenebilecek hale gelen kategorilerde bir dizi başlık üretmek değildir. Tersine, büyük keşifler, klinik veriler ve kuramsal kategoriler arasındaki uyumsuzluğu giderme sürecinde, yani bizzat endeksleme sürecinde gerçekleşir. Aynı şekilde bizim soru formüle etme sürecimiz de ham verile-

rin yakından incelenmesini amaçlıyordu. Bu sorular ve incelenecek alanların seçimi zaten daha önceki çalışmalardan elde edilmiş formülasyonlardır ve apaçık biçimde ortaya konmuş olmaları bunları daha ileri düzeyde incelememize izin verir.

Araştırma sürecimizin gelişimini sergilemeye ve bu çalışmada kullanmayı gerekli (ya da belki de bizim için en uygun) bulduğumuz veri analizi yaklaşımına örnekler sunmaya ek olarak, Ek C'de açıklayacağımız yaklaşımlar, verilerin sistematik biçimde incelenmesine girişmekte karşılaştığımız görevi göstermekte de kullanılabilir. Bu görev neydi? Tanık olduğumuz görüngülerin anlamını ve önemini değerlendirmede ana çizgileri, standartları ve ölçütleri bulmak.

Bu ne anlama gelir? Psikanalist uygulamasında belirli temel kuralları izler. Divan, analistin hastanın görüş alanının dışında oturması, seansların düzenliliği ve neredeyse hiç kesilmemesi, temel kural, yalnız analitik sürecin en uygun biçimde işlemesinin koşulları değildir; düzenlilik ve standartlaştırma dereceleriyle analiz görüngülerinin anlaşılması için temel oluştururlar. Örneğin, hastanın analist hakkındaki düşüncelerini (büyük ölçüde) aktarım olarak yorumlamamızı; ya da gecikmeyi, gelmemeyi ya da çağrışımların akışındaki kesilmeleri (yine büyük ölçüde) direnç olarak kabul etmemizi sağlarlar. Bunun ötesinde, analist ne olup bittiği üstüne düşünmek için belirli, çoğu zaman ancak örtük olarak varolan –aktarım, hastanın o sıradaki işlevselliği, düş yaşamının çeşitli yönleri, analistin (aklının bir köşesinde) daha önce gördüğü tüm hastalara ilişkin genel bir düşünce, ya da karşı aktarım gibi– bazı göstergelere de bakabilir. Düzenlilikler, yol kuralları, standartlar ve ana çizgiler çalışmayı olanaklı kılar.

Psikolojik testlerin verileriyle karşılaştığında psikoloğun düşüncesi de tam olarak bu şekilde işler. Belirli bir hastanın işlevselliğinin değerlendirilmesinde testlerin sunduğu avantaj, testin kurallarının sunduğu mutlak sınırlarda değil –çünkü bunda daima testi yapana bağlı bireysel çeşitleme olur– daha çok testi yapanın, yanıttaki belirli kendine özgü çeşitlemeler hakkında ona anlamlı sorular sorma imkânı sağlayan *içsel* bir norm ve beklenti kümesi oluşturmasını ve farklı yaş düzeylerinde, farklı çevre koşullarında ya da farklı patolojik sendromlarda verilen belirli yanıtların önemini değerlendirmesini mümkün kılan görüngüleri örgütleyecek yöntem ve düşünce dizisindeki göreli düzenliliklerdedir.

Bizim verileri sınıflandırma çabalarımız da, belirli görüngü çeşit-

leriyle, ne olup bittiğini bilebilmemiz için temel oluşturacak bir içsel karşılaştırmalı standartlar kümesi geliştirebilmemize yetecek sayıda yinelenen karşılaşma sağlamayı amaçlıyordu. Bu, klinik araştırmalarda hiç de az rastlanan bir durum değildir.

Şu örneği alalım: Piaget birçok çocuğa "Bulutlar neden hareket ediyor?" diye soruyordu (Piaget, 1930). Bunu yanıtladıklarında daha birçok soru sorma, böylelikle düşüncelerini ve akıl yürütme süreçlerini ayrıntılı biçimde izleme olanağını buluyordu. Nesnelliği artırmak uğruna kendini standart bir soru kümesiyle sınırlamadı. Ama öte yandan, çocuğun zihninin gittiği her yönde onu izlemiyordu. Çocuk sorudan tümüyle ilgisiz bir şey hakkında konuşmaya başlarsa Piaget bu sürece dikkat ediyordu, fakat bu, çocuğun serbest çağrışım yaptığı analitik çalışmada olduğu gibi, düşüncesinin götüreceği tüm yollar boyunca onu izlemek demek değildi. Piaget'nin "klinik yöntemi"nin ayırt edici özelliği, orta derecede sınırlandırılmış bir görüngü dünyasında serbest ve sınırlandırılmamış bir keşif gezisiydi (Piaget, 1929a).

Görüngülere bu şekilde yaklaşmanın avantajı şudur: Klinik araştırmacı, yinelenen gözlemler yoluyla, belli bir bireyin yanıtlarını ölçmekte kullanabileceği içselleştirilmiş bir standartlar kümesi geliştirir. Belirli görüngüler alanında, bazen gelişimsel dizilerle ya da belirli bireysel kendine özgü yanıtlar için koşullarla birlikte, kapsam ve çeşitlilikler için bir anlayış geliştirir.

Provence ve Lipton'ın (1962) kurumlarda büyütülen bebekler üzerine yaptıkları çalışma bu tür çalışmaya ikinci bir örnek oluşturuyor. Bu yazarlar bebeklerin "steril" (sözcüğün her iki anlamında –temiz ve hijyenik, ama insandan arındırılmış) bir ortamdaki gelişimlerini incelediler; gelişimdeki sapmaları ve bu çocukların evlere yerleştirildikten sonraki kısmi iyileşmelerini kaydettiler. İzledikleri yöntem, onlara bu özel bağlamda her aşamada, gelişmekte olan tek tek bebeklerde görülen görüngülerle yinelenen bir temas sağladı. Gözlemleri bir yandan tamamen açıktı, gözlerinin gördüğü, kulaklarının işittiği her şeyi topluyorlardı; öte yandan kısmen yönlendirilmişti ve yarı yapılandırılmış testler ve gözlem süreçleriyle yürütülüyordu. Fakat araştırmacılara, bu bebeklerin gelişimlerindeki kusurların doğasındaki dikkat çekici düzenlilik gibi şeyleri formüle etme; belirli aygıtların onları örgütleyecek ve meydana çıkaracak bir anne olmasa da geliştiğini (bunların çocuk için fiziksel olarak ulaşılabilir olması anlamında) ama çocuğun uyumu için işlevsel hale gelmediklerini öğ-

renme; bu deneyimin bir bütün olarak bebeklerin belirli ben işlevleri üzerindeki özgül etkilerini görme ve oldukça farklılaşmış bir biçimde tanımlayabilme vb. imkânlar sunan olgu, yinelenen karşılaşmalardı. Benzer şekilde, bizim veri toplama ve veri analizi yöntemlerimizin amacı da, belirli bir görüngü alanında –zengin ama yine de bir bakıma sınırlı bir biçimde– yinelenen karşılaşmalar fırsatı sağlamasıdır.

Aramızdan birinin başka bir yerde aktarmış olduğu bir çalışmadan bir örnek daha verelim (Pine, 1970). "Ortalama" (daha doğrusu seçilmemiş) çocukların gelişimlerinin dikey bir incelemesi sırasında, bir yandan gözetlemeci, diğer yandan anal itkileri harekete geçirmesi olası uyaranlarla karşılaştıklarında çocuklardaki küçük ölçekli ve çoğu zaman fark edilmeyen davranış parçacıklarını inceleme fırsatı mevcuttu. Bu durumlar kısaca şunlardı: Çocuğun çalışmak zorunda kalacağı malzemenin parçaları olarak belirli harekete geçirici uyaranlar da içeren bulmaca türünden bir yöntemler kümesi ve çocuğun evde, giyinip soyunma ya da tuvaletini yapma gibi görece doğal durumlarla karşılaştığındaki davranışına ilişkin annelerle yapılan görüşmeler. Otuz kadar çocukta bunları gözlemleme ve onlar hakkındaki bilgileri dinleme fırsatı sayesinde –bunlar araştırmadaki bu belirli yöntemlerin ilk niyetlerinin tarafında olmakla birlikte– bir dizi düzenlilikler belirmeye başladı. Ama yine de araştırmacının görüngülerle yinelenen karşılaşmaları, temanın başka bir şekilde ortaya çıkarılamayacak düzenlilik ve çeşitlemelerinin keşfine yol açtı. Bu düzenlilikler çocuğun bu uyaranlarla karşılaştığı zamanki davranışlarının çok işlevli yönleri bağlamında anlaşılabilir. Çocuk, kendi aile çevresinin yasaklamaları ve fırsatlarına uygun olarak, doyumun sürdürüldüğü ve kaygının en aza indirildiği davranışlar geliştirmiş, yani yavaş yavaş ve kendiliğinden "kurgulamıştır". Bunlar ve ayrılık durumlarıyla bağlantılı olarak benzer bir biçimde elde edilen başka formülasyonlar başka çalışmalarda ayrıntılı olarak sunuldu (Pine, 1970, 1971). Başyazarın ortakyaşam ve ayrılmanın sorunları üzerine yıllar boyunca yürüttüğü çalışmalar da yine böyle özel bir tür insani görüngüyle, sonsuz çeşitlilik gösteriyor gibi görünmekle birlikte, yinelenen –sonuçta bu kitabı ortaya çıkaran– bir karşılaşma deneyimi içermektedir.

Araştırmamızın karmaşıklığı ve çalışmaya konu olan klinik görüngülerin son derece incelikli oluşu, ve buna ek olarak görüngülerin bir dereceye kadar uzlaşımsal olarak doğrulanması isteğimiz nedeniyle, bütün çalışma biz ve iyi eğitilmiş olmalarının yanında ayrılma-

bireyleşme sürecinin klinik görüngüleri ve klinik kuramı konusunda özel bir birikime sahip bir çalışma arkadaşları grubu tarafından yürütüldü. Yıllar önce –araştırmacı yanlılığı riskini göze alarak– aldığımız böyle birbirleriyle yakın ilişki içinde ve deneyimli bir ekiple çalışma kararımızın, çalışmaya konu olan görüngülerin karmaşıklığı (ayrıca anne ve çocuklarla uygun ve eşduyumlu bir ilişki içinde olma gereksinimi) açısından uygun olduğunu, yolumuz boyunca birçok noktada kavramlarımızı genişletmek ve değiştirmekten bizi alıkoymadığını gördük.

Ek C

Bazı Araştırma Stratejileri

Tıpkı on yılı aşkın çalışmamız boyunca evrimsel bir değişim gösteren gözlem ortamımız gibi (örneğin daha büyük yürüyen çocuklar için bir oda eklenmesi, yeni bir ortama taşınmamız) toplanan verileri düzenleme çabalarımız da aynı şekilde gelişti. Ama değişim dizisi doğrusal olarak açıklanamaz. Sürecin bütünü, eski yaklaşımların daha sonraları dönüşmüş biçimlerde ortaya çıktığı, yine de birçok sabitin bütün süreç boyunca aynı kaldığı organik bir gelişim gösterdi. Dolayısıyla, gözlemcinin gözlemlenen görüngü akışının bütünleştirici organı olarak düşünüldüğü, açık uçlu bir klinik yönelim başat durumdaydı. Ayrıca, çalışmanın tüm aşamalarında gözlemleri, o dönemde çeşitli sebeplerle temel öneme sahip olduğunu düşündüğümüz (araştırmanın aşamasına bağlı olarak) şu ya da bu alan kümesinde sınıflandırma girişiminde bulunduk.

Zaman içinde doğrusal bir tarzda *gelişmiş olanlar* şunlardı: (a) araştırma mantığının ilerlemeli bir şekilde oluşturulması ve açıklığa kavuşturulması (bkz. Ek B); (b) sınıflandırma kategorilerimizin seçimi için bu mantığın düzenli olarak geliştirilmesi (bu mantık ayrılma-bireyleşme sürecine ilişkin giderek gelişen formülasyonumuza giderek daha çok uyduruluyordu); (c) gelişimlerinin belli bir ayında tüm çocukların karşılaştırmalı olarak incelenebilmesini ve her çocuğun zaman içinde kendisiyle karşılaştırılabilmesini sağlayabilmek için verileri zaman dizileri temelinde düzenleme yönünde giderek artan bir eğilim; ve (d) 1963'ten sonra ayrılma-bireyleşme sürecinin altevrelerine ilişkin daha açık ve daha tam bir saptamanın geliştirilmesiyle (bkz. Mahler, 1965b) birlikte veri analizlerinin özel olarak bu altevrelere uydurulması olanağı (bkz. Yönlendirici sorular, s. 302). Bu son noktayla ilgili olarak, 1963'te (ayrılma-bireyleşme süreci üzerine daha önceki birkaç yıllık çalışmanın ardından) altevre varsayımını doğrulamak, değiştirmek ve düzeltmek amacıyla 7 yıllık bir çalışma

başlatıldı. Çalışmanın bu noktasında, Dr. Manuel Furer ortakyaşamsal psikotik çocuklar kliniğinin yönetimini üstlendi ve bu kitabın başyazarı normal ayrılma-bireyleşme evresi çalışmasının baş araştırmacısı olarak görevine devam etti.

İLK YAKLAŞIMLAR

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, baştan itibaren, gözlemlerin kategoriler halinde sınıflandırılması çabasının gösterildiği açık uçlu bir klinik yönelim başat konumdaydı. Ayrıca, başlangıçta, kısmen bizim ortakyaşamsal psikoza olan ilgimizden, kısmen normal çocuk gelişiminde neyin merkezi konumda olduğuna ilişkin anlayışımızdan ve kısmen de veri toplamada bir tür her şeyi yakalama yaklaşımından kaynaklanan çok çeşitli değişkenleri (acı ve duyu eşikleri, ilgililik, engellenmeye tahammül, iletişim araçları, davranış istikrarı, coşkuların dışavurumu, etkinlik/edilginlik eğilimi, özerklik/bağımsızlık, ayırt etme ve seçicilik ve daha birçokları) değerlendirme planlarımız vardı. Bu değişkenlerden bazıları düşüncemizde hâlâ merkezi öneme sahiptir, bazılarıysa değildir.

Davranış Derecelendirmeleri[1]

Çalışmanın yaklaşık üçüncü yılından (1961) itibaren, çeşitli türden standartlaştırılmış ve nicelleştirilmiş derecelendirmeler geliştirdik. Bunlar daha önceki klinik gözlemlerden türetilmişti ve derecelendirilen değişkenler gözlem kayıtlarının incelenmesiyle formüle edilmişti. Sonuçta, bize bu yöntemler özgül "bulgular" üretmekte çok verimli görünmedi. Bize kalıcı katkıları daha çok formüle ediliş süreçleri sayesinde oldu: Kavramlarınızla gözlemlerimiz arasında ilişki kurmamızı gerekli kıldılar; incelenen görüngülerle uyumlu daha kesin bir dil geliştirmemize yardımcı oldular; ve kişisel düzeyde de klinik açıdan üst düzeyde olan başyazar ve personelin klinik bakımdan uygulanabilir kalmakla birlikte daha sistemli olan veri toplama ve çö-

1. Aşağıdaki bölümün hafifçe değişik bir biçimi, *The Psychoanalytic Study of the Child*, Vol. 18. New York: International Universities Press, 1963, s. 325-41'de, F. Pine ve M. Furer tarafından kaleme alınmış "Ayrılma-Bireyleşme Evresi Üzerine İncelemeler: Metodolojik bir Özet" başlıklı bir makalede yayımlanmıştı.

zümleme biçimlerine geçebilmeleri için yol açmada ilk araç oldular. Bu yol bizi şimdiki işbirliğine götürdü.

İlk girişimimiz "davranış derecelendirmeleri" adını verdiğimiz bir kümeydi. Başlangıçtaki geniş yaklaşımımızda tüm normal çocuklar ve anneleri gözlemlendiler ve çiftler halinde çalışan katılımcı olmayan gözlemciler tarafından 58 değişkenli bir kümeye göre derecelendirildiler. Bu değişkenler daha önceki klinik kayıtlardan derlenmişti. Her bir çocuk bir çift derecelendirmeci tarafından yarım saatlik üç dönem boyunca gözlemlendi ve sonra tüm değişkenlere göre derecelendirildi. Gelişimsel değişikliklerin değerlendirilebilmesi için birkaç ay geçtikten sonra bu üçer gözlemlik diziler yineleniyordu. Bu derecelendirmelerin ön taramasında, değerlendiriciler arası güvenilirliğin mükemmel olduğu görülmüştü ve verilerin ön analizleri derecelendirmeler yoluyla tek tek anne-çocuk çiftlerindeki etkileşimin belli başlı yönlerine ulaşılabildiğini gösterdi.

Bu değişkenler nelerdi? Bir grup değişken, nesne ilişkisinin --çocuğun annesine, diğer yetişkinlere, diğer çocuklara ve cansız nesnelere tepkisinin– gelişimiyle bağlantılıydı. Buna çocuğun annesiyle geçirdiği süre, anneye göre mekândaki konumu ve anneyle çocuk arasında tercih edilen tarzlar da dahildi. Annenin rahatlatışının miktar ve niteliğini, çocuğun bunu alma eğilimini, çocuğuyla temasında annenin elinde bulunan rahatlatıcı davranışların kapsamını ve bu amaçla ellerini kullanma derecesini de inceledik. Ayrıca, çocuğun annesine ne şekilde rahatlatma talebinde bulunduğu, annesi bunu sağlamakta geciktiğinde bu talebi ne dereceye kadar sürdürebildiği de incelediğimiz konular arasındaydı. Genel olarak, ayrılma-bireyleşme süreciyle bağlantıları çerçevesinde anneyle çocuk arasındaki bir dizi yaklaşım ve temas tarzını inceledik.

İkinci bir değişken grubu, ayrılma-bireyleşme sürecinin seyrine ilişkin bir parça potansiyel gösterge değeri olan ben işlevlerinin gelişimiyle bağlantılı katılımcı olan ve olmayan gözlem notlarımızdan türetildi. Bunlar işaretli iletişimi ve devinimsel işlevleri de kapsıyordu. Bunlardan ilki, çocuk giderek annesinden daha da ayrı hale gelirken anneyle çocuk arasındaki teması sürdürmek için gerekli iletişim süreçleriyle ilgilidir. Devinimsel gelişime ilgimizin kaynağı, başyazarın, benin ortakyaşamsal psikotik parçalanışını tetikleyen unsurun, çocuğun ayrılmaya coşkusal açıdan hazır hale gelişinin önüne geçen, devinim sisteminin hızlı gelişimi olabileceği varsayımıydı (Mahler,

1958b). İletişim etkinliği ile bağlantılı değişkenler arasında ağzın otoerotik kullanımdan iletişimsel kullanıma gelişimi ve ayrıca dildeki kimi gelişimler bulunur. Örneğin, dildeki gelişimler arasında çocuğun iletişim etkinliklerinin yönelmişliği ve bu tür iletişimin anneden talepte bulunmada kullanıldığı yolları inceledik. Devinimsel davranış da incelendi ve devingenlik örüntüleri (anneden ayrılma, çevreyi denetim altına alma ve devinimsel zarafetle ilişkili olarak) değerlendirildi (krş. Homburger, 1923).

Anne-çocuk etkileşiminde ve çocuğun gelişiminde tüm bu konular derecelendirilmiş belirli tanımlayıcı kategorilere çevrildiler. Örneğin, başlıklardan biri "devinimsel davranışa odaklanma"ydı. Derecelendirmeyi yapandan çocuğun devinimsel davranışının (1) normalde başıboş ve nadiren amaca yönelik mi, (2) amaca yönelikten çok başıboş mu, (3) başıboştan çok amaca yönelik mi, yoksa (4) normalde amaca yönelik ve nadiren başıboş mu, olduğuna karar vermesi isteniyordu. "Annenin dikkatini uyandırma başarısı" başlıklı diğer bir kategoride (çocuk anneden bir yanıt ya da onun yerine geçecek doyurucu bir şey istediğinde ya da buna ihtiyaç duyduğunda ve anne hemen o anda bu ihtiyacın farkına varmamış göründüğünde) derecelendirmeyi yapandan, çocuğun (1) her seferinde bir yanıt uyandırmayı başardığı, (2) her zaman olmasa bile çoğunlukla bir yanıt uyandırabildiği, (3) nadiren bir yanıt uyandırabildiği, ya da (4) hiçbir yanıt uyandıramadığı ve ne yapacağını bilmez göründüğü, seçeneklerini kullanarak bir derecelendirme yapması istendi. Bu veriler üzerine yapılan çözümlemelerde genel plan, anne-çocuk ilişkilerinin bireysel örüntülerini değerlendirmek ve bunlarla ben işlevlerinin ortaya çıkışının ve bunların çocukta bütünleşmesinin örüntüleri arasında bağıntı kurmaktı.

Bu derecelendirmelerin niceliksel çözümlemesinin fikir verici bazı ilk bulguları Pine ve Furer'de (1963) ve Pine'da (1964) sunuldu. Ancak, üzerinde düşünülmesi gereken çeşitli yeni güçlükler ortaya çıktı. Bu araştırma stratejisinin olumsuz yanı, aşağıda açıkça görüleceği gibi, derecelendirme kategorilerinin sağlamak üzere tasarımlandığı yönelmişlik ve somutluğu hem çok fazla hem de çok az sağlamasıydı.

Başlangıçta tüm çocuklar için karşılaştırılabilir gözlem ve betimlemeleri nasıl toplayabileceğimize karar verme sorunuyla karşılaştığımızda, belirli türden davranışların betimlemelerini bunlar gerçekle-

şirken kaydetmeyi ve daha sonra karşılaştırma amacıyla bunları bir şekilde nicelleştirmeyi düşündük. Ama kısa bir süre sonra, gözlemlenecek "belirli türden" davranışları daha somut bir biçimde belirlemek zorunda olduğumuzu açıkça gördük. Ve bir davranış dizisinin birimlerinin ne olduğunun tanımlanması, ne zaman başlayıp ne zaman bittiğinin saptanması sorunuyla karşı karşıya geldik. Pratik açıdan bakıldığında, sonradan kodlanması ve derecelendirilmesi gereken kapsamlı betimlemeler toplamak, kolaylıkla karşılanamayacak maliyet ve zaman gereksinimlerine yol açacaktı. Bu nedenle, yukarıda anlatılmış olan, davranış olasılıklarının *a priori* betimlemelerine (daha önceki gözlemlerimizden ve klinik deneyimlerimizden çıkarsanarak) ve bir çocuğun bir derecelendirici tarafından doğrudan derecelendirilmesine (derecelendiricinin gözlemlenen davranışı ayrıntılarıyla kaydetmek yerine *a priori* betimlemelerinden birini işaretlemekle yetinmesi yoluyla) dayanan sistemi kullanmaya karar verdik. Burada eksik kalan betimleyici malzemenin klinik çalışmalardan geleceğini planlamıştık. Fakat kategorilerde kullanıldığı şekliyle *a priori* betimlemeler, daha sonra incelenen gruplardaki çocuklara her zaman tam olarak uymuyordu. Bu gibi durumlarda görevliler derecelendirmeleri zorluyorlardı, çoğu zaman daha zararsız kategorileri kullanıyorlardı; ve sonuçta kategoriler çocuklar arasında her zaman yeterli ayrım yapamaz hale geliyordu. Ayrıca kategorilerdeki kimi derecelendirmeler açıkça aşırı genişti ve her durumu içeriyordu; bu durum ölçeklerdeki öbür üç pozisyonun derecelendirilmesine imkân tanımıyordu.

Öte yandan, kategori betimlemeleri çoğu zaman yeterince özgül değildi; bu yüzden her derecelendirici belirli bir çocuğun derecelendirmesini yaparken hafifçe farklı davranışları göz önüne alıyordu. Derecelendirme kategorileri ne kadar gözlemlenebilen davranışlar bağlamında ifade edilirse, derecelendirenler arasındaki uzlaşmanın o kadar büyük olacağı açık hale geldi. Bu nedenle, devinimsel örüntülerin betimlemeleriyle çalışmanın, çocuğun içsel beden süreçlerine tepkisi üzerine yapılan çıkarımlarla ya da beden imgesinin gelişimiyle çalışmaktan çok daha kolay olacağını düşündük. Bunların incelenebilmesi için daha incelikli ve daha deneme niteliğinde başka araştırma yaklaşımlarının geliştirilmesi gerekir.

Verilerin toplanması sürecinin ortalarında derecelendirme yapanların çocuklar arasında ayrım yapmasına izin vermeyen ve derecelendirenler arası güvenilirliğin düşük olduğu (derecelendirenlerin bir ço-

cuğun nasıl olduğunda anlaşamadığı) kategorileri ayıkladık. Bu açıdan en zayıf kategorilerin ayıklanması başlangıçtaki 58 kategorinin yaklaşık dörtte birinin terk edilmesi anlamına geliyordu. Geri kalanlarla çalışmaya devam ettik.

Zayıf kategorilerin ayıklanması hiç de tüm sorunlarımızı çözmedi; normal çocuklarda yaşanan hızlı gelişimsel değişimler yeni sorunlar yarattı. Sabit durmadığı müddetçe çocukların resimlerini çekemezsiniz. Ve sabit durmazlar. Sürekli yeni gelişimler yaşanır ve belli bir gün içinde bile anbean gözlenen çeşitlemeler (örneğin yorulma ya da acıkmadan dolayı) çok büyüktür. Filmler çekilebilir, ama fotoğraf çekilemez. Buna karşılık derecelendirme yöntemi nispeten durağandı. Tüm bu anlık çeşitlemeleri ya da değişim dinamiklerini yansıtamazdı. Daha sık gözlem ve derecelendirme yapmaya (personel kapasitemiz ölçüsünde ayda iki kez) başladık, ama bunlar bile çocukların bir dizi oldukça durağan betimlemesinden başka bir şey sağlamadı ve tedrici olarak bunların yerine ilgilendiğimiz belirli alanların gözlemlerini ve yukarıda anlattığımız katılımcı olan ve olmayan eşgüdümlü gözlemleri uygulamaya başladık.

Klinik çalışmada bilgi toplama ve keşif süreçleri zamansal açıdan birbirleriyle yakından bağlantılı olduğu halde, davranış derecelendirmelerinde ve ardından gelen bağıntı çözümlemelerinde bu ikisi birbirlerinden çok ayrıdır. Derecelendirmeler bir düzine çocuk için bir-iki yıl boyunca toplanmış bile olsa, tüm veriler kullanıldığında belirli bir derecelendirme ile nihai bağıntı çözümlemesi arasında uzun bir ara vardır. Kimi araştırma düzenlemelerinde bu gecikme bir sorun oluşturmamakla birlikte, belirli bir anda niceliksel bulgularla klinik olayları karşılaştırmayı güçleştirdiği için biz bunu büyük bir sorun olarak gördük. Daha klinik ve daha niceliksel süreçlerin çapraz aşılamasına dayanacağını umduğumuz araştırmamız, biçimsel araştırma tasarımının yürütülebilmesi için gereken gecikme yüzünden her zaman tam olarak böyle bir çapraz aşılama içermiyordu. Klinik ve niceliksel verilerin, daha sonra, tüm çözümlemeler tamamlandığında, birbirini karşılıklı olarak zenginleştirebileceği doğruydu; fakat bunu beklemek yerine –derecelendirmelerin dayandığı gözlemlenen görüngülerin yazılı betimlemeleri yoluyla– klinik ve niceliksel çalışmaları birbirine yaklaştırmaya çalıştık ve bunda da zamanla daha başarılı olduk. Ama sonunda, yine sistematik olmakla birlikte niceliksel olmayan yaklaşımlara kaydık.

Ancak, tarihsel önemi açısından bir noktayı burada aktarmak yerinde olur. Büyük ölçüde bebeğin/yürüyen çocuğun büyümesine ayak uyduramadığı için başarısız olan bu davranış derecelendirmeleri aslında biz altevre kavramlaştırmasını geliştirmeden önce formüle edilmişti. Gerçekte, araştırmanın çeşitli başka noktalarında yaşanan görünürdeki metodolojik sorunların bize yeni içgörüler kazandırması gibi, bu davranış derecelendirmelerinin gelişim sürecine uymayışı da altevrelerin formüle edilişinin tam o dönemde gerçekleşmesine katkıda bulunmuş olabilir.

Bireyleşen Çocukların Anneleri Yanlarındayken ve Değilken Karşılaştırmalı Gözlemleri:

Somut derecelendirmelerin kullanıldığı diğer bir inceleme alanı da deneysel ve gözlemsel bir yöntemi içeriyordu. Yürümeye başlama çağından itibaren anneleri yanlarındayken ya da değilken çocukların işlevsellik düzeyleri gözlemlendi ve değerlendirildi. Anneleri olmadığında çocukların belirli başarıları ne ölçüde sürdürebildiğini merak ediyorduk. Hangi çocuklarda ve hangi alanlarda anne olmadığında ben işlevselliği bozulmadan kalıyordu? Anneden kısa ayrılmaları üzerinden, çocuğun işlevselliğinin annenin fiziksel varlığına bağımlılığını incelemeyi umuyorduk.

Altı alanı değerlendirdik: oyun, dikkat genişliği, dili anlama ve kullanma, kaba ve ince devinimsel beceriler. Derecelendirmeyi yapanlardan, bir derecelendirme kılavuzunda belirtilen ölçütlere uygun olarak, bu alanların her birindeki işlevselliğin anne çocuğun yanındayken mi, yoksa değilken mi daha yüksek ya da daha düşük olduğunu değerlendirmeleri istendi. Annenin yokluğunda işlevsellikte böyle değişiklikler görülüyorsa, bunu açıklamak için yine klinik malzemeye başvuruyorduk. Bebek ve yürüyen çocuk gruplarında düzenlenen çocuk gelişim testleri bu altı alanla karşılaştırılıyor ve böylelikle annenin yokluğunda çocuğun daha yüksek bir düzeye geliştirmiş olduğu işlevlerin, daha tam ustalaşamadığı işlevlere oranla daha iyi sürdürülüp sürdürülemediğini araştırabiliyorduk.

Bu çalışma başlangıçta oldukça yoğun, ama yine de anlamlı, yalnızca annenin orada olup olmaması etmeninin değiştiği ve çocuğun tepkilerindeki (annenin orada oluşu ya da olmayışıyla ilgili olduğu varsayılabilecek) değişimlerin ölçülebileceği bir deney durumu ya-

ratma amacıyla düzenlenmişti. Bununla birlikte, bebek ve yürümeye yeni başlamış çocuklarla ilgili güçlük, anne odadan çıkar çıkmaz öbür çocukların annelerinin ve katılımcı gözlemcilerin çocuğa karşı tutumlarının genellikle göze çarpacak ölçüde değişmesiydi. Bu kişiler daha çok ilgi ve bakım göstermeye başlıyorlar, yani annelik işlevini üstleniyorlardı. Dolayısıyla, tek değişken annenin varlığı değildi ve çocuktaki belli değişimleri yalnızca annesinin orada olup olmamasına atfetmek zordu. Buna rağmen, bu yöntem, çocukların hepsi için oldukça karşılaştırılabilir nitelikte olan kimi ilginç gözlemler sağladı.

Örneğin, normal yürüyen çocuklarda annelerinin yokluğunda bazı işlevler kötüleşmiyor, aksine iyileşiyor, aynı zamanda çocukların işlevselliklerinin niteliği de değişiyordu. Tüm bunlar çocuğun altevre konumuna –ki bu da anne-çocuk ilişkisiyle bağlantılıydı– ve çocuğun doğuştan gelen yatkınlığına bağlıydı. Bu vakaların her biri, çocuğun işlevselliğinin henüz özerk olmadığı, artma ya da zayıflamasının bir şekilde anneye bağlı olduğu fikrini veriyordu. Bir çocuk –kaba devinimsel (devinim sistemine ilişkin) davranışı yaşına göre çok gelişmiş ve annesi bu davranışa daima destek ve değer vermiş olan bir çocuk– annesi bulunmadığı zamanlarda kaba devinimsel davranış düzeyinde düşme yaşıyordu. Bu çocuk, annesinin istediği gibi iyi performans göstererek onu hep memnun etmişti, ama bu performans hâlâ bir ölçüde annesinin varlığına bağımlı gibi görünüyordu. Devinimsel yetkinlik hangi noktada annenin yokluğunda da sürdürülebilmek anlamında özerk hale geliyordu?

Diğer bir çocuk, bunun tam tersine, amaçsız ve başıboş bir devinim örüntüsüne sahipti; sık sık, sert biçimde yere düşüyor, ama hiç sızlanmıyordu. Annesi, oğlunun bakımında birçok açıdan bir serbest bırakma politikası izliyordu; ona engellenme yaşatmak istemiyordu, idrar ve dışkı kontrolüne başlangıçta destek vermemişti, çocuğun sürekli olarak şiddetli bir biçimde düşmesine aldırmıyordu. Amaçsız devinim davranışı, annenin yönetimi kadar içsel yönetimden de yoksun görünüyordu. Ama onun davranışı da annenin fiziksel varlığıyla ilintili gibiydi. Annesi olmadığında kaba devinim davranışı gelişiyor, örneğin daha az düşüyor ve bir parça daha amaca yönelik oluyordu. Devinimsel işlevselliğiyle annesiyle ilişkisi arasındaki bu yakın bağlantı, belki de daha sonra, anne-çocuk ilişkisi değiştiğinde gelen devinim işlevselliğindeki artışın da habercisiydi. Çocukta söze dökme geliştiğinde, ve anne bu yeni iletişim aracından daha odaklanmış ve

örgütleyici bir bakım için yararlanabilecek hale geldiğinde çocuk yalnız sözlü alanda değil, aynı zamanda devinim alanında da bir gelişimsel kazanım yaşadı.

Annelerin Derecelendirilmesi

Bu iki oldukça ayrıntılı araştırma planına ek olarak, (1) çocuksu, (2) yaşa uygun, bağımsız ya da (3) vaktinden önce gelişmiş sahte bağımsız davranışları (gerek kendisi, gerekse çocuk açısından) besleme ve sergileme eğilimini az çok yansıtan değişkenleri esas alarak her anneyi derecelendirmek için oldukça basit bir yöntem de formüle ettik.

Bu biçimsel derecelendirme şemaları, yapılan planlama ve harcanan çabalara rağmen, uygulamaya konduklarında yukarıda anlatılan metodolojik zorluklara yol açtı ve sık sık araştırmanın geniş klinik sürecine ters düştü. Araştırma mantığını anlattığımız bölümde belirtildiği gibi, çalışmamıza kuşkusuz önemli bir katkıda bulundular; ama bu katkı öncelikle nitelendirme, kavramlarla gözlemler arasında bağlantı kurma, değişkenlere açıklık kazandırma şeklindeydi; yani bu araştırma stratejilerinin formülasyonuna içkin olan bir katkıydı. Bu çabaların ardından ve klinik-gözlemsel yaklaşım izlenmeye devam ederken aşağıda anlatacağımız tamamen değişik veri sistematizasyonu türlerine yöneldik.

1963'ten itibaren (başyazar altevre kuramının geçici formülasyonunu yaptıktan sonra) –gözlemsel çalışma, klinik toplantılar ve araştırma toplantıları temelinde ayrılma-bireyleşme sürecinin bir dizi altevresinin oldukça açık ve ayrıntılandırılmış formülasyonları yapıldığında (bkz. Mahler 1963)– altevrelerle eşgüdümlü sistemli klinik veri çözümlemeleri düzenlemek için bir yöntem formüle etmeye başladık.

1964 ve 1965'te, toplantılar, uzun uzadıya düşünmeler ve birikmiş verilerin ve gerçek gözlemlerin incelenmesiyle geçen bir dönemin sonunda ortaya çıkan şey "yönlendirici sorular" oldu.

YÖNLENDİRİCİ SORULAR

Yönlendirici sorularla, eski gözlem notlarının yeniden incelenmesi sırasında deneyimli klinik personelimizi yönlendirmek amaçlandı. Gözlemlerimiz başlangıçta zihnimizde bu sorular olmadan yapıldığı halde (bu zaten mümkün değildi, çünkü sorular bu gözlemlerden tü-

retildi) çeşitli gözlem notlarımızın tamlığı, zihnimizde yeni sorularla bu notlara dönmemizi mümkün kıldı; bu yeni formüle edilmiş düzenleyici sorularla ilintili olarak eski gözlemlerimizin bize neler anlatabileceğini sorduk.

Bu soruların incelenmesini kolaylaştırmak için ayrılma-bireyleşme sürecinin altevrelerini kısaca yeniden ele alalım (bkz. II. Kısım). Özetle ayrılma-bireyleşme sürecinde şu dört altevreyi bulduk:

1) 5. aydan itibaren *farklılaşma* altevresi (ayrılığın farkındalığının başlangıcı);

2) 10. aydan 15. aya kadar *alıştırma* altevresi adı verilen özerkleşmede büyük bir hamlenin gerçekleştiği dönem (dikkatin yeni devinim başarılarına yönelmesi, zaman zaman annenin neredeyse dışlanır gibi görünmesi);

3) 15. aydan 22. aya kadar *yeniden yakınlaşma* altevresi (gittikçe artan bir biçimde ayrı olarak deneyimlenen anneye karşı yenilenen gereksinim ve özerk ben aygıtlarının süregelen gelişimi);

4) Tedricen libidinal *nesne sürekliliğinin* kazanılmasına doğru ilerleme (22. aydan 36. aya kadar).

Araştırma toplantılarımızda, önceden toplanmış olan gözlem verilerine aklımızda altevreleri inceleme fikriyle yaklaşırken kullanabileceğimiz sorular üzerinde çalışırken, soruların düzenlenip seçilmesinde dört ölçüt kullanmakta olduğumuzu fark ettik. Bu ölçütler şunlardı: (1) Ayrılma-bireyleşme sürecinin dört altevresine de uygun olmaları (yani tek bir altevredeki belli bir olaya odaklanmamış olmaları); (2) Her bir sorunun bizi, altevrelere ilişkin o andaki görüşümüzle çelişecek, bu görüşü değiştirecek ya da doğrulayacak nitelikte verilere yönlendirmesi (örneğin belli bir altevrenin ayırt edici özelliği olduğuna inandığımız görüngüleri bir önceki ya da bir sonraki altevrede arıyorduk), (3) Her sorunun birden fazla kuramsal sonucu olması (böylece, başlamak üzere olduğumuz muazzam veri analizi işi sonucunda bazı kuramsal kazanımlar elde etme olasılığımız artacaktı), (4) Her sorunun, her soru başlığı altına giren olayları seçip özetlemek için verileri kullanacak olan kimselerin müdahalesini en aza indirecek biçimde ifade edilmesi. Bu şekilde dokuz yönlendirici soru formüle ettik.

Veri düzenleme yöntemimiz şöyleydi: Her çalışan, aklında dokuz yönlendirici soruyla ve her soruyla ilgili verileri çıkartıp özetleme talimatıyla, belirli bir çocuk için ilk aylardan son aylara kadar tutulan notlara döndü. Her bir çalışanın tek bir soruya odaklanıp onu her yaş-

tan tüm çocuklara ait verilere uygulamasının çok uygun olacağını düşündük; böylece bu çalışan bu sorunun "uzmanı" olacak ve tüm çocuklara ait verilere az çok ortak standartlar uygulayabilecekti. Ama yeterince zamanımızın olmaması bunu imkânsız kıldı. Bu, *her bir* çalışanın (her çocuğu herhangi bir yönlendirici soruya göre derecelendirebilmek için) *tüm* çocuklar için tutulan *tüm* eski notları baştan sona incelemesini gerektirecekti. Bu nedenle, bunun yerine, her bir çocuğa bir çalışan atayarak bu çalışandan bu *tek* çocuk için *dokuz sorunun tamamına* özet yanıtlar hazırlamasını istedik. Bu şekilde, her bir soru için, her biri kendi özel anne-çocuk çiftine ilişkin notlar üzerinde çalışan birçok farklı çalışanın katkıda bulunduğu veriler ortaya çıktı. Bu şekilde çalışınca, bir çocuğun 5-24. aylar arasındaki veri özetlerini hazırlamak, her bir çalışanın ortalama bir yılını aldı.

Verilerin özetlenmesi aylık malzemeye dayanarak yapıldı. Böylelikle, sonuçta, her çocuğun her ayı için her soruya ilişkin notlara sahip olduk ve herhangi bir soru için herhangi bir yaşa göre çocuklar arası kıyaslamalar ya da belirli bir çocuk için zaman içinde dizili kıyaslamalar yapabilme imkânına kavuştuk. Çalışanlardan konuyla ilgili belli başlı malzemeyi seçerek özet biçimine (aylık en fazla bir-iki sayfa) sokmaları ve her anne-çocuk çifti için verilerin o soru üzerine o sıradaki ana özelliklerini özetleyen kısa bir "özet bildirim" vermeleri istenmişti.[2] Bu özet bildirimler çocuklar arasında görsel karşılaştırmaları kolaylaştırmak için tablo haline getirildi.

Bu yöntemin amacı, muazzam boyutlardaki verilerimizi üzerinde çalışılabilir düzeye indirgemek; ama bu indirgemeyi, daha açık bir beklenti kümesi, karşılaştırma standartları ve belirli görüngülerle klinik tanışıklığımızı geliştirebilmemizi sağlayacak şekilde verilerin belli bir kısmıyla yinelenen karşılaşmalar yaratacak kuramsal ilkelere göre yapmaktı. Bu çalışmanın sonuçları II. Kısım'da altevrelerin değerlendirilmelerinde ele alınmıştır. Dokuz yönlendirici soru şunlardı:

1. *Yaklaşma-Uzaklaşma.* Bu dönemde anne-çocuk çiftinde karakteristik yaklaşma ve uzaklaşma örüntüleri ve tercih edilen "ortalama uzaklık" nedir? Bunda ikilinin iki üyesinin "uyum"una dikkat edin. Beden ve göz devinimleri, gülümseme yanıtı ve buna annenin yanıtı, konuşma ve diğer seslendirme-

2. Dr. John McDevitt bu eski verileri özetleme tarzını formüle etmekte özellikle etkin bir rol oynadı.

ler gibi davranışsal göstergeleri göz önüne alın. Uyku ve annenin coşkusal ulaşılabilirliği gibi ruh içi yaklaşma-uzaklaşmaları da hesaba katın.

Büyük ölçüde davranışsal ve bedensel terimlerle ifade edilmiş olan bu soru, ruh içinde ayrı oluşun farkındalığına ulaşma sürecinin karşılığını oluşturuyordu. Gözlemlenebilen davranışlar bağlamında, çocuğun ikinci altevrede (alıştırma) anneden sürekli olarak ayrılıp gezmeye çıkışıyla (bu döneme adını veren "tıpış tıpış yürüme"* ile) ve üçüncü altevrede (yeniden yakınlaşma) öne çıkan onu birebir izlemeyle yakından bağlantılıdır; ama birinci altevredeki (farklılaşma) uzaklaşma görüngülerinin değerlendirilmesine de özellikle uygundur.

Örneğin, bebeğin eriyip annesinin bedeniyle kaynaşması ve farklılaşan bebek kendi bedeninin ayrı oluşunu hissederek ve "anneden başka dünya"yı inceleyerek kendisini tutan annesinin bedeninden kaçarken bu davranıştaki değişiklikler ilgimizi çekiyordu. Bu dönemin kendiliğinden ortaya çıkan "cee" oyunları ve bebeğin annesinin yüzünü keşfedişi de yaklaşma ve uzaklaşma davranışıyla bağlantılıdır. Soru, belli bir çocukta, daha fazla ya da daha az uzaklığı annenin mi çocuğun mu başlattığı ve bunun çocuğun bireyleşmesinin aşama ve başarı düzeyiyle bağlantısına da dikkatimizi çekti. Annenin ve çocuğun bu konudaki "uyum"u bizi olası ikili birim içi çatışmalara, patolojik uyarlanmaya ya da yaşa uygun karşılıklılığa yönlendirdi. Soruda listelediğimiz davranışsal göstergeler, çeşitli altevrelerde uzaklaşmanın başarılmasına ya da bununla başa çıkmaya aracılık eden davranışların kapsamına ilişkin geniş bakış açımızı açıkça gösteriyor. Bunlar, yalnızca bu açıdan, işlevsel açıdan potansiyel olarak eşdeğer davranışlar olarak görüldü.

2. *Yeni ortaya çıkan ben işlevleri.* Çocuğun yeni ortaya çıkmakta olan yetiler –devinim, el becerileri, konuşma, duyusal işlevsellik, (anneyi ve "ötekini" görsel ve temas yoluyla algı yöntemiyle) incelemek ve diğer bilişsel yetiler (tahmin etme, yargılama, vb.)– karşısındaki tutumu ve bunları kullanımı nasıldır? Yeni işlevselliğin düzenliliğine (sürdürme, gerileme), buna eşlik eden duygulanıma ve annenin buna karşı tutumuna da dikkat edin.

Bu soru, çocuğun yürümeyi ilk öğrendiği sırada, kendini, birkaç ay boyunca annesine karşı ilgisini bile gölgeleyecek şekilde, tamamen devinim işlevselliğine kaptırmış görünmesiyle ilgili merakımız-

* *toddling.*

dan kaynaklanmıştı. Soru, çocuğun diğer aşamalarda yeni ortaya çıkan işlevlerle (anneye duyulan ilgiyi engeller gibi görünmediği zamanlarda --örneğin konuşmanın gelişimi çoğunlukla anneyle yakından ilişki içinde gerçekleşir) ilişkisi hakkında bilgi edinmemize ve aynı zamanda her bireyleşmiş kişiliğin gelişmesine imkân veren yapı taşlarını oluşturan bu yetilerin doğal gelişimini incelememize olanak sağlayacak şekilde formüle edildi. Yeni işlevselliğin düzenliliğinden (ve gerilemeye duyarlılığından), çocuğun duygulanımından ve annenin buna karşı tutumundan söz edilmesi, bu yetilerin anne-çocuk ilişkisinin toprağında yetiştiği, annenin tutumlarına son derece yanıt verici olduğu ve bunların görece çatışmasız bir biçimde gelişmelerinin uygun anne ilgisine ve annenin müdahaleci olmayışına bağımlı olduğu şeklindeki beklentimizi ortaya koyuyor. Bu, bir önceki bölümde tanımladığımız ilgi alanımızın (çocukların anneleri yanlarındayken ve değilken derecelendirilmesi), gözden geçirilmiş bir araştırma biçimindeki devamını yansıtmaktadır.

3. *Tercih edilen tarzlar.* Bu dönemde çocuğun tercih ettiği, kaçındığı ve (ender de olsa) diğer kendine özgü duyusal, devinimsel, sesli ve diğer davranışsal tarzlar hangileridir? Bunları dışavurum, araştırma, gerilim düzenleme, gerilim boşalımı ve başa çıkma davranışları çerçevesinde betimleyin. Bu birkaç alanda tercih edilen tarzlardaki benzerlik ve farklılıklara dikkat edin. Bunların annenin kullandığı tarzlara uygunluğunu da belirtin (soru 8'le karşılaştırın) ve annenin belirli tarzlar için açık ya da örtülü cesaretlendirme veya cesaret kırmalarına da dikkat edin.

Başlangıçta bu soruya ilgimiz, çocuğun bireyleşmesine duyduğumuz ilgiden kaynaklanıyordu. Çocuğun tercih ettiği tarzların annesininkilerden farklı olma ya da farklı biçimlerde kullanılma derecesinin, bireyleşen kişiliğin ortaya çıkışıyla ilgili bazı ipuçları verebileceğini düşündük. Ancak soru, bunun ötesinde, tercih edilen tarzların, annenin tercih ettiği tarzlarla *ilişkili olarak* gelişimine ve birbiriyle bağlantılı işlevsel anne-çocuk davranışları ağı içinde uygulanmaları üzerine de odaklanacak şekilde hazırlanmıştı (özdeşleşmeler ve içselleştirmeler).

Soruya ilgimiz, ayrıca, zıtlık yoluyla, ortakyaşamsal psikotik çocuklarda çeşitli tarzlarının sapkın gelişimlerinin (körelme, stilize edilmiş ya da garip kullanım ya da aşırı bağımlılık gibi) incelenmesinden de kaynaklanmıştı (krş. Bergman ve Escalona, 1949).

4. *Rahatsız eden ve haz veren deneyimler.* Bu dönemde çocuk için en fazla rahatsızlık ve haz verici deneyimler hangileridir? Rahatsızlık ve haz veren deneyimlerin görüldüğü durumları, bunların genellikle neyle bağlantılı olduğunu ve bunlara eşlik eden özel duyguyu betimleyin. Her yaş için edilgin ayrılma deneyimleriyle bağlantılı rahatsızlığın derecesine de dikkat edin (bunlar rahatsızlığın ana kaynağı olmasa da).

Bu soruyla, ayrılma deneyimleri ve/veya ayrılmanın farkındalığının herhangi bir altevrede görece daha rahatsız edici deneyimler olma derecesini ve, tam tersine, anneyle temasın ya da aksine ondan etkin uzaklaşmanın başlıca bir haz kaynağı olma derecesini (kazanılmış işlevlerin uygulanışı, oyuncaklarla oynama, başkalarıyla, anne olmayanla etkileşime karşıt olarak) değerlendirmemiz için malzeme sağlamak amaçlandı. Bu soruyu formüle ettiğimiz sırada birinci ve üçüncü altevrelerde ayrı oluşun farkındalığının rahatsızlık verici bir deneyim olarak daha önemli olduğu şeklindeki beklentimiz (bkz. II. Kısım) zaten gelişmiş durumdaydı, ama bu deneyimlerin patolojik durumlar dışında "ortalama olarak beklenebilir" düzeyin üstünde bir rahatsızlık vereceğini varsaymadık (ve şimdi de varsaymıyoruz). (Daha sonraları çocuğun haz alma yetisiyle de ilgilenmeye başladık, ama bu soruyu formüle ettiğimiz sırada bu henüz ortaya konmuş değildi.)

5. *Tetiklik.* Çocuğun tetikliğinin karakteristik durumu –düzeyi, sürekliliği, oynaklığı, yoğunluğu ve olumlu ya da olumsuz yönde abartılılığı (örneğin uykuya çekilme, aşırı tetik ya da aşırı heyecanlı durumlar)– nedir? Dikkatin başlıca yatırım odaklarını ve içeriye ya da dışarıya, bedene ya da beden kısımlarına, anneye ya da başkalarına, cansız nesnelere, ben işlevlerine ya da belirli eylem örüntülerine yönelişini de göz önüne alın.

Cansız nesnelere, kendiliğe ve anneye karşılık olarak anne olmayana odaklanmanın derecesinin ve annenin yokluğunda bile tetiklik durumunu sürdürme yetisinin çeşitli altevrelerde değiştiğini, hatta bu altevrelerin tanımlayıcı nitelikleri arasında olduğunu düşünüyoruz. Bu soru, özellikle bebeğin ne zaman "yumurtadan çıkıp" anne-bebek ikili birliğini terk ettiğini, ne zaman psikolojik doğumun gerçekleştiğini söylemekte kullandığımız ölçütlere ilgimizi yansıtıyor. Bu doğum, bebeğin önce yalnız kendi içini "dinlemesi", sonraysa dikkatinin annesine, başkalarına, cansız nesneler dünyasına yönelmesiyle temsil edilir.

6. *Temel ruh hali.* Çocuğun karakteristik ruh hali nedir? Depresiften taşkına kadar uzanan bir ölçek üzerindeki yeri açısından değişken duygulanımları değerlendirin. Bu ruh halinden karakteristik sapmalara, ruh halinin istikrar ve sürekliliğine, ruh hali salınımlarının hızına dikkat edin. Ruh halinin yüz ifadesindeki, jestlerdeki, seslendirme tonu ve içeriğindeki, bedenin gerginliğindcki vc etkinlik düzeyindeki göstergelerini izleyin.

Bu soruyu ilk formüle ettiğimizde ruh halinin bir şekilde çocuğun ayrı oluşunun farkındalığının ve ayrıca bununla ilgili haz ya da hoşnutsuzluğunun bir göstergesi olabileceğini düşünüyorduk. Ruh hali aynı zamanda çocuğun kendisiyle ve dünyayla ilişkisinin durumu için de en genel göstergedir. Ayrıca, ruh halinin –annenin ruh haline benzerlik ya da benzemezliğinin– bireyleşme ve işlevselliğin özerkleşmesi için de bir gösterge sağlayabileceğini düşündük. (Şimdi, daha önce ayrıntılarıyla açıkladığımız gibi, eğer çocuğun ruh hali belli altevrelerde beklenebilir olana zıtsa bunun sapkın bir gelişimin önemli bir belirtisi olduğunu da ekleyebiliriz.)

7. *Rahatsız edilmeye tahammül.* Çocuğun, içten ya da dıştan gelen, dış uyaranlar, dıştan gelen ağrı ve engellemeler, itki baskısı ve kaygı gibi kaynaklar da dahil olmak üzere, rahatsız edilmeye ve edilme olasılıklarına karşı karakteristik tahammülü nedir? Uygun durumlarda, irkilmelere, dikkat toplayamamaya, dikkat genişliğine, itki değişimlerine, dengeleşim yitiminin derecesine ve temel çizgiye dönüş hızına da dikkat edin.

Bu soru ayrılmadan çok bireyleşme sorunlarına odaklanmıştır. Soru bize çocuk tarafından geliştirilen geciktirme, yer değiştirme, kontrol ya da yeniden dengeleme yetilerinin gösterdiği ruh içi değişimlere ilişkin bilgi verdi. Buna karşılık, biz çocuğun dengeleşimi korumak için yardımcı ben olarak annesine ne kadar dayandığı ve bu dayanmanın daha sonraki yaş dönemlerine patolojik uzantıları hakkında bir şeyler öğrcnmek istiyorduk. Bu soru, tikler ve diğer boşalım örüntüleri ve içgüdüsel dürtülere hâkim olup olamamak üzerine daha önce yapılan çalışmayla da bağlantılıdır (bkz. Mahler, 1944, 1949a).

8. *Anne ve çocuk arasındaki benzerlikler ve farklar.* Bu dönemde annenin ve çocuğun davranışlarındaki başlıca benzerlikler ve farklar nelerdir? Ruh hallerinin, temponun ve huyların uyumuna, belirli ben işlevlerine (devinim sistemi, duyusal yollar, söze dökme) dayanma tarzına ve toplumsal tutumlara (başka kişilerle ilişkilere) özellikle dikkat edin. Bunların (benzerlik ve farkların) ortaya çıkış mekanizmalarına (örneğin annenin cesaretlendirmesi, çocuğun olumsuz reddedişleri) ilişkin her türlü bilgiyi göz önüne alın.

Bu soru, 3. soruda tercih edilen yollar bağlamında yaklaşılan konuya çok daha geniş bir biçimde –yani çocukta annenin işlev görme tarzı ile bağlantılı belirli bireyselleşmiş tarzların gelişimi açısından– yaklaşmaktadır. Bireyleşmenin mutlaka sadece anneden farklı olma anlamına gelmesi gerekmez. Çocuk, büyük ölçüde anneyle ve hayatındaki diğer belli başlı kişilerle özdeşleşme yoluyla kendisi olur. Bireyleşme tek başına farklı olma durumuyla değil, çocuktaki işlev istikrarıyla ve başka çocuklarınkine ne kadar benzese de, dürtüler, fanteziler, etkileşim biçimleri ve gerek olumlu, gerekse olumsuz duygulanımın dışavurumu ve kontrolü açısından daima farklı bir biçimde örüntülenen bu işlevlerin birbirine kenetlenen özellikleriyle ifade edilir.

Bu soruyu formüle ederken kendilerinden çok farklı çocukları olan annelerin (örneğin bebekleri etkin olan hareketsiz annelerin) durumu da aklımızdaydı.

9. *Beden ve kendilik.*[3] Bu dönemde çocuğun gelişmekte olan beden sınırları farkındalığının, farklılaşmasının, ayrı oluşunun, nesne sürekliliğinin, kendilik ve "ben olma" duygusunun ya da cinsel özdeşleşmesinin davranışsal göstergeleri nelerdir?

Bu sorunun özet çıkaranların daha yüksek düzeyde çıkarsamalar yapmalarını gerektirecek bir biçimde, diğerlerine oranla çok daha soyut bir düzeyde tanımlanmış olduğuna dikkat edin. Soruda onu yanıtlamaya çalışmamızı garantileyecek düzeyde kuramsal ilgi bulunuyordu. İstediğimiz, tam olarak, bu yönlendirici soru aracılığıyla, bu ruh içi görüngülerin olası göstergelerinin çalışanlarımızın yapabileceği türde çıkarsamaları mümkün kılacak şekilde geniş bir kapsamını elde etmekti. Ayna davranışının, çocukların gerçek büyüklükteki oyuncak bebeklere yanıtının, hareket eden mekanik oyuncaklarla oynama biçimlerinin gözlemleri, hep bizim kaydedilmiş verilerimizin parçasıydı. Tüm bunlar ve ayrıca diğer şans eseri ya da önceden kestirilmeyen göstergeler bu soru altında listelendi.

Dokuz yönlendirici soru işte bunlardı. Bu sorulara paralel olarak, mevcut büyük veri yığınının bölümlerinin sistematik sınıflandırması için başka bir yaklaşım da geliştirdik. Şimdi buna bakalım.

3. John B. McDevitt'in çalışma sırasında birkaç yıl sürdürdüğü ayna deneyleri burada özellikle ilgi çekicidir.

KATEGORİLER

Çalışmanın başından beri kayıtları, daha önceki kayıtların düzenlenmesini ya da gözlemler üzerine tartışmaları bir dizi kategori çerçevesinde yapmaya çabaladık. Amacımız daima bir çocuğa ilişkin farklı zamanlarda elde edilen ya da farklı çocuklara ilişkin ilgili malzemeyi bir araya getirmek oldu. Bu yöntemin seçimi, veri sentezi için temel birim olarak bireysel vaka incelemelerine değil, evrensel önemde olduğu varsayılan belirli bir gelişim evresinin görüngülerine odaklanma isteğimizi yansıtıyor. Belirli kişiler üzerine yapılan gözlemlerden soyutlama yoluyla genel görüngülere ulaşmaya çalıştık.

Kategorilerin bazıları, bizim o sıradaki ilgilerimize bağlı olarak zaman içinde değişirken bazıları da büyük ölçüde sabit kaldı. Kategoriler hiçbir zaman niceliğe dökme ya da titiz deneysel çalışmalara yönelme girişimi olarak görülmediğinden, potansiyel faydalarına ilişkin yargılarımız değiştikçe kategorileri değiştirmek bize hiçbir zaman yanlış gelmedi. Bunun yerine, onları, belli bir zaman diliminde düşüncelerimizi ve tartışmalarımızı belirli bağımsız alanlara odaklamamıza yardımcı olan yollar olarak kabul ettik. Yıllarca süren çalışmamız boyunca personelimizi önemli ölçüde sürekli kılınayı başarmamız, böylece personelimizin eski gözlemlere geri giderek o an ilgi alanımıza giren malzemeyi çıkarabilmesi bizim için daima çok yararlı oldu.

Daha önce belirtildiği gibi, çoğu kategoriyi kullanışımız, bunları zaman zaman bazı şekillerde değiştirmiş ya da bazılarını bir süreliğine bırakmış olsak da, zaman içinde önemli ölçüde süreklilik gösterdi. Bu süreklilik şaşırtıcı değildir. Ayrılma-bireyleşme sürecini kavrayışımız yıllar içinde değişmiş ve gelişmiş olsa da çocuk gelişimine ilişkin temel kavramlaştırmalarımız büyük ölçüde sabit kaldı. Kategoriler genel olarak çocuk gelişiminin "ne nedir"i gibi anlaşılabilir ve çok çeşitli alanlardan hangilerinin bilinmesinin ve tanımlanmasının önemli olduğuna ilişkin anlayışımızı yansıtmaktadır. Örneğin bir dönem şu 17 kategoriyle çalıştık: (1) beslenme ve oral davranış, (2) tuvalet, banyo ve rutin vücut bakımı, (3) devinimsel ve bilişsel davranış, (4) uyku ve yorgunluk görüngüleri, (5) bireyleşme, (6) anne ve baba dışındaki kişilere tepki, (7) ayrılma tepkileri, (8) taklit, oyun, fantezi, cansız nesnelerle ilişkiler, (9) iletişim, (10) saldırganlık, çift değerlilik ve kendine dönük saldırganlık, (11) acı ve engellenmeye tepki, (12)

annenin kişiliği ve davranışları, (13) anne-çocuk etkileşimi, (14) evdeki ve merkezdeki davranışlar arasındaki farklar, (15) ailedeki önemli olaylar, (16) babanın ve diğer aile bireylerinin kişiliği ve (17) çocuğun belli başlı ayırt edici özellikleri. Çalışmanın erken bir evresinde verilere bu 17 kategori uygulanıyordu. O dönemde, belli bir aydaki gözlemlerin hepsi incelenme amacıyla bu kategorilere dağıtılıyordu. ("Alan" gözlemleri, katılımcı olmayan gözlemcilerin görevlerinden söz ettiğimizde belirttiğimiz gibi, bunun tersine, seçilmiş alanlardaki tek tek gözlemlere dayanıyordu. Bu 17 kategori çeşitli yollarla elde edilen çok sayıdaki gözlemi düzenlemek için kullanıldı.)

Çalışma ilerledikçe değişen, verileri daha sindirilebilir kategorilere bölmek anlamında temel yaklaşımımız değil, (1) kategorilerin incelenmesindeki amaçlarımız bakımından mantığımızın belirginleşmesi ve (2) kategorilere ayırmadaki sistemlilik ve yürürlüğe koyma derecesidir.

Bunlardan ilkiyle ilgili olarak mantığımız şu şekildeydi: Başlangıçta kategorilerimiz bunun bilmemiz gereken bir alan olduğu ya da bu alanın ayrılma-bireyleşme sürecini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı şeklindeki duygumuzu yansıtıyordu. Klinik gözlemlerimiz ve tartışmalarımız ilerledikçe, ayrılma-bireyleşme süreci ve onun altevrelerine ilişkin çok daha açık kavramlar oluşturmaya başladık. Bu noktada, daha ayrıntılı olarak araştırılma amacıyla, (çocuk gelişiminin önemli alanlarını yansıttığını düşündüğümüz) kategoriler ile (artık normal epigenetik bir süreç olarak biraz daha ayrıntılı bir biçimde anlayabildiğimizi düşündüğümüz) ayrılma-bireyleşme sürecinin kendisi arasında daha keskin kavramsal bir ayrım yapabilir hale geldik. Bu noktada kategorilere şu iki sorudan biriyle ya da her ikisiyle birden yaklaşıyorduk: Şu andaki ayrılma-bireyleşme süreci anlayışımız çocuk gelişiminin bu genel alanına nasıl ışık tutabilir ve bu alanı anlayışımız ayrılma-bireyleşme süreci bakımından bizi nasıl daha da aydınlatabilir? Bu sorulara yanıt vererek fikir verici varsayımlar elde etmeyi ummak için bir nedenimiz olduğunu hissettiğimiz zamanlarda kategorilerin incelenmesini sürdürdük.

Yukarıda belirtilen, kategorilere ayırma işinin kendisindeki artan sistemlilik ve yürürlüğe koyma derecesi konusunda şu şekilde ilerledik: 1967'den itibaren daha önce açıklanan yönlendirici soruların uygulanmasına benzer bir tarzda sistemli bir biçimde uygulanacak olan bir kategori kümesi seçtik. Bu iş şu şekilde yapıldı: Kullanılacak ve-

riler her çocuk için dokuz yönlendirici soru altında her ay özetlenen özet bildirimler ve notlardı. Yönlendirici sorulara dayalı veri özetleme tamamlanmıştı ve artık tüm ham verilere geri dönmeksizin bazı verileri bizim için özellikle ilginç olan dört kategoride toplamaya çalıştık. Bunlar (1) nesne ilişkileri, (2) ruh hali, (3) libidinal ve saldırgan dürtü gelişimi ve (4) bilişsel gelişimdi. Bu kategorilerin, psikanalizin ana ilgi alanlarının bazılarıyla artık anlamaya başladığımız şekilde ayrılma-bireyleşme sürecini birbirine bağlamaya başlayabilmek için bize bir temel sağlayacağını düşündük.

Bu kez (bütün ham veri havuzu yerine hazırlanmış durumdaki veri özetlerine dayandığından) veriler o kadar hacimli olmadığı için dört çalışanımızdan her birine bir kategori atayabildik. Böylece her bir çalışan belli bir kategoride uzmanlaştı ve tüm çocuklar için tüm verileri o kategori açısından gözden geçirdi. Veriler her çocuk için aylık olarak (bir-iki sayfalık kısa bir not halinde) özetlendi ve tüm çocukların herhangi belirli bir ayda o kategori çerçevesinde kıyaslandığı bir makale kaleme alındı.

Kategorilerle çalışma yöntemi, ayrılma-bireyleşme sürecine ilişkin tüm düşüncelerimize sızdı. Yönlendirici sorular gibi bunlar da bir düşünme aracı, çalışmanın belirli noktalarında düşüncelerimizi düzene sokacak bir çerçeveydi. Kategoriler, II. Kısım'daki değerlendirmelerimizde zımni olarak yer almaktadır.

YENİDEN KURGULAYICI VE SENTEZE ULAŞTIRICI YÖNLER

Çocuklara ait gözlem verileriyle bireysel olarak çalışarak, birinci yaşın ilk aylarından ikinci yaşa kadar olan dönemin çözümlemeleriyle ilerlerken çocukların davranışlarını geliştirmiş olduğumuz birkaç kategoriye yerleştirmekte hiç zorluk çekmedik.

İkinci yaşın ikinci yarısından elde edilen verilerin çözümlenmesi sırasında çalışmadaki birçok klinik araştırmacı tarafından iki rastlantısal gözlem yapıldı ve üçüncü yaş üzerine çalışmalarda yeni hedeflerin formüle edilmesine yol açtı. Bu gözlemler veri çözümlemelerine başladığımız sırada beklenmemekle birlikte, bir kez karşılaşılınca ve kelimelere dökülünce anlamlı hale geldi ve çocuğun yaşamında, yeni yaklaşımlar gerektiren yeni bir aşamayı incelemeye başladığımızı fark etmemizi sağladı.

İlk olarak, verilerin artık ayrı ayrı kategorilere kolayca "uymadığını" fark ettik. Belirli bir zaman diliminde çocukta görülen bütünsel davranış dizilerine gönderimde bulunmadan bir davranış örneğini tanımlamak gittikçe daha zorlama gelmeye başladı. Çocuğun davranışları giderek bütünleşmeye ya da, başka bir deyişle, çocuğun yaşamındaki kimi merkezi temaları giderek daha fazla dışa vurmaya başlamış gibiydi. Ayrı ayrı davranış örneklerini betimlerken ya da açıklarken bu olguyu aklımızda tutmak zorundaydık.

İkinci gözlem cinsiyet farklarıyla ilgiliydi. Bu noktaya kadar çocuklar –ayrılma-bireyleşme bakış açısından– hem erkek hem kız çocukları içeren çeşitli altgruplara ayrılabilir gibi görünüyordu. Ama artık hem çocukların karmaşıklıkları onları gruplandırmayı güçleştirmişti, hem de varolan ortak özellikler cinsel farklılaşma ve cinsiyet kimliği oluşumu yönünde artan bir eğilimin varolduğu fikrini veriyordu.

Başka bir deyişle, üçüncü yaşın verileri, hem coşkusal, bilişsel ve sözlü gelişim yeni düzeylere ulaşmış olduğu, hem de çocukların kişilikleri artık birçok yönden daha katılaşmış ve bütünleşmiş olduğu için değişik bir yaklaşım gerektiriyordu. Üçüncü yıllarında çocuklar oldukça büyük miktarda söz kullanır hale gelmişlerdi ve fantezi oyunlarına büyük ilgi gösteriyorlardı (bu onları anlamaya başlayabilmemiz için bireysel oyun seanslarını gerekli kıldı). Büyük yürüyen çocukların genellikle (o sırada odada olmayan) anneleriyle çok daha az, "yuva öğretmenleri"yle ve yaşıtlarıyla etkileşimleriyle çok daha fazla meşgul olduğu görülüyordu. Dolayısıyla, bizim için, üçüncü yıla ait malzeme tümüyle başka türdendi.

Çalışmamızda üç yeni hedef geliştirdik: (1) Ayrılma-bireyleşme sürecinin dördüncü altevresini, libidinal nesne sürekliliğinin tedricen kazanılmasını çocuğun daha önceki altevrelerdeki bireysel gelişimiyle bağlantılı olarak incelemek, (2) üçüncü yılda karakter oluşumunun (ya da kişiliğin pekişmesinin) erken evrelerini incelemek, (3) üçüncü yılda yeni başlayan cinsiyet kimliğinin oluşumunu incelemek.

Bu hedefleri koyarken, yaşamın üçüncü yılıyla yalnızca ayrılma-bireyleşme sürecinin dördüncü altevresi (libidinal nesne sürekliliğinin kazanılması) olduğu için değil, aynı zamanda ilk üç altevrenin nihai ürününü temsil ettiği ve önceki altevrelerdeki özgül deneyimlerin, gelişimsel ve başka türdeki zorlukların çözüm biçimlerinin damgasını taşıyor olması gerektiği için de ilgilendiğimizi göstermeyi

amaçladık. Dolayısıyla, çözümlemelerimiz artık tek tek kategorilerin betimlenmesinden çıkarak, üçüncü yılda ortaya çıktığı şekliyle her bir çocuğun annesiyle kurmayı başardığı ilişkiyi, ayrı oluş ve kimlik duygusunu ve kendi özerk aygıtlarıyla ilişkisini klinik olarak kavramlaştırma; ve sonra da üçüncü yıldaki çözümde nasıl temsil edildiklerini, uzlaşmaya kavuşturulduklarını, bütünleştirildiklerini, atlandıklarını ya da çatışma içinde olduklarını görmek için ayrılma-bireyleşme sürecinin daha önceki aşamalarını yeniden izleme çabasına dönüştü.

Yukarıda belirtilen, yaşamın ikinci yılının sonlarında bütünü hesaba katmadan çocuğun işlevselliğinin belirli yönlerini keyfi biçimde ayırmanın olanaksız olduğu şeklindeki gözlem, yeni başlayan karakter gelişimi ya da kişilik pekişmesi açısından da doğrudur. Bu erkek oluş ya da dişi oluş çerçevesinde örgütlendiği ölçüde, cinsiyet kimliği, merkezi bir odak haline gelir. Yani, gördüğümüzü düşündüğümüz şey, her bir çocuğun daha önceki altevre gelişiminin ayırt edici özelliği olan o karmaşık davranışların (ve aynı zamanda psikoseksüel aşamaların ve saldırganlığın gelişiminin) bir yandan bireyleşmeyle, diğer yandan cinsel kimlikle bağlantısı açısından bir araya gelişi; ve ayrıca, bu merkezi temalar ve işlev görme biçimleri çerçevesinde bir araya gelişin daha pekişmiş bir kişilik yapısının başlangıcı olduğuydu.

Buradaki yaklaşım tarzımız da, her bir çocuğun üçüncü yıldaki karakter ve kişiliği hakkında formüle edebildiğimiz her şeyi formüle etmek ve daha sonra bu çocuğun ilk iki yaşındaki kategori çözümlemelerinden, bu üçüncü yaşta kişilikte göründüğü şekliyle erken gelişimin önemli yönlerinin temsili, uzlaşması, çatışması, yeni anlamları ya da dışarıda bırakılmasını yeniden izlemekti.

Üçüncü yaş kuramsal açıdan oldukça önemlidir. Bu dönemi ileride ele aldığımızda akılda tutulması gereken temalardan bazıları şunlardır: kendilik sürekliliği ve nesne sürekliliği, kimlik duygusu, içselleştirme süreci, libidinal ve saldırgan dürtüler içeren içselleştirilmiş çatışmaların doğası ve sonucu, ben gelişiminin ve öğrenmenin öbür yönleri (örneğin birincil süreçten ikincil sürece kayma, ayrıca haz ilkesinden gerçeklik ilkesine kayma), çocuğun oyun ve fantezilerinin doğası ve çocuğun yaşıtlarıyla etkileşimi. Fakat bunu birbirine bağlayan şu andaki altevre görüngüleri ve kişiliğin geçmişine odaklanmamızdır.

Özetle, bu son yaklaşım, çocuğun yaşamının erken evrelerindeki yaklaşımımızdan köklü bir biçimde farklıdır. Tüm çocuklar için be-

lirli veri kategorilerini ay ay çözümlemeyi sürdürmek yerine, her bir çocuğu tek tek çözümlemeye yöneldik ve bu çözümlemede ilk olarak ayrılma-bireyleşme sürecinin ilk üç altevresinin sonucunun ve ikinci olarak yaşamın üçüncü yılında göründüğü şekliyle kişilik gelişiminin değerlendirmesini yaptık. Bu çalışmanın kimi sonuçları, çocukların üçüncü yıl boyunca gelişmelerinin izlendiği III. Kısım'daki vaka incelemelerimize yansımıştır.

—

Kaynakça

Abelin, E. L. (1971), "The Role of the Father in the Separation-Individuation Process", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 229-53.

—— (1972), "Some Further Observations and Comments on the Earliest Role of the Father", Margaret S. Mahler Çocuk Gelişimi Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğ, Philadelphia, Mayıs 1972, yayımlanmamıştır.

Abraham, K. (1921), "Contributions to the Theory of the Anal Character", *Selected Papers of Karl Abraham* içinde, çev. D. Bryan ve A. Strachey, New York: Basic Books, 1953, 370-92.

—— (1924), "The Influence of Oral Erotism on Character Formation", *Selected Papers of Karl Abraham* içinde, 393-406.

Alpert, A. (1959), "Reversibility of Pathological Fixations Associated with Maternal Deprivation in Infancy", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 14, New York: International Universities Press, 169-85.

Angel, K. (1967), "On Symbiosis and Pseudosymbiosis", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 15: 294-316.

Anthony, E. J. (1961), "A Study of 'Screen Sensations'", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 211-46.

—— (1971), "Folie à Deux: A Developmental Failure in the Process of Separation-Individuation", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 253-73.

—— (1972), "Parenthood: Some Aspects of Its Psychology and Psychopathology", Margaret S. Mahler Çocuk Gelişimi Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğ, Philadelphia, Mayıs 1972, yayımlanmamıştır.

Anthony, E. J. ve Benedek, T. (1970), *Parenthood: Its Psychology and Psychopathology*, Boston: Little, Brown.

Arlow, J. A. (1959), "The Structure of the Déja Vu Experience", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 7: 611-31.

Bak, R. C. (1941), "Temperature-Orientation and the Overflowing of Ego Boundaries in Schizophrenia", *Schweizer Archiv. Neurol. Psychiatr.* içinde, 46: 158-77.

—— (1971), "Object Relationship in Schizophrenia and Perversion", *Int. J. Psycho-Anal.*, 52: 235-42.

—— (1974), "Distortions of the Concept of Fetishism", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 29, New Haven: Yale University Press, 191-214.

Bakwin, H. (1942), "Loneliness in Infants", *Am. J. Dis. Child.*, 63: 30-40.

Barglow, P. ve Sadlow, L. (1971), "Visual Perception: Its Development and Maturation from Birth to Adulthood", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 19: 433-50.

Bell, S. (1970), "The Development of a Concept of Object as Related to Infant-Mother Attachment", *Child Dev.*, 41: 291-311.

Benedek, T. (1938), "Adaptation to Reality in Early Infancy", *Psychoanal. Q.*, 7: 200-14.

—— (1949), "The Psychosomatic Implications of the Primary Unit: Mother-Child", *Am. J. Orthopsychiatry*, 19: 642-54.

—— (1959), "Parenthood as a Developmental Phase: A Contribution to the Libido Theory", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 7: 389-417.

—— (1960), "The Organization of the Reproductive Drive", *Int. J. Psycho-Anal.*, 41: 1-15.

Benjamin, J. D. (1950), "Methodological Considerations in the Validation and Elaboration of Psychoanalytical Personality Theory", *Am. J. Orthopsychiatry*, 20: 139-56.

—— (1961), "The Innate and the Experiential in Child Development", *Lectures on Experimental Psychiatry* içinde, yay. haz. H. Brosin, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 19-42.

Bergman, A. (1971), "'I and You': The Separation-Individuation Process in the Treatment of a Symbiotic Child", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 325-55.

Bergman, P. ve Escalona, S. K. (1949), "Unusual Sensitivities in Very Young Children", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 3/4, New York: International Universities Press, 333-52.

Bergmann, M. (1963), "The Place of Paul Federn's Ego Psychology in Psychoanalytic Metapsychology", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 11: 97-116.

Bibring, E. (1953), "The Mechanism of Depression", *Affective Disorders* içinde, yay. haz. P. Greenacre, New York: International Universities Press, 13-48.

Blanck, G. ve Blanck, R. (1972), "Toward a Psychoanalytic Developmental Psychology", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 20: 668-710.

—— (1974), *Ego Psychology: Theory and Practice*, New York: Columbia University Press.

Bonnard, A. (1958), "Pre-Body-Ego Types of (Pathological) Mental Functioning", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 6: 581-611.

Bornstein, B. (1945), "Clinical Notes on Child Analysis", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 1, New York: International Universities

Press, 151-66.
Bouvet, M. (1958), "Technical Variations and the Concept of Distance", *Int. J. Psycho-Anal.*, 39: 211-21.
Bowlby, J. (1958), "The Nature of the Child's Tie to the Mother", *Int. J. Psycho-Anal.*, 39: 350-73.
Bowlby, J., Robertson, J. ve Rosenbluth, D. (1952), "A Two-Year-Old Goes to Hospital", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 7, New York: International Universities Press, 82-94.
Brody, S. ve Axelrad, S. (1966), "Anxiety, Socialization, and Ego-Formation in Infancy", *Int. J. Psycho-Anal.*, 47: 218-29.
—— (1970), *Anxiety and Ego Formation in Infancy,* New York: International University Press.
Coleman, R. W., Kris, E. ve Provence, S. (1953), "The Study of Variations of Early Parental Attitudes: A Preliminary Report", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 17, New York: International Universities Press, 9-41.
Eissler, K. (1962), "On the Metapsychology of the Preconscious", *The Psychoanalytic Study of the Child,* cilt 17, New York: International Universities Press, 9-41.
Elkisch, P. (1953), "Simultaneous Treatment of a Child and His Mother", *Am. J. Psychother.*, 7: 105-30.
—— (1971), "Initiating Separation-Individuation in the Simultaneous Treatment of a Child and his Mother", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 356-76.
Erickson, E. H. (1959), *Identity and the Life Cycle. Psychological Issues,* Monograph No. 1, New York: International Universities Press.
Escalona, S. (1968), *The Roots of Individuality: Normal Patterns of Development in Infancy,* Chicago: Aldine Publishing.
Fantz, R. L. (1961), "The Origin of Form Perception", *Scientific American,* Mayıs 1961, 66-72.
Fenichel, O. (1945), *Psychoanalytic Theory of Neurosis,* New York: Norton.
Ferenczi, S. (1913), "Stages in the Development of the Sense of Reality", *Sex in Psychoanalysis: The Selected Papers of Sandor Ferenczi* içinde, cilt 1, New York: Basic Books, 1950, 213-39.
Fliess, R. (1957), *Erogeneity and Libido: Addenda to the Theory of the Psychosexual Development of the Human,* New York: International Universities Press.
—— (1961), *Ego and Body Ego,* New York: International Universities Press, 1972.
Fraiberg, S. (1969), "Libidinal Object Constancy and Mental Representation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 14, New York: International Universities Press, 9-47.

Frank, A. (1969), "The Unrememberable and the Unforgettable: Passive Primal Repression", *The Psychoanalytic Study of the Child*, cilt 24, New York: International Universities, 48-77.

Frankl, L. (1963), "Self-Preservation and the Development of Accident Proneness in Children and Adolescents", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 464-83.

Freud, A. (1936), *The Ego and Its Mechanisms of Defense*, Londra: Hogarth Press, 1937; Türçesi: *Ego ve Savunma Mekanizmaları*, çev. Yeşim Erim, Bağlam, 1989. Aynı çevirinin gözden geçirilmiş yeni basımı *Ben ve Savunma Mekanizmaları* adıyla Metis Yayınları'nca yayımlanacak.

—— (1945), "Indications for Child Analysis", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 1, New York: International Universities Press, 127-49.

—— (1949), "Aggression in Relation to Emotional Development: Normal and Pathological", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 3/4, New York: International Universities Press, 37-42.

—— (1951a), "Negativism and Emotional Surrender", *Int. J. Psycho-Anal.*, 33 (1952): 265.

—— (1951b), "Observations on Child Development", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 6, New York: International Universities Press, 18-30. *The Writings of Anna Freud* içinde yeniden yayımlanmıştır, cilt 5, New York: International Universities Press, 256-9.

—— (1952), "The Mutual Influences in the Development of the Ego and Id", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 7, New York: International Universities Press, 42-50.

—— (1953), "Some Remarks on Infant Observation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 8, New York: International Universities Press, 9-19. *The Writings of Anna Freud* içinde yeniden yayımlanmıştır, cilt 4, New York: International Universities Press, 1968, 569-85.

—— (1954), "Psychoanalysis and Education", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 9, New York: International Universities Press, 9-15.

—— (1957), "The Contribution of Direct Child Observation to Psychoanalysis", *The Writings of Anna Freud* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 1969, 95-101.

—— (1958), "Child Observation and Prediction of Development: A Memorial Lecture in Honor of Ernst Kris", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 13, New York: International Universities Press, 92-116. *The Writings of Anna Freud* içinde yeniden yayımlanmıştır, cilt 5, 102-35.

—— (1963), "The Concept of Developmental Lines", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 245-66.

—— (1965a), "Direct Child Observation in the Service of Psychoanalytic Child Psychology", *The Writings of Anna Freud* içinde, cilt 6, New York: International Universities Press, 10-24.

—— (1965b), *Normality and Pathology in Childhood: Assessments of Development*, New York: International Universities Press; Türkçesi: *Çocuklukta Normallik ve Patoloji: Gelişimin Değerlendirilmesi*, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2000.

—— (1967), "About Losing and Being Lost", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 22, New York: International Universitics Press, 9-19.

—— (1971), "The Infantile Neurosis: Genetic and Dynamic Considerations", *The Writings of Anna Freud* içinde, cilt 7, New York: International Universities Press, 1969, 189-203.

Freud, S. (1887-1904), *The Origins of Psychoanalysis: Letters to Wilhelm Fleiss*, yay. haz. M. Bonaparte, A. Freud ve E. Kris, New York: Basic Books, 1954.

—— (1895), "Project for a Scientific Psychology", *Standard Edition* içinde, cilt 1, yay. haz.. J. Strachey, Londra: Hogarth Press, 1950, 281-397.

—— (1900), "The Interpretation of Dreams", *S.E.*, cilt 4/5, 1953.

—— (1905), "Three Essays on the Theory of Sexuality", *S.E.*, cilt 7, 1953, 135-243.

—— (1909), "Analysis of a Phobia in a Five-Year-Old Boy", *S.E.*, cilt 10, 1955, 3-149.

—— (1911), "Formulations on the Two Principles of Mental Functioning", *S.E.*, cilt 12, 1958, 213-26.

—— (1914a), "Remembering, Repeating and Working Through", *S.E.*, cilt 12, 1958, 145-56.

—— (1914b), "On Narcissism: An Introduction", *S.E.*, cilt 14, 1967, 67-102; Türkçesi: "Narsizm Üzerine: Bir Giriş", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul: Metis, 1998.

—— (1915a), "Instincts and Their Vicissitudes", *S.E.*, cilt 14, 1957, 117-40.

—— (1915b), "Mourning and Melancholia", *S.E.*, cilt 14, 1957, 237-60.

—— (1920), "Beyond the Pleasure Principle", *S.E.*, cilt 18, 1955, 3-64; Türkçesi: "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin Ötesinde ve Ben ve İd* içinde, İstanbul: Metis, 2001.

—— (1923), "The Ego and the Id", *S.E.*, cilt 19, 1961, 3-66; Türkçesi: "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde ve Ben ve İd* içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2001.

—— (1925), "Negation", *S.E.*, cilt 19, 1961, 235-9.

—— (1927), "The Future of an Illusion", *S.E.*, cilt 21, 1961, 5-56.

—— (1930), "Civilization and Its Discontents", *S.E.*, cilt 21, 1961, 59-145; Türkçesi: *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis, 1999.

—— (1937), "Construction in Analysis", *S.E.*, cilt 23, 1964, 255-69.

—— (1940), "An Outline of Psycho-Analysis", *S.E.*, cilt 23, 1961, 141-207.

Fries, M. E. ve Woolf, P. J. (1953), "Some Hypotheses on the Role of Congenital Activity Type in Personality Development", *The Psychoanalytic*

Study of the Child içinde, cilt 8, New York: International Universities Press, 48-62.

—— (1971), "The Influence of Constitutional Complex on Developmental Phases", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 274-96.

Frijling-Schreuder, E. C. M. (1969), "Borderline States in Children", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 24, New York: International Universities Press, 307-27.

Furer, M. (1964), "The Development of a Preschool Symbiotic Psychotic Boy", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 19, New York: International Universities Press, 448-69.

—— (1967), "Some Developmental Aspects of the Superego", *Int. J. Psycho-Anal.*, 48: 277-80.

—— (1971), "Observations on the Treatment of the Symbiotic Syndrome of Infantile Psychosis – Reality, Reconstruction, and Drive Maturation", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 473-85.

Galenson, E. (1971), "A Consideration of the Nature of Thought in Childhood Play", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, 41-60.

Galenson, E. ve Roiphe, H. (1971), "The Impact of Early Sexual Discovery on Mood, Defensive Organization and Symbolization", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 26, New York: Quadrangle, 195-216.

Geleerd, E. R. (1956), "Clinical Contribution to the Problems of the Early Mother-Child Relationship: Some Discussion of Its Influence on Self-Destructive Tendencies and Fugue States", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 11, New York: International Universities Press, 336-51.

Gero, G. (1936), "The Construction of Depression", *Int. J. Psycho-Anal.*, 17: 423-61.

Glenn, J., aktaran (1966), "Panel on Melanie Klein", New York Psychoanalytic Society toplantısı, 25 Mayıs 1965, *Psychoanal. Q.*, 35: 320-5.

Glover, E. (1956), *On the Early Development of Mind*, New York: International Universities Press.

Gouin-Decarie, T. (1965), *Intelligence and Affectivity in Early Childhood*, New York: International Universities Press.

Greenacre, P. (1945), "The Biologic Economy of Birth", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 1, New York: International Universities Press, 31-51.

—— (1947), "Vision, Headache and the Halo: Reactions to Stress in the Course of Superego Formation", *Psychoanal. Q.*, 16: 177-94.

—— (1948), "Anatomical Structure and Super-Ego Development", *Am. J.*

Orthopsychiatry, 18: 636-48.
—— (1953), "Penis Awe and Its Relation to Penis Envy", *Emotional Growth,* cilt 1, New York: International Universities Press, 31-49.
—— (1957), "The Childhood of the Artist: Libidinal Phase Development and Giftedness", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 12, New York: International Universities Press, 27-72.
—— (1958), "Early Physical Determinants in the Development of the Sense of Identity", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 6: 612-27.
—— (1959), "On Focal Symbiosis", *Dynamic Psychology in Childhood* içinde, yay. haz. L. Jessner ve E. Pavenstedt, New York: Grune & Stratton, 243-56.
—— (1960), "Considerations Regarding the Parent-Infant Relationship", *Emotional Growth* içinde, cilt 1, New York: International Universities Press, 199-224.
—— (1966), "Problems of Overidealization of the Analyst and of Analysis: Their Manifestations in the Transference and Counter-Transference Relationships", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 21, New York: International Universities Press, 193-212.
—— (1968), "Perversion: General Considerations Regarding Their Genetic and Dynamic Background", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 23, New York: International Universities Press, 47-62.
—— (1973), "The Primal Scene and the Sense of Reality", *Psychoanal. Q.,* 42: 10-40.
Greenson, R. R. (1968), "Dis-Identification", *Int. J. Psycho-Anal.,* 49: 370-4.
—— (1971), "A Dream While Drowning", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 377-84.
Harley, M. (1971), "Some Reflections on Identity Problems in Prepuberty", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 385-403.
Harrison, I. (1973), "On the Maternal Origins of Awe", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 30, basımı yapılıyor.
Harrison, S. (1971), "Symbiotic Infantile Psychosis: Observation of an Acute Episode", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 404-15.
Hartmann, H. (1939), *Ego Psychology and the Problem of Adaptation,* New York: International Universities Press, 1958. Metis Yayınları'nca *Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu* adıyla yayımlanacak.
—— (1950), "Psychoanalysis and Developmental Psychology", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 9-30.

—— (1955), "Notes on the Theory of Sublimation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 9-29.

—— (1956), "Notes on the Reality Principle", *Essays on Ego Psychology* içinde, New York: International Universities Press, 241-67.

Hartmann, H., Kris, E. ve Loewenstein, R. M. (1946), "Comments on the Formation of Psychic Structure", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 2, New York: International Universities Press, 11-38.

—— (1949), "Notes on the Theory of Aggression", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 3/4, New York: International Universities Press, 9-36.

Heimann, P. (1966), "Comment on Dr. Kernberg's Paper (Structural Derivatives of Object Relationships)", *Int. J. Psycho-Anal.*, 47: 254-60.

Hendrick, I. (1951), "Early Development of the Ego: Identification in Infancy", *Psychoanal. Q.*, 20: 44-61.

Hermann, I. (1926), "Das System Bw", *Imago,* 12: 203-10.

—— (1936), "Sich-Anklammern, Auf-Suche-Gehen", *Int. Z. Psychoanal.*, 22: 349-70.

Hoffer, W. (1949), "Mouth, Hand and Ego-Integration", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 3/4, New York: International Universities Press, 49-56.

—— (1950a), "Development of the Body Ego", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 18-23.

—— (1950b), "Oral Aggressiveness and Ego Development", *Int. J. Psycho-Anal.,* 31: 156-60.

—— (1952), "The Mutual Influences in the Development of Ego and Id: Earliest Stages", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 7, New York: International Universities Press, 31-41.

—— (1955), *Psychoanalysis: Practical and Research Aspects,* Baltimore: Williams & Wilkins, 10.

Hollander, M. (1970), "The Need or Wish to Be Held", *Arch. Gen. Psychiatry,* 22: 445-53.

Homburger, A. (1923), "Zur Gestalung der normalen menschlichen Motorik und ihre Beurteilung", *Z. Gesamte Psychiatr.,* 75, 274.

Isakower, O. (1938), "A Contribution to the Pathopsychology of Phenomena Associated with Falling Asleep", *Int. J. Psycho-Anal.,* 19: 331-45.

—— (1939), "On the Exceptional Position of the Auditory Sphere", *Int. J. Psycho-Anal.,* 20: 340-8.

Jackson, E., Klatskin, E. ve Ethelyn, H. (1950), "Rooming-in Research Project: Development of Methodology of Parent-Child Relationship Study in a Clinical Setting", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 236-40.

Jacobson, E. (1953), "The Affects and Their Pleasure-Unpleasure Qualities

in Relation to the Psychic Discharge Processes", *Drives, Affects, Behavior* içinde, yay. haz. R. M. Loewenstein, cilt 1, New York: International Universities Press, 38-66.

—— (1954), "The Self and the Object World: Vicissitudes of Their Infantile Cathexes and Their Influence on Ideational and Affective Development", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 9, New York: International Universities Press, 75-127.

—— (1964), *The Self and the Object World,* New York: International Universities Press. Metis Yayınları'nca *Kendilik ve Nesne Dünyası* adıyla yayımlanacak.

James, M. (1960), "Premature Ego Development: Some Observations on Disturbances in the First Three Months of Life", *Int. J. Psycho-Anal.,* 41: 288-94.

Joffe, W. G. and Sandler, J. (1965), "Notes on Pain, Depression, and Individuation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 20, New York: International Universities Press, 394-424.

Kafka, E. (1971), "On the Development of the Experience of Mental Self, Bodily Self, and Self-Consciousness", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 26, New York: Quadrangle, 217-40.

Kanner, L. (1949), "Problems of Nosology and Psychodynamics of Early Infantile Autism", *Am. J. Orthopsychiatry,* 19: 416-26.

Kaplan, L. J. (1972), "Object Constancy in Piaget's Vertical Décalage", *Bull. Menninger Clinic,* 36: 322-34.

Katan, A. (1961), "Some Thoughts about the Role of Verbalization in Early Childhood", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 184-8.

Kaufman, I. C. ve Rosenblum, L. A. (1967), "Depression in Infant Monkeys Separated from Their Mothers", *Science,* 155: 1030-1.

—— (1968), "The Reaction to Separation in Infant Monkeys: Anaclitic Depression and Conservation-Withdrawal", *Psychosom. Med.,* 29: 648-75.

Kernberg, O. (1967), "Borderline Personality Organization", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 15: 641-85.

—— (1974), "Contrasting Viewpoints Regarding the Nature and Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personalities: A Preliminary Communication", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 22: 255-67.

Kestenberg, J. S. (1956), "On the Development of Maternal Feelings in Early Childhood: Observations and Reflections", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 11, New York: International Universities Press, 257-91.

—— (1965a), "The Role of Movement Patterns in Development. I. Rhythms of Movement", *Psychoanal. Q.,* 24: 1-26.

—— (1965b), "The Role of Movement Patterns in Development. II. Flow and Tension and Effort", *Psychoanal. Q.,* 24: 517-63.

—— (1967), "The Role of Movement Patterns in Development. III. The Control of Shape", *Psychoanal. Q.*, 36: 356-409.

—— (1968), "Outside and Inside, Male and Female", *J. Am. Psychological Assoc.*, 16: 457-520.

—— (1971), "From Organ-Object Imagery to Self and Object Representations", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 75-99.

Khan, M. M. R. (1963), "The Concept of Cumulative Traume", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 286-306.

—— (1964), "Ego Distortion, Cumulative Trauma, and the Role of Reconstruction in the Analytic Situation", *Int. J. Psycho-Anal.*, 45: 272-9.

Kierkegaard, S. (1846), *Purity of Heart*, New York: Harper and Row, 1938.

Kleeman, J. A. (1967), "The Peek-a-Boo Game: Part I: Its Origins, Meanings, and Related Phenomena in the First Year", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 22, New York: International Universities Press, 239-73.

Kohut, H. (1972), "Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 27, New York: Quadrangle, 360-401.

Kris, E. (1950), "Notes on the Development and on Some Current Problems of Psychoanalytic Child Psychology", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 24-46.

—— (1955), "Neutralization and Sublimation: Observations on Young Children", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 30-46.

—— (1956), "The Recovery of Childhood Memories", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 11, New York: International Universities Press, 54-88.

—— (1962), "Decline and Recovery in the Life of a Three-Year-Old; or: Data in Psychoanalytic Perspective on the Mother-Child Relationship", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 17, New York: International Universities Press, 175-215.

Kris, E. vd. (1954), "Problems of Infantile Neurosis: A Discussion", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 9, New York: International Universities Press, 16-71.

Kris, M. (1957), "The Use of Prediction in a Longitudinal Study", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 12, New York: International Universities Press, 175-89.

—— (1972), "Some Aspects of Family Interaction: A Psychoanalytic Study", *Freud Anniversary Lecture*, 28 Mart 1972, yayımlanmamıştır.

Kupfermann, K. (1971), "The Development and Treatment of a Psychotic

Child", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 441-70.

Lampl de Groot, J. (1973), "Vicissitudes of Narcissism and Problems of Civilization", *Freud Anniversary Lecture*, 28 Mart 1973, yayımlanmamıştır.

Levita, D. (1966), "On the Psychoanalytic Concept of Identity", *Int. J. Psycho-Anal.*, 47: 299-305.

Levy, D. M. (1937), "Primary Affect Hunger", *Am. J. Psychol.*, 94: 643-52.

Lewin, B. D. (1946), "Sleep, the Mouth and the Dream Screen", *Psychoanal. Q.*, 15: 419-34.

—— (1948), "Inferences from the Dream Screen", *Int. J. Psycho-Anal.*, 29: 224-31.

—— (1950), *The Psychoanalysis of Elation*, New York: Norton.

—— (1953), "Reconsideration of the Dream Screen", *Psychoanal. Q.*, 22: 174-99.

Lichtenstein, H. (1964), "The Role of Narcissism in the Emergence and Maintenance of a Primary Identity", *Int. J. Psycho-Anal.*, 45: 49-56.

Lley, A. W. (1972), "The Foetus as a Personality", *Aust. N. Z. J. Psychatry*, 6: 99-105.

Loewald, H. W. (1951), "Ego and Reality", *Int. J. Psycho-Anal.*, 32: 10-8.

—— (1962), "Internalization, Separation, Mourning and the Superego", *Psychoanal. Q.*, 31: 483-504.

Loewenstein, R. M. (1950), "Conflict and Autonomous Ego Development During the Phallic Phase", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 5, New York: International Universities Press, 47-52.

Löfgren, J. B. (1968), "Castration Anxiety and the Body Ego", *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 408-10.

Lustman, S. L. (1956), "Rudiments of the Ego", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 11, New York: International Universities Press, 89-98.

—— (1957), "Psychic Energy and the Mechanisms of Defense", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 17, New York: International Universities Press, 216-44.

Mahler, M. S. (1944), "Tics and Impulsions in Children: A Study of Motility", *Psychoanal. Q.*, 13: 430-44.

—— (1945), "Introductory Remarks to: Symposium on Tics in Children", *Nerv. Child*, 4: 307.

—— (1949a), "A Psychoanalytic Evaluation of Tic in Psychopathology of Children: Symptomatic Tic and Tic Syndrome", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 3/4, New York: International Universities Press, 279-310.

—— (1949b), "Remarks on Psychoanalysis with Psychotic Children", *Q. J. Child Behavior*, 1: 18-21. (R. Fliess tarafından alıntılanmıştır, *Ego and Body Ego*, s. 24.)

—— (1950), Anna Freud ve Ernst Kris'in Tebliğlerinin Değerlendirilmesi: "Problems of Child Development" Sempozyumu, Stockbridge, Mass., Nisan 1950, yayımlanmamıştır. (R. Fleiss tarafından alıntılanmıştır, *Ego and Body Ego,* s. 30.)

—— (1952), "On Child Psychosis and Schizophrenia: Autistic and Symbiotic Infantile Psychoses", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 7, New York: International Universities Press, 286-305.

—— (1955), "Discussion [of papers by Kanner and Eisenberg, Despert, Lourie]", *Psychopathology of Childhood* içinde, yay. haz. P. H. Hocn ve J. Zubin, New York: Grune & Stratton, 285-9.

—— (1958a), "Autism and Symbiosis: Two Extreme Disturbances of Identity", *Int. J. Psycho-Anal.,* 39: 77-83.

—— (1958b), "On Two Crucial Phases of Integration of the Sense of Identity: Separation-Individuation and Bisexual Identity", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 6: 136-9.

—— (1960), "Symposium on Psychotic Object-Relationships: III. Perceptual De-Differentiation and Psychotic 'Object Relationship'", *Int. J. Psycho-Anal.,* 41: 548-53.

—— (1961), "On Sadness and Grief in Infancy and Childhood: Loss and Restoration of the Symbiotic Love Object", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 332-51.

—— (1963), "Thoughts about Development and Individuation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 307-24.

—— (1965a), "On Early Infantile Psychosis: The Symbiotic and Autistic Syndromes", *J. Am. Acad. Child Psychiatry,* 4: 554-68.

—— (1965b), "On the Significance of the Normal Separation-Individuation Phase: With Reference to Research in Symbiotic Child Psychosis", *Drives, Affects, Behavior* içinde, cilt 2, yay. haz. M. Schur, New York: International Universities Press, 161-9.

—— (1966a), "Discussion of P. Greenacre's 'Problems of Overidealization of the Analyst and Analysis'", *Psychoanal. Q.* 'da özetlenmiştir, 36 (1967): 637.

—— (1966b), "Notes on the Development of Basic Moods: The Depressive Affect", *Psychoanalysis – A General Psychology: Essays in Honor of Heinz Hartmann* içinde, yay. haz. R. M. Loewenstein, L. M. Newman, M. Schur ve A. J. Solnit, New York: International Universities Press, 152-68.

—— (1967a), "On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 15: 740-63.

—— (1967b), "Child Development and the Curriculum", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 15: 876-86.

—— (1968a), "Discussion of Börje Löfgren's paper 'Castration Anxiety and the Body Ego'", *Int. J. Psychoanal.,* 49: 410-2.

—— (1968b), *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation,*

cilt 1, *Infantile Psychosis*, New York: International Universities Press.

—— (1969), "Perturbances of Symbiosis and Individuation in the Development of the Psychotic Ego", *Problems of Psychosis* içinde, yay. haz. P. Doucet ve C. Laurin, Excerpt. Med. Int. Cong. Series, Bölüm 1, 188-96 ve Bölüm 2, 375-8.

—— (1971), "A Study of the Separation-Individuation Process and Its Possible Application to Borderline Phenomena in the Psychoanalytic Situation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 26, New York: Quadrangle, 403-24.

—— (1972a), "On the First Three Subphases of the Separation-Individuation Process", *Int. J. Psycho-Anal.*, 53: 333-8.

—— (1972b), "Rapprochement Subphase of the Separation-Individuation Process", *Psychoanal. Q.*, 41: 487-506.

—— (1974), "Discussion of R. Stoller's 'Healthy Parental Influences on the Earliest Development of Masculinity in Baby Boys'", *Psychoanalytic Forum*, cilt 5, baskıda.

Mahler, M. S. ve Elkisch, P. (1953), "Some Observations on Disturbances of the Ego in a Case of Infantile Psychosis", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 8, New York: International Universities Press, 252-61.

Mahler, M. S. ve Furer, M. (1960), "Observations on Research Regarding the 'Symbiotic Syndrome' of Infantile Psychosis", *Psychoanal. Q.*, 29: 317-27.

—— (1963a), "Certain Aspects of the Separation-Individuation Phase", *Psychoanal. Q.*, 32: 1-14.

—— (1963b), "Description of the Subphases. History of the Separation-Individuation Study", Workshop IV: Research in Progress'te sunulmuştur, American Psychoanalytic Association, yıllık toplantı, St. Louis, Mo., 4 Mayıs 1963, yayımlanmamıştır.

—— (1966), "Development of Symbiosis, Symbiotic Psychosis, and the Nature of Separation Anxiety: Remarks on J. Weiland's Paper", *Int. J. Psycho-Anal.*, 47: 559-60.

—— (1972), "Child Psychosis: A Theoretical Statement and Its Implications", *J. Autism Child Schizo.*, 2/3: 213-8.

Mahler, M. S., Furer, M. ve Settlage, C. F. (1959), "Severe Emotional Disturbances in Childhood Psychosis", *American Handbook of Psychiatry* içinde, cilt 1, yay. haz. S. Arieti, New York: Basic Books, 816-39.

Mahler, M. S. ve Gosliner, B. J. (1955), "On Symbiotic Child Psychosis: Genetic, Dynamic and Restitutive Aspects", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 195-212.

Mahler, M. S. ve Gross, I. H. (1945), "Psychotherapeutic Study of a Typical Case with Tic Syndrome", *Nerv. Child*, 4: 359-73.

Mahler, M. S. ve La Perriere, K. (1965), "Mother-Child Interaction during Separation-Individuation", *Psychoanal. Q.*, 34: 483-98.

Mahler, M. S. ve Luke, J. A. (1946), "Outcome of the Tic Syndrome", *J.*

Nerv. Ment. Dis., 103: 433-45. *Digest Neurol. Psychiatry*'de özetlenmiştir, 14 (1946): 398.

Mahler, M. S., Luke, J. A. ve Daltroff, W. (1945), "Clinical and Follow-up Study of the Tic Syndrome in Children", *Am. J. Orthopsychiatry*, 15: 631-47.

Mahler, M. S. ve McDevitt, J. B. (1968), "Observations on Adaptation and Defense *in Statu Nascendi*: Developmental Precursors in the First Two Years of Life", *Psychoanal. Q.*, 37: 1-21.

Mahler, M. S., Pine, F. ve Bergman, A. (1970), "The Mother's Reaction to her Toddler's Drive for Individuation", *Parenthood: Its Psychology and Psychopathology* içinde, yay. haz. E. J. Anthony ve T. Benedek, Boston: Little, Brown, 257-74.

Mahler, M. S., Ross. J. R., Jr., ve De Fries, Z. (1949), "Clinical Studies in Benign and Malignant Cases of Childhood Psychosis (Schizophrenia-like)", *Am. J. Orthopsychiatry*, 19: 295-305.

Mahler, M. S. ve Settlage, C. F. (1956), "The Classification and Treatment of Childhood Psychoses", American Psychiatric Association, Chicago, Ill., 1956, yayımlanmamıştır. (R. Fliess tarafından alıntılanmıştır, *Ego and Body Ego*, s. 25.)

Masterson, J. F. (1973), "The Mother's Contribution to the Psychic Structure of the Borderline Personality", Margaret S. Mahler Çocuk Gelişimi Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğ, Philadelphia, Mayıs 1973, yayımlanmamıştır.

McDevitt, J. B. (1971), "Preoedipal Determinants of an Infantile Neurosis", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, 201-28.

—— (1972), "Libidinal Object Constancy: Some Developmental Considerations", New York Psychoanalytic Society'de sunulan tebliğ, New York, Ocak 1972, yayımlanmamıştır.

Modell, A. H. (1968), *Object Love and Reality*, New York: International Universities Press.

Murphy, L. B. (1962), *The Widening World of Childhood*, New York: Basic Books.

Nagera, H. (1966), *Early Childhood Disturbances: The Neurosis and the Adult Disturbances*, Monograph Series of the Psychological Study of the Child, No. 2, New York: International Universities Press.

Niederland, W. G. (1965), "The Role of the Ego in the Recovery of Early Memories", *Psychoanal. Q.*, 34: 564-71.

Omwake, E. R. ve Solnit, L. (1961), "It Isn't Fair", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 352-404.

Pacella, B. L. (1972), "Early Ego Development and the Déja Vu", New York Psychoanalytic Society'de sunulan tebliğ, New York, 30 Mayıs 1972, yayımlanmamıştır.

Parens, H. (1971), "A Contribution of Separation-Individuation to the Development of Psychic Structure", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 100-12.

—— (1973), "Aggression: A Reconsideration", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 21: 34-60.

—— (1974), "Aggression: Towards Its Epigenesis in Early Childhood", yayımlanmamıştır.

Parens, H. ve Saul, L. J. (1971), *Dependence in Man,* New York: International Universities Press.

Petö, A. (1955), "On So-Called Depersonalization", *Int. J. Psycho-Anal.*, 36: 379-86.

—— (1969), "Terrifying Eyes: A Visual Superego Forerunner", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 24, New York: International Universities Press, 197-212.

—— (1970), "To Cast Away: An Vestibular Forerunner of the Superego", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 25, New York: International Universities Press, 401-16.

Piaget, J. (1929a), *The Child's Conception of the World,* New York: Harcourt, Brace.

—— (1929b), *Judgment and Reasoning in the Child,* New York: Humanities Press.

—— (1930), *The Child's Conception of Physical Causality,* New York: Harcourt, Brace.

—— (1936), *The Origins of Intelligence in Children,* Paris: Delachaux & Niestle, 1936.

—— (1937), *The Construction of Reality in the Child,* New York: Basic Books, 1954.

Pine, F. (1964), "Some Patterns of Mother-Child Behavior in Toddlerhood", paper read at the Research Career Development Award Conference'ta sunulan tebliğ, Skytop, Pa., Haziran 1963, yayımlanmamıştır.

—— (1970), "On the Structuralization of Drive-Defense Relationships", *Psychoanal. Q.*, 39: 17-37.

—— (1971), "On the Separation Process: Universal Trends and Individual Differences", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 113-30.

—— (1974), "Libidinal Object Constancy: A Theoretical Note", *Psychoanal. and Contempt. Sci.*, cilt 3, yay. haz. L. Goldberger ve V. H. Rosen, New York: International Universities Press, 307-13.

Pine, F. ve Furer, M. (1963), "Studies of the Separation-Individuation Phase: A Methodological Overview", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 325-42.

Provence, S. ve Lipton, R. C. (1962), *Infants in Institutions,* New York: International Universities Press.

Provence, S. ve Ritvo, S. (1961), "Effects of Deprivation on Institutionalized Infants", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 189-205.

Ribble, M. A. (1943), *The Rights of Infants: Early Psychological Needs and Their Satisfaction,* New York: Columbia University Press.

Rinsley, D. B. (1965), "Intensive Psychiatric Hospital Treatment of Adolescents: An Objective-Relations Review", *Psychiatr. Q.,* 39: 405-29.

—— (1968), "Economic Aspects of Object-Relations", *Int. J. Psycho-Anal.,* 49: 38-48.

—— (1971a), "The Adolescent in-Patient: Patterns of Depersonification", *Psychiatr. Q.,* 45: 1-20.

—— (1971b), "Theory and Practice of Intensive Residential Treatment of Adolescents", *Adolescent Psychiatry* içinde, cilt 1, yay. haz. S. C. Feinstein, P. L. Giovacchini ve A. A. Miller, New York: Basic Books, 479-508.

Ritvo, S. ve Solnit, A. J. (1958), "Influences of Early Mother-Child Interaction on Identification Processes", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 13, New York: International Universities Press, 64-91.

Roiphe, H. ve Galenson, E. (1971), "The Impact of Early Sexual Discovery on Mood, Defensive Organization and Symbolization", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 26, New York: Quadrangle, 195-216.

—— (1972), "Early Genital Activity and the Castration Complex", *Psychoanal. Q.,* 41: 334-47.

—— (1973), "Some Observations on Transitional Object and Infantile Fetish", New York Psychoanalytic Society'de sunulan tebliğ, New York: 27 Mart 1973, yayımlanmamıştır.

Rose, G. J. (1964), "Creative Imagination in Terms of Ego 'Core' and Boundaries", *Int. J. Psycho-Anal.,* 45: 75-84.

—— (1966), "Body Ego and Reality", *Int. J. Psycho-Anal.,* 47: 502-9.

Rubinfine, D. L. (1958), "Report of Panel: Problems of Identity", *J. Am. Psychoanal. Assoc.,* 6: 131-42.

—— (1961), "Perception, Reality Testing, and Symbolism", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 16, New York: International Universities Press, 73-89.

Sander, L. W. (1962a), "Adaptive Relationships in Early Mother-Child Interaction", *J. Am. Acad. Child Psychiatry,* 3 (1964): 231-64.

—— (1962b), "Issues in Early Mother-Child Interaction", *J. Am. Acad. Child Psychiatry,* 1 (1962): 141-66.

Sandler, J. (1960), "On the Concept of the Superego", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 15, New York: International Universities Press, 128-62.

Sandler, J., Holder, A. ve Meers, D. (1963), "The Ego Ideal and the Ideal

Self", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 139-58.

Schilder, P. F. (1914), Selbstbewusstein und Persönlichkeits-bewusstsein: eine psychopathologische Studie, yay. haz. A. Alzheimer ve M. Lewandowsky, Berlin: J. Springer.

—— (1923), *The Image and Appearance of the Human Body: Studies in the Constructive Energies of the Psyche,* New York: International Universities Press, 1951.

Schur, M. (1955), "Comments on the Metapsychology of Somatization", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 119-64.

—— (1966), *The Id and the Regulatory Principles of Mental Functioning,* New York: International Universities Press.

Settlage, C. F. (1971), "On the Libidinal Aspect of Early Psychic Development and the Genesis of Infantile Neurosis", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 131-56.

—— (1974), "Danger Signals in the Separation-Individuation Process: The Observations and Formulations of Margaret S. Mahler", *The Infant at Risk,* cilt 10, No. 2, Birth Defects: Original Article Series, yay. haz. D. Bergsma, R. T. Gross, C. F. Settlage, A. J. Solnit ve D. Dwyer, Miami: Symposia Specialists, 63-75. Dağıtım: Intercontinental Medical Book Corp., New York.

Solnit, A. J. (1970), "A Study of Object Loss in Infancy", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 25, New York: International Universities Press, 257-72.

Speers, R. W. (1974), "Variations in Separation-Individuation and Implications for Play Ability and Learning", *The Infant at Risk,* cilt 10, No. 2, 77-100.

Speers, R. W., McFarland, M. B., Arnaud, S. H. ve Curry, N. E. (1971), "Recapitulation of Separation-Individuation Processes when the Normal Three-Year-Old Enters Nursery School", *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler* içinde, yay. haz. J. B. McDevitt ve C. F. Settlage, New York: International Universities Press, 297-324.

Sperling, O. (1944), "On Appersonation", *Int. J. Psycho-Anal.,* 25: 128-32.

Spiegel, L. A. (1959), "The Self, the Sense of Self, and Perception", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 14, New York: International Universities Press, 297-324.

Spitz, R. A. (1945), "Diacritic and Coenesthetic Organizations: The Psychiatric Significance of a Functional Division of the Nervous System into a Sensory and Emotive Part", *Psychoanal. Rev.,* 32: 146-62.

—— (1946), "The Smiling Response: A Contribution to the Ontogenesis of Social Relations" (Dr. K. M. Wolf'un yardımlarıyla), *Genet. Psychol. Mo-*

nogr., No. 34, 57-125.

—— (1950), "Relevancy of Direct Infant Observations", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 215-40.

—— (1955), "The Primal Cavity: A Contribution to the Genesis of Perception and Its Role for Psychoanalytic Theory", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 215-40.

—— (1964), "The Derailment of Dialogue: Stimulus Overload, Action Cycles, and the Completion Gradient", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 12: 752-75.

—— (1965), *The First Year of Life: A Psychoanalytic Study of Normal and Deviant Development of Object Relations*, New York: International Universities Press.

—— (1972), "Bridges: On Anticipation, Duration and Meaning", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 20: 721-35.

Spitz, R. A., Emde, R. N. ve Metcalf, D. R. (1970), "Further Prototypes of Ego Formation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 25, New York: International Universities Press, 417-41.

Spock, B. (1963), "The Striving for Autonomy and Regressive Object-Relationships", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 361-4.

—— (1965), "Innate Inhibition of Aggressiveness in Infancy", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 20, New York: International Universities Press, 340-3.

Stoller, R. J. (1973), "Male Transsexualism: Uneasiness", *Am. J. Psychiatry*, 130: 536-9.

Tolpin, M. (1972), "On the Beginnings of a Cohesive Self", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 26, New York: Quadrangle, 316-52.

Waelder, R. (1960), *The Basic Theory of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press, 56-7.

Weil, A. P. (1956), "Some Evidences of Deviational Development in Infancy and Childhood", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 11, New York: International Universities Press, 292-9.

—— (1970), "The Basic Core", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 25, New York: International Universities Press, 442-60.

—— (1973), "Ego Strengthening Prior to Analysis", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 28, New Haven: Yale University Press, 287-304.

Werner, H. (1948), *Comparative Psychology of Mental Development*, New York: International Universities Press.

Werner, H. ve Kaplan, B. (1963), *Symbol Formation*, New York: John Wiley.

Winnicott, D. W. (1953), "Transitional Objects and Transitional Phenomena: A Study of the First Not-Me Possession", *Int. J. Psycho-Anal.*, 34: 89-97.

—— (1956), "Primary Maternal Preoccupation", *Collected Papers* içinde, New York: Basic Books, 1958, 300-5.

—— (1957a), "The Ordinary Devoted Mother and Her Baby", Nine Broadcast Talks (1949), *The Child and the Family* içinde yeniden yayımlanmıştır, New York: Basic Books.

—— (1957b), *Mother and Child: A Primer of First Relationships*, New York: Basic Books.

—— (1958), "The Capacity to Be Alone", *Int. J. Psycho-Anal.*, 39: 416-20.

—— (1962), *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*, New York: International Universities Press, 1965.

—— (1963), "Communicating and Not Communicating, Leading to a Study of Certain Opposities", *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* içinde, 179-92.

Wolf, P. ve White, B. (1965), "Visual Pursuit and Attention in Young Infants", *J. Am. Acad. Child Psychiatry*, 4: 473-84.

Wolff, P. H. (1959), "Observations on Newborn Infants", *Psychosom. Med.*, 21: 110-8.

Woodbury, M. A. (1966), "Altered Body-Ego Experiences: A Contribution to the Study of Regression, Perception, and Early Development", *J. Am. Psychoanal. Assoc.*, 14: 273-303.

Zetzel, E. R. (1949), "Anxiety and the Capacity to Bear It", *Int. J. Psycho-Anal.*, 30: 1-12.

—— (1965), "Depression and the Incapacity to Bear It", *Drives, Affects, Behavior* içinde, cilt 2, yay. haz. M. Schur, New York: International Universities Press, 243-74.

— (1966), "The Predisposition to Depression", *Can. Psychiatr. Assoc. J. Supp.*, 11: 236-49.

İZİNLER

Aşağıdaki eserlerden alıntı yapmamıza izin verildiği için teşekkür ederiz.

Ferenczi, S., "Stages in the Development of the Sense of Reality", *Sex in Psychoanalysis: Selected Papers of Sandor Ferenczi* içinde, İng. çev. Ernest Jones, cilt 1, 213-39. © 1950 Basic Books, Inc., Publishers, New York.

Freud, S., "Mourning and Melancholia", *Collected Papers of Sigmund Freud* içinde, yay. haz. Ernest Jones, cilt 4, 152-70. Basic Books, Inc., Publishers, Hogarth Press, Ltd., ve Institute of Psycho-Analysis'in düzenlemesiyle, Londra. Ayrıca *Standard Edition* içinde, yay. haz. J. Strachey, cilt 14, 237-60. Londra: Hogarth Press, 1957. Yayımcının izniyle yeniden yayımlanmıştır.

Freud, S., "Negation", *Collected Papers of Sigmund Freud* içinde, yay. haz. Ernest Jones, cilt 5, 181-5. Basic Books, Inc., Publishers, Hogarth Press, Ltd. ve Institute of Psycho-Analysis'in düzenlemesiyle, Londra. Ayrıca *Standard Edition* içinde, yay. haz. J. Strachey, cilt 19, 235-9. Londra: Hogarth Press, 1961. Yayımcının izniyle yeniden yayımlanmıştır.

Greenacre, P., "Considerations Regarding the Parent-Infant Relationship", *Int. J. Psycho-Anal.*, 41 (1960): 571-84.

Jacobson, E., "The Self and the Object World: Vicissitudes of Their Infantile Cathexes and Their Influence on Ideational and Affective Development", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 9, New York: International Universities Press, 1954, 75-127.

Lewin, B. D., "Reconsideration of the Dream Screen", *Psychoanal. Q.*, 22 (1953): 174-99.

Mahler, M. S., "Thoughts about Development and Individuation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 18, New York: International Universities Press, 1954, 307-24.

Mahler, M. S. ve Gosliner, B. J., "On Symbiotic Child Psychosis: Genetic, Dynamic and Restitutive Aspects", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, cilt 10, New York: International Universities Press, 1954, 195-212.

Kavramlar Sözlüğü

Alıştırma (*Practicing*): Ayrılma-bireyleşmenin, yaklaşık 9. aydan yaklaşık 14. aya kadar süren ikinci altevresi. Bu dönemde bebek, önce emekleyerek, sonra dik devinimde ustalaşarak etkin bir biçimde annesinden uzaklaşabilecek ve yeniden ona dönebilecek durumdadır. Bu, canlı ve cansız çevrenin keşfine ve devinim sistemi becerilerini geliştirmek için yapılan alıştırmalara büyük ölçüde libidinal enerjinin yatırıldığı bir dönemdir. Ayrıca bkz. Farklılaşma, Yeniden yakınlaşma, Bireyliğin pekişmesi.

Ayrılma-bireyleşme evresi (*Separation-individuation phase*): 4.-5. aylarda, ortakyaşamın doruğunda başlayan ve onunla iç içe geçen normal gelişim evresi. Bebeğin anneyi özel bir kişi olarak tanıma, anne olmayan dünyaya yatırım yapma, bu dünyayı araştırma ve anneden önce hafifçe, daha sonra oldukça kasıtlı bir biçimde uzaklaşma yeteneği giderek artar. Bu, yaklaşık 5 aylıktan 2,5 yaşına kadar süren ve birbirinden ayrı, ama iç içe geçmiş iki yoldan ilerleyen bir gelişim evresidir. Bu yollardan biri ayrı oluşun ruh içinde farkına varılmasına doğru ilerleyen ayrılma, öbürüyse ayrı ve benzersiz bir bireyliğin kazanılmasına doğru ilerleyen bireyleşmedir. Ayrılma-bireyleşme sürecinde dört altevre tanımlanmıştır. Bu altevreler birbirleriyle iç içe geçmekle birlikte, her altevrenin bir önceki ve bir sonraki altevreden ayırt edilebilmesini sağlayan karakteristik davranış kümeleri vardır. Bu dört altevre: 1) Farklılaşma, 2) Alıştırma, 3) Yeniden yakınlaşma ve 4) Bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğinin başlaması altevreleridir.

Ayrılma tepkileri (*Separation reactions*): Bu tepkiler ayrılma-bireyleşme sürecinin ilerlemeli seyri boyunca tür ve yoğunluk bakımından çeşitlilik gösterir. Farklılaşma döneminde, kısa ayrılmalarda karakteristik olarak kararmaya rastlarız; bu bazen umutsuz ağlamalarla sonuçlanır. Alıştırma dönemi sırasında annenin varlığını göreli bir unutmuşluk gözlemlenir. Yeniden yakınlaşma döneminde araştırma, ağlama ya da maksatlı olarak anneyi görmezden gelme gibi birçok tepki gösterilir. Dördüncü altevre sırasında genellikle kısa ayrılmalara tahammül artar.

Bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliği (*Consolidation of individuality and emotional object constancy*): Ayrılma-bireyleşmenin, ikinci yılın sonuna doğru başlayan ve açık uçlu olan dördüncü altevresi. Bu dö-

nemde nesne sürekliliği bir dereceye kadar sağlanmış, kendilik ve nesne temsilleri birbirlerinden yeterince ayrılmıştır. Anne dış dünyadaki ayrı bir kişi olarak açık bir biçimde algılanmaktadır ve aynı zamanda çocuğun içsel temsiller dünyasında da bir varlığa sahiptir. Ayrıca bkz. Farklılaşma, Alıştırma, Yeniden yakınlaşma.

Birincil narsisizm (*Primary narcissism*): Yaşamın ilk haftasında hâkim durumda olan, gereksinim doyumunun dışarıdan geliyor gibi algılanmadığı ve bebeğin annelik bakımını sağlayan bir failin varlığının farkında olmadığı durum. Bu kavram, Ferenczi'nin "mutlak bebeklik tümgüçlülüğü" kavramına yakındır. Bu dönemi bebeğin gereksinim doyumunu kendi kendine sağlamadığını belli belirsiz fark ettiği aşama izler.

Bölme (*Splitting*): Yeniden yakınlaşma altevresinde (belli bir ölçüde ben gelişimine ulaşıldıktan sonra) sık sık rastlanan bir savunma mekanizması. Çocuk aynı kişiye karşı eşzamanlı sevgi ve nefret duygularına tahammül etmekte güçlük çeker. Sevgi ve nefret birbirine karışmamıştır; anne dönüşümlü olarak ya salt iyi, ya da salt kötü olarak yaşanır. Bir başka olasılık da çocuğun yanında değilken annenin salt iyi, diğer zamanlarda salt kötü olarak hissedilmesidir. Böylece çocuk yanında olmayan, özlem duyduğu anneye sevgisini abartırken (aşırı idealleştirme) saldırganlık yer değiştirip anne olmayan dünyaya yönelebilir. Anne döndüğünde ideal imgeyi bozmuş olur ve genç benin sentez işlevi bölmeyi iyileştiremeyeceği için, onunla yeniden bir araya gelmeler çoğu zaman acı vericidir. Çoğu vakada gelişen benle salt "iyi" ve salt "kötü"nün tedrici sentezi mümkün hale gelir.

Çift eğilimlilik (*Ambitendency*): Birbirine zıt, davranışsal olarak gözlenebilen iki eğilimin aynı anda varoluşu. Örneğin bir çocuk neredeyse aynı anda ağlayabilir ve gülümseyebilir; annesine yaklaşırken son anda yön değiştirebilir; ya da annesini öperken birden ısırabilir. Çift eğilimlilik davranışsal açıdan iki evrelidir; yerini iki evrenin bütünleşip görünmez olduğu çift değerliliğe bırakabilir ya da bırakmayabilir.

Coşkusal ya da libidinal yakıt ikmali (*Emotional or libidinal refueling*): Alıştırma altevresinde bebek anneden ayrılıp gezilere çıkar, fakat yorulduğu ya da enerjisi tükendiği zaman anneyle yeniden bedensel temas kurmak ister. Bu "yakıt ikmali" çocuğu yeniden canlandırır, onun alıştırma ve keşfetme gücünü tazeler.

Duyumalgısal yatırım (*Sensoriperceptive cathexis*): Duyulara ve bedenin çevresine, özellikle duyu yoluyla algı organlarına –dokunsal, neredeyse görsel, işitsel– yatırım yapılması. Duyumalgısal yatırıma kayma, yaşamın 3. ya da 4. haftasında gerçekleşen önemli bir gelişim aşamasıdır. (O zamana kadar hâkim durumda olan kendilikalgısal-içalgısal yatırımın yerine geçer.)

Farklılaşma (*Differentiation*): Ayrılma-bireyleşme sürecinin, 5. ila 9. aylar arasında görülen ilk evresi. Kısmi devinim sistemi işlevlerinin anneden ilk kararsız uzaklaşma denemelerini ortaya çıkarmasıyla birlikte anneye tam bedensel bağımlılık azalmaya başlar. Kendilikle kendilik olmayan arasında sınırların çizilmesini olanaklı kılan karakteristik davranışlar, annenin yüzünün ve bedeninin görsel ve dokunsal olarak keşfi; dünyanın daha büyük bir kısmının incelenebilmesi için ve anneye bakabilmek için ondan uzaklaşma; ve anneden başkalarına dönerek kontrol etmedir. Yeni ortaya çıkan ben işlevleri ve dış dünyadan alınan haz, anneye çok yakın bir durumda ifade edilir. Aynı zamanda, ilkel ama ayrı bir beden imgesinin farklılaşması da gerçekleştiriliyor gibidir. Ayrıca bkz. Alıştırma, Yeniden yakınlaşma, Bireyliğin pekişmesi.

Gölge gibi izleme ve hızla kaçma (*Shadowing and darting away*): Çocuk yeniden yakınlaşma altevresinde bazen annesini gölge gibi izler; onun görüş alanından çıkmasına ya da yanından ayrılmasına izin vermez. Bazense tam tersi bir davranış gözlemleriz; çocuk hızla kaçar ve annenin onu yakalayıp kucağına almasını, böylece bir an için "ayrı oluşu" olmamış kılınayı bekler ve umar.

Hızla kaçma (*Darting away*): Bkz. Gölge gibi izleme ve hızla kaçma.

İkili birlik (*Dual unity*): Kendiliğin ortakyaşamsal yarısının belli belirsiz hissedildiği, bebek tarafından tümgüçlülük nitelikleriyle doldurulan ortakyaşamsal anne-çocuk birliği (Spitz'in "dışsal ben" kavramı).

Karşılıklı işaretleşme (*Mutual cueing*): Anneyle bebek arasında çok erken bir dönemde kurulan, birbirlerinin işaret ve sinyallerini "eşduyumlu" olarak okudukları ve birbirlerine tepki verdikleri döngüsel bir etkileşim süreci. Örneğin, anne bebeğin farklı ağlama ve hareketlerinin anlamını; bebekse annenin bakım vereceğini önceden sezmeyi, kısa bir süre sonra da hangi işaretlerini annenin (bilinçsizce) alıp hangilerini almadığını öğrenir. Hiçbir anne bebeğin işaretlerine kusursuz biçimde yanıt veremez; fakat bu işaretlerin ciddi ölçüde yanlış eşleştirilmesi düzgün gelişimi engeller.

Kendilikalgısal-içalgısal yatırım (*Proprioceptive-enteroceptive cathexis*): Bedenin içine, içerden gelen gerilimler veya duyumlar olarak yaşanan, öksürme, tükürme, kusma, kıvranma, ağlama vb. ile boşaltılan ve yaşamın ilk haftalarında hâkim durumda olan yatırım.

Normal ortakyaşamsal evre (*Normal symbiotic phase*): Küçük bebeği yaşamın üçüncü ya da dördüncü haftasına kadar iç ve dış uyaranlardan koruyan, doğuştan gelme güçlü uyaran engeli kalkınca normal ortakyaşam başlar. İnsan yavrusunda kendini koruma içgüdüsü körelmiş olduğu için, insanın gerçekliğe uyumunu sağlama rolünü ben üstlenmek zorundadır.

Bununla birlikte, küçük bebeğin nüve halindeki beni, onun yaşamda kalmasını güvence altına alabilecek biçimde içsel ve dışsal uyaranları örgütleme görevini üstlenebilecek durumda değildir; bebeğin farklılaşmamış benini tamamlayan, emziren anneyle bebek arasındaki psikobiyolojik ahenktir. Yardıma muhtaç hayvan yavrusunun hayatta kalabilmesini sağlayan içgüdülerin insandaki karşılığı, normal koşullarda, annenin eşduyumudur. Normal ortakyaşam, doğuştan gelme uyaran engelinin alçalmasıyla (Benjamin, 1961) eşzamanlı olarak, yardımcı bir ben olarak işlev gören (Spitz), annelik bakımı veren dışsal bir failin gereksinim, açlık, ve içerden gelen gerilimi önceden kestirilebilecek şekilde belirli aralıklarla giderilmesi deneyimi sonucunda gelişir.

Ortakyaşam, 1. ve 5. aylar arasındaki bebekle annesi arasındaki sosyobiyolojik karşılıklı bağımlılık, kendiliğin ve annenin ruh içi temsillerinin henüz farklılaşmadığı nesne öncesi yada gereksinim doyurucu ilişki aşamasıdır. İkinci aydan başlayarak bebek, kendisi ve annesi ortak sınırlar içindeki ikili bir birlikmiş gibi davranır ve işlev görür ("ortakyaşamsal zar").

Bu dönemde annenin ulaşılabilirliği ve bebeğin ortakyaşamsal ilişkiye katılma yönünde doğuştan gelme yeteneği esastır. Bu ilişki, bebeğin doyumun bellekteki izleriyle insan yüzünün *gestalt*'ı arasında ruh içi bağlantılar kurmasıyla birlikte ben örgütlenmesinin başladığının işaretidir; bedenin içinden, otistik evredeki ağırlıklı olarak iç organsal konumdan çevreye, duyusal algı organlarına doğru (bedenduyumsal örgütlenmeden diakritik örgütlenmeye doğru) bir yatırım kayması olur.

Normal otistik evre (*Normal autistic phase*): Yenidoğanın ya da küçük bebeğin neredeyse tam bir biyolojik organizma olarak göründüğü, uyaranlara içgüdüsel yanıtlarının refleksif ve talamik düzeyde olduğu, rahim dışı yaşamın ilk haftaları. Bu evre boyunca ancak bütünleşmemiş, ilkel ben aygıtlarından ve dengeleşimi sürdürme amacıyla gerçekleşen taşma ve boşalım tepkilerini içeren tamamen gövdesel savunma mekanizmalarından söz edebiliriz. Libido konumu iç organsaldır; içsel ve dışsal, canlı ve cansız arasında hiçbir ayrım yoktur. Başlangıçta, çok yüksek dış uyaran eşiğinden ötürü bebek, ilkel, negatif varsanılı bir yönelim bozukluğu içindedir, gereksinim doyumu bebeğin tümgüçlü yörüngesine ait gibi görünmektedir.

Ortakyaşamsal çocuk psikozu (*Symbiotic child psychosis*): Ciddi bir biçimde çarpık olsa da ortakyaşamsal gelişim evresine ulaşılmıştır; çocuk annesine kendiliğinin bir parçasıymış gibi, yani kendiliğin dışında olmayıp onunla kaynaşmış gibi muamele eder. Çocuk annenin imgesini ayrı ve tam bir dış nesne olarak bütünleştirememekte, bunun yerine nesnenin parçalanmış iyi ve kötü kısmi imgelerini (içe yansıtılanlar) korumaktadır. İçe alma ve dışa atma istekleri arasında gidip gelir. Terapi uygulanmazsa, ayrılma-bireyleşme yönündeki her türlü ilerleme aşılamaz bir engelle karşı-

laşır; yani patolojik ortakyaşamsal evreye saplantı ya da ona gerileme söz konusudur. Çeşitli semptomlar yaratan onarım mekanizmaları sanrılı tümgüçlü anne-çocuk ortakyaşam birliğini yeniden oluşturma ve sürdürme çabalarıdır. Sürekli korkunç panik durumları nedeniyle hasta kısmen düzene sokucu (*ikincil*) bir otizme başvurmak zorunda kalır. Kendine dönük saldırgan davranışlar kadar "panik krizleri" de sık sık klinik tabloya egemen olur.

Ortakyaşamsal yörünge (*Symbiotic orbit*): Ortakyaşamsal anne-bebek dünyasının büyülü çemberini oluşturan anne ve onun tüm parçaları ve özellikleri; sesi, jestleri, elbiseleri ve gelip gittiği mekân.

Otistik çocuk psikozu (*Autistic child psychosis*): Bebeklik otizm sendromunda, ilk bebekliğin otistik evresine saplantı ya da gerileme vardır; yani çocuk dış dünyanın temsilcisi olarak anneyi hiç algılamıyor gibidir. Otistik çocukla insanlardan oluşan çevre arasında donmuş bir duvar vardır. Psikotik otizm farklılaşmamışlık ve cansızlık yönünde bir çabadır; otistik çocuğun nüve halindeki benini imha etmekle tehdit eden, dış ve iç uyaranların sayısız karmaşıklıklarına karşı çalışır. Aynılığın korunması, otistik psikoz sendromunun temel özelliğidir.

Savunma öncülleri (*Precursors of defense*): Ayrılma-bireyleşme sürecinde, daha sonraki savunma mekanizmalarının öncülleri olarak kabul edilebilecek ilkel davranışlar görürüz. Örneğin anneyi iterek ondan uzaklaşmak, ona bakmamak, ona yaklaşırken yön değiştirmek, onun varlığını ya da ayrılışını görmezden gelmek, inkâr ya da yadsıma mekanizmalarına yol açan davranışlardır. Annenin yokluğunda onunla ilkel özdeşleşmeye –"anne olmak"– ve annelikte bir eksiklik olduğunda vaktinden önce bağımsızlığa (yalancı kendiliğe) de rastlarız. Bu mekanizmalar oldukça istikrarsızdır; gider gelirler. Savunmaya olduğu kadar uyuma da hizmet ederler. Bu mekanizmaların seçimi çocuğun ayırt edici özelliklerine ve anne-babanın çocuğa seçici yanıtına bağlıdır.

Uygun ve yeterli mesafe (*Optimal distance*): Bebek büyüyüp gelişirken, her aşamada, anneyle çocuk arasında, bebeğin büyümek, yani bireyleşmek için gereksindiği yetileri en iyi biçimde geliştirmesini sağlayan bir pozisyon vardır. Çocuk, ortakyaşamsal aşamada annenin bedenine göre biçimlenir; farklılaşma altevresinde dokunsal ve neredeyse görsel olarak anneyi rahatça keşfedebilmek için annenin göğsünü iterek ondan uzaklaşmaya çalışır; alıştırma döneminde bir keşif şansı bulabilmek için mekânda uzaklaşır; yeniden yakınlaşma döneminde annenin isteyince ulaşılabilir olmasını, ama müdahaleci olmamasını bekler. Uygun ve yeterli mesafeyi, gelişen ikincil narsisizm, değişen nesne ilişkileri ve gelişen ben işlevleri belirler.

Yabancı tepkileri (*Stranger reactions*): Anneyle, ona karşı yönelmiş bir gülümsemeyle kendini belli eden özel bir ilişkinin iyice yerleşmiş olduğu farklılaşma altevresinde özellikle öne çıkan, anneden başka kişilere karşı gösterilen çeşitli tepkiler. Yabancı tepkileri arasında merak, ilgi, temkinlilik ve hafif, hatta ciddi düzeyde kaygı vardır. Bu tepkiler, alıştırma döneminin başlangıcında yatışır, fakat ayrılma-bireyleşme süreci boyunca çeşitli zamanlarda yeniden ortaya çıkar.

Yaklaşma-uzaklaşma örüntüleri (*Approach-distancing patterns*): Bebeğin anneden uzaklaşmasında ve yeniden ona dönmesinde görülen değişken örüntüler. Her altevrenin, çocuğun ilerleyen devinimsel ve bilişsel gelişimi ve değişen uzaklaşma ya da yakınlık gereksinimlerince belirlenen kendi karakteristik örüntüleri vardır.

Yeniden yakınlaşma (*Rapprochement*): Ayrılma-bireyleşmenin, 14. ya da 15. ayda başlayıp yaklaşık 24. aya, hatta daha sonraya kadar süren üçüncü altevresi. Bu altevrenin ayırt edici özelliği, annenin artık ayrı bir birey olarak yeniden keşfi ve alıştırma döneminde kaçınılmaz olarak yaşanan uzaklaşmalardan sonra yeniden anneye dönüştür. Çocuk deneyimlerini ve eşyalarını, artık ayrı ve dışsal bir kişi olduğu daha iyi algılanan anneyle paylaşmayı sever. Alıştırma altevresindeki narsisistik şişme şimdi yerini yavaş yavaş ayrı oluşun giderek farkına varılması ve bunun getirdiği zedelenebilirliğe bırakır. Kısa ayrılmalara ters tepkiler yaygındır ve artık tanıdık yetişkinler bile kolay kolay annenin yerine geçemez. Altevre gelişimsel açıdan büyük önem taşıyan az çok geçici bir yeniden yakınlaşma kriziyle sonuçlanır. Ayrıca bkz. Farklılaşma, Alıştırma, Bireyliğin pekişmesi.

Yeniden yakınlaşma krizi (*Rapprochement crisis*): Yeniden yakınlaşma altevresindeyken, bazılarında çok yoğun olmak üzere tüm çocuklarda yaşanan, ayrı oluşun farkındalığının şiddetli bir biçimde yaşandığı bir dönem. Çocuğun statükoyu yeniden kurması imkânsızdır ve buna uğraştıkça kendi tümgüçlülüğüne inancı ciddi bir biçimde tehdit altına girer, çevre kendini zorla kabul ettirir. Daha sonra çift değerliliğe dönüşen çift eğilimlilik çoğunlukla yoğundur; çocuk hem anneyle birleşmeyi, hem de aynı zamanda ondan ayrı olmayı ister. Öfke krizleri, sızlanmalar, üzgün ruh hali ve yoğun ayrılma tepkileri doruk noktasındadır.

Yeniden yutulma korkusu (*Fear of reengulfment*): Küçük çocuğun daha kısa bir süre önce bireyleşerek çıktığı ortakyaşamsal duruma gerileme korkusu. Yeniden yutulma korkusu, insanın eski ortakyaşamsal anneyle yeniden birleşmek için duyduğu daimi özleme karşı bir savunmadır. Bu özlem, bireysel bir varlık olmayı ve kimliği tehdit eder; bu nedenle çocukluk çağından sonra da savuşturulmak zorundadır.

Yumurtadan çıkma (*Hatching*): Ruh içi bir süreç olarak anneyle ortakyaşamsal bir oluş durumundan çıkma. Bu, "ikinci", psikolojik doğum deneyimi, "anneden başkaları dünyası"na yatırımın başladığı süreçtir. Yumurtadan çıkan bebek belli belirsiz alacakaranlık ortakyaşam durumunu terk etmiş ve artık sadece bedensel duyumlara ya da ortakyaşamsal yörüngenin içinden gelen duyumlara değil, çevreden gelen uyaranlara karşı da daha sürekli bir biçimde tetik ve algılayıcı hale gelmiştir.

Margaret Mahler, bozukluk gösteren ve normal çocukların erken gelişim dönemi üzerine yaptığı keskin gözlemleri ve terapi çalışmalarıyla ünlendi ilk kez. Klinik çalışmalarının kuramsal temellerini attığı ve ayrılma-bireyleşme, farklılaşma ve yeniden yakınlaşma gibi terimlerine açıklık getirdiği ilk yapıtıdır bu kitap: Çocuğa, daha doğrusu "insan yavrusu"na bakışı tümden değiştirmiş, insan davranışı bilimine büyük bir katkı sağlamış, psikanalitik kuramı da gelişim konusundaki terminolojiyi değiştirecek ölçüde etkilemiştir.

Ötekini Dinlemek uzmanlaşmış bir dizi. Ama dizide yer alacak bütün kitaplar doğrudan insana dair. Hayatlarımıza, kendi kişisel deneyim alanımıza, ana babalarımıza, onlarla ilişkilerimize, zor büyüme yıllarımıza dair bir bilgi... Kendimiz ve diğer insanlarla ilgili sezgilerimizi geliştirmemize yardımcı olacak, yeni kavrayış imkânları verecek ve kuşkusuz öğrenirken herkesin kendi deneyimleriyle sınayacağı türden bir bilgi... Psikiyatri ve psikanaliz alanında yüzyıl boyunca yazılmış temel yapıtları bir kütüphane oluşturacak kapsamda bir araya getirirken bunu amaçladık.

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK 12

METİS YAYINLARI
İPEK SOKAK NO:9
80060 BEYOĞLU
İSTANBUL

ISBN 975-342-410-8